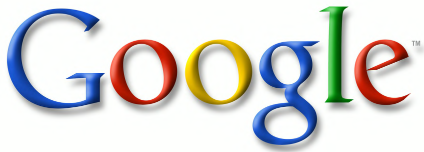

Google

Theologisk Bibliothek

udgivet

af

Jens Møller,

Doctor og Professor i Theologien ved Kjøbenhavns Universitet.

Fjortende Bind.

Kjøbenhavn 1818.

Trykt og forlagt af Andreas Seidelin,
store Kannikestræde No. 46.

Indhold.

Indhold.

I.

Ruths Bog.

Med critisk Indledning og Anmærkninger.

Af

Provst W. F. Engelbreth.

§. 1.

Bogens Indhold.

Formedelst en under Dommerne opkommen Hungersnød drog en Bethlehemit ved Navn Elimelech, tilligemed sin Hustrue og 2de Sønner bort, for rimeligviis som Nomade at finde Ophold i det moabitiske Land, men døde der kort Tid efter. Hans tvende Sønner ægtede moabitiske Qvinder, men inden 10 Aars Forløb vare de begge døde. Elimelechs Enke Noomi, nedbøiet af disse Sorger, og udsat for Nød i fremmed Land, besluttede nu at vende tilbage til Bethlehem; hendes tvende Sønnekoner deeltoge i hendes Beslutning og be-

gave sig med hende paa Reisen; men hun fraraadte dem det, og den ene, Orpa, lod sig og bevæge ved hendes Forestillinger til at vende tilbage til sit Fædreneland; men den anden, Ruth, blev fast ved sin Beslutning, og erklærede at kun Døden skulde gjøre Skilsmisse imellem dem. Da Noomi fandt hende ubevægelig, gav hun efter for hendes Ønske og Kjærlighed, og de fulgtes ad til Bethlehem, hvor alle viiste Forundring blandet med Medynk over Noomi's Tilbagekomst, og hun erklærede, hun ikke længere burde kaldes Noomi ɔ: den Lykkelige, men burde kaldes Mara ɔ: den Ulykkelige; thi stor Sorg og Ulykke var kommet over hende efter Jehovas Villie. Da de ankom til Bethlehem i Høstens Begyndelse, foreslog Ruth for sin Svigermoder, at gaae ud for at samle Ax paa Agrene, og da denne samtykte deri, kom hun hændelseviis paa en Lod, som tilhørte en af Elimelechs Nærbeslægtede, en formuende Mand, navnlig Boas, for der at sanke Ax. Boas kom kort efter fra Bethlehem for at see til Høstfolkene, blev Ruth vaer, og spurgte Opsynsmanden, hvem hun var. Denne svarede, at det var den unge moabitiske Qvinde, som var kommet med Noomi. Boas viste nu megen Godhed imod Ruth, tillod hende stedse at samle paa hans Agre, og befalede Høstfolkene at vise hende

il Belvillie. Hun vendte glad tilbage, og for=
talte den over hendes rige Samling forundrede
Noomi hvor hun havde været; og da hun nævnede
Mandens Navn, sagde Noomi, at han var en af
de nærmeste til at opfylde Leviratsloven. Da
Høsten var til Ende, gav Noomi Ruth Forholds=
regler, hvorlunde hun skulde gaae frem for at erin=
dre Boas om hans Forpligtelse, at opfylde Levi=
ratsloven. Ruth fulgte hendes Raad, begav sig
til Loen, hvor Boas sov ved Enden af en Korn=
kastning, lagde sig ved hans Fødder i al Stilhed,
og da han vaagnede, og blev forfærdet over at
ogen laae ved hans Fødder, sagde hun hvem hun
var, og hvad Pligt hun troede at kunne fordre af
ham. Han roeste hendes Forhold, men sagde til=
ige, at der var en anden, som efter Levirats=
etten havde nærmere Ret og Pligt; ham vilde han
ale med, og hvis denne gav Slip paa sin Ret,
g ikke vilde opfylde sin Pligt, vilde han opfylde
endes Forlangende, da hun var bekjendt som en
ydig Qvinde. Han bød hende aarle at gaae til
Byen, for at hendes Nærværelse ikke skulde rygtes,
g gav hende en Forbring med til hendes Sviger=
oder, som, da hun fik Sagens Sammenhæng at
ide, opmuntrede hende ved Haabet om et lykkeligt
dfald af Sagen. Boas begav sig til Bethlehem,

og i Stadsporten i 10 af de Ældstes Nærværelse, tilspurgte han den nærmere Slægtning om han vilde kjøbe Noomis Grundstykke, hvilket hun vilde sælge. Da nu denne erklærede sig villig dertil, sagde Boas, at han da ogsaa maatte tage Ruth til Ægte, som Sønnens Enke, og opfylde Levirats-loven. Dette vilde den nærmere Beslægtede ikke, men afstod sin Ret til Boas, som da erklærede for de forsamlede af Folket, at han vilde kjøbe Grundstykket og ægte Ruth, hvortil de forsamlede ønskede ham til Lykke. Da Ruth i Ægteskabet fødte en Søn, lykønskede Qvinderne den gamle Noomi, som med Glæde blev Barnets Pleiemoder; han fik Navnet Obed, og blev Davids Bedstefader, hvis Genealogie fra Perez, Judæ Søn, korteligen anføres.

§. 2.

Bogens Alder og Forfatter.

I den silbigere Tid have mange Forfattere, som have undersøgt det G. T. Skrifter, søgt at bevise at den høie Alder, den ældre Tid tillagte dem, ikke tilkom dem. Dette gjælder ogsaa om Ruths Bog og efter at den meget skarpsindige og lærde Eichhorn havde anført flere Formodninger

for dens sildigere Alder, har det næsten været den almindelige Mening, at den er forfattet sildig; ja endog indtil efter det babyloniske Fangenskab er dens Alder bleven nedsat. Hvorvidt den høiere Critik kan have Grunde for sig til at fælde saadan Dom over det G. T. Skrifter i Almindelighed, er her ikke Sted nærmere at undersøge, men hvad dens Grunde for den sildige Forfattelse af Ruths Bog angaaer, da kan jeg ikke indsee, at de Grunde, hvorpaa Formodningen om dens sildigere Alder er bygget, have en saadan overbevisende Kraft, at de kan formaae den upartiske Dømmende til at forkaste Meningen om Bogens tidligere Alder. Vi ville først betragte de Grunde, som Eichhorn *) anfører, for at bevise Bogens sildigere Oprindelse. Udtrykket, siger han, da Dommerne dømte, giver tilkjende at den Tidspunkt var forbi; Democratiet gaaet over til Monarkie, og Bogen følgelig ikke forfattet før under Kongerne. Sproget er blandet med Chaldaismer, som ikke forekomme i Josvæ eller Dommernes Bog f. Ex. 1, 20. מרא for מרה. 3, 3. 4. har 2den foem. præt. efter en bekjendt Chaldaismus eller Syriasmus,

*) Eichhorns Einleitung ins A. Testament. 2te Ausg. 2ter Th. §. 464 f.

et overflødigt ו, f. Ex. V. 3. וורדתי ושמתי, V. 4. ושכבתי. Sæderne skildres som forældede, f. Ex. 4, 7. hvor Skikken at afdrage Skoen omtales saaledes: "fordum var det Skik i Israel." Bogen synes fremdeles at være forfattet paa en Tid, da den nærmeste Slægtnings Navn var tabt, saa at Forfatteren maatte j tilkjendegive ham ved פלני אלמני 4, 1., hvilket giver tilkjende, at den maae være forfattet længe efter Davids Tid. I Indklædning og Sprog har den megen Lighed med Samuels og Kongernes Bøger, f. Ex. 1, 17. hvor den der brugte Eedsformular kun findes i Samuels og Kongernes Bøger (1 Sam. 3, 17. 14, 44. 20, 13. 25, 22. 2 Sam. 3, 9. 1 Kong. 2, 23. 2 Kong. 6, 31.). En ubekjendt Mand kaldes פלני אלמני Ruth 4, 1. jfr. 1 Sam. 2, 3. 2 Kong. 6, 8. hvor Talen er om et ubekjendt Sted. Talemaaden גלה את אזן 4, 4. forekommer og 1 Sam. 9, 15. 20, 2. 12., men om dette beviser at Ruths Bog har samme Forfatter som Samuels og Kongernes Bøger, og har været bestemt som Bilag til dem, eller den er fra en Tidsalder, for hvem disse Talemaader have været Ynglingsudtryk, eller Ruths, Samuels og Kongernes Bøger have været øste af samme Kilder — er uvist. Betragte vi disse den berømte Lærdes Grunde for Ruths

Bogs sildigere Alder, forekomme de mig alle for svage til at give denne Mening Overvægten for den ældre. Udtrykket 1, 1. "medens Dommerne dømte" viser vel at den neppe er forfattet i deres Tid, men indeholder intet som kan bevise hvorlænge efter; følgelig kan Bogens Alder, dette Udtryk uagtet, gjerne hensættes i Sauls eller Davids Tid. Chaldaismerne ere saa faa og saa ubetydelige, at de meget let kunde indsnige sig ved den sildigere Ordnen eller Samling af det G. T. Skrifter under Esra og Nehemias, eller ved sildigere Afskriveres Skjødesløshed under nærmere Bekjendtskab med det syrochaldaiske, hvorom og קביתי 4, 5. vidner, som ved en aabenbar Skrivfeil har et saadant י, og ellers mange Varianter forekomme, som ere Beviis for, at denne Bog just ikke har fundet de nøiagtigste Afskrivere *). Det synes og at fortjene at bemærkes, at i C. 3, 3. 4. findes trende chaldaiske Ordformer, og forresten kun 1, 20.: giver dette ikke en skjødesløs syrochaldaisk Afskriver tilkjende, som har været mindre agtpaagivende end Afskriveren af Josvæ og Dommernes Bøger? Mange Haandskrifter hos Ken-

*) Jfr. Jahns Einleitung in die göttl. Bücher des A. Bundes 2 Ausg. 2, 1. Pag. 215.

I.

Ruths Bog.

Med critisk Indledning og Anmærkninger.

af

Provst W. F. Engelbreth.

---

§. 1.

Bogens Indhold.

Formedelst en under Dommerne opkommen Hungersnød drog en Bethlehemit ved Navn Elimelech, tilligemed sin Hustrue og 2de Sønner bort, for rimeligviis som Nomade at finde Ophold i det moabitiske Land, men døde der kort Tid efter. Hans tvende Sønner ægtede moabitiske Qvinder, men inden 10 Aars Forløb vare de begge døde. Elimelechs Enke Noomi, nedbøiet af disse Sorger, og udsat for Nød i fremmed Land, besluttede nu at vende tilbage til Bethlehem; hendes tvende Sønnekoner deeltoge i hendes Beslutning og be-

gave sig med hende paa Reisen; men hun fraraadte dem det, og den ene, Orpa, lod sig og bevæge ved hendes Forestillinger til at vende tilbage til sit Fædreneland; men den anden, Ruth, blev fast ved sin Beslutning, og erklærede at kun Døden skulde gjøre Skilsmisse imellem dem. Da Noomi fandt hende ubevægelig, gav hun efter for hendes Ønske og Kjærlighed, og de fulgtes ad til Bethlehem, hvor alle viiste Forundring blandet med Medynk over Noomi's Tilbagekomst, og hun erklærede, hun ikke længere burde kaldes Noomi ɔ: den Lykkelige, men burde kaldes Mara ɔ: den Ulykkelige; thi stor Sorg og Ulykke var kommet over hende efter Jehovas Villie. Da de ankom til Bethlehem i Høstens Begyndelse, foreslog Ruth for sin Svigermoder, at gaae ud for at samle Ax paa Agrene, og da denne samtykte deri, kom hun hændelseviis paa en Lod, som tilhørte en af Elimelechs Nærbeslægtede, en formuende Mand, navnlig Boas, for der at sanke Ax. Boas kom kort efter fra Bethlehem for at see til Høstfolkene, blev Ruth vaer, og spurgte Opsynsmanden, hvem hun var. Denne svarede, at det var den unge moabitiske Qvinde, som var kommet med Noomi. Boas viste nu megen Godhed imod Ruth, tillod hende stedse at samle paa hans Agre, og befalede Høstfolkene at vise hende

al Velvillie. Hun vendte glad tilbage, og fortalte den over hendes rige Samling forundrede Noomi hvor hun havde været; og da hun nævnede Mandens Navn, sagde Noomi, at han var en af de nærmeste til at opfylde Leviratsloven. Da Høsten var til Ende, gav Noomi Ruth Forholdsregler, hvorlunde hun skulde gaae frem for at erindre Boas om hans Forpligtelse, at opfylde Leviratsloven. Ruth fulgte hendes Raad, begav sig til Loen, hvor Boas sov ved Enden af en Kornkastning, lagde sig ved hans Fødder i al Stilhed, og da han vaagnede, og blev forfærdet over at nogen laae ved hans Fødder, sagde hun hvem hun var, og hvad Pligt hun troede at kunne fordre af ham. Han roeste hendes Forhold, men sagde tillige, at der var en anden, som efter Leviratsretten havde nærmere Ret og Pligt; ham vilde han tale med, og hvis denne gav Slip paa sin Ret, og ikke vilde opfylde sin Pligt, vilde han opfylde hendes Forlangende, da hun var bekjendt som en dydig Qvinde. Han bød hende aarle at gaae til Byen, for at hendes Nærværelse ikke skulde rygtes, og gav hende en Forbring med til hendes Svigermoder, som, da hun fik Sagens Sammenhæng at vide, opmuntrede hende ved Haabet om et lykkeligt Udfald af Sagen. Boas begav sig til Bethlehem,

og i Stadsporten i 10 af de Ældstes Nærværelse, tilspurgte han den nærmere Slægtning om han vilde kjøbe Noomis Grundstykke, hvilket hun vilde sælge. Da nu denne erklærede sig villig dertil, sagde Boas, at han da ogsaa maatte tage Ruth til Ægte, som Sønnens Enke, og opfylde Leviratsloven. Dette vilde den nærmere Beslægtede ikke, men afstod sin Ret til Boas, som da erklærede for de forsamlede af Folket, at han vilde kjøbe Grundstykket og ægte Ruth, hvortil de forsamlede ønskede ham til Lykke. Da Ruth i Ægteskabet fødte en Søn, lykønskede Qvinderne den gamle Noomi, som med Glæde blev Barnets Pleiemoder; han fik Navnet Obed, og blev Davids Bedstefader, hvis Genealogie fra Perez, Judæ Søn, korteligen anføres.

§. 2.

Bogens Alder og Forfatter.

I den sildigere Tid have mange Forfattere, som have undersøgt det G. T. Skrifter, søgt at bevise at den høie Alder, den ældre Tid tillagte dem, ikke tilkom dem. Dette gjælder ogsaa om Ruths Bog og efter at den meget skarpsindige og lærde Eichhorn havde anført flere Formodninger

for dens silbigere Alder, har det næsten været den almindelige Mening, at den er forfattet silbig; ja endog indtil efter det babyloniske Fangenskab er dens Alder bleven nedsat. Hvorvidt den høiere Critik kan have Grunde for sig til at fælde saadan Dom over det G. T. Skrifter i Almindelighed, er her ikke Sted nærmere at undersøge, men hvad dens Grunde for den silbige Forfattelse af Ruths Bog angaaer, da kan jeg ikke indsee, at de Grunde, hvorpaa Formodningen om dens silbigere Alder er bygget, have en saadan overbevisende Kraft, at de kan formaae den upartisk Dømmende til at forkaste Meningen om Bogens tidligere Alder. Vi ville først betragte de Grunde, som Eichhorn *) anfører, for at bevise Bogens silbigere Oprindelse. Udtrykket, siger han, da Dommerne dømte, giver tilkjende at den Tidspunkt var forbi; Democratiet gaaet over til Monarkie, og Bogen følgelig ikke forfattet før under Kongerne. Sproget er blandet med Chaldaismer, som ikke forekomme i Josvæ eller Dommernes Bog f. Ex. 1, 20. מרא for מרה. 3, 3. 4. har 2den foem. præt., efter en bekjendt Chaldaismus eller Syriasmus,

*) Eichhorns Einleitung ins A. Testament. 2te Ausg. 2ter Th. §. 464 f.

et overflødigt ו, f. Ex. V. 3. וירדתי ושמתי, V. 4. ושכבתי. Sæderne skildres som forældede, f. Ex. 4, 7. hvor Skikken at afdrage Skoen omtales saaledes: "fordum var det Skik i Israel." Bogen synes fremdeles at være forfattet paa en Tid, da den nærmeste Slægtnings Navn var tabt, saa at Forfatteren maatte i tilkjendegive ham ved פלני אלמני 4, 1., hvilket giver tilkjende, at den maae være forfattet længe efter Davids Tid. I Indklædning og Sprog har den megen Lighed med Samuels og Kongernes Bøger, f. Ex. 1, 17. hvor den der brugte Eedsformular kun findes i Samuels og Kongernes Bøger (1 Sam. 3, 17. 14, 44. 20, 13. 25, 22. 2 Sam. 3, 9. 1 Kong. 2, 23. 2 Kong. 6, 31.). En ubekjendt Mand kaldes פלני אלמני Ruth 4, 1. jfr. 1 Sam. 2, 3. 2 Kong. 6, 8. hvor Talen er om et ubekjendt Sted. Talemaaden גלה את אזן 4, 4. forekommer og 1 Sam. 9, 15. 20, 2. 12., men om dette beviser at Ruths Bog har samme Forfatter som Samuels og Kongernes Bøger, og har været bestemt som Bilag til dem, eller den er fra en Tidsalder, for hvem disse Talemaader have været Yndlingsudtryk, eller Ruths, Samuels og Kongernes Bøger have været øste af samme Kilder — er uvist. Betragte vi disse den berømte Lærdes Grunde for Ruths

Bogs sildigere Alder, forekomme de mig alle for svage til at give denne Mening Overvægten for den ældre. Udtrykket 1, 1. "medens Dommerne dømte" viser vel at den neppe er forfattet i deres Tid, men indeholder intet som kan bevise hvorlænge efter; følgelig kan Bogens Alder, dette Udtryk uagtet, gjerne hensættes i Sauls eller Davids Tid. Chaldaismerne ere saa faa og saa ubetydelige, at de meget let kunde indsnige sig ved den sildigere Ordnen eller Samling af det G. T. Skrifter under Esra og Nehemias, eller ved sildigere Afskriveres Skjødesløshed under nærmere Bekjendtskab med det syrochaldaiske, hvorom og קניתי 4, 5. vidner, som ved en aabenbar Skrivfeil har et saadant י, og ellers mange Varianter forekomme, som ere Beviis for, at denne Bog just ikke har fundet de nøiagtigste Afskrivere *). Det synes og at fortjene at bemærkes, at i C. 3, 3. 4. findes trende chaldaiske Ordformer, og forresten kun 1, 20.: giver dette ikke en skjødesløs syrochaldaisk Afskriver tilkjende, som har været mindre agtpaagivende end Afskriveren af Josvæ og Dommernes Bøger? Mange Haandskrifter hos Ken-

*) Jfr. Jahns Einleitung in die göttl. Bücher des A. Bundes 2 Ausg. 2, 1. Pag. 215.

nicot og de Rossi have ogsaa מרח med ח istedenfor med א, 1, 20. og C. 4, 3. 4. læser Keri og en stor Mængde Haandskrifter וירדת, ושמת og ושכבת uden י i Enden, og saaledes bliver den oprindelige Læsemaade tvivlsommere, hvorved tillige denne den nyere Hypotheses Grund meget svækkes. Vigtigere synes Beviset, som er taget af de forældede Skikke C. 4, 7. Forfatteren af Exeg. Handbuch d. A. T. mener det kunde være en sildigere Interpolation, hvori ogsaa Augusti samstemmer med ham, men dette synes mig at være en Formodning, hvilken de, som bygge en anden Hypothese paa Ordene saaledes som de staae, med Rette kan betragte som ubeviislig. Mig synes hele Bevisets Vægt bortfalder, naar man antager at לפנים staaer for מלפנים jfr. Es. 41, 26. og oversætter det "fra gammel Tid"; thi at מ undertiden bortfalder, have vi Exempler paa 2 Mos. 19, 12. עלות, 2 Sam. 23, 24. בית־לחם for מבית־לחם o. s. v., jfr. Glasii philologia sacra ed. Dathe 1, 577. 78. LXX oversætte ogsaa לפנים Job. 42, 11. εκ πρωτε sc. χρονε: "fra fordums Dage" hvilket vel kan forstaaes om den forbigangne Tid, men dog saaledes at det tillige indslutter Begrebet om den nærværende Tid i sig. Oversætter man nu det underfor-

staaede היה ikke som almindeligen "var" men in præsenti "er" hvortil Sprogets Genius hjemler den fuldeste Ret, bliver Oversættelsen "det er fra gammel Tid Skik i Israel", og hele Beviset for Bogens sildige Alder, som er taget fra dette Udtryk, forsvinder. Vilde man sige: havde det i Forfatterens Tid været Skik, behøvede han ikke at omtale den; dette viser altsaa, at den var forældet; da gjør Ommeldelsen af Skikken det endnu ikke nødvendigt, at den maatte være forældet; jfr. Ps. 81, 5. Man kunde ogsaa indrømme, at den maaskee i Forfatterens Tid begyndte at blive sjeldnere, og han derfor fandt det passende at ommelde den, uden at deraf fulgte at den var ganske ophørt, end sige, forældet. Af den Omstændighed at nærmeste Slægtning ikke er nævnet men betegnet ved פלני אלמני, lader det sig neppe tilstrækkeligen bevise, at hans egentlige Navn var tabt. Jeg er mere tilbøielig til at troe, at Forfatteeen vel vidste hans Navn, men fortaug det for at skaane hans Eftermæle, da maaskee hans Efterslægt i Forfatterens Tid var i Anseelse, og han vilde skaane denne for en beskjæmmende Erindring om en af dens Forfædre, hvis Forhold ved denne Anledning ikke var ærefuldt, og Aftrækningen af

Skoen i saadan Anledning *) som her omtales, efter Loven førte den største Beskjæmmelse med sig, hvilken vel ikke her fandt Sted, (thi Rabbinernes Fortælling, hvortil maaskee Josephus har givet Anledning, at Ruth var nærværende og spyttede ham i Ansigtet, som den der nægtede at opreise sin Slægtning Afkom paa hans Arv, kan med Rette ansees for Fabel), men som dog Mose Lov 5 Mos. 25, 9. hentydede til at han havde fortjent, saa meget mere som hans Lyst at indløse og beholde

*) Flere have vel paastaaet at denne Afdragen af Skoen var en Skik, som brugtes i Handel ved Contracters Slutning uden Hensyn til 5 Mos. 25, 9. og at dette ogsaa var Tilfældet paa dette Sted jfr. Pfeifferi dubia vexata etc. p. 359, skjønt andre ere af Mening at denne Udtrækken her er skeet med Hensyn til bemeldte Lovsted see Josephi Antiquit. 5, 11. Seldeni Ux. hebr. p. 67. jfr. Pfeifferi dubia p. 359; men det synes dog at da Talen her er om nærmeste Slægtnings Ret og Pligt, kan det her ikke betragtes som en simpel Handels og Contracts Bekræftelse, men maae betragtes med Hensyn til Loven, omendskjønt det vel er mueligt og sandsynligt, at hvad i Begyndelsen skeete blot med Hensyn til Loven, siden blev Sædvane ogsaa ved andre Handeler og Contracter.

Elimelechs Grundstykke viiste, at han vilde holde Loven saa langt hans Fordeel stemte med Lovbudet, men ikke længer, hvilket tilkjendegiver et uædelt egennyttigt Sindelag hos bemeldte Slægtning; thi at Ruth var vendt tilbage med Noomi, kunde ikke være ham ubekjendt, og at han følgelig, naar han vilde nyde Lovens Ret, ogsaa maatte opfylde dens Pligt. Flere Grunde kunde altsaa bevæge Forfatteren til at fortie hans Navn, naar han skrev kort end naar han skrev længe efter hans Tid. Hvad Lighed i enkelte Talemaader i Ruths, Samuels og Kongernes Bøger angaaer, da synes mig denne kan let forklares deraf, at flere af de Actstykker, hvoraf disse ere sammensatte, ere fra samme Tid som Ruths Bog, maaskee af Samuel, eller en af de Mænd, som dannede i Prophetskolerne levede i Davids Tid, og brugte deri Talemaader, som den Gang vare almindelige, og siden bleve beholdte ved Udarbeidelsen af Samuels og Kongernes Bøger. Naar den lærde Jahn søger et Vidnesbyrd for Bogens sildigere Affattelse efter ældre Optegnelser, af det forældede Udtryk מגאל synes mig dette Argument beviser intet, thi hvormed kan det godtgjøres, at det og i Forfatterens Tid var forældet, eller at det ikke, som Derefer

mener om flere Ord, var et provincialt Udtryk *). Saaledes troer jeg at have viist, hvorlunde de Grunde, hvorpaa Hypothesen om Bogens silldige Alder, endog som Jahn mener efter det babyloniske Fangenskab, hviler, ere meget svage. Jeg er derfor ganske af Mening med Forfatteren af Exegetisches Handbuch d. A. T. (3 St. Pag. 2) at den er skrevet i Davids Tid før han blev Konge, og undersøge vi Bogens Hensigt, saavelsom hele Fremstillelsen i den, troer jeg denne Formodning vil blive mere sandsynlig. Bogens Hensigt synes at være følgende: Forfatteren anvender den Lære, som stedse fremtræder i det G. T. hellige Skrifter, nemlig at Fromhed, Tillid til Jehova, Hengivenhed udi hans Villie, finder sin Belønning, om den endog til en Tid maae kjæmpe med Nød og med Sorger, for at styrke og opmuntre David til under Sauls Forfølgelser ikke at tabe Troen paa og Haabet til Jehova, men at være standhaftig, hengiven i Jehovas Villie, i Haabet om en lykkeligere Fremtid, i det han i et historisk Malerie fremstiller Davids egne Oldeforældre Boas og Ruth, som Exempler paa, hvorlunde Jehova er med den

*) Jfr. Dereser das Büchlein Ruth ꝛc. p. VI.

romme saavel i Med- som Modgang *). Derfor
ntales kortelig at David nedstammede fra Boas
; Ruth. Havde David allerede den Gang været
ı lykkelig Hersker i Israel, havde Forfatteren
:ppe forbigaaet at berøre denne Omstændighed i
t han omtaler David; og havde han skrevet for
smigre sildigere Herskere af Davids Slægt (en
ypothese som mangler al Grund, især naar som
t synes Davids Slægtregister er en sildigere Til-
tning, da der dog ikke laae meget smigrende i
ongeslægtens Nedstammelse fra en fattig Udlæn-
ng), havde han neppe undladt at tilføie noget
n denne de jødiske Kongers Ideal; i det mindste
rvnet ham som Konge. See vi hen til Behand-
ngen af Emnet, da lader den patriarchalske Tone

*) Om Forfatteren tillige, som Niemeier menet (Characteristik. D. 3. Pag. 548) har villet lære Jøderne en mildere Tænkemaade mod Fremmede, ved at fremstille Ruth, Moabiterinden, som Exempel paa Dyd og Retskaffenhed, er mueligt, men neppe Hovedhensigten, og derimod kunde vel ogsaa indvendes, at da Ruth enten havde antaget den jødiske Religion, eller havde det i Sinde, kunde hun ikke længer betragtes som en Hedning, hvorved Exemplet vilde tabe sin Kraft for de Jøder som maatte behøve det.

som er udbredt over hele Handlingen, formode, at Forfatteren har levet de Tider nær, da det patriarchalske, nomadiske Liv endnu var velbekjendt, altsaa nær den democratiske Tid, før Monarchiet efterhaanden gjorde det mere fremmed for de følgende Tider. I Henseende til det tilføiede Slægtregister, deels som Vidnesbyrd om Bogens silbigere Alder, deels om at den er skreven for at ophøie David, som den der nedstammede fra Nahasson, Judæ Stammes Fyrste, da synes den liden Forbindelse hvorved dette Slægtregister hænger sammen med Bogen selv, at vidne om at det siden er tilføiet, da man ellers hos Forfatteren sporer den omhyggeligste Bestræbelse for at forbinde det Hele sammen; men vil man ikke indrømme dette, saa beviser den i det Høieste, at Begivenheden ikke er optegnet strax den skedte, men modstrider ikke den Mening at den kan være skrevet i Davids tidligere Aar, før han blev Konge; og hans Nedstammelse fra Nahasson, Boas ꝛc. kunde erindre ham om, hvorledes Gud havde været med hans fromme Forfædre, og derfor heller ikke vilde forlade ham i hans Trængsler.

Forfatteren er ubekjendt, og Gisningerne om ham ere mange. Er den af mig angivne Hensigt

af Bogen sandsynlig rigtig, maae den være skrevet enten af Samuel *), eller efter Samuels Anmodning af en af de Mænd, som bleve dannede i Prophetskolerne i Davids Tid, og gav den hebraiske Literatur sin Glands, for, som ovenfor er anført, at opmuntre David til Standhaftighed i hans Gjenvordigheder; med mindre det kunde synes antageligere, at holde David selv for Forfatter, og Bogen at være skrevet af ham, for at oprette fromme Forfædre et Hædersminde, og ved Erindringen om dem at styrke sig selv til at blive Jehova troe under sin Forfølgelse. Hvad der kan siges om denne Hypothese er, som jeg troer, følgende: Arbeidet er udført med æsthetisk Kunst, og ham Oldtidens Sanger fuldkommen værdigt. Han nævner sig selv blot ved Navn, uden nogen videre Ommeldelse; dette passede baade paa David naar han talte om sig selv, og med hans øvrige Tænkemaade. For ham selv, der i sin Ungdom havde levet som Hyrde, var det nomadisk patriarchalske Liv velbekjendt, og det var altsaa lettere for ham at fremstille behagelige Træk deraf.

*) En Mening mange af de Ældre antage; jfr. Carpzov, Waldenhaver, Schmidt.

§. 3.

Bogens æsthetiske Værd.

Som Kunstværk har den ædle Videnskabernes Ven og Dyrker, den afdøde Fyrst Primas von Dalberg viist dens Værd, og hævdet dens Ret til at kunne staae ved Siden af hvilketsomhelst udmærket Kunstværk i den Art *). Derfor har jeg i Henseende til denne og tildeels ogsaa til den følgende §. lagt hans Undersøgelse til Grund. Til et æsthetisk Kunstværk hører Eenhed, denne finde vi i Udarbeidelsen af Ruths Bog, hvori den almindelige i det G. T. stedse fremtrædende Betragtning: "Gud hjelper den Fromme i Nøden, og velsigner allerede her i Livet den som haaber paa ham", oplyses af en gammel Familie-Begivenhed, nemlig Moabiterinden Ruths Ægteforening med Boas. Begge ere gode Mennesker, ved hvis Lykke Læseren glæder sig. Alt er udviklet saaledes, at Hovedsætningen bliver klar og tydelig: Noomi og Ruth begge i Sorg og Nød, men fromme og gudhengivne. Boas redelig, gudfrygtig, menneskekjerlig,

*) Jfr. Dalbergs Grundsätze der Aesthetik Pag. 102—32.

som forenet med Ruth gjør hende og hendes gamle Svigermoder lykkelige, og selv bliver lykkelig, til Løn for sin Redelighed og Barmhjertighed ved en dydig Ægtefælle, og Hovedsætningen: "Herren er med dem som ham frygte og elske, og ere de i Nød, da omvender han deres Sorg til Glæde" bliver saaledes bekræftet ved Ruths og Boas's Exempel *). Hvor vel veed ikke Forfatteren at fremdrage de Omstændigheder i Begivenheden, som bedst kunde tjene til at sammensætte et skjønt Heelt. Ruth vil ikke forlade Noomi af Kjerlighed, men troe og hengiven dele Sorger med hende, ligesom hun i hendes Samfund og Kjerlighed har fundet Glæde: denne Omstændighed er det som gjør Ægteforbindelsen med Boas muelig, at de gode retskafne Mennesker i hinandens Samfund og Kjerlighed kan finde Dydens Løn. Forfatteren har

*) Flere Ældre have fremsat som Bogens Hovedøiemeed, ved at vise Messiæ Nedstammelse fra jødisk og hedensk Herkomst, at bekræfte Hedningenes Haab, og i Ruths Historie at betegne Hedningenes Kald til Kirken og til Christi Forening (cfr. Carpzov). Denne Idee kan vel give Stof til mangen opbyggelig Betragtning, men tænkte ogsaa Forfatteren derpaa, da han optegnede Begivenheden?

vidst at fremsætte alt saaledes, at det leder hen til det moralske Maal, han ved Udarbeidelsen af Historien havde for Die: den fromme i Modgang men tilsidst lykkelig, modtagende Løn af Herren, beviist af Ruths og Boas Exempel; og dette har han udført med muueligste Sparsomhed, som ligeledes er nødvendig til et æsthetisk Kunstværk. Derfor forbigaaer han alt overflødigt, som kun vilde svække Indtrykket af hvad han især vilde skulde gjøre Indtryk, og berører kun de Biomstændigheder som maatte være høist nødvendige. Derfor omtales blot kortelig Elimelech, Machlon og Chilion; deres Udvandring til det moabitiske Land; deres Ægteskab med moabitiske Qvinder; thi dette var nødvendigt at berøre for at vise, hvorlunde Ruth var kommet ind i Israels Slægter. Deres Død omtales, fordi derved kom Noomi og Ruth i Nød, berøvedes Hjelp og Trøst, udsattes for Mangel, og besluttede at vende tilbage. Derved var Sagen kortelig forberedet, og nu fremtræde Noomi og Ruth, og vises i den første et Exempel paa en gammel i Livets Modgang prøvet Qvinde, som dog i Livets Sorger havde vidst at bevare den Sagtmodighed og Blidhed, der vinder Hjerterne for den Ulykkelige; som midt i egen Sorg dog ikke aflod at bekymre sig for dem, som toge trofast

Deel i hendes Skjæbne, men raader dem kjærligen til det hün ansaae for det bedste, hvorved hun ogsaa formaaer den ene, Orpa, til at vende tilbage, og saaledes som overflødig Person at forlade Handlingens Skueplads, skjønt hendes Nærværelse i Begyndelsen af Handlingen var nødvendig for end mere at hæve Ruths kjerlige, deeltagende, ubevægelige Standhaftighed, og fromme Kjerlighed til sin af Sorg og Kummer nedbøiede Svigermoder, hvem hun ingenlunde vilde forlade, men dele Livets Sorger med; dog er Noomi saaledes tegnet, at man seer hun ikke er egentlig Hovedperson, men kun medvirkende til at Hovedhandlingen, Boas's og Ruths Forbindelse, kan komme istand, og for saavidt nødvendig; og tillige for at Ruth ved sit ædle Forhold mod hende strax kan vinde Læsernes Deeltagelse. Samme Sparsomhed see vi i Henseende til Boas. Kun ganske kort fortælles at han var af Elimelechs Familie; dette var nødvendigt formedelst Omstændigheden med Pligtægteskabet. Han omtales korteligen som en formuende Mand; og dette var nødvendigt, deels for det moralske Øiemeeds Skyld, deels for Ruths Skyld. Men alt kun med faa Ord, for ikke ved vidtløftig Udvikling af overflødige Biomstændigheder at svække Indtrykket af

Hovedsagen. Men hvor sparsom end Forfattere[n] er i Henseende til Biomstændigheder, har han do[g] vidst at give Handlingen saadan Fylde, at Frem= stillelsen af Begivenheden ikke kjeder ved Tørhed, men river Læseren hen med sig, og Handlinge[n] bliver livfuld. De vigtigste handlende Persone[r] røre strax Læseren. Noomi berøvet Mand og Børn, med Bekymring i Hjertet for en sorgfuld Fremtid, og dog fuld af Omhyggelighed for dem hun elsker, med ydmyg Hengivenhed i Jehovas Villie; Ruth forladende Fædreland, Slægt og Venner for at opfylde Kjerligheds og Venskabs Pligt, ivrig i sin Omhue for sin gamle nedbøiede Svigermoder, uskyldig i sin Tænkemaade, ind= tage strax Læseren, og lade ham ønske, at deres Sorg maae omskiftes til Glæde. Boas riig, men derhos gudfrygtig, barmhjertig, ærende Gudsfrygt og Retskaffenhed hos hvem han finder den, mild og velvillig i Omgang, redelig og trofast, be= væger den uforbærvede Læsers Gemyt til at glæde sig over hans Lykke, og at ønske at Forbindelse mellem tvende saa gode Mennesker maatte finde Sted, og de derved begge blive lykkelige. Ved den Omstændighed, at der er en nærmere Arving og Løser, holdes Opmærksomheden spendt, dog saa= ledes at man hemmelig ønsker der fra hans Side

maatte være Hindringer, som afholdt ham fra at opfylde Leviratsloven, for at Boas og Ruth kunde blive forenede; den spændes endnu stærkere, da han erklærer at ville indløse Arven, og hemmelig Frygt opkommer hos Læseren for, at den ønskede Forbindelse mellem Boas og Ruth ikke vil finde Sted, og Glæden vorder desto større, da den anden træder tilbage, Ønsket opfyldes, og Boas's Retskaffenhed og Trofasthed skinner i et desto klarere Lys. Det glæder Læseren at deres Ægteskab ledsages af Medborgeres gode Ønsker, som tillige vidne om den Agtelse et retskaffent Forhold skaffer blandt Mennesker; at Ægteskabet velsignes til de Forenedes Glæde, og den gamle Moder til Trøst og Opmuntring i hendes Alderdom. Noomi fremstilles tænkende paa at befordre sin elskte Ruths Lykke, ledende hende ved Raad, og opmuntrende hende. Ruth fremstilles hende lydig med inderlig Hengivenhed, flittig, ydmyg. Boas mild, omhyggelig, agtpaagivende som Huusfader, velvillig, barmhjertig, afholden, redelig, trofast, og Læseren finder saaledes afvexlende Handling, finder Træk af Tidens Tænke- og Levemaade indvævede imellem, hvorved Handlingen faaer Fylde og Runding, og der tillige bliver Harmonie i det Hele, efterdi alt virker hen til at befordre Forbindelsen

mellem Boas og Ruth, ligesom der i de handlende Personers Forhold viser sig Kraft og Ynde; thi i Hovedpersonerne, Boas og Ruth, see vi Sjelsstyrke: intet kan bevæge Ruth til at forlade Noomi, og denne Sjelsstyrke er tillige forenet med Mildhed, Ydmyghed, Undseelse. Boas overvindes ikke af sandselig Begjærlighed der, hvor dog flere Omstændigheder kunde fritage ham fra Brøde; og overbeviist om hendes Værd forandrer han, som den faste Mand, ikke sin Mening om Ruth, men erkjender det Lovlige i hendes Forhold; viser sin Tilbøielighed, dog uden at afvige fra Redeligheds Vei, og der opvækkes saaledes hos Læseren Agtelse for den faste, afholdne og redelige Mand.

Da Begivenheden er historisk og virkelig, digter Forfatteren ingen Vanskeligheder, men nytter det reen historiske Stof til i en jevn ukunstlet fortællende Stiil at fremsætte Begivenheden, og viser kun sin Kunst deri, at han fremstiller det Hele saaledes, at det vorder et ved sin simple Storhed skjønt Familiebillede, hvori vi see Personerne virkende i Naturen; og de indstrøede Bemærkninger, f. Ex. de som skildre de patriarchalske jevne Sæder; den Tids Levemaade og Troe; Qvindernes Nysgjerrighed ved Noomi Hjemkomst; deres Glæde over hendes Lykke i hendes Alderdom, tjener, lige-

som i Maleriet, til at give det Hele Fylde og Runding, saa at de handlende Personer ikke staae enkelte uden Forbindelse og Omgivelse, hvorved et Malerie bliver stivt og tørt, men bevægende sig i Naturen, udgjøre et sammenhængende handlende Heelt, som dog ikke er overlæsset med Figurer, der forstyrre Opmærksomheden og drager den bort fra Hovedpersonerne. Han veed at ordne det historiske Stof saaledes, at Personernes Handlinger gradviis føre Hovedhandlingen til Maalet. For at udtrykke de Handlendes Tanker, Følelser, Gjerninger, lader han dem selv tale og handle, og fremstiller saaledes alt levende, bevægende sig ligesom paa en Skueplads, og han veed at give saavel Tanken som Følelsen og Villien et forskjelligt Sprog overeensstemmende med de handlende Personers Individualitet. Saaledes findes i Noomi Tale til Børnekonerne den rolige Alders Overveielser: hun forestiller Aarsagerne hvorfor hun ikke kan hjelpe dem; hun slutter grundigen; vil overbevise med Sandhedens Kraft: ligesaa betænksom retter hun Ruths uoverlagte Udtryk. Følelsen udtrykker sig i Ruths Erklæring til Noomi. Hendes Udraab ere Udtryk af Hjertets Følelser. Følelsens Trang lader hende kun see paa det nærværende, og ordne Begreberne kun efter hendes nærværende

indvortes Forhold: deraf kommer Inversioner: den vakte Phantasie lader Billeder følge paa Billeder; i Længsel efter at overbevise om Sandheden af hendes Hjertes Følelse, og at bekræfte denne for sig selv, for at den maae blive bestandig, giver hun Løvter. Følelsen udtaler sig ogsaa i Noomi Tale til Sønnekonerne; da den afbrudte Tale tilkjendegiver, hvor fuldt hendes Hjerte er. I hendes Svar til Qvinderne udtrykkes ogsaa levende Smertens dybe Følelse. I Boas's Taler see vi Manden med Kraft og fast Villie, som taler med Alvor, og anvender det Fornødne for at hæve hvad der kunde hindre Udførelsen af hans Forsæt, forsaavidt det kan skee uden at overtræde Retfærdigheds Pligt. Folkets, de Ældstes og Qvindernes Udraab ere lyrisk Udgydelse af Følelsen, vakt ved Boas's Forbindelse med Ruth. Ikke ved oratoriske Figurer, men ved rigtig Brug af Sproget veed Forfatteren at frembringe denne Virkning. Han overlader til Læserne selv at anstille Bemærkninger over de handlende Personer, uden at foregribe deres Dom. Han laaner ikke Læseren sine Følelser, men lader Gjerningerne selv tale, for at udtrykke de handlende Personers Characteer, og at vække Læserens Følelser. Han vogter sig for Allegorier, Metaphorer, Troper, da disse ikke passe i Udvik-

lingen af en simpel landlig Scene. Han søger fornemmelig saadanne Ord, som gjøre Sagen anskuelig for Læseren, og bruger saa faa Adjectiver, som muеligt, for at overlade til Læseren selv den Behagelighed selv at udmale Billederne. Saaledes veed Forfatteren at nytte en simpel landlig Begivenhed ved rigtig livfuld Sammenstilling af Begivenhedens vigtigste Dele, og ved blot Berørelse, saavidt Nødvendigheden udkræver det, af de mindre vigtige, at ordne alt saaledes, at et skjønt Heelt fremtræder for Læseren. Handlingen er sammensat af fire Hovedscener: de første skildre Lidelser og Sorg; de sidste, Glæde. Middelgrupperne ere at ansee som Overgange. Contrasten ligger i Noomi og Ruths Nød, og derpaa følgende Lykke. Ved Mellempersonerne, Orpa og den ubekjendte Løser, hæves Hovedpersonernes Sjelsstyrke og Trofasthed. Forventningen spændes ved den nye Løsers Mellemkomst indtil endelig alt udvikler sig, og Fortællingen endes med et Billede paa huuslig Lyksalighed og deeltagende Folkeglæde. Saaledes see vi denne lille Bog at opfylde Æsthetikerens Fordringer, uden at træde udenfor Historiens Grændse, og vi skulle tillige finde at hvad der er et ægte æsthetisk Kunstprodukts Krone, Agtelse for Religion og Dyd, heller ikke mangle

denne lille Bog, der saaledes i alle Henseen
blivet et sandt historisk Kunstproduct.

§. 4.

Bogens moralske Værd *).

Historien er Guds Aabenbarelse i det jordi
Liv; og det jødiske Folks Historie er et taler
Vidnesbyrd om hvorlunde en viis og høiere S
relse er indvævet i Menneskelivets ofte gaadefu
Begivenheder. Denne Overbeviisning at Gu
den evige Frihed, virker med Frihed i sin Sk
ning, at hans Kraft foreener sig med det mind
som med det større i Menneskelivet, og at det j
diske Folk stod under Forsynets særdeles Styrel
fandtes saavel hos Nationens oplyste Mænd s
hos Folket i Almindelighed, og derfor bære og a
det G. T. Skrifter Præget af denne Troe. Fo
jættelserne givne Folkets Stammefædre, fornye

*) Jfr. foruden Dalberg, Dereser das Büchle
Ruth Pag. 23 o. f.; Bergers practische Ei
leitung ins A. T. 2. Pag. 39 o. f.; Niemeye
Characteristik der Bibel 3. Pag. 556; Die h
ligen Weiber aus Palästina 1. Pag. 1—24.

lingen af en simpel landlig Scene. Han søger fornemmelig saadanne Ord, som gjøre Sagen anskuelig for Læseren, og bruger saa faa Adjectiver, som muligt, for at overlade til Læseren selv den Behagelighed selv at udmale Billederne. Saaledes veed Forfatteren at nytte en simpel landlig Begivenhed ved rigtig livfuld Sammenstilling af Begivenhedens vigtigste Dele, og ved blot Berørelse, saavidt Nødvendigheden udkræver det, af de mindre vigtige, at ordne alt saaledes, at et skjønt Heelt fremtræder for Læseren. Handlingen er sammensat af fire Hovedscener: de første skildre Lidelser og Sorg; de sidste, Glæde. Middelgrupperne ere at ansee som Overgange. Contrasten ligger i Noomi og Ruths Nød, og derpaa følgende Lykke. Ved Mellempersonerne, Orpa og den ubekjendte Løser, hæves Hovedpersonernes Sjelsstyrke og Trofasthed. Forventningen spændes ved den nye Løsers Mellemkomst indtil endelig alt udvikler sig, og Fortællingen endes med et Billede paa huuslig Lyksalighed og deeltagende Folkeglæde. Saaledes see vi denne lille Bog at opfylde Æsthetikerens Fordringer, uden at træde udenfor Historiens Grændse, og vi skulle tillige finde at hvad der er et ægte æsthetisk Kunstprodukts Krone, Agtelse for Religion og Dyd, heller ikke mangle

Fromme i Medgang, giver ham Leilighed til mangen Dyds Øvelse, og naar han bruger de givne Leiligheder til at øve det Gode, velsigner Jehova ham end ydermere. Hvor denne Lære er Hovedsætningen selv i et historisk Arbeide, der er det klart, at det har moralsk Værd, større eller mindre ligesom Forfatteren har været meer eller mindre hældig i Udførelsen. At Forfatteren af Ruths Bog har behandlet sit Arbeide med Aandsreenhed fra den moralske Side, ligesom med Aandskraft fra den æsthetiske, vil ikke falde vanskeligt at bevise. Moralsk Kraft og Ynde fremlyser overalt: Hovedpersonerne tænke, føle, tale, handle dydigen; hos dem alle vise sig Ærefrygt for Gud, blid Sagtmodighed, redelig Velvillie, trofast Venskab; Iver og Omhyggelighed i lovligt Kald, skaanende Barmhjertighed, Taknemmelighed, kjærlig Omhue, Agtelse for Gudsfrygt og Retskaffenhed uden Hensyn til Menneskets udvortes Stilling, Trofasthed, Deeltagelse i andres Vel. Baade hos Noomi, Ruth, Boas og Folket see vi Ærefrygt for Jehova. Sin Ulykke betragter Noomi, som Straf fra Herren, men uden Knurren med et ydmygt Hjerte, og fast Tillid til Gud. 1, 8. 9. 13. 20. 21. Hun søger Hjelp og Velsignelse fra Gud for sine Svigerdøttre 1, 8. 9. for Boas, 2, 20.

Ruth overgiver sig til Jehovas Beskyttelse, 1, 16. Boas's Velsignelse over Høstfolkene og disses Svar, vidne om Erkjendelsen at Velsignelse og Naade kommer fra Gud til Mennesker 2, 4. Folkets Ønske 4, 11—12., alt vidner Haab og Tillid og Ærefrygt for Jehova. Blid Sagtmodighed aabenbarer sig i Noomis Forhold mod sine Sønnekoner 1, 11—13., 3, 1. i Boas's Svar til Ruth, da hun begjærede Leviratsretten opfyldt, 3, 10—30. Nedelig Velvillie viser sig i Folkets Ønske ved Boas's Forbindelse med Ruth 4, 11—12., Qvindernes Ønske for Noomi ved Obeds Fødsel, 4, 14. Trofast Kjerlighed og Venskab er skildret med levende Farver i Svigerdøttrenes Beredvillighed at ville dele Livets Sorger med hende, og især i Ruths Erklæring til Noomi 1, 16—17., i hendes Omhue for sin gamle Svigermoder 2, 1. 18. 23. Moderlig Kjerlighed i Noomi's Forhold mod Ruth 31—18. Boas Forhold lærer os at ære huusfaderlig Mildhed, Omhyggelighed og Agtpaagivenhed i hans Huusvæsens Bestyrelse 2, 4. 3, 2. 7. Hans Barmhjertighed mod Ruth udviist med den saa sjældne Skaansel mod den Ulykkeliges Følelse, 2, 8—9. 14-16. 3, 15. Hans Agtelse for Retskaffenhed, Dyd, omendskjøndt den fandtes hos den Fattige, 2. 11—12., hvilken Agtelse vi tillige

Hovedsagen. Men hvor sparsom end Forfatte er i Henseende til Biomstændigheder, har han vidst at give Handlingen saadan Fylde, at Fr stillelsen af Begivenheden ikke kjeder ved Tørk men river Læseren hen med sig, og Handlin bliver livfuld. De vigtigste handlende Perso røre strax Læseren. Noomi berøvet Mand Børn, med Bekymring i Hjertet for en sorgf Fremtid, og dog fuld af Omhyggelighed for d hun elsker, med ydmyg Hengivenhed i Jehov Villie; Ruth forladende Fædreland, Slægt Venner for at opfylde Kjerligheds og Venske Pligt, ivrig i sin Omhue for sin gamle nedbøi Svigermoder, uskyldig i sin Tænkemaade, i tage strax Læseren, og lade ham ønske, at de Sorg maae omskiftes til Glæde. Boas riig, m derhos gudfrygtig, barmhjertig, ærende Gudsfr og Retskaffenhed hos hvem han finder den, m og velvillig i Omgang, redelig og trofast, væger den ufordærvede Læsers Gemyt til at glæ sig over hans Lykke, og at ønske at Forbinde mellem tvende saa gode Mennesker maatte fi Sted, og de derved begge blive lykkelige. T den Omstændighed, at der er en nærmere Arving Løser, holdes Opmærksomheden spendt, dog sa ledes at man hemmelig ønsker der fra hans Si

maatte være Hindringer, som afholdt ham fra at opfylde Leviratsloven, for at Boas og Ruth kunde blive forenede; den spændes endnu stærkere, da han erklærer at ville indløse Arven, og hemmelig Frygt opkommer hos Læseren for, at den ønskede Forbindelse mellem Boas og Ruth ikke vil finde Sted, og Glæden vorder desto større, da den anden træder tilbage, Ønsket opfyldes, og Boas's Retskaffenhed og Trofasthed skinner i et desto klarere Lys. Det glæder Læseren at deres Ægteskab ledsages af Medborgeres gode Ønsker, som tillige vidne om den Agtelse et retskaffent Forhold skaffer blandt Mennesker; at Ægteskabet velsignes til de Foreenedes Glæde, og den gamle Moder til Trøst og Opmuntring i hendes Alderdom. Noomi fremstilles tænkende paa at befordre sin elskte Ruths Lykke, ledende hende ved Raad, og opmuntrende hende. Ruth fremstilles hende lydig med inderlig Hengivenhed, flittig, ydmyg. Boas mild, omhyggelig, agtpaagivende som Huusfader, velvillig, barmhjertig, afholden, redelig, trofast, og Læseren finder saaledes afvexlende Handling, finder Træk af Tidens Tænke- og Levemaade indvævede imellem, hvorved Handlingen faaer Fylde og Runding, og der tillige bliver Harmonie i det Hele, efterdi alt virker hen til at befordre Forbindelsen

Trofasthed imod Ruth. Folkets Glæde over Fo
bindelsen V. 4, 11–12., tilkjendegiver den in

Armod. Vil man indvende at Noomi dog vids
der var en anden og nærmere Slægtning, hvi
Leviratslovens Opfyldelse paalaae, og at d
altsaa var en utilladelig List at ville forfø
Boas, da bør man betænke, at Noomi ikke
fremstillet os som et Dydens Ideal, men so
en vel gudfrygtig gammel Qvinde, skjøndt de
for ikke uden menneskelig Skrøbelighed; som ik
kjendte vor philosophiske Morals Grundsætninge
men vel i sin Troskyldighed kunde mene, at d
gode Hensigt at befordre sin elskte Ruths Lyk
og fremvirke Forbindelse mellem tvende go
Mennesker, gjorde tillige Anvendelsen af et Mi
del tilladeligt, hvori hverken hun eller hend
Samtid saae noget Ondt. Er da den Sætni
at Hensigten adler Midlerne saa fremmed for v
oplyste Tidsalder, saavel i Theorie som i Praxi
Det er heller ikke ganske afgjort om Noomi s
vidste, hvilken af Løserne der egentlig var d
nærmeste. Ruths Forhold i Udførelsen af No
mis Raad, synes mig at være dadelfrit. Hu
fulgte hendes Svigermoders Raad i Overbevi
ning at det var godt, og efter Landets (maask
ogsaa efter eget Fædrelands) Vedtægter tilla
ligt; hun brugte ikke den forførende Qvind
bedragelige List og Tillokkelser for at ophidse T

tes Agtelse, som følger den Retskafne i Livet, som føles selv af den Ringeste, og ofte ved gi- i Leilighed bryder ud i lyriske Glædes Udraab,

gjærligheden hos Boas; stille nærmede hun sig da Manden sov, og lagde sig ved hans Fødder: da han vaagnede, fristede hun ham ikke, men sagde med ydmyg Beskedenhed hvad Ret hun havde, og hvad hun efter Loven torde vente, ikke utugtig Sammenleie, men lovligt Ægteskab, som betegnes ved Billedet: udbred dit Dække over din Tjenerinde Ezech. 16, 8. Det ansaaes for Enkers Pligt ved Leviratsægteskab, naar de selv ingen Børn havde havt i det første Ægteskab, at vedligeholde deres afdøde Mands Navn, ved at føde Børn som bleve indførte i den Afdødes Slægtregister, og anseet som hans. Ruth viste sig saaledes ikke som en forførende Skjøge, men som en ædel Qvinde, efter sin Tidsalders Dom, og at baade Boas saaledes betragter Sagen, og Forfatteren intet Usømmeligt synes at finde i Noomi og Ruths Forhold, viser at begges Adfærd ikke fortjener den bittre Dadbel, som eensidige partiske Dommere, f. Ex. Voltaire, Th. Paine o. fl. har udøst over dem. Hermed fortjener at sammenlignes Niemeyer i hans Characteristik og Berger i hans practische Einleitung ins A. T. 2, 150—54.

der udtrykker Erkjendelsen af det Gode, og Deeltagelse i Ædles Vel. I Ruths Standhaftighed ikke at ville forlade Noomi C. 1, 16. 17., i hendes Omhue og deeltagende Kjærlighed, i Boas's Barmhjertighed C. 2, 14—16. see vi Exempel paa, at ofte naar den Fromme, nedbøiet af Sorgens Vægt, troer sig forladt paa Livets Vei, sender Herren Lindring i Sorgen, Hjelp i Nøden ved en trofast og kjerlig Ven, ved gode Menneskers Velvillie; og at den Ulykkelige ikke er saa forladt, som han selv troer. Ruths Exempel viser, at synes end den Ædles Gjerning i Livet at være ukjendt af Mennesker, og liig Sædekornet, der nedlægges i Jorden, useet, skal den dog i sin Tid aabenbares og bære sin Frugt i ædle Menneskers Agtelse og Kjerlighed, og ofte i timelig Lykke, som sendes fra Herren, for hvem den Gudfrygtiges Sorger og Gjenvordigheder ikke ere skjulte, og som ikke forglemmer dem, eller lader det Gode ubelønnet. Boas Exempel lærer, at den Retskafne, som i Livets Lykke ikke slaaer Gud af Sinde, men holder fast ved ham, og bruger Livets gode Gaver, hvilke han annammede af Herren, til at udbrede Glæde og Velsignelse; for ham styrer Forsynet det ofte saaledes, at hans Gudsfrygt og Menneskekjerlighed allerede her i Livet bliver ham Kilde til forhøiet

Lyksalighed. Saaledes finde vi i denne lille Bog en Krands sammenflettet af skjønne Dyder, forbundne sammen i yndig Harmonie, Alt falder naturligen, og ved deres forskjellige Stilling ledes de handlende Personer til at lægge deres fromme Sind for Dagen, og Dydens milde Glands udbreder sig over hele Maleriet. Læseren røres, opmuntres, styrkes selv til det Gode, og til Troen paa Gud, som er med den Fromme i Modgang og i Medgang.

§. 5.

Bogens Ægthed og Plads i Canon.

Bogens Ægthed som en virkelig Historie, har først den sildigere Tid draget i Tvivl (jfr. Not. Pag. 37). Men ligesom den simple jevne fortællende Stiil hvori den er skrevet, og de omtalte Begivenheder selv intet indeholde, der i mindste Maade kunde gjøre det tvivlsomt, at den jo er en reen historisk Fremstillelse af en virkelig skeet Gjerning *): saaledes ere Noomi og Ruths Sam=

*) Jfr. Eichhorns Einleitung §. 465. 2ter Theil Pag. 447 f.

taler, Boas's Rettergang med den anden Slæg
ning saa naturlige at der ingen Grund er til
tvivle om deres Sandhed. Fortællingen om Ru
i det 3 C. havde neppe heller nogen Forfatter af s
selv opdigtet. Begivenheden kan ikke være digt
for at smigre David (at Historien ikke er fra en s
digere Tid, troer jeg ovenfor at have viist); t
hvad er det vel, hvori denne Smigger skulde ligge
Deri at han nedstammede fra en fattig Moabite
inde, som maatte samle Ax for at finde sit Ophold
synes den ikke at kunne ligge. Maaskee deri a
Boas nedstammede fra Nahasson, Judæ Stam
mefyrste, men deels er det tvivlsomt om Stamme
tavlen er af den oprindelige Forfatter, da de
staaer saa afbrudt i Slutningen, hvilket ikke syne
at passe med Forfatterens øvrige Skrivemaade
deels om den er af den oprindelige Forfatter, syne
dog det Smigrende deri at være for lidet, til derpa
at bygge Formodningen, om at hele Begivenhede
var opdigtet, som desuden er utænkeligt naar de
er forfattet i Davids Tid. De enkelte Omstæn
digheder, der, som Eichhorn siger, aande den h
braiske Oldtid, en Tidsalder hvori efter Sæderne
gamle Eenfoldighed endnu ikke Armod gjorde fo
agtet, og det saaledes ikke ansaaes som Skam fo
David at nedstamme fra en fattig men ædel Qvinde

hvori Porten ligesom 1 Mos. 23. 10. er Retters gangssted; hvor Handel sluttedes, og gjordes gjældende ved Vidner; hvori endnu gamle Skikke gjaldt; hvori det ikke var Skam for den formuende Boas at hvile efter Kornkastningen ved en Korn-dynge: alt dette vilde neppe en silbigere Forfatter have digtet, men ere Vidnesbyrd om at Bogen indeholder en virkelig Begivenhed *). At For-

*) Naar den lærde Theolog Ammon holder Ruths Bog for en poetisk Roman *), kan jeg vel ikke bedømme hvorfor han tillægger denne gamle Bog det moderne Navn, da han ingen Grunde paa det Sted anfører for sin Paastand, og det ikke er mig bekjendt, at han i noget andet Skrift har giort det; men jeg maae tilstaae, at jeg intet Romanagtigt finder i hele Fortællingen; det al-deles Menneskelige i hele Begivenheden, den rolige jevne Tone, som er udbredt over hele Handlingen, de mange smaa Biomstændigheder, som neppe nogen Forfatter havde digtet, især om han, som Ammon synes at antage, havde skre-vet den i en langt silbigere Tid: alt dette synes, som og Eichhorn mener, at vidne for en virkelig

*) Jfr. Kritisch Journal der neuesten theol. Lit. herausgegeben von Ammon und Bertholdt. 1. Pag. 253.

fatteren har fulgt deels mundtlig Tradition, deels enkelte skrivtlige Familieoptegnelser, tilføiede Stammetavlerne, synes rimeligt, og kan vel antages for de Kilder, hvoraf Forfatteren har benyttet sig. De

Historie. Den natlige Scene mellem Boas og Ruth havde Forfatteren af Bogen, hvis den var en Roman, neppe digtet, da hans Sands for det Gode og Ædle ikke vilde have tilladt ham at digte en Scene, der kunde misforstaaes, og hvis Bogen var skreven i en sildigere Tidsalder, gjøre de omtalte gode Menneskers Characteer tvivlsom; og netop denne Scene torde vel være den eneste romanagtige i hele Fortællingen. Romanen kjendte den mandige kraftfulde Oldtid ikke; den er en langt mere forkjælet Tidsalders Product. Ikke engang blandt de mere forfinede Grækere kjendtes den, før den mandlige Vidskabs Periode længe var forbi, og at Ruths Bog er langt ældre end selve Grækernes kraftfuldeste Periode, troer jeg ovenfor at have gjort sandsynligt. Er Ruths Bog en Roman, hvorpaa skal da den virkelige Historie kjendes fra den, og kan da ikke med lige saa stor Ret mangen anden Oldtidens Historieskriver betragtes som en Romandigter, og hvad blev da Menneskeslægtens Historie i mange Stykker, hvor ikke andre Mindesmærker tillige vidne om dens Sand-

ldtryk som ere Forfatteren egne f. Ex. עגה 1, 13. צבט 2, 14. צבתים 2, 16. מרגלות 3, 4. 7. 8. 14.

hed? Den berømte Critiker Bertholdt *) holder Ruths Bog for romantisk Poesie. I de 4 Dele af hans Einleitung, jeg kjender, er han endnu ikke kommet til at anføre Grundene for denne sin Paastand; jeg kan derfor ikke bedømme dem; men jeg finder ingen Grund til at holde denne Idee for rigtig. At den kan være poetisk, vil jeg ikke nægte, forsaavidt som Poesie er en skjøn (aandelig) Efterligning af Naturen **), da denne fremlyser klar hos Forfatteren, og vi i hans lille Bog finde alle de Kjendemærker, som den udødelige Herder tillægger den hebraiske Poesie, nemlig: Naivitet, Religiøsitet, Simpelhed ***), ligesom og ethvert Folks og Sprogs tidlige Periode har noget ungdommeligt poetiskt hos sig; men tager denne skarpsindige Lærde Ordet poetisk i anden Betydning om denne Bog, da kan jeg ikke samstemme med ham; thi hverken

*) Jfr. hans historisch kritische Einleitung in sämtliche kanonische und apocryphische Schriften des A. und N. Testaments. 1. Pag. 36.

**) Jfr. Jean Pauls Vorschule der Aesthetik. 1. Pag. 3.

***) Jfr. Herders sämtl. Schriften zur schönen Literatur und Kunst. 9 B. Pag. 148.

מגאל kan vel med Rette ansees som foresundt i de oprindelige Optegnelser, hvad enten de nu e

finder jeg Rythmus i den, eller den blandt He bræerne almindelige Parallelismus Membrorum hvorfor jeg heller ikke troer den bør oversætte metrisk, ligesaalidt som Herodot bør oversætte saaledes, der efter min Overbeviisning er poeti i samme Betydning. Romantisk finder jeg der imod aldeles ikke at den er; thi uden at tag Hensyn til den Mening, at det Romantiske en tilhører Christendommen og har udviklet sig dens heroiske Tider; en Mening som slet ikk passer her, og hvorimod ogsaa Bertholdt prote sterer (Einleitung 4 Th. Vorrede) bliver dog v rettelig det Romantiske: det Skiønne uden B grændselse; det skjønne Uendelige; hvor Tanke som Synet taber sig i det Fjerne, og lade dybe Ahnelser tilbage i Sjelen; liig den bølgend Lyd af en Klokke, hvor Tonbølgen svømmer he stedse i fiernere Vider, og endelig taber sig i e selv, og skjøndt udvortes stille, endnu lyder ind vortes, og underfuld tonende lyder længe i Sje len, og opløser sig i Veemod eller høiere Ahnel ser *). Men heraf blive vi intet vaer i Ruth Bog, hvori alt er begrændset inden Hverdag livets snevre Grændser; hvori der ikke er Al

*) Jfr. Jean Pauls Vorschule rc. 1. Pag. 145. 4

Moabitismer, som Sanctius mener, eller Bethlehemitiske Provincialismer som Dereser mener *).

I Henseende til Bogens Plads i Canon ere Meningerne deelte. De fleste sætte den som et Anhang til Dommernes Bog. Origenes hos Eusebius Hist. eccl. 6, 25. siger: κριθαι, ρεθ παρ ἀυτοις ενεςι σωφετιμ. Hieronymus in prologo galeato: Subtexunt Hebræi judicum librum et in eundem compingunt librum Ruth. I hans Præfat. in Reg. siger han: nonnulli Ruth et Cinoth inter hagiographa scriptitant. Josephus ommelder kun 22 hellige Bøger og betragter saaledes uden Tvivl Ruths Bog blot som et Anhang til Dommernes Bog, dog er det derfor vel muligt at den allerede

nelse om noget Skjønnere i det Fjerne, hvormed det Nærliggende smelter sammen, og oplefter Sjelen, uden bestemt at kunne sige hvorledes; men de handlende Personer vise sig i skarpe Omridse, klart og tydeligen, og ved Forbindelse danne et historiskt Malerie, hvis hele Characteer strax fremviser sig, og saaledes intet Romantiskt indeholder, men viser sig i alt som en virkelig Historie.

*) Jfr. Carpzovii introductio in V. T. pag. 199. Dereser das Büchlein Ruth Einleitung Pag. IV.

den Gang (maaskee allerede i Samlingens Tid
havt sin nærværende Plads blandt Hagiograph

§. 6.

Fortolkere.

I Henseende til Indledningen fortjen
sammenlignes:

Carpzovii introductio in V. T. pag, 195—
Moldenhaveri introductio in omnes libros
nonicos. pag. 42—43.
Bergers practische Einleitung ins A. T. Tom
Pag. 139—64.
Eichhorns Einleitung ins A. T. 2te Aufl. 2
Pag. 442—50.
Jahns Einleitung in die göttlichen Bücher
Alt. Bundes. 2te Ausg. 2ter Th. 1ste A
Pag. 212 o. fl.
Augusti Grundriss einer historisch kritischen E
leitung ins A. T. Pag. 231 o. f.
Scotani bibliotheca historica. Tom. 2. 506
Niemeyers Characteristik der Bibel. 3 A
3 B. Pag. 531 o. f.

I Henseende til Forklaring over Bogen
findes de vigtigste Ældre anmeldte hos Carpz

hans introductio, og hos Walch i hans Bibliotheca theologica selecta. Tom. 4. pag. 471 o. f., med tilføiet Dom over de Fortrinligste. Blandt dem har jeg sammenlignet:

Sanctii commentarii in libros Ruth, Esræ, Nehemiæ, Tobiæ etc. 1628 fol.

Piscatoris comm. in omnes V. T. libros. Tom. 1.

Critici anglicani. Vol. 2dum.

S. Schmidt annotationes in libellum Ruth. Arg. 1696. 4to.

Grotii Annotationes in V. T. i hans Opp. theol. Tom. 1. Fol.

Clerici Comment. in libros historicos V. T. Fol.

Saurins Betrachtungen über wichtige Stillen d. A. und N. T., übers. von Rambach. 4to Tom. 2.

Outhof Verklaaringe over Boek van Ruth 4to.

Moldenhaver Uebersetzung und Erläuterung der heil. Bücher Joswa 2c. 4to.

(Gjerne havde jeg ønsket at kunne have sammenlignet Carpzovii coll. rabinic. in lib. Ruth, men kunde ingensteds erholde det til Laans).

Blandt de Nyere har jeg benyttet:

Schulzii Scholia in V. T. Tom. 2.

Hezels Bibelverk. Tom. 2.
Dathii libri historici V. T.
Michaelis Overs. af det G. T. Skrifter, z
ved Bech.
Das A. T. übers. von de Wette und
Tom. 2.
Ruth ein Familien = Gemählde von 1
sammes Memorabilien des Ori
Pag. 65.
Exegetisches Handbuch d. A. T. für Pr
1 B. 3 S.
Dereser das Büchlein Ruth ein Gemäl
licher Tugenden. 1806.
Die heiligen Weiber aus Palästina ꝛc. 1

Ruths Bog.

Første Capitel.

Elimelech, en Bethlehemit, drager i en Hungersnød med Hustrue og tvende Sønner til det moabitiske Land, og døer der. Hans Sønner ægte moabitiske Hustruer, men døe ligeledes efter faa Aars Forløb. Elimelechs Enke vender tilbage til Bethlehem; den ene af Sønnekonerne, Ruth, følger hende.

V. 1. Paa den Tid, da Dommerne styrede, traf det sig, at der opkom Hunger i Landet, og en Mand af Bethlehem i Juda, drog bort for at opholde sig som fremmed i Moabs Land; han og hans Hustrue og tvende Sønner.

V. 2. Og Mandens Navn var Elimelech, hans Hustrues Navn Noomi, og hans tvende Sønners Navn Machlon og Chilion, Ephratiter af Bethlehem i Juda: de kom til Moabs Land og opholdte sig der.

V. 3. Og Elimelech Noomi's Mand døde, og hun blev efter med hendes tvende Sønner.

V. 4. Disse toge sig moabitiske Hustruer: den enes Navn var Orpa, den andens Navn Ruth, og de boede der henved ti Aar.

V. 5. Men ogsaa de begge, Machlon og Chilic
døde, og Moderen blev (i Live) efter hent
tvende Sønner og efter hendes Mand.

V. 6. Da gjorde hun sig rede, tilligemed si
Sønners Hustruer, at vende hjem fra Moa
Land; thi hun havde hørt i Moabs Land,
Gud havde seet til sit Folk, og givet de
Brød.

V. 7. Og hun drog bort fra det Sted, hvi
hun havde været, og begge hendes Sønne
Hustruer med hende, og de begave sig paa Vei
for at komme tilbage til Judæ Land.

V. 8. Da sagde Noomi til begge sine Sønne
Hustruer: gaaer, vender tilbage enhver til si
Moders Huus! Jehova bevise Miskundhed imo
Eder, som I have beviist den imod de Afdød
og imod mig.

V. 9. Jehova gjøre det for Eder, at I maa
finde et roligt Opholdssted, som Hustrue i
Mands Huus! og hun kyste dem, men de b
gyndte lydeligen at græde.

V. 10. Og de sagde til hende: visselig! vi vil
gaae med dig tilbage til dit Folk.

V. 11. Da sagde Noomi: vender tilbage mi
Døttre, hvorfor ville I gaae med mig? mon j

har flere Børn at føde, som kunde blive eders Mænd?

V. 12. Vender tilbage mine Døttre, gaaer! thi jeg er for gammel til at blive en Mands (Hustrue); hvis jeg sagde: der er endnu Haab; hvis jeg i denne Nat blev en Mands, og fødte Sønner:

V. 13. Skulde I da vente paa dem til de bleve store? skulde I opholdes derefter saa I ikke igjen skulde faae Mænd? Nei, mine Døttre! visselig det er mig smerteligere end Eder! dog! Jehovas Haand er udstrakt imod mig.

V. 14. Da opløftede de Stemmen med Graad endnu lydeligere: og Orpa kyssede (til Afskeed) sin Mands Moder, men Ruth blev hos hende.

V. 15. Da sagde hun: see din Svogerske vender tilbage til sit Folk og til sin Gud; følg efter din Svogerske.

V. 16. Men Ruth sagde: træng ikke paa mig at jeg skal forlade dig, og vende tilbage fra dig. Hvor du gaaer hen, der vil jeg gaae hen; hvor du opholder dig om Natten, der vil og jeg opholde mig; dit Folk skal være mit Folk, din Gud skal være min Gud.

V. 17. Hvor du døer, der vil og jeg døe, og h
vil jeg begraves. Jehova straffe mig, saavi
som kun Døden skal gjøre Skilsmisse mellen
mig og imellem dig.

V. 18. Da hun nu mærkede, at hun havde fa
i Sinde at gaae med hende, aflod hun at tal
med hende derom.

V. 19. Saa vandrede de begge til de kom t
Bethlehem; og da de kom til Bethlehem, kom
hele Staden i Bevægelse for deres Skyld, o
man sagde: er denne Noomi?

V. 20. Men hun sagde til dem: kalder mig ikk
Noomi, men kalder mig Mara; thi den Almæg
tige har gjort det meget bittert for mig.

V. 21. Jeg drog fuld bort, men Jehova har fø
mig tom tilbage. Hvi ville I kalde mig Noomi
da Jehova har vidnet imod mig, og den Almæg
tige ført Elendighed over mig.

V. 22. Saaledes kom Noomi tilbage, og Rut
den Moabiterinde, hendes Sønnekone, me
hende: de kom tilbage fra Moabs Land til Beth
lehem i Byghøstens Begyndelse.

Andet Capitel.

Ruth gaaer i Høstens Tid ud for at samle Ax, og kommer paa en Ager som tilhørte Boas, en nær Slægtning af Emimelech; da han faaer at vide hvem hun er, viser han hende megen Godhed og tillader hende at samle paa hans Agre Høsten igjennem.

V. 1. Men Noomi havde en Slægtning paa hendes Mands Side, en formuende Mand af Elimelechs Slægt, hvis Navn var Boas.

V. 2. Og Ruth Moabiterinden sagde til Noomi: Kjære! lad mig gaae ud paa Marken og samle Ax efter den, for hvis Øine jeg finder Naade; og hun sagde: gaae, min Datter.

V. 3. Hun gik altsaa, og samlede paa en Ager efter Høstfolkene, og det traf hændelseviis, at den Lod paa Marken tilhørte Boas, som var af Elimelechs Familie.

V. 4. Imidlertid kom Boas fra Bethlehem, og sagde til Høstfolkene: Jehova være med Eder! og disse svarede: Jehova velsigne Dig.

V. 5. Siden efter sagde Boas til den Tjener, som havde Opsigt over Høstfolkene: hvis Pige er denne?

V. 6. Og den Tjener, som havde Opsigt over Høl
folkene, svarede sigende: det er den moabitis
unge Qvinde, som er kommen tilbage m
Noomi fra Moabs Land.

V. 7. Hun sagde: Kjære! maae jeg søge
samle henimod Negerne efter Høstfolkene?
hun har holdt ved fra Morgenstunden indtil n
her har hendes Hvile kun været liden i Hytte

V. 8. Da sagde Boas til Ruth: hør nu m
Datter! gaae ikke paa nogen anden Ager for
samle. Nei! gaae ikke herfra, men bliv nu h
mine Tjenestepiger.

V. 9. Dine Øine være paa den Ager, hvor
høste, at du kan følge efter dem. Viid! j
har forbudet Tjenestekarlene at gjøre dig nog
Fortræd; dersom du tørster, gak til Karrene,
drik af det, som Tjenerne øse.

V. 10. Og hun bøiede sig ned mod Jorden
faldt paa sit Ansigt, og sagde til ham: Hvorf
har jeg fundet Naade for dine Øine, at du a
tager dig mig, da jeg dog er en Fremmed?

V. 11. Men Boas svarede hende: mig er bekjen
alt, hvad du har gjort mod din Svigermod
efter din Mands Død; hvorlunde du har fo
ladt Fader og Moder, og dit Fødeland, og
dragen til et Folk, som du forhen ikke kjendte.

V. 12. Jehova gjengjælde dig din Gjerning! Din Løn vorde fuldkommen fra Jehova Israels Gud, under hvis Vinger du har søgt Tilflugt!

V. 13. Da sagde hun: Gid jeg maa finde Naade for dine Øine min Herre! sandelig du har havt Medlidenhed med mig, og trøstet din Tjenerindes Hjerte; skjønt jeg ikke er som en af dine Tjenestepiger.

V. 14. Siden efter sagde Boas til hende, da det var Spisetid: kom herhid og spiis af Brødet, og dyp dit Stykke i Eddiken. Derpaa satte hun sig ved Siden af Høstfolkene, og han gav hende en større Part ristet Korn; og hun spiiste, blev mæt og fik tilovers.

V. 15. Og da hun reiste sig op for at samle, befalede Boas sine Tjenestekarle, sigende: Ogsaa mellem Hobene lad hende samle, og beskjæmmer hende ikke. Ja meget mere! udtrækker for hende af Negerne, og lader efter eder, at hun kan samle, og taler hende ikke haardt til.

V. 16. Hun samlede altsaa paa Ageren indtil Aften, og hun slog det af som hun havde samlet, og det var omtrent en Epha Byg.

V. 18. Og hun tog det op og kom til Byen, og hendes Svigermoder saae hvad hun havde samlet: ligeledes tog hun frem og gav hende,

hvad der var bleven tilovers, efterat hun va
bleven mæt.

V. 19. Derfor sagde Svigermoderen til hende
hvor har du været i Dag, og hvor har du ar
beidet? velsignet være han, som har antaget si
dig! og hun gav tilkjende for sin Svigermode
hvem hun havde arbeidet hos, og sagde: Man
dens Navn, hos hvem jeg i Dag har arbeidet, e
Boas.

V. 20. Da sagde Noomi til sin Sønnekone
Velsignet være han af Jehova, fordi han ikk
har tilsidesat sin Barmhjertighed mod de Levend
som mod de Døde, og Noomi sagde fremdeles
han er en Slægtning af os, og en af vor
nærmeste.

V. 21. Ruth, Moabiterinden, sagde til hende
ja! han sagde ogsaa til mig, hold dig til min
Tjenestekarle, indtil de faae fuldendt min hel
Høst.

V. 22. Da sagde Noomi til Ruth sin Sønne
kone: det er godt min Datter, at du gaaer u
med hans Piger, at de ikke skal tale dig haar
til paa en fremmed Ager.

V. 23. Derfor holdt hun sig til Boas's Pig
for at samle, indtil Byghøsten og Hvedehøste

var tilende: derpaa opholdt hun sig igjen hos sin Svigermoder.

Tredie Capitel.

Noomi raader Ruth, hvorlunde hun skal forholde sig for at formaae Boas til at opfylde Leviratsloven. Ruth følger hendes Raad og Boas opmuntrer hende, og giver hende Forsikring om at ville ægte hende, hvis en endnu nærmere Slægtning vil afstaae sin Ret.

V. 1. Siden efter sagde Noomi hendes Svigermoder til hende: min Datter! jeg vil søge et roligt Opholdssted for dig, hvor du kan blive lykkelig.

V. 2. Viid altsaa, Boas vor Slægtning, med hvis Piger du har været, see! han kaster paa Bygloen i denne Aften.

V. 3. Derfor vask dig, salv dig, iför dig dine (bedste) Klæder, og gak til Loen; men lad dig ikke see for ham, indtil han har holdt op at spise og drikke.

V. 4. Men naar du har lagt Mærke til Stedet, hvor han har lagt sig, gak da, tag hans Fodbække op og læg dig; han skal da vel sige dig, hvad du bør gjøre.

V. 5. Ruth svarede: alt hvad du har sagt mig, vil jeg gjøre.

V. 6. Og hun gik til Loen, og gjorde eftersom hendes Svigermoder havde befalet hende.

V. 7. Da altsaa Boas havde spiist og drukket, og hans Hjerte var vel tilmode, gik han og lagde sig at sove ved Enden af en Kastning; og hun kom sagtelig, opløftede hans Fodbække og lagde sig.

V. 8. Og det skedte, ved Midnat blev Manden forfærdet og foer sammen; og see! en Qvinde laae ved hans Fødder.

V. 9. Og da han spurgte: hvem er du? sagde hun: jeg er Ruth din Tjenerinde, udbred dit Dække over din Tjenerinde; thi du er den nærmeste Slægtning.

V. 10. Og han sagde: velsignet være du af Je-hova, min Datter! din sidste Miskundhed e større end den første; thi du har ikke gaaet efte unge Karle, være sig fattig eller riig.

V. 11. Derfor min Datter, vær ubekymret, efte det du har sagt, vil jeg gjøre for dig, thi mi Folks hele Forsamling veed at du er en bra Qvinde.

V. 12. Vel er det sandt at jeg er nær Slætning men der er dog en Slægtning nærmere end jeg.

. Bliv her i Nat, og vil han da i Morgen
: dig til Ægte, vel! saa faaer han tage dig:
: vil han ikke tage dig, saa vil jeg tage dig
Hustrue), saa sandt Jehova lever. Bliv
ende indtil Morgenstunden.

. Og hun laae indtil Morgenstunden; da
e hun sig op, før en kunde kjende den anden;
han havde sagt, det maae ei vides, at en
nde er kommen paa Loen.

. Og han sagde fremdeles: giv hid dit Klæ=
on og tag deri; og hun tog deri, hvad han
lte, sex (Maader) Byg; dem lagde han paa
es Skuldre, og han gik til Byen.

. Og da hun kom til sin Svigermoder,
e denne: Hvad? du, min Datter? og hun
e hende alt hvad Manden havde gjort mod
e.

. Og hun sagde: disse sex Maader Byg gav
mig; thi han sagde: du skal ikke komme
tilbage til din Svigermoder.

. Denne sagde derpaa: vær rolig min Dat=
du vil snart faae at vide, hvorlunde Sagen
alde ud; thi Manden vil ikke hvile, før han
ig har bragt Sagen til Ende.

Fjerde Capitel.

Boas kalder den nærmeste Slægtning for de
Forsamling, spørger ham om han v
Elimelechs Arvelod og ægte Ruth, o
afstaaer sin Ret, erklærer Boas at
Ruth og indløse Arven. De Ældste
lykønskede Boas. Boas ægter Ruth,
med hende en Søn Obed. Boas's Sla
indtil David.

V. 1. Men Boas gik til Porten, og
der: da nu den nærmeste Slægtning k
hvem Boas havde talet, og gik forbi
han til ham: sæt dig herhid, et Ord,
og han kom og satte sig.

V. 2. Og han tog ti Mænd af Byens A
sagde: sidder her; og de satte sig.

V. 3. Da sagde han til den nærmeste Sl
Den Grundlod, som tilhørte vor Sl
Elimelech, vil Noomi, som er vendt til
det moabitiske Land, sælge.

V. 4. Derfor har jeg tænkt at ville br
det for Øre, og at spørge: kjøber du
som sidde her, og for mit Folks Æld
du indløse den, saa løs; men vil du
den, saa siig mig det, at jeg kan vide
du er den første som kan indløse, og
efter dig. Han sagde: jeg vil indløse d

har flere Børn at føde, som kunde blive eders Mænd?

V. 12. Vender tilbage mine Døttre, gaaer! thi jeg er for gammel til at blive en Mands (Hustrue); hvis jeg sagde: der er endnu Haab; hvis jeg i denne Nat blev en Mands, og fødte Sønner:

V. 13. Skulde I da vente paa dem til de bleve store? skulde I opholdes derefter saa I ikke igjen skulde faae Mænd? Nei, mine Døttre! visselig det er mig smerteligere end Eder! dog! Jehovas Haand er udstrakt imod mig.

V. 14. Da opløftede de Stemmen med Graad endnu lydeligere: og Orpa kyssede (til Afskeed) sin Mands Moder, men Ruth blev hos hende.

V. 15. Da sagde hun: see din Svogerske vender tilbage til sit Folk og til sin Gud; følg efter din Svogerske.

V. 16. Men Ruth sagde: træng ikke paa mig at jeg skal forlade dig, og vende tilbage fra dig. Hvor du gaaer hen, der vil jeg gaae hen; hvor du opholder dig om Natten, der vil og jeg opholde mig; dit Folk skal være mit Folk, din Gud skal være min Gud.

V. 17. Hvor du døer, der vil og jeg døe, og her vil jeg begraves. Jehova straffe mig, saavist som kun Døden skal gjøre Skilsmisse mellem mig og imellem dig.

V. 18. Da hun nu mærkede, at hun havde fast i Sinde at gaae med hende, afslod hun at tale med hende derom.

V. 19. Saa vandrede de begge til de kom til Bethlehem; og da de kom til Bethlehem, kom hele Staden i Bevægelse for deres Skyld, og man sagde: er denne Noomi?

V. 20. Men hun sagde til dem: kalder mig ikke Noomi, men kalder mig Mara; thi den Almægtige har gjort det meget bittert for mig.

V. 21. Jeg drog fuld bort, men Jehova har ført mig tom tilbage. Hvi ville I kalde mig Noomi, da Jehova har vidnet imod mig, og den Almægtige ført Elendighed over mig.

V. 22. Saaledes kom Noomi tilbage, og Ruth den Moabiterinde, hendes Sønnekone, med hende: de kom tilbage fra Moabs Land til Bethlehem i Byghøstens Begyndelse.

V. 17. Og Naboeqvinderne gave ham Navn, og sagde: en Søn er født af Noomi; og de kaldte ham Obed, og han er Fader til Isai, Davids Fader.

V. 18. Men disse ere Perez's Slægter: Perez avlede Chesron.

V. 19. Men Chesron avlede Rama; men Rama avlede Aminadab.

V. 20. Aminadab avlede Nachschon; Nachschon avlede Salmon.

V. 21. Og Salmon avlede Boas; og Boas avlede Obed.

V. 22. Og Obed avlede Ischai; og Ischai avlede David.

V. 6. Og den Tjener, som havde Opsigt over Høstfolkene, svarede sigende: det er den moabitiske unge Qvinde, som er kommen tilbage med Noomi fra Moabs Land.

V. 7. Hun sagde: Kjære! maae jeg søge og samle henimod Negerne efter Høstfolkene? og hun har holdt ved fra Morgenstunden indtil nu; her har hendes Hvile kun været liden i Hytten.

V. 8. Da sagde Boas til Ruth: hør nu min Datter! gaae ikke paa nogen anden Ager for at samle. Nei! gaae ikke herfra, men bliv nu hos mine Tjenestepiger.

V. 9. Dine Øine være paa den Ager, hvor de høste, at du kan følge efter dem. Viid! jeg har forbudet Tjenestekarlene at gjøre dig nogen Fortræd; dersom du tørster, gak til Karrene, og drik af det, som Tjenerne øse.

V. 10. Og hun bøiede sig ned mod Jorden og faldt paa sit Ansigt, og sagde til ham: Hvorfor har jeg fundet Naade for dine Øine, at du antager dig mig, da jeg dog er en Fremmed?

V. 11. Men Boas svarede hende: mig er bekjendt alt, hvad du har gjort mod din Svigermoder, efter din Mands Død; hvorlunde du har forladt Fader og Moder, og dit Fødeland, og er dragen til et Folk, som du forhen ikke kjendte.

Hunger har fundet Sted. Josephus (Antiq. 5, 9. cap.) sætter den i Elis Tid, men det er kun Gisning, thi neppe havde han andre Kilder at øse af end vi, nemlig: det G. T. Skrifter. Rimeligst at den er indtruffen i Gideons Tid (cfr. Outhof Pag. 5 f.) da Dom. 6, 3. 4. omtales, hvorlunde Midianiter, Amalekiter og Saracener overfaldt Landet, og ødelagde Sæden i flere Aar. Da David levede i Samuels Tid, maae hans Oldefader Boas have levet en rum Tid tilbage. Landet | Palæstina. בִּשְׂדֵי | Agre f. Land, Gebeet. Om Forfatteren derved har villet tilkjendegive at Elimelech var Nomade, er uvist, skjønt ikke usandsynligt, da Plur. kunde udtrykke flere Steder i det moabitiske Land, hvilket han som Nomade drog igjennem; og גּוּר som specialiter betyder: at vanke om som Nomade, 1 Mos. 12, 9. 26, 3. synes at bestyrke denne Formodning, jfr. Schmidt, Schultz.

B. 2. Ephratiter | Bethlehem havde ogsaa Navnet Ephrata, 1 Mos. 35, 9. 48, 7. forskjelligt fra et andet Bethlehem i Zabulon Joh. 19, 15. Udtrykket Ephratiter af Bethlehem er sat for at tilkjendegive, at han var| en oprindelig Bethlehemit, ikke af Landet deromkring, og at han boede i Bethlehem, jfr. Schmidt.

hvad der var bleven tilovers, efterat hun va
bleven mæt.

V. 19. Derfor sagde Svigermoderen til hende
hvor har du været i Dag, og hvor har du ar
beidet? velsignet være han, som har antaget si
dig! og hun gav tilkjende for sin Svigermode
hvem hun havde arbeidet hos, og sagde: Man
dens Navn, hos hvem jeg i Dag har arbeidet, e
Boas.

V. 20. Da sagde Noomi til sin Sønnekone
Velsignet være han af Jehova, fordi han ikk
har tilsidesat sin Barmhjertighed mod de Levend
som mod de Døde, og Noomi sagde fremdeles
han er en Slægtning af os, og en af vor
nærmeste.

V. 21. Ruth, Moabiterinden, sagde til hende
ja! han sagde ogsaa til mig, hold dig til min
Tjenestekarle, indtil de faae fuldendt min hel
Høst.

V. 22. Da sagde Noomi til Ruth sin Sønne
kone: det er godt min Datter, at du gaaer u
med hans Piger, at de ikke skal tale dig haard
til paa en fremmed Ager.

V. 23. Derfor holdt hun sig til Boas's Pige
for at samle, indtil Byghøsten og Hvedehøste

var tilende: derpaa opholdt hun sig igjen hos sin Svigermoder.

Tredie Capitel.

Noomi raader Ruth, hvorlunde hun skal forholde sig for at formaae Boas til at opfylde Leviratsloven. Ruth følger hendes Raad og Boas opmuntrer hende, og giver hende Forsikring om at ville ægte hende, hvis en endnu nærmere Slægtning vil afstaae sin Ret.

V. 1. Siden efter sagde Noomi hendes Svigermoder til hende: min Datter! jeg vil søge et roligt Opholdssted for dig, hvor du kan blive lykkelig.

V. 2. Viid altsaa, Boas vor Slægtning, med hvis Piger du har været, see! han kaster paa Byglouen i denne Aften.

V. 3. Derfor vask dig, salv dig, iför dig dine (bedste) Klæder, og gak til Loen; men lad dig ikke see for ham, indtil han har holdt op at spise og drikke.

V. 4. Men naar du har lagt Mærke til Stedet, hvor han har lagt sig, gak da, tag hans Fodbække op og læg dig; han skal da vel sige dig, hvad du bør gjøre.

V. 5. Ruth svarede: alt hvad du har sagt mig, vil jeg gjøre.

V. 6. Og hun gik til Loen, og gjorde eftersom hendes Svigermoder havde befalet hende.

V. 7. Da altsaa Boas havde spiist og drukket, og hans Hjerte var vel tilmode, gik han og lagd sig at sove ved Enden af en Kastning; og hun kom sagtelig, opløftede hans Fodbække og lagde sig.

V. 8. Og det skedte, ved Midnat blev Mande forfærdet og foer sammen; og see! en Qvind laae ved hans Fødder.

V. 9. Og da han spurgte: hvem er du? sagd hun: jeg er Ruth din Tjenerinde, udbred d Dække over din Tjenerinde; thi du er den nær meste Slægtning.

V. 10. Og han sagde: velsignet være du af J hova, min Datter! din sidste Miskundhed større end den første; thi du har ikke gaaet eft unge Karle, være sig fattig eller riig.

V. 11. Derfor min Datter, vær ubekymret, eft det du har sagt, vil jeg gjøre for dig, thi m Folks hele Forsamling veed at du er en bra Qvinde.

V. 12. Vel er det sandt at jeg er nær Slætning men der er dog en Slægtning nærmere end jeg.

V. 13. Bliv her i Nat, og vil han da i Morgen tage dig til Ægte, vel! saa faaer han tage dig: men vil han ikke tage dig, saa vil jeg tage dig (til Hustrue), saa sandt Jehova lever. Bliv liggende indtil Morgenstunden.

V. 14. Og hun laae indtil Morgenstunden; da reiste hun sig op, før en kunde kjende den anden; thi han havde sagt, det maae ei vides, at en Qvinde er kommen paa Loen.

V. 15. Og han sagde fremdeles: giv hid dit Klædemon og tag deri; og hun tog deri, hvad han maalte, sex (Maader) Byg; dem lagde han paa hendes Skuldre, og han gik til Byen.

V. 16. Og da hun kom til sin Svigermoder, sagde denne: Hvad? du, min Datter? og hun sagde hende alt hvad Manden havde gjort mod hende.

V. 17. Og hun sagde: disse sex Maader Byg gav han mig; thi han sagde: du skal ikke komme tom tilbage til din Svigermoder.

V. 18. Denne sagde derpaa: vær rolig min Datter! du vil snart faae at vide, hvorlunde Sagen vil falde ud; thi Manden vil ikke hvile, før han i Dag har bragt Sagen til Ende.

Fjerde Capitel.

Boas kalder den nærmeste Slægtning for de Ældstes Forsamling, spørger ham om han vil indløse Elimelechs Arvelod og ægte Ruth, og da han afstaaer sin Ret, erklærer Boas at ville ægte Ruth og indløse Arven. De Ældste og Folket lykønskede Boas. Boas ægter Ruth, og avler med hende en Søn Obed. Boas's Slægtregister indtil David.

V. 1. Men Boas gik til Porten, og satte sig der: da nu den nærmeste Slægtning kom, om hvem Boas havde talet, og gik forbi, sagde han til ham: sæt dig herhid, et Ord, Kjære! og han kom og satte sig.

V. 2. Og han tog ti Mænd af Byens Ældste og sagde: sidder her; og de satte sig.

V. 3. Da sagde han til den nærmeste Slægtning: Den Grundlod, som tilhørte vor Slægtning Elimelech, vil Noomi, som er vendt tilbage fra det moabitiske Land, sælge.

V. 4. Derfor har jeg tænkt at ville bringe dig det for Øre, og at spørge: kjøber du for dem, som sidde her, og for mit Folks Ældste? Vil du indløse den, saa løs; men vil du ei indløse den, saa siig mig det, at jeg kan vide det; thi du er den første som kan indløse, og jeg næst efter dig. Han sagde: jeg vil indløse den.

V. 5. Men, sagde Boas, kjøber du den, maae du ogsaa af Noomi's Haand kjøbe Ruth, Moabiterinden, den Afdødes Hustrue, for at opreise for den Afdøde en Slægt paa hans Arv.

V. 6. Da sagde den nærmeste Slægtning: jeg kan ikke indløse den, at jeg ei skal skade min Eiendom: derfor indløs du for dig, hvad jeg havde Ret til at indløse; thi jeg kan ei indløse den.

V. 7. Og det er fra gammel Tid Sædvane i Israel ved Indløsning og Tuskhandel: for at bekræfte enhver Handel afdrager en Mand sin Skoe, og giver den til sin Næste; og dette er Sædvane i Israel.

V. 8. Den nærmeste Slægtning sagde altsaa til Boas: kjøb for dig, og han trak sin Skoe af.

V. 9. Da sagde Boas til de Ældste og alt Folket: I ere Vidner i Dag, at jeg kjøber alt, hvad der har tilhørt Elimelech, og alt hvad der har tilhørt Machlon og Chilion, af Noomi's Haand.

V. 10. Og tillige kjøber jeg Ruth, Moabiterinden, Machlons Hustrue, mig til Hustrue, for at opvække Efterslægt for den Afdøde paa hans Arv, at ikke den Afdødes Navn skal uddøe

blandt hans Brødre, og i hans Folks Forsamling; dertil ere I Vidner i Dag.

V. 11. Og alt Folket, som var i Porten, og de Ældste sagde: Vi ere Vidner. Jehova gjøre den Qvinde, som skal gaae ind i dit Huus, som Rachel og som Lea, der begge have opbygt Israels Huus! bliv lykkelig i Ephrata, navnkundig i Bethlehem!

V. 12. Og dit Huus vorde som Perez's Huus som Thamar fødte Juda, ved det Afkom, som Jehova give dig af denne Qvinde!

V. 13. Saa tog Boas Ruth, og hun blev hans Hustrue; og han gik ind til hende, og Jehova styrede det saa, at hun undfik, og fødte en Søn.

V. 14. Da sagde Qvinderne til Noomi: Prise være Jehova som nu ikke har ladet dig savne en nær Slægtning! han vorde navnkundig i Israel!

V. 15. Han vorde dig til Sjels Vederqvægelse, og til Stytte i din Alderdom! thi den Sønnekone, som dig elsker, har født ham; hun som er dig bedre end syv Sønner.

V. 16. Og Noomi tog Drengen, og lagde ham paa sit Skjød, og hun blev hans Fostermoder.

V. 17. Og Naboeqvinderne gave ham Navn, og sagde: en Søn er født af Noomi; og de kaldte ham Obed, og han er Fader til Isai, Davids Fader.

V. 18. Men disse ere Perez's Slægter: Perez avlede Chesron.

V. 19. Men Chesron avlede Rama; men Rama avlede Aminadab.

V. 20. Aminadab avlede Nachschon; Nachschon avlede Salmon.

V. 21. Og Salmon avlede Boas; og Boas avlede Obed.

V. 22. Og Obed avlede Ischai; og Ischai avlede David.

Anmærkninger.

Første Capitel.

V. 1. Dommerne | Man har i de sildigere Tide
mere anseet שפטים for Krigshelte, end fo
at have havt Deel i Statsbestyrelsen, før i de
sidste Tid af den saakaldte Dommernes Periode
Dog synes de i Almindelighed at have forene
den krigerske med den borgerlige Myndighed, o
deels ved hele Landets, deels ved enkelte Stam
mers Forsvar, deels ved enkelte Heltegjerninger
som og i Fred ved Raad og Daad, at have hav
virksom Indflydelse, snart paa enkelte, snar
paa alle de forbundne Stammers Vel; th
traadde end enkelte tilbage i privat Stand, sa
beholdt dog de fleste den dem engang betroed
Myndighed til deres Død, med Folkets Sam
tykke. Først under Eli og Samuel blev den mi
litaire Magt adskilt derfra; jfr. Exeg. Hand
buch, Eichhorn, Jahn, Augusti o. f. שפט |
har jeg oversat: styrede, da det synes mig
bedre at udtrykke deres forskjellige Forretning,
enten som Hærførere, eller som de, der havde
vigtig Andeel i Landets indvortes Bestyrelse.
Opkom der Hunger | Det er uvist naar denne

Hunger har fundet Sted. Josephus (Antiq. 5, 9. cap.) sætter den i Elis Tid, men det er kun Gisning, thi neppe havde han andre Kilder at øse af end vi, nemlig: det G. T. Skrifter. Rimeligst at den er indtruffen i Gideons Tid (cfr. Outhof Pag. 5 f.) da Dom. 6, 3. 4. omtales, hvorlunde Midianiter, Amalekiter og Saracener overfaldt Landet, og ødelagde Sæden i flere Aar. Da David levede i Samuels Tid, maae hans Oldefader Boas have levet en rum Tid tilbage. Landet | Palæstina. בשׂדי | Agre f. Land, Gebeet. Om Forfatteren derved har villet tilkjendegive at Elimelech var Nomade, er uvist, skjønt ikke usandsynligt, da Plur. kunde udtrykke flere Steder i det moabitiske Land, hvilket han som Nomade drog igjennem; og גור som specialtim betyder: at vanke om som Nomade, 1 Mos. 12, 9. 26, 3. synes at bestyrke denne Formodning, jfr. Schmidt, Schultz.

2. Ephratiter | Bethlehem havde ogsaa Navnet Ephrata, 1 Mos. 35, 9. 48, 7. forskjelligt fra et andet Bethlehem i Zabulon Joh. 19, 15. Udtrykket Ephratiter af Bethlehem er sat for at tilkjendegive, at han var en oprindelig Bethlehemit, ikke af Landet deromkring, og at han boede i Bethlehem, jfr. Schmidt.

V. 4. וישאו] kan oversættes: havde taget; saaledes Josephus, da han fortæller at Elimelech gav Sønnerne Hustruer; men almindeligst oversættes det: toge, saa at de først giftede sig efter Faderens Død. Naar det siden hedder om Ruth, 2, 3.: den moabitiske unge Qvinde, synes det at bekræfte denne Oversættelse. Moabitiske Hustruer] Dette var ikke forbudt i Mose Lov, som kun forbyder Ægteskab med Cananiterinder 5 Mos. 7, 3. 5 Mos. 21, 11—13. taler ikke engang om, at de som bleve fangne i Krig, og som deres Herrer ægtede, skulde gaae over til den jødiske Religion, skjønt det er rimeligt. Først efter det bab. Fængsel blev det betragtet som en stor Synd at ægte hedenske Qvinder af hvilket som helst Folk. Esræ 9 og 10 Cap. Neh. 13, 23—27. V. 1—5. berøres blot Elimelechs og hans Sønners Skjæbner, fordi det hørte til Planen i Bogen at vise hvorlunde Moabiterinden Ruth var bleven forbunden med Familien; derfor var det Forfatteren nok, kort at tilkjendegive Anledningen.

V. 6. ותקם] da det heb. Sprog er fattigt paa paa Conjunctioner, bruger det ofte ו, som derfor faaer flere Betydninger f. Ex. da Schmidt tunc temporis. ו forenet med fut. og følgende Da-

gesch förte udt. Imperfectum, og rimeligen er ו en Forkortelse af הוה, som sattes for at udtrykke den manglende Tidsform; jfr. Gessenii hebr. Sprachlehre Pag. 53. תקם ligefr. hun stod op ɔ: hun gjorde sig rede. Moldenhawer: deliberato consilio ad iter faciendum se præparavit. Job. 1, 3. Dathe: consilium cepit. בשדה | staaer her enten collect. agrorum spatium; jfr. Schmidt, eller for at tilkjendegive det Sted, hvor hun den Gang opholdt sig i det moabitiske Land. פקד | ligef. at see vist paa noget, som kan skee med et mildt Öie for at hjelpe, eller med et vredt Öie for at straffe. Det bruges ofte om Jehova, deels i ond Betydning, som den der straffede, deels, som her, i god Betydning: han har viist sig naadig, og gjort Ende paa Hungersnøden; thi, som enhver anden offentlig Ulykke, saaledes betragtedes ogsaa denne, som Straf for Folkets Synder, cfr. Dom. 6, 1.

V. 7. Sønnekonen fulgte med, som det synes, ikke blot af Høflighed for paa østerlandsk Viis at følge et Stykke paa Veien, men med Forsæt at gaae med til Bethlehem, og at dele Skjæbne med hende; og dette sætter Noomi i et meget ædelt Lys, da ellers Mands Moder og Sønne-

konen sjælden pleie at være eenige, eller at elske hinanden.

V. 8. Moders Huus | Hos Østerlænderne lever det qvindelige Kjøn afsondret; hos Nomaderne inderst i Teltet eller i et eget Telt; jevnfør Michaelis og Hezel. עמכם | Clericus finder her en Skrivfeil for sufix. fæmin.; andre mene at det bruges med Hensyn til disse Qvinders mandlige Gemyt; men man finder oftere saadanne Undtagelser ved Personalpronomers Construction, saa vel i Henseende til Genus som Numerus, jfr. Gessenii heb. Spl. §. 92. Moldenhaver mener at den Tid Ruths Bog er skreven, har suf. mascul. ogsaa været brugt som fæmin., og at Noomi ogsaa henseer til Orpas og Ruths Slægtninge.

V. 9. יתן | med dativ. udtrykker Imperativ og tilkjendegiver et Ønske. ומצאן staaer her for Infinit. למצאן invenire ɔ: at I maae finde. מנוחה | Roelighed ɔ: et roligt lykkeligt Opholdssted eller Forfatning. אשה staaer for כאשה som Hustrue; det kan ogsaa oversættes: enhver. Det første foretrækker jeg, da det nærmere tilkjendegiver hvilken Rolighed N. ønsker dem. Hun kyste dem | nemlig til Afskeed. Østerlænderne

pleie at kysse hinanden ved Ankomsten og Afskeden 1 Mos. 29, 13. 31, 55. 33, 4. o. fl. St. Venner kysse hinanden vexelviis paa Skuldre, Haand og Hoved, jfr. Hezel.

V. 10. כִּי | Er her part. asseverandi: vißselig; hvis det ikke ligesom Grækernes ὅτι ofte i Begyndelsen af en Tale staaer til Overflod jfr. Glassius Pag. 526, og da kan בְּשׁוּב oversættes: lad os gaae, og udtrykte de rørte Sønnekoners Bøn. בְּשׁוּב | vi ville vende tilbage ɔ: følge dig hjem; thi de kunde ikke egentligen siges at vende tilbage til Bethlehem, da de selv ikke før havde været der. שׁוּב udtrykkes ogsaa af LXX. πορευεσθαι 1 Mos. 43, 1. 1 Sam. 1, 19. Det har ogsaa Betydningen: vende sig til en, begive sig hen til en; Ps. 22, 28. Dog synes וישבו paa dette Sted at indslutte Begrebet om Tilbagevenden i sig, da Afguderie betragtedes af Jøderne, som Affald fra den sande Gudsdyrkelse. Castellio Dial. sacr. p. 47, og Drusius forklare det: vi ville gaae med dig, som vender tilbage, saa at i שׁוּב det at vende tilbage, blot refererer sig til Noomi. Moldenhawer: hinbegeben.

V. 11. Hensigter til Leviratsretten hvilken Michaelis og flere Ældre mene ogsaa maae have

gjældet blandt Moabiterne, ligesom den i sig selv var meget ældre end Moses jfr. 1 Mos. 38. I Følge Leviratsretten var det den ugifte Broders eller nærmeste Slægtnings Pligt at ægte sin uden Arvinger afdøde Broders eller nærmeste Slægtnings Enke, 5 Mos. 25, 5—10., jfr. Michaelis mos. Ret §. 98. במעי | liges. i mine Indvolde; dernæst: det indre Legeme, Moders Liv; 1 Mos. 25, 23., staaer her for Evne til at undfange og føde Børn.

B. 13. הלהן | Schmidt og Clerius ansee ן for en Skrivfeil istedenfor ם og oversætte: num eos; men det kan ogsaa betragtes som Fæmininum, brugt for at udtrykke det ubestemte og oversættes: desaarsag, derfor; jfr. Glassius Pag. 51. Schmidt, Schulz. Luther oversætter ogsaa num exspectare velitis og Dathe: an estis exspectaturæ. תעגנה | Dette Ord forekommer i det G. T. kun paa dette Sted, derfor forklares det forskjelligen: de fleste forklare det af det chaldaiske: claudere hiph. detineri; vilde I derfor holde eder indsluttede? leve ensomt indsluttede som Jomfruer eller Brude? Men den anden Betydning som Aben Esra, Schmidt, Duthof antage, udlede de af עגן differre, retardare se

Drusius עגן in communi sermone est *tardari*, a quo nomine העוגן anchoram significat, quod navem remoretur. Exstat eo significatu in jure Ebraico. עגן bruges i Targum Jez. 24, 27. om en som holdes tilbage i Fængsel. Da denne sidste Betydning synes mig at bringe Sætningen bedre i Forbindelse med den foregaaende, giver jeg den Fortrinnet. Moldenhawers Indvending mod denne Forklaring: at ן da maatte have dag. forte, beviser intet derimod, da dag. forte stundom udelades jfr. Es. 60, 4. תאמנה af rad. אמן. Augusti oversætter: wollet ihr mannlos harren auf sie. I Bibeloversættelsen: wollet ihr zögern. LXX. κατασχεθήσεσθε. Nei mine Døttre | Talen, ligesom i dyb Smerte, er afbrudt. Der kan enten underforstaaes: I skulle ikke gaae med mig, jfr. Clericus; eller som mig synes rigtigere, talt med Hensyn til det nærmest foregaaende היות לאיש: I skulle ikke afholdes fra nyt Giftermaal nemlig ved at følge mig. כי | enten overflødigt eller som udtryksfuldt i Smerte: visselig, sandelig. Es. 7, 9. Begr. 4, 18. מכם | da dette kan oversættes enten: fremfor eder; eller: for eder, for Eders Skyld, bliver Meningen

tvivlsom; desaarsag ere ogsaa Fortolker uenige. Luther og Augusti referere det til Svigerdøttrene: mit Kummer erfüllt mich euer Geschenk. Hezel, Schultz, Dathe o. fl. til Noomi: jeg er ulykkeligere end I; saa at Meningen bliver: derfor bliver jer Ulykke større hos mig, end naar I ere alene, og derfor er det bedst vi skilles ad. Drusius og Clericus forklare det om Skilsmissen: quamvis divelli a vobis amarius multo mihi sit quam vobis; og i Commentaren siger Clericus: testatur (sc. Noomi) sibi amariorem esse eam separationem, quam ipsis, sed eas consultius facturas, si redeant ad consangvineos Moabitas, apud quos denuo nubere poterant. Denne Forklaring stiller Noomis og Svigerdøttrenes indbyrdes kjærlige Forhold i et skjønnere Lys, og udtrykker Noomis inderlige Kjærlighed til sine Sønnekonner, saa at hun, hvor smertelig end Skilsmissen var hende, dog hellere vilde bære denne Sorg med end forhindre deres muelige Lykke; derfor giver jeg den Fortrinnet. כי paa sidste Sted oversætter jeg men eller dog 5 Mos. 11, 7. Ps. 37, 20. jfr. Glassius 527. Talen bliver derved mere udtryksfuld og afbrudt, som i Smerte, hvor Mennesket kjæmper med den indvortes Kummer

V. 14. Den godmodige men svagere Orpa lod sig bevæge ved Noomis Forestillinger til at vende tilbage, men den i sit ædle Forsæt faste og urokkelige Ruth bliver. Orpa overflødig for den øvrige Handling træder tilbage, dog saaledes at Ruths ædle Tænkemaade derved hæves desto mere og vinder Læseren.

V. 15. אלהים | Om det paa dette Sted bør oversættes Guder eller Gud, og hensigte til Moabiternes Nationalafgud Kamosch, er uvist; dog forekommer det mig sandsynligt, siden N. ingen Anstød fandt deri at Orpa vendte tilbage, og hun selv søgte at formaae Ruth til det samme; thi for hende, en østerlandsk Qvinde uden Dannelse og Kundskaber, var vel Jehova ikke mere end Israeliternes Nationalgud, ligesom Kamosch, Moabiternes; og hun som havde levet længe blandt Moabiterne, fandt intet Ondt deri, at hendes Sønnekoner dyrkede deres Nationalgud, som hun sin. Dette Sted synes tillige at vise at det ikke regnedes saa nøie, om Qvinden var af den mosaiske Religion; thi fra de strænge Grundsætninger efter Exilium kunne vi neppe slutte med Sikkerhed tilbage til de ældre Tider, især under Dommerne, da, som det hedder, enhver i Israel gjorde, hvad han selv vilde.

V. 16. 17. Her fremskinner Ruths barnlig fromme Sind, trofaste Kjerlighed til sin afdøde Mand, hvis Minde hun ærede i sin Mands Moder; hendes inderlige Hengivenhed til den ædle Gamle; hendes urokkelige Bestandighed i at ville dele Skjæbne med hende. תפגעי־בי | Tidsordet פגע bet. at støde an paa, gaae løs paa; dernæst: gaae løs paa med Bøn; bedende at trænge paa en. Personen, hvem man beder, udtrykkes med ב Jer. 7, 16. 27, 18. altsaa: qvæl mig ikke med din Bøn. תליני | rad. לון blive Natten over; dernæst: boe, opholde sig; endelig: blive paa et Sted. Ps. 49, 13. Job. 19, 4. יעשה־יסיף | ligefrem: Jehova gjøre mig det og lægge det til; er egentlig en Eed eller et Ønske, at en Ulykke maatte ramme den, som ikke holdt Eeden, jfr. Grotius, Schulz o. fl.; derfor har jeg oversat det: Jehova straffe mig.

V. 18. מתאמצת rad. אמץ være stærk, Hiph. gjøre sig stærk, foretage sig noget med Fasthed; her: staae fast paa sin Beslutning. Tale til hende | nemlig om at vende hjem.

V. 19. Hele Staden kom i Bevægelse | det er: det rygtedes, man talte derom overalt, især,

som man seer af det følgende, Qvinderne. Schmidt føier til: nec mirum est, sunt namque valde curiosæ et garrulæ. Da Bethlehem var en liden Stad, kunde dette snart blive Byerygte, og hele Byen tog Andeel i hendes Tilbagekomst. Er denne Noomi | Neppe kan dette Udtryk her betragtes som et Glædes-Udtryk, over at hun, som i mange Aar havde været borte, uventet kom tilbage igjen; men tilkjendegiver snarere en med Medynk blandet Forundring, omtrent som om vi ville sige: Herre Gud! er det Noomi.

V. 20. Kalder mig — Mara | Noomi betyder Behagelighed, Glæde; Mara: Bitterhed, Bedrøvelse. Saadanne Ord og Navnspil ynde Østerlænderne, jfr. Jos. 7, 25. Ogsaa i de arab. Fort. Tusende og een Nat forekommer lignende Exempler. מרא Chaldaismus for מרה af rad. מרר være bitter. Flere Haandskrifter hos de Rossi variæ lectiones etc. Tom. 3. p. 234. have ה. שדי | den Almægtige. Jehovas Tilnavn, deels forbunden med אל 1 Mos. 17, 1., deels staaende alene Job. 5, 17. Er Plur. Majest., sing. שד med gl. Plur. Endelse י jfr. Gesenii Wörterbuch d. H. Sp. u. A. T. LXX παντοκράτωρ. Har — bittert

for mig | Ved Tab af Ægtefælle, Børn l
Jehova ladet mig vederfares stor Bedrøvelse.

V. 21. Fuld | Om det hensigter til udvor
Velstand er uvist, snarere til at hun den G
havde Mand og Børn; thi at Elimelech var r
men gjerrig, er en rabinsk Tradition uden Hj
mel. Hans Udvandring for Hungersnød
Skyld hentyder paa det modsatte. Tom | U
Ægtefælle og Børn. ענה | Da det her st
activisk i Kal om Jehova, kan det neppe u
des af ענה lide, være undertrykt
Piel. bedrøve; men maae udledes af ו
med følgende ב, at aflægge Vidnesby
imod 2 Sam. 1, 16. 4 Mos. 35, 30.
ענה עד ב 5 Mos. 31, 21., jfr. Clericus;
ledes forklare og Aben Esra og Chaldæ
det; jfr. Schmidt. Efter en blandt Jød
meget almindelig Mening, som bestrides i J
Bog, og af Jesus Joh. 9, 3. Matth. 9, 1.
saaes stor Ulykke, som et Vidnesbyrd af G
selv, at hvem saadan Ulykke ramte, enten
var skyldig i store Synder, eller hans Forfæ
hvorfor han maatte lide; jfr. Michaelis til d.
Kuinoel Coment. in lib. hist. N. T. 3, 433.

V. 22. Byghøstens Begyndelse |
Maaneden Abib ɔ: Marts og April Maa

Josv. 3, 14. 15. Byghøsten begyndte først, derpaa Hvede-, tilsidst Spelthøsten; jfr. Exeg. Hdb. til Josv. 3, 14.

Andet Capitel.

V. 1. גבור־חיל | kan være en tapper Mand, men ogsaa en formuende og en brav Mand. Her synes Betydningen: formuende, at være den rigtigste efter de fleste Fortolkeres Mening. Maaskee indslutter det her begge disse tvende sidste Betydninger i sig. מידע | Af rad. ידע, egentl. Bekjendt h. Slægtning, Blodsforvant, som det følgende udviser. Aben Esra forklarer det קרוב־ידוע propinquus notus.

V. 2. Det var efter Mose Lov 3 Mos. 19, 9—10. 23, 22. 5 Mos. 24, 19—21., jfr. Michaelis mos. Ret §. 143, den Fattige tilladt at pille Ax paa Agrene i Høstens Tid. For hvis Dine jeg finder Naade | ɔ: hvis Godhed vil tillade mig det; thi Egennytte, og maaskee ogsaa enkeltes Misbrug af denne Ret, havde allerede den Gang gjort mange Indskrænkninger deri,

og som man seer af V. 15. 16. 22, bekym
mange sig ikke om Loven, men tiltalte den
tige haardt, og joge dem bort, naar de kom
at pille Ax.

V. 3. ויקר מקרה | liges. hendes H
delse traf. Her maae underforstaaes e
אשר היה som var, eller som Schmidt m
להוית da Oversættelsen bliver: det traf h
delsesviis for hende, at den Deel af Ageren
Boas tilhørende.

V. 4. Boas's Hilsen og Høstfolkenes Svar
en indbyrdes Velvillie, og huuslig indby
Godmodighed, der tilkjendegiver hos Boa
blidt retskaffent huusfaderligt Sindelag,
hos de Underhavende indgiver Agtelse og K
lighed. Denne Hilsen synes ellers at være
mindelig blandt Hebræerne, Dom. 6, 12.
1, 28. Flere Fortolkere mene at den i Særde
hed brugtes til Høstfolk, da man synes lige
at have velsignet Høstarbeidet, som noget
ligt, ved en særdeles Hilsen; jfr. Er. Hbuch
d. St. og de Wette Comment. über d. Psal
til Ps. 129. V. 8. Pag. 504.

V. 7. בעמרים | oversættes sædvanli
blandt Negerne; men naar man
hen til Vers 15, hvor Boas giver

ladelse til at samle mellem Negerne, synes כ paa dette Sted at betyde: ad, til henimod 1 Mos. 11, 4. 1 Sam. 8, 2. Glassius Pag. 579; thi kun paa Markens yderste Ender, hvor altsaa Negerne våre borte, maatte den Fattige samle Ax; jfr. Clericus til V. 15. Vulgata har: spicas remanentes. Her har hendes Hvile — Hytten | זה staaer for זוב her: in hoc sc. loco 1 Mos. 38, 21. Eller som Piscator mener for זה העת hoc tempore, og da maatte det oversættes: Hidtil, til denne Stund. שבתה | nomen absol. שבת med suf. ה Ophør, Hvile. Sædvanligst forklares det som infinit. foem. gen. Meningen bliver den samme, da Infinitivus ofte bruges som et nomen verbale; jfr. Pfeifferi hebr. Sprachl. Pag. 220. Gessenii hebr. Sprachl. §. 98. הבית | Schmidt forklarer ה som locale og oversætter in. Da paa Spørgsmaalet hvor, sædvanlig følger Accus. uden Præposition, troer jeg det rigtigere her betragtes som Artikel, svarende til Grækernes ὁ, ἡ, το, og her at udtrykke et bestemt Huus eller Sted. בית | blant flere Fortolkninger synes det mig rimeligst at forklare det om den Telt eller Løvhytte (Aben Esra forklarer det med תוכה tentorium) som opreistes for

de arbeidende Høstfolk, for i den hedeste :
deri at kunne udhvile og spise; jfr. Er. Hb
Augusti.

V. 8. הלוא | Er egentl. ה part. interroga
forenet med לוא non, altsaa nonne; men f
kommer ofte blot tilkjendegivende, ligesom ה
ecce, cfr. Gessenii Handwörterbuch, og fa
altsaa ligesom dette Betydning af forstærket
kræftelse til Sagens Visshed; jfr. Glass
Pag. 394. Pfeiffer heb. Sp. 2 Ausg. Pag. 2
Bør altsaa her oversættes: Hør nu, cfr. M
denhawer. Vulgata: audi filia. גם לא |
synes גם at være uoversætteligt, og blot
for at forøge Nægtelsen, jfr. Glassius Pag. 5
Gessenii Handwörterbuch. וכה | Her m
ו oversættes: men; כה er paa dette Sted
Adv. temp. nu. 2 Mos. 7, 16. 1 Ko
18, 45.

V. 9. Dine Øine være paa den Ag
| o: pas paa, eller søg at samle. הלוא |
ecce, see, viid. Er. Hdbch. forklarer de
Forening med det følgende צויתי jeg har fo
budet, og sammenligner Es. 1, 9. hvilket S
dog ikke synes at bevise denne Oversætte
Schultz er af samme Mening naar han sige
Scholierne: interrogatio negationem exprim

Ogsaa Clericus oversætter: vetui. Men Glassius bemærker Pag. 1363: Contra — interrogativa illa negans: *nonne*, *annon*, affirmativum sensum habet. jfr. Gesenius Pag. 199. Pfeiffer Pag. 240. נגעך | røre dig; dernæst: antaste dig, tilføie dig Skade; 1 Mos. 26, 11. Josv. 9, 19. her: forhindre dig, neml. fra at samle Ax. Gak til Karrene og drik | Denne Tilladelse var i Østerlandene, hvor Vandet var sieldnere, og dog nødvendigt for Hedens Skyld, et Beviis paa Velvillie. Maaskee har det ogsaa været en anden til Høstfolkene tilladet Drik.

V. 10. Hun bøiede — Ansigt | ligefr. hun faldt paa sit Ansigt og bøiede sig ned til Jorden. Meningen: i det hun dybt bøiede sig, kastede hun sig med Ansigtet mod Jorden. Naar i Østerlandene den Ringere vil give den Fornemmere et stort Beviis paa sin Ærefrygt, knæle de, og bøie Hovedet saa dybt mod Jorden, at de berøre den med Panden, hvilket hos Grækerne kaldes προσκυνειν; og det er tillige et Beviis paa Taknemmelighed for beviiste Velgjerninger; 1 Mos. 18, 2., jfr. Rosenmüllers Scholia til d. St. 1 Sam. 20, 41.

han vaagner, og mærker at der er nogen, skal troe ondt om dig, men sige dig hvad du bør gjøre. מרגלותיו | Aben Esra og flere forklare det ved רגליו: hans Fødder. LXX τα προς ποδων αυτε Vulg. pallium quo operitur a parte pedum. Ligesom הראשות af ראש betyder Hovedpude, saa er det rimeligt at מרגלות af רגל betyder: Foddække. Om den chaldaiske Form שכבתי gjælder, hvad der sagt i Indledningen.

V. 6. ותרד | rad. ירד descendit; hvilket kan tilkjendegive at Byen laae høiere end Loen, men det kan og her betragtes synonym med: hun gik, eller hun kom til, jfr. Clericus, ligesom ירד oversættes af LXX. ερχεσθαι 1 Sam 29, 4.

V. 7. Efter fuldendt Høst pleie Orientalerne at gjøre sig tilgode med Spise og Drikke. ערמה En Korndynge h. en Kastning Korn. Høis. 7, 3. LXX har εν μεριδι ςοιβης, hvorfor Lud Capellus Crit. sacr. L. IV, c. 5, 24, mener de have læst: ערשה Tag overskyggende Telt; thi denne Betydning har det arab. ערש beraf er מרשון et Sted hvor Vandrere hvile jfr. Ex. Hdbch., men ςοιβη er det samme som σωρος acervus, og ςοιβαζειν i. q. σωρευειν

dom) i Templet i Jerusalem var bedækket med Cherubernes Vinger, som Augusti mener, kan jeg ikke bifalde, da jeg anseer Skriftet for at være ældre end Templet i Jerusalem. Disse Boas's Ord vidne om hans retskafne Tænkemaade, da han følte og erkjendte det Ædle i Ruths Forhold, og paaskjønnede det uden Hensyn til hendes ringe Tilstand.

V. 13. אמצא | Futurum udtrykker her Optativum: Gid jeg maae finde; thi vel er almindeligen da fut. forenet med ה paragog. eller Partikkelen נא, men det forekommer ogsaa uden Partikel f. Ex. Job. 3, 3. כי | oversættes paa første Sted rigtigst: visselig; derimod synes det paa sidste Sted at være redundans, skjønt det ogsaa der kan oversættes: sandelig, og betragtes som afbrudte Forsikringer af den taknemmelige og ved Boas's Tale rørte Ruth. דברת על־לב | ɔ: talt venligt til, trøstet, opmuntret; 1 Mos. 34, 3. 50, 21. Hermed kan sammenlignes Grækernes παραμυθεῖσθαι | amanter loqui, consolari, bono animo esse jubere. Joh. 11, 19. 1 Theſſ. 5, 14. ו foran ואנכי er her: omendskjønt. 1 Mos. 18, 27. Ikke er som | ɔ: ikke kan lignes med, er ikke saa meget værd som.

lig Samfund og Beskyttelse, er yngre, jfr. Moldenhawer, Augusti o. fl.

V. 10. Boas's Svar viser tilfulde, at han ikke fandt noget Dadleværdigt i Ruths Forhold og Begjæring, men meget mere fuldkommen billigede den; hvilket ikke synes mig tænkeligt, hvis Ruths Forhold havde været den forførende Skjøges, eller Fremgangsmaaden selv havde været Tidsalderens Tænkemaade og Sædvane imod. Boas selv viser sig som den ædle afholdne mildt dømmende forstandige Mand. Den sidste Kjærlighed er større end den første! Ved "den sidste" forstaaer jeg den Kjærlighed og Troskab mod sin afdøde Mand, som Ruth efter Boas's Mening lagde for Dagen derved, at hun i et nyt Levirats-Ægteskab vil opreise ham Sæd paa hans Arv; og ved "den første" den hun forhen havde viist ved at følge Noomi. Hezel refererer begge til den første Mand saa at Meningen bliver: den Kjærlighed du nu viser ham efter hans Død ved at indgaae Levirats-Ægteskab er større, end den du viste ham, mens han levede. Denne Forklaring synes tvungen. Clericus refererer "den sidste" baade til Boas og den Afdøde. חסדך er her: pietas sc. erga maritum defunctum et matrem defuncti. Du

fortjente at æres for sin Retskaffenhed uden at tage Hensyn til hendes Armod. Et herligt Træk i Boas's Caracteer. Men at צבט har denne Betydning har jeg ingen Hjemmel for undtagen LXX. Authoritet, som dog synes antagelig, især da ogsaa צבתים fortolkes: βεβȣνισμενα ligesom צבת i det chald. bet. at binde sammen, samle sammen, følgelig ogsaa: dynge sammen; (at ת og ט kunde forvexles indsees lettelig): saaledes omtales i Mischna: בית הצביתה Hieronymus oversætter: congessit, uden Tvivl i samme Mening. Jeg har derfor fulgt denne Betydning af צבט i Oversættelsen. קלי | Om dette Ords Betydning ere Fortolkerne uenige; formodentlig var det en Ret eller en Grød som blev lavet af ristet Korn. Gessenius's Hdwbch. farina ex arista tosta: ex qua procul dubio pulmentum factum. Schmidt LXX αλφιτον Byggryn ogsaa Meel. Hesychius: το απο νεας κριθης η σιτȣ πεφυρμενον αλευρον. Plato de republ. 2 εκ μεν των κριθων αλφιτα, εκ δε των πυρων αλευρα. et Bud. annotat ex Etymologista & Dioscoride αλφιτον esse pultem vel farinam, prius tosto hordeo, ut ωμηλυσιν ex crudo: et Plinium αλφιτον polentam identidem vertere, cfr. Scapulæ Lex.

kunde den nærmeste Slægtning, i Tilfælde ha
ønskede at ægte Ruth, med Rette besvære si
over Boas for Indgreb i hans Ret, hvis denn
imod hans Villie og Vidende ægtede Ruth
dette vilde den redelige Boas ikke, derfor vild
han først høre hans Mening. I hvilken Gra
den anden var nærmere er uvist.

V. 13. Bliv her — Morgenstunden | I
hende ikke ved at gaae bort om Natten skulde til
støde nogen Ulykke. טוב | forklares af fle
Rabbiner som Slægtningens Navn, men d
synes ikke at have nogen Grund. Derfor følge
jeg den almindelige Forklaring bene, vel. Abe
Esra forklarer det: si redimerit te redemtor
bonum erit tibi, quia homo æstimatus est
Det er tvungent og ligger ei i Texten. Schmid
forklarer det: si redimerit te, juris istud est
nec me te redimere licebit. Det giver en me
get god Mening og hæver det kolde ligegyldig
som synes at ligge i Boas's Svar, hvilket ikk
stemmer med hans affectfulde Eed eller med den
Skaansel hvormed han ellers behandler Ruth
men om טוב kan modtage den Betydning
veed jeg ikke. יגאל | oversætter jeg concessivi
"saa faaer han tage dig" da ligger deri en Be
kiendelse af Boas til Ruth, at han gierne sel

vilde ægte hende, men maatte under disse Omstændigheder vige en andens større Ret.

V. 14. ויומר | bør her oversættes: havde sagt; da det indeholder Grunden hvorfor hun stod saa tidlig op.

V. 15. המטפחת | Ansees af Michaelis og andre at være Arabernes Haik. Chald. og Syr. oversætte סודרא sudarium, som sættes i Steden for al Bedækning, ethvert Linklæde σudαριον bruges sensu lat. om ethvert Linklæde hvormed noget bedækkes. LXX har περίζωμα som svarer til lat. semicinctium (vel succinctorium v. subligaculum) tegumentum quo anteriores corporis partes præcingere solebant opifices. Hos Araberne bruges צעירה om enhver udvortes viid Beklædning. Schroeder de vestitu mul. heb. pallæ. jfr. Simonis Lex. af Eichhorn. Hieronymus oversætter her: Pallium, og Es. 3, 22. linteamina. Kimchi forklarer det ved צעיף peplum og ham følge de fleste Nyere og forklare det af Sløirets Storhed hos de fleste morgenlandske Fruentimmer. Dog synes det mig mere passende at antage Pallium, Mantel, jfr. Luther og Er. Hdbch., hendes vide Klædemon, da det stred mod Velanstændighed at gaae med blottet Ansigt, og hun fik uden Slør Udseende af

nærmeste Slægtnings Pligt at indfrie Ag
og opreise den afdøde Slægtning Afkom, v
ægte hans barnløse Enke, ligesom og at
hans Drab, eller anden Forhaanelse, 3
25, 25. 5 Mos. 25, 5. Siden brugtes de
om Blodhævneren. Michaelis oversætter:
nærmeste efter een sc. ab eo qui jure vindi
gaudet. Schultz.

V. 22. Med hans Piger | Ruth ha
foregaaende Vers sagt at Boas havde ul
sig: hold dig til mine Tjenestekarle. Dett
tryk retter Noomi, i det hun sætter: "Pi
isteden, at Ruth ikke ved Uforsigtighed
bringe sig i ondt Rygte. Om Ruth har af
denhed i det hebraiske Sprog forvexlet ים
og הנערות, som Forfatteren af die heil.
der mener, eller det hører Forfatteren sel
lader sig ikke nøie bestemme, dog synes mig
det sidste passer med Forfatterens øvrige St
maade, hvori man ikke bliver nogen Jagt
Vittigheder vaer. Unødvendigt synes det,
Dathe (efter LXX, som har κορασιων), at
הנערות. ויפגעו | Af rad. פגע støde
møde; dernæst med ב at anfalde en
at gjøre ham Fortred. Fremmede Ha

kunde paa en fremmed Ager let tale hende haardt til, eller jage hende bort.

V. 23. את | her det samme som עם, hos.

Tredie Capitel.

V. 1. Her viser Noomi sin Omhyggelighed for Ruth ved at give hende et Raad hvorlunde hun kunde blive Boas's Hustrue. Om Raadets moralske Beskaffenhed har jeg talt i Indledningen.

הלא | Spørgsmaalet er her bekræftende. Arab. Syr. Vul. oversætte: quæram tibi requiem. Roelighed | jfr. 1, 9. her med Hensyn til et lykkeligt Ægteskab.

V. 2. עתה | ligefrem: adverbium temp. nu, men bruges ogsaa ofte i Betydning af conjunctio conclusiva: altsaa derfor. Gen. 4, 11. 21, 23. 27, 38. jfr. Glassius 545. הלה | ecce jfr. 2, 8. מרעת | Bekjendtskab; hvorfor Glassius suppl. איש vir cognationis nostræ. Det staaer her abstractum for concretum Bekjendt, Ven s. Slægtning 2, 1. את | Mange Haandskrifter hos de Rossi læser עם.

Meningen bliver den samme. Vygloen i Denne er i de varme Lande paa fri Mark. Kastningen skedte mod Aften for Vindens Skyld, (den chald. Paraphras har: vento qui est in nocte) da der imod Aften pleier at reise sig kjølige Vinde, som vare Natten igjennem, 1 Mos. 3, 8. og blev da Kornet kastet, efter at det var udtorsket med en Stok eller udtraadt med Øxne mod Vinden, for at rense Avnerne fra, jfr. Clericus. Er. Hdbuch.

Denne Aften | ligef. denne Nat, som her staaer for Aften, tempus vespertinum, som den beqvemme Tid til Sædens Rensning for Vindens Skyld; thi at det ikke bør forstaaes om Natten selv, sees af det følgende, da han baade fuldendte sin Kastning, spiste, drak, lagde sig at sove, og dog vaagnede midt om Natten. At לילה kan bruges i den Betydning, sees ved at sammenligne 1 Mos. 19, 1. 5. hvor בערב V. 1 udtrykkes ved ולילה V. 5.

V. 3. Vask dig — Klæder | At salve sig med vellugtende Olier, bestænke sig med vellugtende Vande er Sædvane i Orienten, saavel blandt Mandfolk som Fruentimmer, især ved Gjæstebuder, 2 Sam. 12, 20. jfr. Hezel. Er. Hdbuch. Vulg. cultioribus vestibus. I dette

›rekommer 2de Chaldaismer שמתי og וירדתי
r שמת og וירדת. Om hvor let de ved Af=
rivning kunde indsnige sig, har jeg talt i
ıdledningen. Keri og mange Codices læse
se Ord uden י; det synes derfor usikkert paa
se enkelte Chaldaismer at bygge Formodning
ı Skriftets sildige Alder.

. At Ruth skulde været vidende om at Boas
: var nærmeste Arving, og have søgt at op=
se Lidenskaben hos Boas for at forføre ham,
ı Schultz og Hezel antage, finder ingen Med=
d i Historien. Han har lagt sig | Øster=
ıderne sove ofte under aaben Himmel 1 Mos.
11. Man lagde blot lidt Høe, Straae eller
Steen under Hovedet, og svøbte sig ind i
ıken. Tag hans Fodække op | Om
har været Skik at Enker saaledes tilkjendegav
es Forlangende om Leviratsrettens Opfyl=
se, som Clericus mener, er uvist, og naar
rf. af Ex. Hdbch. synes at 5 Mos. 22, 30.
20. bekræfter den Mening, indseer jeg ikke
ırledes. Saurin 1. 1387 siger: i Orienten
ie Qvinder, som ere ringere af Herkomst og
'mue end Mændene, at lægge sig ved disses
›der. Meningen kan ingen anden være end:
dig ved hans Fødder, for at han ikke naar

han vaagner, og mærker at der er nogen, skal troe ondt om dig, men sige dig hvad du bør gjøre. מרגלותיו | Aben Esra og flere forklare det ved רגליו: hans Fødder. LXX τα προς ποδων αυτε Vulg. pallium quo operitur a parte pedum. Ligesom הראשות af ראש betyder Hovedpude, saa er det rimeligt at מרגלות af רגל betyder: Foddække. Om den chaldaiske Form שכבתי gjælder, hvad der sagt i Indledningen.

V. 6. ותרד | rad. ירד descendit; hvilket kan tilkjendegive at Byen laae høiere end Loen, men det kan og her betragtes synonym med: hun gik, eller hun kom til, jfr. Clericus, ligesom ירד oversættes af LXX. ερχεσθαι 1 Sam. 29, 4.

V. 7. Efter fuldendt Høst pleie Orientalerne at gjøre sig tilgode med Spise og Drikke. הערמה En Korndynge h. en Kastning Korn, Høis. 7, 3. LXX har εν μεριδι ςοιβης, hvorfor Lud Capellus Crit. sacr. L. IV, c. 5, 24, mener, de have læst: ערשה Tag overskyggende Telt; thi denne Betydning har det arab. ערש, deraf er מרשון et Sted hvor Vandrere hvile, jfr. Ex. Hdbch., men ςοιβη er det samme som σωρος acervus, og ςοιβαζειν i. q. σωρευειν.

Hesychius σοιβασει — σωρευσει 1 Kong. 18, 33. Sir. 8, 4. jfr. Bocharti Hierozoicon 1, 854. Vulg. acervo mani.

V. 8. Formodentlig mærkede Boas i Søvne noget ved Fødderne, vaagnede i det han af Frygt trak Fødderne hastig til sig, og søgte da Oplysning enten ved at see sig om, hvis Natten var lys, eller ved at spørge sig for, og erfarede da, at en Qvinde laae ved hans Fødder.

V. 9. Udbred dit Dække over | Begjæringen henfigter til ordentligt Ægteskab, som kan sees af Ezech. 16, 8. 1 Mos. 22, 30. 27, 30. כנף er ora pallii en Flig af Haiken, hvormed de vare bedækkede om Natten. 4 Mos. 15, 38. 5 Mos. 22, 12. πτερυγια, τα ακρα των ιματιων Hesychius. Saaledes hos Grækerne Theocrit Idyl. 18, 19. Euripides apud Stobæum 72, hvor ὑπο χλαινα πιπτειν betyder: Ægteskab, jfr. Simonis Lex. ed. Eichhorn. Her er ingen utugtig Fristen af Ruth, men en paa Leviratsretten grundet beskeden Fordring til ham om at opfylde den, og at indgaae lovligt Ægteskab med hende. Den Skik blandt Jøderne at den trolovede Brudgom lagde en Deel af sit Klædemon Alitz paa Brudens Hoved, for derved at tilkjendegive, at han modtog hende i ægteskabe-

lig Samfund og Beskyttelse, er yngre, jfr. Moldenhawer, Augusti o. fl.

V. 10. Boas's Svar viser tilfulde, at han ikke fandt noget Dadleværdigt i Ruths Forhold og Begjæring, men meget mere fuldkommen billigede den; hvilket ikke synes mig tænkeligt, hvis Ruths Forhold havde været den forførende Skjøges, eller Fremgangsmaaden selv havde været Tidsalderens Tænkemaade og Sædvane imod. Boas selv viser sig som den ædle afholdne mildtdømmende forstandige Mand. Den sidste Kjærlighed er større end den første! Ved "den sidste" forstaaer jeg den Kjærlighed og Troskab mod sin afdøde Mand, som Ruth efter Boas's Mening lagde for Dagen derved, at han i et nyt Levirats-Ægteskab vil opreise ham Sæd paa hans Arv; og ved "den første" den hun forhen havde viist ved at følge Noomi. Hezel refererer begge til den første Mand saa at Meningen bliver: den Kjærlighed du nu viser ham efter hans Død ved at indgaae Levirats-Ægteskab er større, end den du viste ham, mens han levede. Denne Forklaring synes tvungen. Clericus refererer "den sidste" baade til Boas og den Afdøde. חסדך er her: pietas sc. erga maritum defunctum et matrem defuncti. Du

har ikke holdt dig ꝛc. | Meningen: du fortjener Roes, som den der ikke søger Ægteskab af Vellyst, men for ved Pligtægteskab at ære din afdøde Mand.

V. 11. Mit Folks hele Forsamling | lige frem m. F. h. Port, da der var Samlingssted, Rettergangssted, Raadsforsamling ꝛc. Meningen :: alle Indbyggerne; LXX: πασα φυλη hvilket Clericus formoder at være en Skrivfeil for π. πυλη. Dog kunde det være sat som en Forklaring for dem, der ikke kjendte Skikken. Ex. Hdbuch. mener at Ruth havde yttret Frygt for at hendes Fattigdom skulde lægge Hindring i Veien; dog er det mueligt, at det blot er sagt for at opmuntre Ruth. אשת חיל | mulier virtutis, proba, virtute præstans Schultz. Naar Talen er om Qvinder betyder חיל qvindelige Dyder f. Ex. Fromhed, Kydskhed, Flid ꝛc. Ordsp. 31, 10. jfr. Clericus, som Seneca siger i Octavia V. 538 fg.

probitas, fidesque conjugis, mores, pudor,
placeant marito.

V. 12. כי אם | h. at 1 Mos. 47, 18. אמנם | Adverb. vero. En nærmere Slægtning | Da med Leviratsægteskabet tillige var forbundet Indløsning af den Afdødes Ager,

kunde den nærmeste Slægtning, i Tilfælde I
ønskede at ægte Ruth, med Rette besvære
over Boas for Indgreb i hans Ret, hvis der
imod hans Villie og Vidende ægtede Ru
dette vilde den redelige Boas ikke, derfor vi
han først høre hans Mening. I hvilken G
den anden var nærmere er uvist.

V. 13. Bliv her — Morgenstunden l
hende ikke ved at gaae bort om Natten skulde
støde nogen Ulykke. טוב | forklares af fl
Rabbiner som Slægtningens Navn, men
synes ikke at have nogen Grund. Derfor føl
jeg den almindelige Forklaring bene, vel. Al
Esra forklarer det: si redimerit te redemt
bonum erit tibi, quia homo æstimatus e
Det er tvungent og ligger ei i Texten. Schm
forklarer det: si redimerit te, juris istud e
nec me te redimere licebit. Det giver en n
get god Mening og hæver det kolde ligegyldi
som synes at ligge i Boas's Svar, hvilket il
stemmer med hans affectfulde Eed eller med d
Skaansel hvormed han ellers behandler Rut
men om טוב kan modtage den Betydnin
veed jeg ikke. יגאל | oversætter jeg concessivi
"saa faaer han tage dig" da ligger deri en B
Tilstaaelse af Boas til Ruth, at han gierne se

vilde ægte hende, men maatte under disse Omstændigheder vige en andens større Ret.

V. 14. ויאמר | bør her oversættes: havde sagt; da det indeholder Grunden hvorfor hun stod saa tidlig op.

V. 15. הממפחת | Ansees af Michaelis og andre at være Arabernes Haik. Chald. og Syr. oversætte סודרא sudarium, som sættes i Steden for al Bedækning, ethvert Linklæde σεδαριον bruges sensu lat. om ethvert Linklæde hvormed noget bedækkes. LXX har περιζωμα som svarer til lat. semicinctium (vel succinctorium v. subligaculum) tegumentum quo anteriores corporis partes præcingere solebant opifices. Hos Araberne bruges צעוחה om enhver udvortes viid Beklædning. Schroeder de vestitu mul. heb. pallæ. jfr. Simonis Lex. af Eichhorn. Hieronymus oversætter her: Pallium, og Es. 3, 22. linteamina. Kimchi forklarer det ved צעיף peplum og ham følge de fleste Nyere og forklare det af Slørets Storhed hos de fleste morgenlandske Fruentimmer. Dog synes det mig mere passende at antage Pallium, Mantel, jfr. Luther og Er. Hdbch., hendes vide Klædemon, da det stred mod Velanstændighed at gaae med blottet Ansigt, og hun fik uden Slør Udseende af

en Skjøge om nogen hændelseviis mødte hende.
Sex — Byg | her maae underforstaaes מדה Maader eller Maal, hvilket jeg har fulgt i Oversættelsen, da det egentlige Qvantum bliver ubestemt.

V. 16. Noomi's Spørgsmaal forklarer Drusius saaledes at hun ikke kjendte hende, da det ei endnu var Dag, da hun kom hjem, og "min Datter" som almindeligen talt af den Ældre til den Yngere, og da kan det oversættes: Hvem er du, min Datter? Eller i Formodning at det var Ruth: Er det dig min Datter? Hvilken Forklaring Clericus antager da han oversætter: esne tu filia? Rabbi Jonas, jfr. Schmidt, mener at מי her staaer for מה 1 Mos. 33, 8. 5 Mos. 9, 28. 13, 17. quid factum est tibi? da Spørgsmaalet udtrykker Noomi's Nysgjerrighed efter at vide, om hendes Plan var lykkedes; thi at hun har gjort Regning paa Sandselighed hos Boas, er ikke usandsynligt. Oversættelsen bliver da: Hvad er du? og Meningen bliver den som Michaelis udtrykker i sin Oversættelse: Er du hans Kone eller ikke? Ham følge de fleste Nyere. Luther: quid egisti? Augusti: wie stehts. Det kan ogsaa forklares som oratio concisa, et Forundrings Udraab af Noomi: Hvad?

du? nemlig her igjen, eller paa denne Tid. I Forventning af et andet Udfald, forundres hun over hendes tidlige Hjemkomst. Dette synes mig rimeligst. Meningen bliver omtrent den samme. LXX er forskjellig. Cod. rom. har blot θυγατερ; Ed. Ald. τι εςι θυγατερ; Compl. τι συ; Alex. τις ει; O' τι σοι θ. Vulg. har quid egisti filia.

Fjerde Capitel.

V. 1. Til Porten | Morgenlændernes Samlingsplads til Handel, Rettergang o. s. v. 1 Mos. 19, 1. 5 Mos. 21, 19. הגואל | d. nærmeste Arving for hvem Levirats-Ægteskabet var Pligt. Naar denne ægtede den barnløse Enke, bekom han den afdøde Mands Arv til Brug, indtil den første Søn ved Enken blev voxen, og selv kunde dyrke den. jfr. Hezel. At Boas har indstævnet den nærmeste Arving omtales ikke, men formodentlig vidste han, at han i egne Forretninger vilde komme der, og derfor oppebiede ham. פלני אלמני Vulgata oversætter: vocans eum nomine suo, og synes saaledes at antage det for Mandens Navn. Rabbi

Salomon anmærker: non scripsit nomen ejus, quia noluit redimere. Chaldaice פלני אלמני transfertur in Prophetis (a Jonathane) וטמיר כסי tectus & occultus: ut Ploni sit tectus & occultatus — Almoni vero ex אלמן viduus sine nomine. Schmidt selv forklarer det om venlig Tiltale: mein Freund, mein lieber Mann. Augusti forklarer det af פלא occultavit og אלם mutus (jfr. Aben Esra) og oversætter: Ein Wort im Vertrauen; thi 1 Sam. 21, 3. 2 Kong. 6, 8. forekommer samme Udtryk om et hemmeligt Sted, hvor man uden at blive luret paa kunde betroe en anden sin Hemmelighed. Gessenius H. Hdwbch. under פלני oversætter: setze dich hieher o mein Lieber! ω ὀυτος o bone! Jeg har i Oversættelsen søgt at forene begge disse Meninger og oversat: et Ord (nemlig i Fortrolighed) kjære! Hvorfor Mandens Navn ikke er nævnet har jeg omtalt i Indledningen. Det er sandsynligt at Boas kort har meldt ham Hensigten hvorfor han vilde han skulde sætte sig, og at den anden har bifaldt offentlig Omhandling om den Sag, hvorpaa Boas sammenkaldte de Ældste; sædvanlig toges ti Vidner, 1 Sam. 25, 5. jfr. Schmidt. Oversætter man med Luther og flere: her, eller dibhen, maa det forkla-

res om at han beder ham enten sidde hos sig, eller paa hvilketsomhelst andet Sted i Porten, han vilde.

V. 3. השדה er her hele Byens Mark. לאחינו ligefrem: vor Broder; staaer her for enhver Slægtning. Det er iøvrigt uvist hvor nær de vare beslægtede med Elimelech. מכרה kan oversættes enten: har solgt, eller: vil sælge. Da der ei tales om at Noomi havde solgt, synes den sidste Betydning meest passende. Den nærmeste Arving havde Indløsningsret, og som det her synes, den Rettighed, at den først skulde tilbydes ham.

V. 4. אמרתי h. jeg tænkte. Schmidt mener at det refererer sig til hvad han sagde til Ruth 3. dog synes det ikke nødvendigt, da han slet ikke ommelder Forholdet mellem sig og Ruth. אגלה אזנך ligefrem: jeg vil aabne dig dit Øre ɔ: give dig Underviisning, 1 Sam. 9, 15. 2 Sam. 7, 26. תגאל da der var en barnløs Enke, kunde han som nærmeste Arving ikke egentlig kjøbe Arven, men kun indløse den, at den kunde blive i Familien, derfor synes גאל her at være brugt. At Ægteskab med Enken dermed var forbundet, forudsætter Boas som bekjendt. Moldenhawer oversætter:

bringe ihn an dich. וגאל | jeg læser med mange Codices hos Kennicot og de Rossi, Moldenhawer og Dathe o. fl.: תגאל.

V. 5. מאת | Syr. Vulg. udelukke מ foran את jfr. Capelli critica sacra. Grotius, Dathe. LXX: παρα ρουθ και αυτην κτισασθαι σε δει. Al. επι της κληρονομιας αυτου κτησασθαι σεαυτω. Havde det været Forfatterens Mening at det skulde være: af Ruth, havde han formodentlig skrevet מיד, ligesom foran. Mange Codices hos Kennicot og de Rossi udelade det; V. 9. 10. synes ogsaa at kunne tjene til Beviis for at מ bør udelades. Holdes מאת for den rigtige Læsemaade, maae ל foran הקים oversættes: saaledes, med det Vilkaar at; jfr. Clericus, Michaelis, Moldenhaver, men da maae ogsaa, som Dathe bemærker, קניתי forandres til קניתו . . . eum sc. agrum, men da ingen Codices eller Versioner understøtte denne Læsemaade, bliver det derved desto sandsynligere at מ bør forkastes. קניתי formoder jeg med Jahn at være en Skrivfeil. Opvække Navn ———— Arv | ɔ: avle Børn, som bleve indskrevne i den Afdødes Slægtregister, anseete som den første Mands, og naar de bleve voxne toge hans Arv i Besiddelse.

V. 6. At jeg ikke skader min Arv. | Chaldæeren forklarer det saaledes: mihi est uxor, unde mihi non licet accipere aliam super eam, ne forte fiat rixa in domo mea et fiam perdens hæreditatem. Saaledes omtrent ogsaa Josephus. Schmidt forklarer det saaledes: Existimamus virum hunc cogitasse cum Onane. Gen. 38, semen non futurum suum, adeoque nec hæreditatem fraternam; interea auctum iri familiam suam, ejusque sumtus, se vero depauperatum: ideo dixisse: ne perdam. Moldenhaver: at i det den Søn han avlede med Ruth skulde ansees som Machlons Søn, og arve hans Arv, kunde det let skee, at han selv kom til at savne Arving for sin egen Arv, og hans eget Navn gaae under. Vulgata har lignende Mening: neque enim posteritatem familiæ meæ delere debeo. Mueligt at det og kan forklares deraf at han ikke vilde ægte en Moabiterinde, hvilket han enten ansaae for en Vanære for hans ægte jødiske Familie, eller han troede derved at bringe en Ulykke i sit Huus (jfr. Augusti) — dog er alt dette ubestemt — nok! han vilde vel have Arven, men trak sig tilbage da han hørte Betingelsen, og undslog sig neppe af nogen ædel Grund, da han vel ellers havde an-

ført den. Her er altsaa en Contrast mellem den uegennyttige Boas og den egennyttige Arving, i hvis Forhold tillige ligger en sandsynlig Grund, hvorfor Forfatteren, hans Tidsalder nær, har fortiet hans Navn. Dette havde neppe heller nogen digtet, som i Begivenheden kunde ville fortælle en Roman.

V. 7. לפנים | staaer her for מלפנים (jfr. Indledningen), fra gammel Tid af. Saaledes oversætter og Luther og Moldenhawer. Der maae underforstaaes היה moris est. Sædvanligen oversættes var, for deraf at tage Beviis for at Skriftet er fra en langt sildigere Tidsalder, da Forfatteren omtaler Skikke deri som forældede, men at det Argument intet beviser, troer jeg i Indledningen at have godtgjort. Om Skikken maaskee i Forfatterens Tid begyndte at blive sjeldnere, og han derfor omtalte den, er muligt, men deraf følger ikke at den allerede var forældet. Skikken synes at have sin Oprindelse fra Moselov, og er siden gaaet over til anden Handel. Om Skikken er den rabbinske Gisning at den Fratrædende afleverede en Skoe til den Kjøbende, som et Symbol paa at han frastod sin Ret til at betræde den Ager, og gav den til den anden. Her synes alt at vise, at

det hensigter til Lovens Bud Deut. 25, 7., da det angaaer hvad der omtales. Om Josephi Fremstillelse af denne Handel og det Ugrundede deri, har jeg talt i Indledningen.

V. 10. Kjøber jeg og Ruth | I Orienten betragtes Qvinden mere som Vare, der kjøbes, end som en fri Person, derfor ere vi heller ikke berettigede til at fordre af den østerlandske Qvinde den indvortes finere Følelse for det Ædle og Anstændige, som kan ventes og fordres i de vestlige Lande, hvor Qvindens naturlige Rettigheder mere æres. At ikke hans Navn skal døe ud | Ved de i det nye Ægteskab avlede Børn blev den afdøde Mands Navn bevaret, deres Navne indførte i hans Stammetavle, og hans Arv gik over til dem. Folkets Port | forstaaes vel rigtigst abstr. pro conc. om Folket som havde sin Samlingsplads i Stadens Port. Nogle forklare det saaledes at da Porten var Samlingspladsen, kunde Familien, naar den uddøde, ikke mere findes i Porten; Hezel Er. Hbuch.

V. 11. Lykønskningen er lyrisk Glædes Udraab. Hvorfor Rachel sættes først er uvist. Er det som nogle mene taget af en gammel bekjendt Bryllupssang, kunde det muligt udledes deraf at

denne oprindelig var forfattet for en Benjaminit, hvis Stammemoder Rachel var. בנו בית | lige frem: Opbygt J. Huus ɔ: givet Efterslægt, nemlig: som Folkets Stammemødre; thi בית forekommer i Betydning: Efterslægt, 1 Mos. 18, 19. 2 Sam. 7, 27. og בנה bruges forenet med בית ofte om Efterslægtens Forøgelse 1 Mos. 16, 2. 30, 3. Gessenius h. Hdwb. u. D. בית No. 7. Sie haben die Nachkommenschaft Israels gegründet, jfr. Clericus ved 2 Mos. 1. 21. Ogsaa i det Arabiske forekommer בנה om at føde Børn. Mange Børn vare Qvindens Ære. עשה חיל | jeg tager חיל i samme Betydning som C. 2 V. 1. om udvortes Lykke og Velstand. עשה h. erhverve, 1 Mos. 31, 1. 5 Mos. 8, 17. Meningen: din Lykke voxe 2c. Ephrata | Landskabet modsat Bethlehem, Byen.

V. 12. Peres nævnes som Familiens Stamfader.

V. 13. Gik ind til hende | ɔ: havde ægteskabelig Omgang med hende. הגעל | en nær Slægtning.

V. 14. ברוך | rad. ברך bøie Knæe meton. prise, da man priser og ærer den, man bøier Knæe for. השבית | rad. שבת ophøre at gjøre. hiph. gjøre at noget ophører. h. lade

savne. הַגֹּאֵל | en nær Slægtning: efter min Mening gaaer dette Udtryk paa Sønnen som var bleven født, og som kunde kaldes en nær Slægtning af Noomi, da han var født af Ruth Machlons Enke, og gik ind i Machlons Arv. Udtrykket "i Dag" viser at det ei passer paa Boas. וְיִקָּרֵא refereres af nogle til Gud. Mig synes at ligesom det Foregaaende refererer sig til den fødte Søn, saa henføres ogsaa dette bedst til ham. Hans Navn vorde nævnet ɔ: bekjendt berømt. Han vorde navnkundig.

V. 15. מְשִׁיב נֶפֶשׁ | vederqvægende ɔ: til Vederqvægelse, da Participia ofte staae som Substantiva. Forbundet med נפש betyder שׁוב i Hiphil, at styrke, trøste, vederqvæge. Jer. Begr. 1, 11. 16. כַּלְכֵּל infin. construeret med ל oversættes ofte i Gerundium Glass. 593. Syv Sønner | ɔ: mange Sønner. En Opmuntring til Noomi ikke længer at sørge over sine Børn, og et Vidnesbyrd om Ruths Kjerlighed.

V. 16. Lagde ham paa sit Skjød | Et Kjerligheds og moderlig Omhyggeligheds Tegn; maaskee tilkjendegav hun derved tillige at hun erkjendte ham for hendes Barn, jfr. 1 Mos. 30, 3. 50, 23. Moldenhawer, Ex. Hdbuch., Schmidt, o. fl. לְאֹמֶנֶת | af rad. אמן sens. mor. være

troe, dernæst: passe troligen, pleie, opdrage, i part. en som pleier: h. Pleiemoder.

V. 17. Paa Barnets Omskjærelsesdag fik det Navn Luc. 1, 59. De raadede Forældrene at kalde Barnet saaledes, thi i Orienten lagdes Betydning i Navnene. Søn | staaer nok her for Sønnesøn, eller det siges fordi Noomi antog ham som sin Søn. Paa Grund af det følgende ל mener Schmidt at Meningen er: en Søn er født til Gavn for Noomi jfr. Es. 9, 5., hvilket og giver en god Mening. Obed | fordi han skulde tjene, hjelpe Noomi. Schmidt udleder det af עבד fecit, operatus est. Natus est filius Noomiæ in commodum, qui erit etiam hoc עובד faciens adimplens. I Haabet altsaa at han skulde i Tiden være Noomi til Hjelp ved at erindre sit Navn, raadede Naboerskerne at kalde ham Obed.

V. 18. ואלה | maae her oversættes: men eller thi. Da Nahasson var Judæ Stammefyrste og Aarons Svoger, levede omtrent 405 Aar før David, indsees let hvormange Mellemled der i Slægtregisteret maae være bortfaldne. Jeg følger Michaelis Formodning at Jøderne have gjort som Araberne, og undertiden udeladt adskillige

Leed. At Davids Slægtregister skulde være ubekjendt er neppe troeligt, hvis Bogen var skreven medens Davids Stamme herskede, havde Forfatteren neppe behandlet hans Stammetavle med Ligegyldighed, men er den en fildigere Tilsætning, er det vel tænkeligt, og er den af Forfatteren selv, da er den mig et Beviis mere for at Bogen er skreven før David blev Konge.

II.

Prøve af Collecter.

Udarbeidede af Jensen,
Sognepræst til Rødbye og Ringsebølle *).

Menneskekjerlighed.

(Recitativ).

Du elske skal din Næste som dig selv,
Saa lyder et af Christendommens store Bud.
Og — hvad var meer min Pligt, end dette?
At lindre andres Nød, at tørre Brødres Taarer,

*) Af en ikke ubetydelig Samling Collecter og Kirkebønner, som Hr. Pastor Jensen var saa god at tilstille mig til fri Afbenyttelse, har jeg valgt til Prøve — og mere kan Theol. Bibl. ei optage af deslige liturgiske Forsøg — et Par af de smukkeste Collecter. J. M.

At være Enkens Trøst, den Faderløses Fader,
At dele Brødet med den Hungrige,
At række Mennesket en Lædskedrik,
At klæde Nøgenhed og Armod,
Og selv den Syge at husvale,
At gavne, tjene Næsten, medens det er Tid,
At redde Uskyld, at føre den Vildfarende tilbage;
At styrke den, som Svaghed, Fordomme forledte;
At føre den Vankundige til Kundskab,
At frelse Broderen fra Døden, evig Død;
Og skjule Syndernes Mangfoldighed!
O! hvilket ædelt, himmelsk Værk!
At ligne Gud, som er barmhjertig,
At brede Glæder ud, som han!
Den hele Jordens Kreds bestaaer jo af een Slægt:
De have alle een og samme Gud og Skaber.
De vandre alle med hverandre paa een Vei.
De føle alle Svaghed. De samme Fristelser
Er' fælles for dem alle; og i deres Bryst
Boe onde Lyster ligesom i dit.
De ere alle Lemmer paa eet Legeme,
Den Rige og den Fattige, den Sorte og den Hvide.
Og han, som boer imellem lutter Iis,
Og han, som bader sig i Solens Straaler.
De ere alle danned' af den samme Mesterhaand.
Ja — for dem alle døde Jesus.

bringe ihn an dich. ויגאל | jeg læser mange Codices hos Kennicot og de Rossi, denhawer og Dathe o. fl.: תגאל.

B. 5. מאת | Syr. Vulg. udelukke מ foran jfr. Capelli critica sacra. Grotius, D LXX: παρα ρουθ και αυτην κτισασθαι σε δει. επι της κληρονομιας αυτε κτησασθαι σε. Havde det været Forfatterens Mening at skulde være: af Ruth, havde han formode skrevet מיד, ligesom foran. Mange Co hos Kennicot og de Rossi udelade det; B. 9 synes ogsaa at kunne tjene til Beviis for a bør udelades. Holdes מאת for den rigtige semaade, maae ל foran הקים oversættes: s des, med det Vilkaar at; jfr. Clericus, Micha Moldenhaver, men da maae ogsaa, som D bemærker, קניתי forandres til קניתה . . . sc. agrum, men da ingen Codices eller Versi understøtte denne Læsemaade, bliver det de desto sandsynligere at מ bør forkastes. תי formoder jeg med Jahn at være en Skriv Opvække Navn ——— Arv | ɔ: avle B som bleve indskrevne i den Afdødes Slægtr ster, anseete som den første Mands, og naa bleve voxne toge hans Arv i Besiddelse.

V. 6. At jeg ikke skader min Arv. | Chaldæeren forklarer det saaledes: mihi est uxor, unde mihi non licet accipere aliam super eam, ne forte fiat rixa in domo mea et fiam perdens hæreditatem. Saaledes omtrent ogsaa Josephus. Schmidt forklarer det saaledes: Existimamus virum hunc cogitasse cum Onane. Gen. 38, semen non futurum suum, adeoque nec hæreditatem fraternam; interea auctum iri familiam suam, ejusque sumtus, se vero depauperatum: ideo dixisse: ne perdam. Moldenhaver: at i det den Søn han avlede med Ruth skulde ansees som Machlons Søn, og arve hans Arv, kunde det let skee, at han selv kom til at savne Arving for sin egen Arv, og hans eget Navn gaae under. Vulgata har lignende Mening: neque enim posteritatem familiæ meæ delere debeo. Mueligt at det og kan forklares deraf at han ikke vilde ægte en Moabiterinde, hvilket han enten ansaae for en Vanære for hans ægte jødiske Familie, eller han troede derved at bringe en Ulykke i sit Huus (isr. Augusti) — dog er alt dette ubestemt — nok! han vilde vel have Arven, men trak sig tilbage da han hørte Betingelsen, og undslog sig neppe af nogen ædel Grund, da han vel ellers havde an-

ført den. Her er altsaa en Contrast mellem i uegennyttige Boas og den egennyttige Arvi i hvis Forhold tillige ligger en sandsynlig Gru hvorfor Forfatteren, hans Tidsalder nær, fortiet hans Navn. Dette havde neppe he nogen digtet, som i Begivenheden kunde v fortælle en Roman.

B. 7. לפנים | staaer her for מלפנים (Indledningen), fra gammel Tid af. S ledes oversætter og Luther og Moldenhan Der maae underforstaaes היה moris Sædvanligen oversættes var, for deraf at t Beviis for at Skriftet er fra en langt sildig Tidsalder, da Forfatteren omtaler Skikke i som forældede, men at det Argument intet viser, troer jeg i Indledningen at have godtgjo Om Skikken maaskee i Forfatterens Tid begyn at blive sjeldnere, og han derfor omtalte de er mueligt, men deraf følger ikke at den aller var forældet. Skikken synes at have sin Opr delse fra Moselov, og er siden gaaet over anden Handel. Om Skikken er den rabbin Gisning at den Fratrædende afleverede en Sk til den Kjøbende, som et Symbol paa at h frastod sin Ret til at betræde den Ager, og g den til den anden. Her synes alt at vise,

det henſigter til Lovens Bud Deut. 25, 7., da det angaaer hvad der omtales. Om Joſephi Fremſtillelſe af denne Handel og det Ugrundede deri, har jeg talt i Indledningen.

B. 10. Kjøber jeg og Ruth | I Orienten betragtes Qvinden mere ſom Vare, der kjøbes, end ſom en fri Perſon, derfor ere vi heller ikke berettigede til at fordre af den øſterlandſke Qvinde den indvortes finere Følelſe for det Ædle og Anſtændige, ſom kan ventes og fordres i de veſtlige Lande, hvor Qvindens naturlige Rettigheder mere æres. At ikke hans Navn ſkal døe ud | Ved de i det nye Ægteſkab avlede Børn blev den afdøde Mands Navn bevaret, deres Navne indførte i hans Stammetavle, og hans Arv gik over til dem. Folkets Port | forſtaaes vel rigtigſt abstr. pro conc. om Folket ſom havde ſin Samlingsplads i Stadens Port. Nogle forklare det ſaaledes at da Porten var Samlingspladſen, kunde Familien, naar den uddøde, ikke mere findes i Porten; Hezel Er. Hbuch.

B. 11. Lykønſkningen er lyriſk Glædes Udraab. Hvorfor Rachel ſættes førſt er uviſt. Er det ſom nogle mene taget af en gammel bekjendt Bryllupsſang, kunde det muligt udledes deraf at

denne oprindelig var forfattet for en Benjami
hvis Stammemoder Rachel var. בנו בית |
gefrem: Opbygt J. Huus ɔ: givet Ef
slægt, nemlig: som Folkets Stammemo
thi בנה forekommer i Betydning: Efterſl
1 Mos. 18, 19. 2 Sam. 7, 27. og בנה bri
forenet med בית ofte om Efterslægtens Fore
1 Mos. 16, 2. 30, 3. Gessenius h. Hdwb. u
בית No. 7. Sie haben die Nachkommens
Israels gegründet, jfr. Clericus ved 2 Mos. 1
Ogsaa i det Arabiske forekommer בנה om at
Børn. Mange Børn vare Qvindens
עשה חיל | jeg tager חיל i samme Betyd
som E. 2 B. 1. om udvortes Lykke og Velst
עשה h. erhverve, 1 Mos. 31, 1. 5
8, 17. Meningen: din Lykke vore
Ephrata | Landskabet modsat Bethle
Byen.

B. 12. Peres nævnes som Familiens Stamf
B. 13. Gik ind til hende | ɔ: havde ægteskal
Omgang med hende. הגעל | en nær Sl
ning.
B. 14. ברוך | rad. ברך bøie Knæe me
prise, da man priser og ærer den, man l
Knæe for. השבית | rad. שבת ophør
gjøre. hiph. gjøre at noget ophører. h.

savne. הגאל | en nær Slægtning: efter min Mening gaaer dette Udtryk paa Sønnen som var bleven født, og som kunde kaldes en nær Slægtning af Noomi, da han var født af Ruth Machlons Enke, og gik ind i Machlons Arv. Udtrykket "i Dag" viser at det ei passer paa Boas. ויקרא refereres af nogle til Gud. Mig synes at ligesom det Foregaaende refererer sig til den fødte Søn, saa henføres ogsaa dette bedst til ham. Hans Navn vorde nævnet ɔ: bekjendt berømt. Han vorde navnkundig.

V. 15. משיב נפש | vederqvægende ɔ: til Vederqvægelse, da Participia ofte staae som Substantiva. Forbundet med נפש betyder שוב i Hiphil, at styrke, trøste, vederqvæge. Jer. Begr. 1, 11. 16. כלכל infin. construeret med ל oversættes ofte i Gerundium Glass. 593. Syv Sønner | ɔ: mange Sønner. En Opmuntring til Noomi ikke længer at sørge over sine Børn, og et Vidnesbyrd om Ruths Kjerlighed.

V. 16. Lagde ham paa sit Skjød | Et Kjerligheds og moderlig Omhyggeligheds Tegn; maaskee tilkjendegav hun derved tillige at hun erkjendte ham for hendes Barn, jfr. 1 Mos. 30, 3. 50, 23. Moldenhawer, Ex. Hdbuch., Schmidt, o. fl. לאמנת | af rad. אמן sens. mor. være

troe, dernæst: passe troligen, p'
opdrage, i part. en som pleier: h. P
moder.

V. 17. Paa Barnets Omskjærelsesdag f
Navn Luc. 1, 59. De raadede Forældr
kalde Barnet saaledes, thi i Orienten lagd
tydning i Navnene. Søn | staaer nok
Sønnesøn, eller det siges fordi Noomi
ham som sin Søn. Paa Grund af det fi
ל mener Schmidt at Meningen er: en (
født til Gavn for Noomi jfr. Es. 9, 5.,
og giver en god Mening. Obed | for
skulde tjene, hjelpe Noomi. Schmidt
det af עבד fecit, operatus est. Nat
filius Noomiæ in commodum, qui erit
hoc עובד faciens adimplens. I Haal
saa at han skulde i Tiden være Noomi til
ved at erindre sit Navn, raadede Nabo(
at kalde ham Obed.

V. 18. ואלה | maae her oversættes: me
thi. Da Nahasson var Judæ Stammefy
Aarons Svoger, levede omtrent 405 A
David, indsees let hvormange Mellemlet
Slægtregisteret maae være bortfaldne. I
ger Michaelis Formodning at Jøderne hav
som Araberne, og undertiden udeladt ad

). At Davids Slægtregister skulde være kjendt er neppe troeligt, hvis Bogen var ven medens Davids Stamme herskede, havde fatteren neppe behandlet hans Stammetavle) Ligegyldighed, men er den en sildigere Tilning, er det vel tænkeligt, og er den af fatteren selv, da er den mig et Beviis mere at Bogen er skreven før David blev Konge.

II.

Prøve af Collecter.

Udarbeidede af Jensen,
Sognepræst til Rødbye og Ringsebølle *).

Menneskekjerlighed.

(Recitativ).

Du elske skal din Næste som dig selv,
Saa lyder et af Christendommens store Bud.
Og — hvad var meer min Pligt, end dette?
At lindre andres Nød, at tørre Brødres Taarer,

*) Af en ikke ubetydelig Samling Collecter og Kirkebønner, som Hr. Pastor Jensen var saa god at tilstille mig til fri Afbenyttelse, har jeg valgt til Prøve — og mere kan Theol. Bibl. ei optage af deslige liturgiske Forsøg — et Par af de smukkeste Collecter. J. M.

At være Enkens Trøst, den Faderløses Fader,
At dele Brødet med den Hungrige,
At række Mennesket en Laedskedrik,
At klæde Nøgenhed og Armod,
Og selv den Syge at husvale,
At gavne, tjene Næsten, medens det er Tid,
At redde Uskyld, at føre den Vildfarende tilbage;
At styrke den, som Svaghed, Fordomme forledte;
At føre den Vankundige til Kundskab,
At frelse Broderen fra Døden, evig Død;
Og skjule Syndernes Mangfoldighed!
O! hvilket ædelt, himmelsk Værk!
At ligne Gud, som er barmhjertig,
At brede Glæder ud, som han!
Den hele Jordens Kreds bestaaer jo af een Slægt:
De have alle een og samme Gud og Skaber.
De vandre alle med hverandre paa een Vei.
De føle alle Svaghed. De samme Fristelser
Er' fælles for dem alle; og i deres Bryst
Boe onde Lyster ligesom i dit.
De ere alle Lemmer paa eet Legeme,
Den Rige og den Fattige, den Sorte og den Hvide.
Og han, som boer imellem lutter Iis,
Og han, som bader sig i Solens Straaler.
De ere alle danned' af den samme Mesterhaand.
Ja — for dem alle døde Jesus.

Dem alle vil han frelse, saliggjøre.
Fra Himlen ingen Stand og ingen Tro og in
Land
Skal udelukkes. Den Retfærdige,
Af hvilket Folk og Land og Tungemaal han e
Om kommen hid fra Østen eller Vesten,
Skal evig, evig vorde lykkelig.
Skal jeg da hade mine Brødre og forfølge dem
Kan jeg da glæde mig ved Andres Nød?
Og skue kold de Lidelser, som trykke Broderen!
O! den i Dag er glad, som Morgenen bebude
Sorg, Drøvelse og Qval og Død:
Hvor snarlig vender Lykken om,
Og styrter ham i tusindfold Elendighed?
O! ikke Rigdom, Sundhed, Ære, Magt,
Ei heller Vælde, skjærmer Mennesket
Mod bittre Skjebner.
O! skulde jeg da ikke lægge Vind
Paa Broderkjærlighed? Ei græde med de Græ
dende?
Af alle Himlens, Jordens Glæder, er dog inge
større
End den: At elske, tjene, gavne sine Brødre.
Naar jeg en Fader er for dem, jeg lever med;
Naar hjulpen Broder væder mine Hænder,
Og offrer mig en glad Erkjendtlighed:

O! hvilken himmelsk Fryd! O navnløs Salighed!
Er Tiden kort og mine Dage faa paa Jorden,
O! skulde jeg da ikke virke Godt udi min Kreds?
Ja denne Sæd, den vil jeg udsaae og ikke blive
træt.
Saa gjorde Jesus, han, mit store Mynster,
Han gik omkring: han gjorde vel mod alle;
Endog for Fiender han bad om Naade.
O! alle, alle mine Brødre vil jeg elske!
For dem jeg leve vil, dem gavne, nytte.
End ikke ham, som var min Uven, vil jeg
glemme!
Ei lønne ham med Ondt, men ham tilgive;
Engang sig nærmer Høstens store Dag.
Og da, naar Brødre slynge sig omkring min
Hals,
Naar Glædestaarer deres Øine væde,
O! da hvor blier jeg lykkelig!

Paa Nytaarsdag.

Algode Fader! modtag min Priis!
Den Priis, jeg skylder dig paa Aarets første
Dag!

O! jeg, mit Huus og Slægt og Land hv
ere vi?
At du har ført os hidindtil saa vel og lykkeli
Hvad Dyd, hvad Godt, hvad Stort har jeg i
øvet,
Som ikke blandet var med mange Feil?
Og — dog, du haver mig bevaret;
Ja — skaanet mig fra mangen Nød.
Du gav mig Tid og Aar og Dage,
Du gav mig Leilighed at vorde god,
Du strøede Roser paa min Vei,
Og — Sundhed blomstrede paa mine Kinder.
Du gav mig Lykke, Held og dagligt Brød,
Og — du velsignede min Sveed og Møie.
End nød jeg Fredens dyrebare Gode,
Imedens tusinde af mine Brødre
Blev drevne bort fra Huus og Hjem,
Og — maatte nøgne gaae fra Gods og Børn
Eiendom,
Imedens Død og Sværd og Ild og Krig
Afvexlede i hine Egne, hvor Forvirring
Og tusindfold Uorden og Elendighed
Og Vold og Roe sig skjulde under Natte
Dække.
O! mig, mit Land, min Eiendom bevared' d
Skal jeg da ikke love Herren?

Skal alt det i mig er ei love
Hans store Navn? Skal jeg det ei forkynde?
At du er god — og — at din Miskundhed er uden Ende.
O! dig betroer jeg rolig alle mine Sorger;
Paa dig jeg sætter al min Lid og alt mit Haab.
O! skulde jeg vel frygte? Med Mismod plage mig?
O! skulde jeg vel tvivle, med Angest skue Morgen-Dagen?
Nei! mig du ei forlader; du mig ei glemme kan.
Du er med mig; og tryg jeg vandrer ud i fjerne Tider,
I hvad der end skal møde mig.
Hvad Skjebne Dagen end vil bringe med;
Hvad Øieblikke der end maatte forestaae;
Saa trøster jeg mig ved, at du regjerer,
At du bestyrer Alting til mit Vel.
Skal jeg da leve? vel — jeg lever Herren,
Skal jeg da døe? vel — ogsaa Herren døer jeg.
Saa lykkelig er den, som Herren har til Ven,
O! styr da mine Fjed paa Fredens Veie,
At jeg udøver virksom, ædel, himmelsk Dyd,
Og aldrig glemmer Andres Nød!
Lad Broderkjerlighed paa Jorden blomstre!
Lad Lidende en Trøster, Støtte finde!

Lad Feilende en Leder faae!
Lad Uskyld over Lasten seire!
Lad Enighed i alle, alle Hjerter boe!
Dit Ord, dit Sandhedsord det sig udbrede!
Det Vantroe, Laster, Fordom standse
Og rydde ud! At dig vor Gud vi alle dyrke!
At de fra Øster og fra Vester, at alle, alle
Maae dig en evig Troskab sværge!
Maae synge: Stor er Gud! Halleluja!
Ham være Priis og Magt og Herlighed og Æ
Fra nu og indtil Evighed!!!

III.

Christendommen betragtet som Lærebygning og som Foranstaltning.

Et Fragment af Christian Garve.

Oversat og forsynet med nogle berigtigende Anmærkninger

af Udgiveren *).

Hidindtil har Christendommen næsten alene fun- Modstandere og Forsvarere, derimod saare faa

*) Der var en Tid, da Garves Skrifter læstes flittigen i Danmark, og til øiensynligt Gavn for Tænksomheden: de ere i det 19de Aarhundrede tildeels blevne fortrængte af andre, der ikke nær yde saa rigt Udbytte. En Oversættelse kan undertiden ligesom en ny Udgave gjenkalde

upartiske Bedømmere. Det ene Partie gi
deres Tro paa samme, som en af Gud
Pligt, og søgte kun at svække og gjendriv
der kunde gjøre deres Overbeviisning v
eller formindske deres Ærefrygt. De
Partie, som havde løsrevet sig fra Auto
og Opdragelsens Indflydelse, søgte at re
gjøre deres Afvigelse fra den sædvanlige
ved at opsøge alle tilsyneladende Mangler
stendommens Oldskrifter. Hine ansaae

Erindringen om en fortjent Forfatter. !
vilde gjøre et saadant Forsøg med Garv
tillige levere noget som stod i nærmere
delse med Theologien, faldt mit Valg p
værende Afhandling, skjøndt ingenlu
fortrinligste iblandt de uoversatte.
deri er aabenbar urigtigt; og jeg har g
mærksom derpaa i mine Noter: andet
sandt under mangehaande Indskræn
Men den hele Undersøgelse falder dog
Christendommens Ære, og viser hvor
redelig Gransker, om han endog forkast
rakelbeviset, af Christendommens Virknin
overbevise sig om, at den er en guddo
Foranstaltning til Menneskeslægtens Opl
Udg.

ødvendigt ikke at indrømme nogen historisk eller ogmatisk Urigtighed i det N. T., og alt hvad deri ¿yntes at modsige vore nærværende Indsigter, blev nten ved tvungne Forklaringer forenet dermed, ller endog benyttet til at bestride Fornuftkundska-erne. Disse, lidenskabelig indtagne imod Chri-:endommen, være sig nu formedelst den Magt, e havde behøvet til at bortkaste deres første Tro, ære sig formedelst den stærkere Hengivenhed, som i have for nye og selvopfundne Meninger, til-eels vel ogsaa opfordrede til Stridsyge ved Mod-:andernes Hæftighed, vare ligesaa lidet tilbøielige il at lade Aabenbaringen, dens Lærdomme og Javnlighed vederfares Ret, som de øvrige Troende are tilbøielige til at erkjende Fornuftens uomtvi-:elige Rettigheder.

Det er endelig Tid, det er et philosophisk Aarhundrede værdigt, ligesom det nu ogsaa efter m saa langvarig, Grunde og Modgrunde udtøm-mende, Strid snarere er mueligt, ganske frisindet at prøve den christelige Religion baade som Foranstaltning, saaledes som Historien viser os den, og som en moralsk-theologisk Underviisning, saaledes som den findes i det N. T.; at jevnføre hiins skadelige og gavnlige Følger, den-

nes Sandhed og Vildfarelse med hverandre *) derved bestemme den Ærefrygt, vi skylde sa og den Nytte, vi kunne have deraf.

Det forstaaer sig, at saadant maae rett efter det Kundskabs Maal, som Forfatteren saadan Undersøgelse besidder. Mit Haab er ik bringe Menneskenes stridige Meninger til et krere Middelpunkt; men det er mit Forsæt at tragte Gjenstanden saaledes, som om den nu sig første Gang for mig i min Alderdom, og jeg først af dens Beskaffenhed vilde slutte mi dens Værdighed. Dette er mit Forsæt; men nok kunne forudfattede Meninger og Begreber u mærket indliste sig hos Mennesket, og jeg kan indestaae for andet end for den Opmærksomhed, h med jeg vil holde Kjerlighed og Had mod hvil somhelst System langt borte fra mig, for at Sagen selv beholde sin naturlige Indflydelse mit Gemyt.

Her staae altsaa først nogle Resultater mine Betragtninger over hvad Christendom

*) Hvis nogen saadan maatte findes: at Forfa ren antager dette in Hypothesi, er en Følge den Standpunkt, han gaaer ud fra.

Udg.

:r virket, deels som Lære, deels som Selskab,
ıa Menneskenes Indsigter og Forfatning til
avn eller Skade.

I.

Det første, som Christendommens Forkyn=
lse ustridigen har virket, er at den har udbredt
Verden Begrebet om en eneste, høieste og ganske
ynlig Gud, hvis Væsen kun ved aandelige Fuld=
nmenheder bestemmes for os; og at den følgelig
t efter lidt har udryddet Fleerguderiet og
'gudsdyrkelsen hos de Folk, hvor den har
ıdet Indgang. Denne Lære kom fra den gamle
ıiske Religion, hvis Reformatorer og Missio=
rer Christus og hans Apostler saa at sige vare*).
d den christelige Religions Lærere bleve de For=
ı, som den jødiske havde for alle, endog de
est oplyste, Folkeslags Religion, først meddeelte
ie Folkeslag og gjorte fælleds for Mennesker af
: Stammer og enhver Herkomst.

*) Nei! De vare Jødedommets Reformatorer i den Grad, at de ikke kunde blive dets Missionærer; thi deres Reform var en ny Skabelse.
Udg.

Den Forandring, som derved foregik i Me
neskenes Begreber, var stor, og unægtelig
Forandring til det Bedre. Sandselige Gu
domme, og mangfoldige efter Delenes og Beg
venhedernes Mangfoldighed i Verden, maa
nødvendigen frembringe en ligesaa sandselig
overtroisk Gudsdyrkelse. Den hedenske Almu
religion hængte slet ikke sammen med Moralen, i
arbeidede i mange Henseender imod den. Begre
om en usynlig, aandig, moralsk fuldkomm
Gud, som Christendommen udbredte, kunde i
høieste blive uvirksomt paa Gemyttet, men ald
skadeligt. Det maatte skjærpe Forpligtelsen til
være god og handle forstandigt, fordi Forstand
Godhed netop vare det Væsens Egenskaber, hv
ket Christendommen fremstiller som Menneske
øverste Herre og som det høieste Mønster for de
Efterlignelse: Lyst til meer og meer at nær
sig dette usynlige Væsen kunde frembringe E
thusiasme; men Overtroen, som ved smaae u
Midler søger at erhverve sig de høiere Væsen
Gunst, kunde ikke finde Sted, saalænge s
hiin Lære om een eneste Gud, der er en Aan
ikke paa ny blev forfalsket.

2.

Ved Udbredelse af denne Lære om Gud, hvil-
n Jøderne hidindtil havde anseet som deres ude-
kkende Eiendom, bevirkedes nu med Hensyn til
øderne selv en anden Forandring, hvilken man
n ansee ei alene som Følge af Christendommen,
en som en af Stifterens Hovedhensigter. Alle
ejødiske Folkeslags Udelukkelse fra den renere Jø-
doms Belærelse og Trøst, med mindre de vilde
derkaste sig alle Nationallovbogens Forskrifter,
ane Udelukkelse ophørte at være en væsentlig Ar-
el i den monotheistiske *) Religion; de
ıtige og alle Mennesker uundværlige Sandheder,
n Jødedommen indeholdt, bleve derved adskilte
de gudstjenstlige Ceremonier, og den selv føl-
ig renere og aandigere.

Denne Gjenstand indtager et langt større
um i Christi Taler og i Apostlernes Breve, end
fleste andre Gjenstande, som vi nu regne til
ı christelige Dogmatik og Moral; jeg mener den

*) Det er urigtigt (og enten en Distractionsfeil, eller en Følge af Forfs. indskrænkede Anskuelse af Christendommen, som en blot Reform af Jødedommen), naar her i Originalen læses den jødiske Religion Udg.

Lære, at paa den ene Side de moralske Bud er af høiere Vigtighed ogsaa for Jøderne selv, end Forskrifterne om udvortes Skikke, og at paa den anden Side disse mosaiske Kirke- og Politie-Love, især saaledes som de ere forøgede ved Tradition og Fortolkernes Subtilitet, aldrig kunne være forbindende for alle Folk, hvis Pligt og Lykke det blot er at kjende den eneste Gud og at dyrke ham ved Lydighed imod hans moralske Lov.

Da den christelige Religions første Lærere mere handlede som Reformatorer af den jødiske Religion end som Stiftere af en ny: saa var det naturligt, at deres første Bestræbelse gik ud paa at bestride de Fordomme, som klæbede ved hiin, og at forbedre dens Mangler. Christi idelige Strid med Pharisæerne reiste sig af det Angreb, som han gjorde paa deres overdrevne Ærbødighed for Ceremonialloven og Traditionen, og af det Fortrin, som han gav de sædelige Forskrifter især dem om Menneskekjerlighedspligterne; og Apostlerne fandt intet nødvendigere at indskjærpe i de nyplantede Menigheder, end den Lære, at Hedningene ved Evangelium havde lige Andeel med Jøderne i Guds Naade, uden at være forpligtede til at antage den hele jødiske Lov. For de fra Jødedommet omvendte Christne blev det endnu en Tidlang uafgi

vad Lydighed de vare deres Fædres Skikke og Tra-
itioner skyldige. Ogsaa gjorde endnu Apostlene
lv nogle af disse Forskrifter, nemlig Afholdelse
a at spise Blod og det Qvalte, til almindelige
bud for de Nyomvendte. Men Aanden, som her-
'ede i deres og i Jesu Lære, førte dog til at give
e moralske Love Overvægt over de jødiske Cere-
ionier, at svække Hengivenheden til samme hos
enne Nation, og at udbrede Kundskaben om hine
landt de øvrige Nationer uden Tilsætning af det
esværlige Ceremoniel.

3.

Af denne Christendommens Bestræbelse for at
dbrede visse Lærdomme i Verden, fulgte endvi-
ere, at en Lærerstand ved den blev oprettet,
g at de gudstjenstlige Forsamlinger tillige fik den
jensigt at undervise Folket i hine Lærdomme.
Dette var i Grunden iligemaade en Egenhed og et
Fortrin ved Jødernes religiøse Forfatning, som
Christendommen nu udbredte allevegne. Vel havde
Moses ingen anden Gudstjeneste stiftet, end den,
som bestod i Høitideligheder, Ofringer og sindbil-
ledlige Handlinger. Præsterne vare af ham ikke
bestemte til Lærere, og de havde selv i den jødiske
Religions og Stats meest blomstrende Tider ikke

givet sig af dermed. Men efter Jødernes Till
gekomst fra det babylonske Fangenskab, da de
Lovbog maatte ansees som et gammelt Docume
der trængte til Forklaring, begyndte ogsaa Fort
kere af samme at fremtræde ved deres gudstjenst
Forsamlinger. Med Lovens Fortolkning b
snart anden religiøs og moralsk Underviisni
forenet. Saaledes opstod en Lærestol i deres S
nagoger; og en Deel af deres Sabbat og Festd
var helliget de Skriftkloges Foredrag, ja selv de
Disputationer. Det christelige Selskab, som
dets Sammenkomster optog meget efter den jødi
Synagoge, havde vel i Begyndelsen kun Ælds
og Tjenere (Diaconer) ikke egentlige Præst
men det overdrog dog hine tillige Ret og Forpl
telse til at sørge for Medlemmernes Opmuntri
Underviisning og Husvalelse. Saaledes opk
lidt efter lidt det store Fortrin, som den christel
Religion har for alle ældre Folkereligioner,
dens Gudstjeneste ikke bestaaer i Skikke alene, m
ogsaa i Religionsforedrag tilligemed Bøn og T
sigelse. Alene derved maatte denne Religion bl
en Velgierning for Menneskeslægten. Den stift
saagodtsom først en offentlig Underviisning
Folket. Lad denne end i Begyndelsen have i
skrænket sig til de eiendommelige Lærdomme, s

mærkede Partiet, og til de Pligter, som nekop
eres Forfatning vare dem de helligste; lad den
dog kort Tid efter være bleven vanziret ved al
i Fordærvelse, som Menneskenes Indsigter ere
fatte for: saa lagdes dog derved Grunden til
i almindelige Oplysning, som vi i vore Dage
rme os *). De Christne erkjendte tidligen dette
rtrin, og roste sig af, at det ringeste Menneske
andt dem havde om Religionen, Guds Natur
Menneskets Pligter ligesaa rene Begreber, som
andt Grækerne og Romerne nogle saa Philoso-
er og de af dem opdragne Rige havde havt.

4.

Just af den Omstændighed, at den christelige
ligions Stifter selv ved sine simple Lærdomme
gde Grunden til en Dogmatik, og at
an af dens Bekjendere fordrede ikke alene Jagt-
gelsen af visse Regler men ogsaa Erkjendelsen af
sse Sandheder, heraf udsprang fjernere saavel
wnlige som skadelige Følger. Paa den ene Side
ar dette sat Religionen i nærmere Forbindelse

*) Læseren seer vel at Forf. skrev imod Udgangen af forrige Aarhundrede, da vi jo alle drømte denne behagelige Drøm. Udg.

upartiske Bedømmere. Det ene Partie gik ud deres Tro paa samme, som en af Gud be Pligt, og søgte kun at svække og gjendrive, der kunde gjøre deres Overbeviisning vakl eller formindske deres Ærefrygt. Det a Partie, som havde løsrevet sig fra Autorit og Opdragelsens Indflydelse, søgte at retfæ gjøre deres Afvigelse fra den sædvanlige Me ved at opsøge alle tilsyneladende Mangler i stendommens Oldskrifter. Hine ansaae de

Erindringen om en fortjent Forfatter. I d vilde gjøre et saadant Forsøg med Garve o tillige levere noget som stod i nærmere F delse med Theologien, faldt mit Valg paa værende Afhandling, skjøndt ingenlunde fortrinligste iblandt de uoversatte. Ads deri er aabenbar urigtigt; og jeg har gjor mærksom derpaa i mine Noter: andet e sandt under mangehaande Indskrænkni Men den hele Undersogelse falder dog u Christendommens Ære, og viser hvorled redelig Gransker, om han endog forkaster rakelbeviset, af Christendommens Virkninge overbevise sig om, at den er en guddom Foranstaltning til Menneskeslægtens Opdra

Udg.

nødvendigt ikke at indrømme nogen historisk eller dogmatisk Urigtighed i det N. T., og alt hvad deri syntes at modsige vore nærværende Indsigter, blev enten ved tvungne Forklaringer forenet dermed, eller endog benyttet til at bestride Fornuftkundskaberne. Disse, lidenskabelig indtagne imod Christendommen, være sig nu formedelst den Magt, de havde behøvet til at bortkaste deres første Tro, være sig formedelst den stærkere Hengivenhed, som vi have for nye og selvopfundne Meninger, tildeels vel ogsaa opfordrede til Stridsyge ved Modstandernes Hæftighed, vare ligesaa lidet tilbøielige til at lade Aabenbaringen, dens Lærdomme og Gavnlighed vederfares Ret, som de øvrige Troende vare tilbøielige til at erkjende Fornuftens uomtvistelige Rettigheder.

Det er endelig Tid, det er et philosophisk Aarhundrede værdigt, ligesom det nu ogsaa efter en saa langvarig, Grunde og Modgrunde udtømmende, Strid snarere er mueligt, ganske frisindet at prøve den christelige Religion baade som Foranstaltning, saaledes som Historien viser os den, og som en moralsk-theologisk Underviisning, saaledes som den findes i det N. T.; at jevnføre hiins skadelige og gavnlige Følger, den=

nes Sandhed og Vildfarelse med hverandre *) derved bestemme den Ærefrygt, vi skylde sa og den Nytte, vi kunne have deraf.

Det forstaaer sig, at saadant maae rett efter det Kundskabs Maal, som Forfatteren a saadan Undersøgelse besidder. Mit Haab er ik bringe Menneskenes stridige Meninger til et krere Middelpunkt; men det er mit Forsæt at tragte Gjenstanden saaledes, som om den nu sig første Gang for mig i min Alderdom, og jeg først af dens Beskaffenhed vilde slutte mi dens Værdighed. Dette er mit Forsæt; men nok kunne forudfattede Meninger og Begreber u mærket indliste sig hos Mennesket, og jeg kan indestaae for andet end for den Opmærksomhed, h med jeg vil holde Kjerlighed og Had mod hvil somhelst System langt borte fra mig, for at Sagen selv beholde sin naturlige Indflydelse mit Gemyt.

Her staae altsaa først nogle Resultater mine Betragtninger over hvad Christendom

*) Hvis nogen saadan maatte findes: at Forfa ren antager dette in Hypothesi, er en Følg den Standpunkt, han gaaer ud fra.

Udg.

ld i sin Interesse og tager Deel i alle de Ufuld-
mmenheder, som til enhver Tid klæbe ved disse.

5.

Det Gode og Onde, som opkom deraf, at
en christelige Religion havde ikke blot en Praxis,
m den indskjærpede, men ogsaa en Theorie, paa
vis Forsvar, Udvikling og Renselse dens Tilhæn-
re og Lærere arbeidede, befordredes i en fortrin-
g Grad derved, at den af alle Folkereligioner,
æst den jødiske, først grundede sig paa en
og, og overleverede sine Bekjendere skriftlige
ocumenter, hvori dens væsentlige Indhold saa-
l som dens Stadfæstelse skulde findes. Ligesom
hristendommens Forkyndere i andre Punkter med-
elte Jordens øvrige Folkeslag kun det, som var
n jødiske Religion eiendommeligt *): saaledes
ev ogsaa i dette Stykke kun Følgerne af den Om-
endighed, at Jøderne ærede visse Bøger som en
ıddommelig Aabenbaring, udbredte til det langt
rre Antal af Mennesker og Nationer, som an-
ge Christendommen, hvilken iligemaade støttede

*) Kun det? Jo vistelig mere; ellers var der jo
ingen væsentlig Forskjel imellem Jødedom og
Christendom. Udg.

Den Forandring, som derved foregik i
nesfenes Begreber, var stor, og unægte
Forandring til det Bedre. Sandselige
domme, og mangfoldige efter Delenes og
venhedernes Mangfoldighed i Verden,
nødvendigen frembringe en ligesaa sandse
overtroisk Gudsdyrkelse. Den hedenske
religion hængte slet ikke sammen med Mora
arbeidede i mange Henseender imod den. L
om en usynlig, aandig, moralsk fuldk
Gud, som Christendommen udbredte, kun
høieste blive uvirksomt paa Gemyttet, men
skadeligt. Det maatte skjærpe Forpligtelse
være god og handle forstandigt, fordi Forst
Godhed netop vare det Væsens Egenskaber
ket Christendommen fremstiller som Menn
øverste Herre og som det høieste Mønster fo
Efterlignelse: Lyst til meer og meer at
sig dette usynlige Væsen kunde frembrin
thusiasme; men Overtroen, som ved sma
Midler søger at erhverve sig de høiere V
Gunst, kunde ikke finde Sted, saalæng
hiin Lære om een eneste Gud, der er en
ikke paa ny blev forfalsket.

derne arvede, og formeredes, brugtes og behandledes paa samme Maade.

Naar man nu overveier denne Jødedommen og Christendommen særegne Omstændighed og sammes Følger: saa erkjender man for det første, at den udgjør et sandt Fortrin ved begge. Skrift og Bog er af alle Underviisningsmidler det bedste; og hverken mundtlig Overlevering, eller Hieroglypher, eller Ceremonier og Skikke (hvilke ere et Slags Hieroglypher) kunne erstatte Skrifter, naar det gjælder om at meddele og bevare visse almeenvigtige Begreber. For det første, hvor en Bog ligger til Grund for Religionen, der ere Ideer dens Grundvold; og disse Ideer have Varighed. Hvor Religionen er uden Bog, der indeholder den enten intet belærende for Forstanden, eller dette taber sig i Tidens Længde meer og meer under det Sandselige. Om endog i Begyndelsen visse Forestillinger laae til Grund for de symbolske Handlinger i den hedenske (mythologiske) Religion; om de endog efter Stifterens Hensigt skulde forplante visse erkjendte Sandheder: saa tabte de dog med Tiden deres Betydnings Tydelighed; Aanden forsvandt, Legemet blev tilbage. Og hvad i Førstningen havde været et Slags pantomimisk Sprog, det blev tilsidst Overtro og Gjøgleri.

Lære, at paa den ene Side de moralske Bud ere af høiere Vigtighed ogsaa for Jøderne selv, end Forskrifterne om udvortes Skikke, og at paa den anden Side disse mosaiske Kirke- og Politie-Love, især saaledes som de ere forøgede ved Tradition og Fortolkernes Subtilitet, aldrig kunne være forbindende for alle Folk, hvis Pligt og Lykke det blot er at kjende den eneste Gud og at dyrke ham ved Lydighed imod hans moralske Lov.

Da den christelige Religions første Læremere handlede som Reformatorer af den jødiske Religion end som Stiftere af en ny: saa var det naturligt, at deres første Bestræbelse gik ud paa at bestride de Fordomme, som klæbede ved hiin, og at forbedre dens Mangler. Christi idelige Strid med Pharisæerne reiste sig af det Angreb, som han gjorde paa deres overdrevne Ærbødighed for Ceremonialloven og Traditionen, og af det Fortrin som han gav de sædelige Forskrifter især dem om Menneskekjerlighedspligterne; og Apostlerne fandt intet nødvendigere at indskjærpe i de nyplantede Menigheder, end den Lære, at Hedningene ved Evangelium havde lige Andeel med Jøderne i Guds Naade, uden at være forpligtede til at antage den hele jødiske Lov. For de fra Jødedommet omvendte Christne blev det endnu en Tidlang uafgjort,

)ab Lydighed de vare deres Fædres Skikke og Tra-
tioner skyldige. Ogsaa gjorde endnu Apostlene
lv nogle af disse Forskrifter, nemlig Afholdelse
a at spise Blod og det Qvalte, til almindelige
ud for de Nyomvendte. Men Aanden, som her-
:de i deres og i Jesu Lære, førte dog til at give
moralske Love Overvægt over de jødiske Cere-
)nier, at svække Hengivenheden til samme hos
nne Nation, og at udbrede Kundskaben om hine
andt de øvrige Nationer uden Tilsætning af det
værlige Ceremoniel.

3.

Af denne Christendommens Bestræbelse for at
brede visse Lærdomme i Verden, fulgte endvi-
re, at en Lærerstand ved den blev oprettet,
at de gudstjenstlige Forsamlinger tillige fik den
ensigt at undervise Folket i hine Lærdomme.
ette var i Grunden iligemaade en Egenhed og et
)rtrin ved Jødernes religiøse Forfatning, som
hristendommen nu udbredte allevegne. Vel havde
Moses ingen anden Gudstjeneste stiftet, end den,
m bestod i Høitideligheder, Ofringer og sindbil-
edlige Handlinger. Præsterne vare af ham ikke
estemte til Lærere, og de havde selv i den jødiske
Religions og Stats meest blomstrende Tider ikke

givet sig af dermed. Men efter Jødernes
gekomst fra det babylonske Fangenskab, l
Lovbog maatte ansees som et gammelt Do
der trængte til Forklaring, begyndte ogsaa
kere af samme at fremtræde ved deres gudsl
Forsamlinger. Med Lovens Fortolkni
snart anden religiøs og moralsk Under
forenet. Saaledes opstod en Lærestol i de
nagoger; og en Deel af deres Sabbat og
var helliget de Skriftkloges Foredrag, ja se
Disputationer. Det christelige Selskab,
dets Sammenkomster optog meget efter den
Synagoge, havde vel i Begyndelsen kun 2
og Tjenere (Diaconer) ikke egentlige
men det overdrog dog hine tillige Ret og
telse til at sørge for Medlemmernes Opm
Underviisning og Husvalelse. Saaledes
lidt efter lidt det store Fortrin, som den ch
Religion har for alle ældre Folkereligio
dens Gudstjeneste ikke bestaaer i Skikke ale
ogsaa i Religionsforedrag tilligemed Bøn
sigelse. Alene derved maatte denne Religi
en Velgierning for Menneskeslægten. Den
saagodtsom først en offentlig Underviisni
Folket. Lad denne end i Begyndelsen ha
skrænket sig til de eiendommelige Lærdomm

Naar gamle Skrifter ere Kilderne til en Nationalreligion, og disse holdes for hellige: saa vedligeholdes de deri indbefattede Sandheder sikrere, og Begreberne blive hos denne Religions Bekjendere bestemtere og fastere; men just derved forhindres Tænkningens Frihed og Fornuftens Fremgang standses. En Religion, som Romernes og Grækernes, uden Troessystem og uden hellige Bøger, kan, ihvor overtroisk den er, dog bestaae og fordrages med Philosophien. Men en Religion, som den jødiske og christelige, der har en Troesbekjendelse og en Bibel, hvoraf Bekjendelsen udledes, vil, ihvor reen og fornuftig den var i sit Udspring, dog evig ligge i Kamp med Philosophien *). Hine Bøger forandre sig ikke, og gaae

*) Dette kan jeg paa ingen Maade indsee, da Sandheden jo kun er een, hvad enten den findes ved Philosophiens Hjelp eller læres i en Aabenbaring. Ogsaa lærer Historien os, at saa ofte Philosophien laae i Kamp med Christendommen, var et af de kjæmpende Partier uværdigt det Navn, for hvilket de kjæmpede. Det er sandt hvad Forf. strax tilføier, at en Aabenbaring ikke forandrer sig; men han angav jo ogsaa selv ovenfor Uforanderlighed som Sandhedens Kjendemærke.
Udg.

med Philosophien og de øvrige Videnskal
givet Anledning til en lang Række af U
gelser, hvilke, om de endog i sig selv vare
løse, dog ledede til andre Kundskaber, ell
mede andre Studier som Hielpemidler. M
den anden Side var det skadeligt for det T
i Religionen (hvilket er dens fornemste D
at Læresætningerne og deres Bestemmelse sa
tilbroge sig de Christnes, især Opsynsmæ
Opmærksomhed; og da nu nogle faa simple
heder tilligemed faa ikke ganske forstaaelige
ter, hvori man opsøgte dem, bleve en Gj
for saa mange Hoveders uafbrudte Studiu
kom til den første Lærebygning saa mange
ninger, og imellem Lærere af forskjellig
maade reiste sig saamegen Strid, at den ch
Dyd næsten tabtes over Begjerligheden efter
sætte den rene Lære, og under Bestræbelsen
bevare en almindelig Eensformighed i Lære
gedes Secternes Antal i det Uendelige. Fo
Strid imellem Religionspartierne og det den
dende Had var den hedenske Religion v
ganske fri, som nogle Modstandere af Christe
men have paastaaet, men den kjendte dog
dertil. Da hiin kun bestod i Ceremonier,
gen Dogmer havde, kunde Forskjellen i

de Facta, hvorved dunkle Udtryk i Sproget kunde oplyses og Indholdets Sammenhæng udfindes, ere tilintetgjorte *).

Fortolkningen af gamle Skrifter i døde Sprog forhindrer Selvtænkning, naar den bliver en Tidsalders herskende Studium. Dette have de Aarhundreder beviist, i hvilke de Lærde alene beskjæftigede sig med Grækernes og Romernes Fortolkning. Men disse holdt man dog for menneskelige Skrifter; man torde altsaa tillade sig at bedømme hvad deri var sagt. Hvad man fandt uforstaaeligt, torde man holde for fordærvet eller forvandsket, og derfor lægge det til Side **); man torde, hvis man havde Mod og Aandsfrihed dertil, gjendrive og dadle hvad man fandt urigtigt eller slet. Derimod forudsættes det ved en for guddom=

*) Ogsaa denne Bemærkning trænger til mange Undtagelser og Indskrænkninger, for at blive sand. Udg.

**) Alt dette gjælder ogsaa om Fortolkningen af de bibelske Skrifter, og hvis det følgende Træk ei passer derpaa, da er det kun fordi ingen billig Grandsker vil finde noget at dadle i Bibelen. Udg.

melig anseet Bog, at alt deri er forstaae
alt sandt og fuldkomment. Naar nu de
dunkle Steder virkelig forekomme deri, sa
saalænge hiin Tanke hersker, en Meni
Magt tvinges udaf Ordene, eller lægges i
Derved er Døren aabnet for Hypotheser og
findighed. Ja selv Sværmeriet finder N
de dunkle Steder, forbi det paa saadanne
hvor ubekjendte eller mindre forstaaelige S
forekomme, venter høiere, hemmelighedsfu
dagelser, som det synes berettiget til at
en Aabenbaring.

Deraf reise sig de tvende Afveie,
Theologien er udskeiet hos begge de Folkesl
have grundet deres Religion paa en Bog,
og de Christne: en Dogmatik fuld a
tiliteter, og en Moral fuld af vilkaarl
stemmelser, eller en til Sværmeri
dende Mystik.

Ligesom den Forpligtelse, at udtolke
for guddommelige anseete, Skrifter i døde
uden at lade nogen Dunkelhed blive tilbag

*) Dette er ingen nødvendig Forudsætn
Udg.

nd i sin Interesse og tager Deel i alle de Ufuld-
ommenheder, som til enhver Tid klæbe ved disse.

5.

Det Gode og Onde, som opkom deraf, at
en christelige Religion havde ikke blot en Praxis,
om den indskjærpede, men ogsaa en Theorie, paa
vis Forsvar, Udvikling og Renselse dens Tilhæn-
ere og Lærere arbeidede, befordredes i en fortrin-
ig Grad derved, at den af alle Folkereligioner,
næst den jødiske, først grundede sig paa en
Bog, og overleverede sine Bekjendere skriftlige
Documenter, hvori dens væsentlige Indhold saa-
el som dens Stadfæstelse skulde findes. Ligesom
Christendommens Forkyndere i andre Punkter med-
eelte Jordens øvrige Folkeslag kun det, som var
en jødiske Religion eiendommeligt *): saaledes
lev ogsaa i dette Stykke kun Følgerne af den Om-
tændighed, at Jøderne ærede visse Bøger som en
uddommelig Aabenbaring, udbredte til det langt
større Antal af Mennesker og Nationer, som an-
toge Christendommen, hvilken iligemaade støttede

*) Kun det? Jo visselig mere; ellers var der jo
ingen væsentlig Forskjel imellem Jødedom og
Christendom. Udg.

sig paa skrevne Dokumenter. Apostlerne førte ei
andre end hine gamle jødiske Skrifter med sig. Og
omendskjøndt de ikke af Hedningene fordrede en
ubetinget Lydighed imod alle de Bud, som hei
vare givne Abrahams Efterkommere: saa gjorde de
dem dog til et Hjelpemiddel ved deres Underviis
ning og til en Grundvold for deres Beviser, ind
gjøde de Nyomvendte ved deres Exempel og For
maninger den største Agtelse for Jødernes hellig
Bøger, og gjorde det uden Tvivl til Pligt og Se
tægt for Menighederne, hjemme at læse samme og
offentligen udlægge dem. Dette Exempel og den
Brug, man deraf gjorde til Religionsunderviis
ning og ved Gudstjenesten, forberedede de Christn
til at give deres første og meest agtede Lærere
Skrifter en lignende Anseelse og bestemme dem til
lignende Brug. Mange Menigheder havde deslig
Skrifter, Breve og Opsatser af de Apostle, ved
hvis Omhu de vare plantede. Flere Menighede
udvexlede disse imod hinanden, eller foreenede den
alle. Iblandt Fortællingerne om Jesu Levne
bleve de, som for deres Forfatteres Skyld stode i
størst Anseelse, eller hvis Ægthed og Værd var
almindeligst erkjendt, føiede til hine Breve. Saa
ledes opkom en ny Samling af hellige Bøger for
de Christne, hvilke sattes ved Siden af de fra Jø

rfaavidt vare gyldige, som man ansaae dem for
ilger af hine Bud, eller for analoge Domme,
er for Foranstaltninger til de førstes vissere Jagt-
gelse.

Denne Uleilighed iblandt de christne Folkeslag
tog med Tidens Afstand, hvilken gjorde det jo
ngere jo vanskeligere at forstaae de ældste, især
jødiske, Bøger. Det Nye Testaments Skrifter,
vorvel Fortolkerne nærmere, vare dog iligemaade
rfattede i et Sprog (det jødisk-græske) som snart
døde og i hvilket saare faa andre Skrifter ere
evne *). Til Oplysning om de Begivenheder,
ortil disse Skrifter sigte, og hvorved følgelig
ange Ytringer først skulde erholde deres sande
etydning, blev allerede i de nærmeste Aarhundre-
r ligesaa lidet sikre og omstændelige Efterretnin-
r tilovers, som om de Historier, af hvilke Moses
Propheterne skulde oplyses.

En umaadelig Mark var nu aabnet til Granskn-
nger, Formodninger og vilkaarlige Domme for
t ene Partie, og til sværmerske Anelser for det

*) Man seer heraf, at Forf. ikke var Philolog; ellers kunde han ei have forestillet sig Forskjellen imellem det N. Ts. og de græske Classikeres Sprog at være saa betydelig.

For det andet afgave disse Religionens ski
lig forfattede Love og Lærdomme en Ledet
ved Underviisningen og en Norm for Reform
følgende Tider: en saadan mangler enhver R
gion, som er grundet paa Vedtægt og Skik.
Fordærvelse og de Misbrug, som indsnige sig i
hver menneskelig Indretning, naar den g
igjennem mange Generationers Hænder, ere
skelige at hæve, naar man ikke har det oprind
Reenheds-Mønster, hvortil man kan vende
bage. Ligesom skrevne Love først have givet
terne en vis Varighed og Fasthed, saaledes h
ene en skreven Religionsbog befæste de ved
nuft eller Aabenbaring engang erholdte Kundsk
om Gud. Derfor see vi ogsaa, at uagtet al
Menneskfetant, hvormed de nyere jødiske Le
havde belæsset den simplere mosaiske Religio
svækket sammes Morallove, uagtet alle de Til
ninger i Dogmatik og Forvanskninger i M
hvorved den af Christus udførte Reformation
des nødvendig, var der dog i den jødiske Relig
fra dens Oprindelse til Christum, meer Holdn
meer Fasthed og Overeensstemmelse (Sandhe
Kjendetegn) meer Sammenhæng og Eensformi
i Henseende til Lærebegreb og Moral, end i n
anden af Oldtidens Religioner. I disse h

den udfundne Mening, saasnart Fortolkningen ansees for rigtig, en Troessætning, hvorfra man ikke mere ustraffet kan afvige. Dette forbittrer Tvistigheden imellem dem, hvis Forklaringer afvige fra hinanden, og forhindrer enhver i at underkaste sine første Udsagn nye Undersøgelser.

Imidlertid, da det i Religionen som i alle Ting er bedre at tænke, end tankeløs at gives til Priis for Sandseligheden eller Phantasien, saa har Jødernes og de Christnes uophørlige Bestræbelse for at udfinde og oplyse Meningen af deres hellige Skrifter, været for dem et Middel og en Anledning til at øve deres Skarpsindighed og overhøved at dyrke Videnskaberne. Hvis Jøderne i ringere Grad høstede disse Frugter af deres Hermeneutik, saa var Aarsagen dertil maaskee netop denne: at de havde mindre Vanskeligheder at overvinde, saasom de kun havde een hellig Bog og i eet Sprog at udlægge; at dette Sprog paa en vis Maade var dem bekjendt som deres Modersmaal, og at Sagfortolkningen blev styret og bestemt ved Nationaltraditioner. De Christne, sysselsatte med tvende Sprog, tvende Historier, tvende Lærebygninger, og mindre bundne ved visse almeenerkjendte Traditioner, nødtes endnu mere til at granske og eftertænke. Med det første gik det langsomt

og i Begyndelsen slet, forbi historiske Granski
ger fordre Tid, Forberedelser af anden Art,
selv saadanne Lettelsesmidler, som ligge i Verd
hele politiske Tilstand. De Christne vare al
i lang Tid indskrænkede til det sidste, G
tanken. Men at eftertænke Ting, som have
historisk Basis (og dertil høre Sprog overhove
men en stor Deel af det G. og N. Ts. Indho
Særdelesshed), udarter lettelig, naar ikke h
riske Granskninger ere gangne forud, til Gru
rier, tomme Abstractioner, eller sværmersk H
melighedssyge. Saaledes gik det ogsaa me
første Christnes og Kirkefædrenes Philosoph
over Bibelen. Men da denne Bog under
Statsomveltninger stedse blev de Christne æri
dig, og tilbrog sig de Lærdes Opmærksomhed,
blev endelig, efterat Skarpsindighed og Imag
tion havde udtømt sig over dens Fortolkn
Kritik og Historiegranskning kaldet tilbage.
Bibelens Skyld lærte man først de gamle Sp
for at retfærdiggjøre dens Historie, studerede
de andre Folks Historie. Saaledes indledtes
tidens Studium, hvilket da igjen tilveiebragt
sund Philosophie selv med Hensyn til den he
Skrift. Man kan med Sikkerhed paastaae, at
hele Gang, som den videnskabelige Cultur

get i det nyere Europa, ganske fortrinlig er ble-
n bestemt ved Bibelens Studium og Lyst til at
lægge den. For at forklare de hellige Skrifters
rdbetydning begyndte man omhyggeligere at
anske i Sprogene, og i den græske saavel som
n orientalske Literatur gik den geistlige Deel
rud for den profane. At oplyse og stadfæste den
belske Historie, var den første Hensigt man havde
ed de chronologiske og antiqvariske Undersøgelser;
Philosophien selv er først udgangen fra Spørgs-
mal, som Theologien havde opkastet.

Men for rigtigen at kjende de Fordele som
ristendommen har bragt Folkene derved, at den
v dem, istedetfor en Gudstjeneste blot hvilende
a Tradition eller Statslove, et Troessystem og
Sædelære, som skal øses og oplyses af en Bog,
a man endnu overveie følgende tvende Omstæn-
gheder.

1. Naar idelig Beskjæftigelse med Fortolk-
ng synes i een Henseende at standse den menne-
lige Forstand, og i en anden at føre den paa
veie (især naar Bogen, som skal fortolkes, er
en Deel dunkel og heelt igjennem anseet for
bdommelig): saa er dog denne Syssel efter Men-
skets Natur og ifølge den eiendommelige Gang
dets Opdragelse, aldeles skikket til at udgjøre

Grundvolden for vore Kundskaber og vor
nelse. Barnet oplæres ved Forældrenes O
Taler, som det i Begyndelsen kun halvt for
med hvis Udtydning det i Stilhed beskjæftig
og med hvis Forklaring og Udvikling dets
begynde deres Underviisning. Førend Men
gaaer over til Objecterne selv, for at und
dem, giver det sig af med sine Forældres
Vornes Udsagn om Objecterne, for først at
sige samme, dernæst at begribe og tilsidst
dem. Kun faa Ting tiltrække sig strax Op
somhed ved sig selv; de fleste opvække før
Nysgjerrighed, forbi vi ville forstaae det, s
derom høre eller ordret lære af Andre. Et
Sjel vilde langt længere slumre i dorsk Uvi
hed, og mange Børns Aand aldrig vaag
Tænkning, naar den ikke ved de dem tidli
Ord og Talemaader meddeelte Tanker af
Mennesker ledtes hen til de Objecter, som fo
Opmærksomhed, og lærte at indsee, hvad d
samme lader sig tænke. Om endog meget i
Ord og Talemaader bliver i Begyndelsen ufor
ligt, saa er det dog for Barnet et Kjender
paa, at deri ligger endnu meget, som Andre
forstaaet, og som følgelig ogsaa for ham maa
muligt at udforske og opklare. Og er der

Sjelen nogen eiendommelig Kraft, saa pirres Menneskets Videlyst tidlig eller sildig, selv ved Mangfoldigheden af sine første Kundskaber, til at udfylde og forbedre dem.

Altsaa bidrager en Bog, som almindeligen æres og med Opmærksomhed studeres, saare meget til hele Nationers Oplysning og Dannelse. Om den end ikke var af særdeles righoldigt og almeennyttigt Indhold *), saa vilde dog Bestræbelsen for at forstaae hvert Ord deraf, og finde i enhver Sætning Betydning, Beviis og Anvendelse, afgive en saadan Forstandsøvelse, at dens Lige for Menneskeslægtens barnlige Alder ikke kan findes. Saaledes benyttede Grækerne deres Homer. En Historie om lutter Tvekampe og Stridigheder imellem nogle Hærførere syntes ikke egnet til at oplyse Nationen om et stort Forraad af Materier. Og i Sandhed ere de Facta og enkelte Ting, som beskrives af Homer, for største Delen ubetydelige, og de almindelige Ideer i hans Værk ofte barnagtige. Men Homers uafladelige Studium bragte meer Viisdom ud af ham, end han nogensinde havde lagt deri. Grækerne oplystes om mange

*) Men dette er, som bekjendt, Bibelen.
Udg.

politiske, moralske og militaire Gjenstande, de vilde sætte den hædrede Bardes Sange i L

Med Høiagtelsen for en Bog stiger Beskj gelsens Alvorlighed; og med Alvorlighede Graden af den derpaa anvendte Opmærkso stiger Nytten, som man høster af sammes For ning til Forstandens Dannelse. I denne Hense maae altsaa Bøger, som man tilskrev en gud melig Oprindelse, i hvilke man holdt hvert Or vigtigt og hver Sætning for aabenbaret Sand have gavnet de christelige Nationer med Hensy deres Aandsdannelse i en langt høiere Grad, de homeriske Heltesange gavnede Grækerne.

2. Men dertil kommer en anden Omstæn hed, den at der i Jødernes og de Christnes R gionsbøger findes saa mange klare og tyd Steder, og i disse saa mange vigtige og ny Sandheder, som i ingen af de gamle Bøger, hvilke andre Nationer have baaret en lign Høiagtelse.

Stedse er det de ældste Documenter, H rier og Lærdomme, som indtage den første Pla Folkenes Høiagtelse. Enten er det de f Straaler af det frembrydende Genie, som derfor lyse klarere i Mørket, af hvilket de gli frem; eller det er Skrifter, som hænge sam

med Oprindelsen af deres Sædelighed, Statsforfatning og Gudstjeneste, og blive vigtige ved Vigtigheden af det Tidspunkt, hvori de kom for Lyset. Men deraf kommer det ogsaa, at just disse meest ærede skriftlige Mindesmærker af den menneskelige Aands kun fremstille dens Dannelses første Begyndelse, kun indeholde lidet Lys, og endnu meget Mørke, ligesom de bære den barnlige Alders Stempel saavel i Simpelhed og usmykket Sandhed, som i Uvidenhed og urigtige Meninger *). Naar nu Høiagtelsen for disse Skrifter varer længere, end den Tilstand i det menneskelige Gemyt, af hvilken disse Forestillinger vare øfte, saa opstaaer en Forvirring i deres Tilhængeres Gemyt; der opstaae Modsigelser, som blive til Hinder for deres Fremgang. Snart maae de ved Kunst laane den gamle Autor nyere Tiders Forbedringer; snart geraade de i den Fristelse at give Slip paa deres egen bedre Kundskab, for ikke at modsige deres Autor.

*) At dette sidste i det høieste kun gjælder om nogle Udtryk i det G. T. som staae i mindre Forbindelse med Religionen, behøvede neppe at erindres, naar Forfatteren ikke havde givet denne Bemærkning saa viid en Udstrækning.

Udg.

Ingen upartisk Læser af Bibelen, Ingen, som har eftergransket dens Virkning paa den christelige Verden, kan nægte, at denne Bemærkning i en vis Grad er anvendelig paa den. Ogsaa den, skjøndt sammensat af Skrifter fra forskjellige Aldere, bærer unægtelige Spor af Ufuldkommenhed i Ideerne og i sammes Fremstilling *), de Mangler nemlig, som vare den Tidsalder eller det Folk eller den Forfatter egne, fra hvem enhver Deel nedstammer. Og den Mening, at disse Skrifter vare forfattede ved umiddelbar guddommelig Indskydelse, lagde visnok, idet den helligede hine Ufuldkommenheder, Hindringer i Veien for Menneskenes Fremskridt til en renere Erkjendelse og klarere Fremstilling **). Men alt dette indrømmet, bliver

*) Her maa Garve aldeles have glemt, at det N. T. indeholder Jesu egne Taler, det Fuldkomneste som lader sig tænke af aandig Meddelelse, hvad enten man seer paa Ideernes Høihed eller Indklædningens Simpelhed. Udg.

**) Ingenlunde; thi selv Tilhængerne af den crasseste Inspirationstheorie forklarede stedse det G. Ts. dunklere og mere anthropomorphistiske Ideer efter det N. Ts. klarere og renere.

Udg.

det dog evig sandt, at der i vort G. og N. T. findes saa megen sund Moral, saa megen Belæring og Trøst ogsaa for den fornuftige Mand, at de Folk, som begyndte deres religiøse og moralske Kundskabers Cursus fra disse Bøgers Læsning og Fortolkning, naturligviis maatte komme videre, end alle de Nationer, som enten havde ingen Religionsskrifter eller kun saadanne, som vi finde hos de øvrige Folk. Vistnok drager det Underfulde og det Hemmelighedsfulde Mennesker af ufuldkommen Aandsdannelse meest til sig; og derfor have ogsaa just de Dele af Bibelen, som udmærke sig ved en af disse Egenskaber, i Aarhundreder havt Overhaand i de Christnes Lærebygning og Sædelære over det ganske forstaaelige Sande og Gode, som i Skriften staaer ved Siden af hine Under og Hemmeligheder. Men umuligen kunde det Sidste ganske oversees af de guddommelige Skrifters Fortolkere og Prædicanter. En god Sæd af nyttige og sande Ideer er derved bleven udstrøet i tusende Gemytter, hvilken tidligere eller sildigere maatte udvikle sig, og visseligen har fremskyndet den menneskelige Aands egne Bestræbelser for at finde Sandhed og komme til Klarhed i sine Begreber.

6.

Jeg vender tilbage til de føregne theoretisk
og moralske Begreber, som efter min Mening er
blevne udbredte iblandt Menneskene ved den christe
lige Religions Oldskrifter og sammes Fortolkere.

Til de første regner jeg fornemmelig Begrebet
om Verdens Skabelse af Intet. De første Christne
fandt allerede dette Begreb i den jødiske Synagoge;
men de antoge det som en Grundsteen for deres hel
Theologie og gjorde det til en herskende Troes
sætning i det sædelige Europa. Hvorfra dette
Begreb, som er saa vanskeligt at finde, og naar
det er fundet, endda saa vanskeligt at fatte, først
kom iblandt Jøderne; og hvorfor det hos dem alene
slog Rødder, dette er, efter alle derom anstillede
Undersøgelser, endnu ikke fuldkommen oplyst.
Moses's og det hele G. Ts. Skrifter indeholde
samme ikke saa bestemt og tydeligt, at det kund
synes af dem alene at være avlt. Derom ere de v
ganske enige, og dermed begynder Jødernes ældst
Lovgiver, at Verden d. e. Tingenes Indretning
Orden og Form, som vi see, i hvilken og ve
hvilken vi selv ere til og leve, kommer fra Gud
Men om denne Gjøren og Skaben, hvorve
Verdens Afhængighed af et tænkende Væsens Villi
og Handling udtrykkes, bør udstrækkes ligesaave

til Materien som til dens Form; om disse Ord blot betegne en Dannelse af det tilværende Stof til bestemte og regelmæssige Gestalter eller en Frembringelse af Stoffet selv, dette kan ikke udledes af Ordene, hvilke, som alle metaphysiske i ældgamle Sprog, ere af ubestemt Betydning, og ligesaa lidet kan det udfindes ved Skabelseshistoriens Sammenhæng eller de dermed forbundne almindelige Betragtninger. Det er ogsaa høist usandsynligt, at Moses selv og hans Samtidige skulde have kunnet besvare dette Spørgsmaal; thi, saa let som Begrebet af Oprindelse synes at være for Mennesker af ringere Cultur, fordi de dagligen see Ting at oprinde, saa vanskeligt bliver det dem at skjelne imellem de tvende Slags Oprindelse, Værelsens og Dannelsens, fordi dertil udfordres at have gjort den vanskelige Jagttagelse af Grundstoffenes Varighed, efter de synlige Tings, Dyrs og Planters Undergang, samt den meget fine Abstraction af Formen, forskjellig fra Materien. De senere Skribenter i det G. T. henholde sig stedse, naar de tale om Verdens Oprindelse og dens Forhold til Gud, til Moses's Skabelseshistorie, og synes af den alene at øse deres Begreber. De bestemme altsaa ikke det, som i hiin første Fortælling var ubestemt, og kunne ikke alene have

bragt denne Punkt i den jødiske Dogmatik paa
Rene, naar den ikke allerede tilforn laae ud
i hine ældre Traditioner og Udtryk, og i T
Følge udspandt sig af dem.

Men paa hvilken Vei endog Jødernes
gion bekom det Begreb: "at Gud ved sin
har frembragt ogsaa Tingenes Grundstof,
med andre Ord, Tingene selv uden præexist
Materie": er det dog vist, at det var den s
De græske Philosopher have ved Gransknin
Naturen i alle andre Punkter lidt efter lidt n
sig betydeligen de jødiske Religionsbegrebe
have, næsten paa samme Maade som de
Vise, lært een eneste Gud, Verdens Op
ved sammes forsætlige Virken, Guds Re
over Skjæbnen og hans Herredømme over S
skenes Handlinger. Men Materiens Ska
Intet ved Guds, dette eneste evige Væsens,
Villie, det have de aldrig antaget, men
fast og bestemt forkastet. Nogle have sted
Begreberne om Skabelse og Dannel
blive i den Dunkelhed, hvori de svæve i J
ældste Documenter. Det andet Partie, so
ligen erkjendte Forskjellen imellem hine tve
restillinger, antager en Mening, modsi
jødisk-christelige Lære, idet de sætte en ev

erie ved Siden af det aandige og evige Væsen, som deraf frembringer Verden.

Om allerede Jøderne indsaae Vigtigheden af dette dem egne Begreb, og gjorde Antagelsen af samme til en Betingelse ved Overgangen til den mosaiske Religion, er mig ikke fuldkommen klart. Men vist er det, at de christelige Lærere deraf gjorde en Grundpille for deres Religion og Theologie; de erkjendte tydeligen den Afstand, som dette Dogma gjorde imellem Grækernes Philosophie om Gud og deres Tro paa Gud; de betragtede det som et stort Fortrin ved deres Lære, at den saaledes opløftede den Gud, som de tilbade, over alle Væsener, hvilke Menneskene hidtil havde tillagt et lignende Navn, og derved mere grundfæstede hans Dyrkelse, Lydighed til ham og Tillid til hans Forsorg. Lige indtil vore Dage har de christelige Philosophers naturlige Theologie fornemmelig i denne Punkt adskilt sig fra de gamle Vises Fornuftreligion.

I lang Tid blev dette af Skriften i Philosophien optagne Begreb ubestridt. Først i de sidste Aarhundreder have ved fremskridende Undersøgelser de samme Vanskeligheder viist sig, som afholdt Tænkerne i tidligere Perioder fra at hylde denne Læresætning. Den er nu en af de Anstødsstene,

hvorved Fornuften geraader i ligesaa stor Forlægenhed, naar den for de omgivende Vanskelighedens Skyld vil forkaste samme, som naar den søger ved Grunde at forsvare den.

Naar man imidlertid forudsætter den faste Tro paa samme, saaledes som den har bestaaet igjennem mange Aarhundreder iblandt christelige Folkeslag og deres Philosopher, og nu kun spørger om hvilke Følger denne Tro har yttret paa det øvrige System af Kundskaber eller Sæder; saa frembyde sig for mig følgende Bemærkninger:

Jo ufuldkomnere og jo mere indskrænkede Guderne ere, som Menneskene dyrke, desto unyttigere eller desto fordærveligere er Religionen; unyttig, dersom formedelst saadanne Begreber disse Væseners Indflydelse paa Verden, paa Menneskenes Skjæbne og især paa deres moralske Lyksalighed tilintetgjøres; fordærvelig, naar derved enten Mønstre paa Usædelighed, eller Gjenstande for en overtroisk og smaalig Dyrkelse fremstilles for Menneskene. Indskrænkede og smaae Aander kan man dyrke og bevæge ogsaa ved smaae og ubetydelige Handlinger; lidenskabelige og onde Væsener kan man ikke fornærme ved Handlinger, som ligne deres Charakteer.

Af denne Aarsag var Læren om een eneste Gud, hele Verdens Ophavsmand og Bestyrer, saa vigtig for Menneskenes Moralitet. De fik derved for første Gang en Gjenstand at dyrke, som var Dyrkelse værdig, fordi han var det største og fortræffeligste Værks Frembringer; en Lovgiver, som i at fastsætte Naturens Orden havde givet Menneskene moralske Bud, og besad Magt til at haandhæve dem; en Overherre, som ingen menneskelige Gaver og Offere behøvede, og hvis Gunst altsaa ikke kunde vindes paa anden Maade end ved Lydighed og ved Efterligning af hans Fuldkommenheder.

Disse Egenskaber, hvorved det usynlige Væsen opløftedes i dets Bekjenderes Øine, bleve ved Læren om Skabelsen af Intet stadfæstede i deres hele Omfang og sikkrede imod alle Tvivl. Derved blev først Gud tillagt en Kraft, som han ikke deelte med noget andet Væsen. Vi finde flere Kræfter i Naturen, aandige og mechaniske, som af et tilværende Grundstof kunne danne nye Legemer af regelmæssig Skikkelse; men ingen, som kan frembringe et nyt Element. For det andet blev paa denne Maade Verden fuldkommen afhængig af Gud, da derimod i Systemet om en præexisterende Materie dennes Egenskaber beholde en

nødvendig Indflydelse paa Beskaffenheden af det frembragte Værk. Derved blev tillige Guds Herredømme over Mennesket og dets Skjæbne mere uindskrænket. Hvad der tilsidst skal blive af Tingene og Menneskene, kan nu alene beroe paa det Væsen, som ved sin Villie er den eneste Aarsag til at noget existerer. Hans Hensigter kan ingen Hindring modsætte sig, da foruden ham ingen Kraft er til, som jo er en Følge af hans Overlæg og Skabelse.

Hvis det blev vanskeligere efter dette System at forklare det Onde i Verden, saa blev det tillige, Systemets Fasthed forudsat, desto vissere, at disse Onder kun ere tilsyneladende, og at der maa være en anden Tilstand, hvori den Gaade vil løse sig: hvorledes en fuldkommen og uindskrænket Ophavsmand kan have frembragt en tilsyneladende ufuldkommen Verden.

I alle Deismens Systemer maa man ansee den Verden, som er til, for den bedste. Men efter deres System, som gjøre Gud og Naturen til tvende uafhængige Principer, er det kun den bedst-mulige efter Beskaffenheden af det Grundstof, hvoraf den høieste Viisdom og Godhed byggede samme. Efter deres System, som erkjendte Gud for det eneste Princip, er det den absolut-

bedste, fordi den i sin første Form som i alle sine Forandringer ei bestemmes ved nogen anden Aarsag end ved det Fuldkommenheds Ideal, som var til i den guddommelige Forstand, og ved den høieste Godhed, som oplivede sammes Villie.

Derved bliver den Trøst, som Troen paa en Gud giver den Ulykkelige, meget større, og den Tillid, som det retskafne Menneske kan sætte til hans Bestyrelse, langt fastere. Thi hvorledes veed den, som foruden Guds Magt antager materielle Kræfter, hvilke virke blindt og hensigtsløst, hvorvidt de sidstes Indflydelse kan indskrænke hiin Magt og forstyrre hine Hensigter? Hvoraf veed han, naar han er ulykkelig, om ikke maaskee hans Ulykke er saaledes grundet i Grundstoffets og Elementernes Beskaffenhed, at Gud selv ikke kan sætte sine velgjørende Hensigter igjennem og komme ham til Hjelp? Hvorledes kan man i Verdens Indretninger adskille hvad der kommer fra Gud fra det som skyldes Materien? Og med hvad Sikkerhed kan man haabe, at det tilkommende Liv vil blive bedre end det nærværende?

Uden her at indlade mig i en Undersøgelse af Læren om Skabelsen af Intet, kan jeg dog antage, at den moralske Indflydelse af Ideerne om Gud paa Menneskenes Gemytter betydeligen er bleven

forøget og i meer end een Henseende gjort g
rigere ved hiin Læresætning om Verdens Ska
af Intet. Det hele System fik derved bedre S
menhæng, og alle Tvivl bleve nedslagne.
Materielle, som under Forudsætning af to
Grundvæsener, ligger i en bestandig og uaf
Strid med det Aandige, blev i de Chri
Theologie ganske underordnet dette. Guds Al
blev ganske uindskrænket. De moralske Love,
af den opretholdes, fik en endnu ærefuldere S
tion; den Dydiges Haab, som derpaa bygges
en tryggere Borgen. Gudstjenesten selv blev
renset for Overtro, jo mere Gud blev opløftet
alle Skabninger, og befriet for al Lighed med
neskelige Overherrer.

I Sandhed finde vi ogsaa, at Religio
aldrig før har virket saa stærkt paa det menn
lige Gemyt, og oplivet saa mange Mennesk
deres hele Liv, som fra den Tid af Christendom
aabenbarede sig. Religiøs Dyd d. e.
grundet paa Religion har været de Christnes E
dom. Hvis ikke sand Dyd stedse udsprang de
hvis ikke den Forbedring, som jeg har omtalt
Henseende til Gudstjeneste og Sædelære udsprang
af Ideen om en Verdens-Skaber; eller hvis
snart efter igjen blev forstyrret: saa stede

fordi flere Aarsager tillige virkede paa Uddannelsen af de Christnes Theorie og Praxis; saa skede det, fordi man ved Siden af hiin høieste Gud, alle Tings Skaber, snart atter opstillede andre ringere Væsener til Dyrkelse, hvilke altsaa ogsaa igjen fordrede en smaaelig Tjeneste. Men paa alle de Christne, som have levende fattet hiin Grundidee, og hængt fast ved samme, har den yttret den Indflydelse, som jeg har tilkjendegivet. Og den har, skjøndt blandet med nye og end skadeligere Tilsætninger, vedligeholdt sig i de Christnes Lærebegreb til de Tider, da den blev forefundet af en mere udbannet Fornuft og blev saaledes en Foranledning til paa ny at rense Religionen og adskille Misbrugene fra den oprindelige Christendom.

7.

Det er en almindelig Mening, at Christendommen først har udbredt Begrebet om Gud som en Faber for Menneskene, da han tilforn kun var bleven betragtet som et frygteligt Væsen. Denne Mening kan jeg ikke tiltræde uden Indskrænkning. Jeg finder, at selv i de hedenske Almuereligioner have Taknemmeligheds-Sange, Priis for modtagne Velgjerninger, og altsaa Erindringen om

Gudernes Godhed udgjort en stor Deel af de guds-
tjenstlige Øvelser. Vel forekom der iblandt saa
mange sandselige Guder, imellem hvilke Opsynet
over de menneskelige Anliggender var fordeelt,
nogle, hvis Væsen bestemtes ved onde Lidenskaber,
som gjorde dem frygtelige for Menneskene; ja der
var ingen Gud, som jo i enkelte Handlinger havde
udviist en ødelæggende Herskesyge. Men de høieste
Guder, som vare en Gjenstand for de Flestes Til-
bedelse, bleve dog fornemmeligen betragtede som
Givere af de gode Ting og som Menneskenes Ven-
ner. Bestyrelsen af de meest velgjørende Natur-
phænomener og Menneskenes Veiledning til de
nyttigste Kunster og Kundskaber tilskreves dem.
Men betragte vi Religionen saaledes, som den var
uddannet ved nogle hedenske Vises Fornuft, da
finde vi endnu mindre Frygt og mere Kjerlighed og
Tillid i den Følelse, som denne Religion indgjød.
Tingens og Fornuftens Natur gjør det nødvendigt,
at Begrebet om det Gode og alt Godts Ophavs-
mand maa ligge til Grund for den philosophiske
Forestilling om Gud. Selv Navnet Fader, som
under et Phantasien bekjendt og behageligt Billede
indbefatter disse Menneskets glædelige Forhold til
Verdens aandige Ophavsmand, er bleven anvendt
saavel af Gudernes Tilbedere i Templerne som af de

høieste Guddoms speculative Dyrkere paa Gjenstanden for deres Tilbedelse.

Angaaende Jødernes Forestillinger, da stemmede de, i Henseende til Guds Natur, fuldkommen overeens med dem, som de christelige Lærere udbredte. De udelukkede vel Hedningerne fra den Guds Naade, som de troede bestemt kun for Jøderne; men deres egen Religion var aldeles grundet paa Naade og Velgjerninger, hvilke de deels havde oppebaaret, deels forventede af ham. Umuligen kunde Tanken om Gud være dem snarere frygtelig end glædelig, da de ansaae sig for hans Eiendomsfolk, med hvis Vedligeholdelse og Velfærd han fra Begyndelsen af havde sysselsat sig.

Grækernes og Romernes Religionshøitideligheder havde for største Delen en munter Charakteer, og vare forbundne med selskabelige Fornøielser, med Gjæstebud, Dands og Musik. En lignende Aand herskede i mange af Moses Ceremoniallove. Alt dette beviser, at Menneskene ogsaa før den christelige Religions Indførelse have knyttet Tanken om Gud eller Guder til Følelser af Glæde og Haab, og altsaa, i det mindste overhovedet, snarere tilskrevet disse Væsener Kjerlighed til Menneskene og Velgjørenhed, end Vrede og hevnende Iver.

Disse Kjendsgjerninger synes at modsige de
Frygt for Guddommen, som Theologerne ha
tilskrevet den forchristelige Verden (en Frygt, so
efter deres Mening først ved Evangeliet var ble
forvandlet til Tillid); dog tale atter andre Kjend
gjerninger af den hedenske Oldtids Religionshist
og nogle Begreber af samme Tidsalders Dogma
derimod.

For det første gaves der visse Slags Gudsti-
neste, hvis Ceremonier vare stilede paa at udtry
og indgyde Frygt. De fleste af dem, som va
helligede de underjordiske Guder, hørte til de
Slags. Der gaves end videre Guder, hvis Pr
ster paa deres Festdage skulde pine og sønders
ja vel endog lemlæste sig dem til Ære *). Hv
var endelig Dyroffringerne andet end en Bek
delse om, at Menneskene have Aarsag til at

*) Et mærkværdigt Sted findes hos Dionys.
Halicarn. II. 19. hvor han roser Romerne, for
de ikke ved nogen af deres religiøse Fester ha
Sorgedragt eller opløftede Sorgeskrig, som Gr
kerne pleiede ved de til Proserpina indviede Fe-
ster. At Frygt og Banghed for den Usynlig
allerede forekom Dionysius at være et naturlig
Onde hos Mennesket, viser det Sted, som
følger strax ovenpaa det nysanførte.

frygte Død og Undergang af Guderne, naar de ikke istedetfor deres eget skyldige Hoved sætte et uskyldigt, paa hvilket Gudernes Retfærdighed kunde faae Fyldestgjørelse eller mætte sin Hævn.

De Gamles Gudstjeneste var deelt i tvende Hovedgrene, i Taksigelse og Forsoning. Med den sidste vare sædvanlig Bønner forenede, fordi man troede, ikke at kunne erholde noget af Guderne, førend deres Vrede var stillet. Ligesom alle Taksigelsesfesterne vare Glædesfester, saaledes vare Forsoningsfesterne Sørgedage, og alle deres Ceremonier bare Præget af Frygt. Hvad der nemlig til enhver Tid gjør Gud frygtelig for Mennesket, er Tanken om dets Forseelser, naar det betragter disse som Fornærmelser imod Guddommen, og naar det er tvivlraadigt saavel i Henseende til Vredens Storhed, som Beskaffenheden af den foreslaaende Straf og Midlerne til at afvende begge.

Jo mere man troede at kunne virke umiddelbart paa Guderne og fornærme dem; jo flere der gaves af saadanne Fornærmelser, som man kunde begaae uvidende og uformærkt, fordi Gudernes Mishag knyttede sig til ubetydelige Handlinger, ja selv til saadanne, som man ikke nøie kjendte; jo mere man tilskrev Guderne menneskelige Lidens-

ſkaber: deſto større maatte deres Tilbederes Frygt
være.

Diſſe Aarſager til Frygt for Gud modvirkede
den chriſtelige Religion paa mere end een Maade.
I dens første Reenhed afſkaffede den kun Ceremo-
nier, og indførte ingen nye. I det mindſte gav
den ingen Skikke en ſaadan Vigtighed, at de
troedes at virke umiddelbart paa Gud, ved ſig ſelv
at vinde Guds Naade eller opvække hans Vrede.
De moralſke Overtrædelſer fremſtilledes af den ſom
den egentlige og eneſte Grund til Guds Vrede over
Menneſkene og til hans ſtraffende Strænghed.
Derved ophævedes den Ængſtlighed, ſom var for-
bundet med en ceremoniefuld, af Gud umiddelbart
paabuden og ſtrængelig overholdt Gudstjeneſte, en
Tjeneſte, imod hvilken man ſaa let kunde forſee ſig,
og hvorved enhver liden Uagtſomhed var af ſaa
ſkrækkelige Følger.

8.

Ideen om Guds Vrede og om Nødvendigheden
den af at forſone ham blev ikke fuldkommen ophæ-
vet ved Chriſtendommen; men i Stedet for de O-
fringer og Skikke, ſom hos Jøder og Hedninger
ſkulde bevirke Forſoning, ſatte Chriſtendommen
eet eneſte, eengang for alle fuldbragt, Offer, hvil-

raft og Virksomhed Synderen ved visse Betin-
lser fra sin Side skulde overføre paa sig. Om
sse Betingelser skulle vi ret strax tale.

Jeg vil her ikke erindre, at naar Fornuften
:st kan fordrage den Idee, at Gud maa forsones
; den fordrog den ikke alene lige indtil disse sidste
rhundreder, men den udviklede endog samme af
e Principers Forraad saa naturligt og nødven-
jt, at ingen herskede almindeligere og holdt sig
ngere iblandt Menneskene), saa er det dog mere
ereensstemmende med den og de rene Begreber
Gud, snarere at ansee et fuldkomment Menne-
s frivillige Lidelser og Død, end Dyrenes
ne eller Død for et saadant Gud forsonende
fer. Jeg vil her blot lægge Mærke til den Om-
ndighed, at Forsoningens Actus nu ikke mere
de af Mennesket selv, men allerede fuldgyldigen
: iværksat af en anden. — Ved Offrenes Frem-
ngelse, ved alle de Handlinger, som den jødiske
hedenske Religion foreskrev til Udsoning, kunde
l og Mangler finde Sted, hvilke tilintetgjorde
nsigten af det Hele. Denne Frygt ophævedes
ihristendommen. Gud selv havde foranstaltet
risti Forsoningsoffer; dette var fuldbragt, og af
n blevet antaget.

Vel er det sandt, at den Forestilling: "Gud selv føier den Anstalt, ved hvilken han forsones," frembyder en ny Side for Tvivl og Modsigelser; men visselig afgiver den en ny og stærk Grund til Beroligelse for de Gemytter, af hvilke den antages med Tro og Overbeviisning.

Det er end videre sandt, at hvis Forsoning betyder saameget som at ophæve en Andens Uvillie imod os og igjen bibringe ham Velvillie for os, saa maa den, som føier Anstalter til at vorde forsonet, allerede være det. Og i saa Fald synes deslige Foranstaltninger ufornødne. Den christelige Lære, i det mindste den som tidligen udviklede sig hos de første Christne, geraader derved i Modsigelse med sig selv, idet den vil forene det rene Begreb om den høieste Godhed med den fra Jøderne til dem ved Tradition forplantede Tro paa Nødvendigheden af et Forsoningsoffer. For at forhøie hiin Godhed, lod man Gud selv sørge for Offeret, hvilket skulde bringes ham for det menneskelige Kjøns Synder. Dette Offer forestilles at have været den af Gud meest elskede Person (hvilket Begreb man end forbinder med Udtrykket Guds Søn) og et af de fuldkomneste og elskværdigste Væsener. — Men paa denne Maade havde jo Gud iforveien al den Velvillie imod de syndige Menne-

ster, og det hele Sindelaug, som skulde bibringes ham ved Sonofferet. Idet han besluttede at hengive sin Søn til Syndernes Forladelse, saa var jo allerede alt det bevirket, for hvis Skyld han hengav sin Søn d. e. hans Kjerlighed til Menneskene var i dens fulde Virksomhed, hans Raadslutning om ikke at gjøre Menneskene ulykkelige, var allerede fattet. Altsaa var den Forandring i Sindelauget, som alene kan tilkjendegives ved Ordet Forsoning, allerede foregaaet*). Med eet Ord, Ingen synes i egentlig Forstand at kunne forsone Andre med sig, eller føie Anstalter til sin egen For-

*) Forfatterens Raisonnement vilde være mere træffende, hvis det heed: "at Christus havde forsonet Gud med Menneskene"; men det N. T. lærer, at Frelseren forsonede Menneskene med Gud d. e. udvirkede ved sin Lære, sit Mønster, sin Lidelse og Død, (hvilket alt jo hørte til Guds Raadslutning) at Menneskene, som tilforn nærede et fjendtligt Sindelag mod Gud, eller i det mindste levede saaledes som om de nærede det, fattede Kjerlighed, Tillid, Hengivenhed til Gud og Lyst til at gjøre hans Villie; samt Haab om at erholde, ifølge Christi Forjettelser og Christi Fortjenester, deres Synders Forladelse. Udg.

soning. En Konge, en Herre, en Fader kan ha
Aarsag til at skjule sin gode Villie, sit milde
kjerlige Gemyt for sine Undersaatter, Tjenere
Børn. I saa Fald kan enhver af dem paa Skr
selv give Anledning til visse Handlinger fra
Strafværdiges Side, paa hvilke han først le
følge Erklæringen om sin Udsoning, Forsikrin
om sit Held. Men aldrig kan han virkeligen
disse af ham selv foranledigede Handlinger erh
det forsonede Gemyt.

Dog, Erfaringen har lært gjennem Aa
sende, at Menneskene *) kunde dølge for sig de
tilsyneladende Modsigelse, og at de vidste at
denne Tro paa et nødvendigt Forsoningsoffer
den Tanke, at Gud selv havde foranstaltet
Offer. Og hvor denne Overbeviisning findes,
kan i Sandhed Forsoningslæren meddele Gem
et overordentlig stærkt Indtryk af den guddom
lige Naade, og altsaa forøge den Tillid og
fredshed, som reiser sig af dette Indtryk. At

*) Om endeel Mennesker, som have næret
af Forf. bestridte Anskuelse, er dette vel sa
men mange Christne have dog stedse bekjendt
til en anden Forsoningstheorie.

Udg.

hengav sin eenbaarne Søn for Menneskene, er Christendommens Hovedlærdom, hvorved den anskueliggjør for sine Bekjendere den guddommelige Godheds Rigdom og Fylde. Ingen ældre Religion, hvori der tales om Forløning, har vidst at forene saameget Stort, Ædelt og Aandigt med disse Forsoningsmidler. I denne Lære havde tilforn Overtroen havt sit Sæde, deels fordi man derved tilskrev legemlige Handlinger en umiddelbar Indflydelse paa Aander og Guder (det var i Grunden et Slags Magie, naar man gjorde en Guddoms Tænkemaade og Sindelaug afhængigt af et Dyrs Slagtning eller andre nøie bestemme Skikke); deels fordi herved gaves Bedrageriet og Sværmeriet frit Spillerum; thi, eftersom Fornuften intet kan bestemme om de Handlinger, hvorved Gud overhovedet og enhver Guddom i Særdeleshed skal forsones, saa kan Bestemmelser derom kun have deres Oprindelse af Indbildningskraften, Tilfældet eller forsætlig Opdigtelse. — Dette Onde var forebygget, hvor Menneskene kun troede paa et Offer, og ikke længere selv frembragte det. Og da dette de første Christnes Offer var en uskyldig, fuldkommen dydig Person, hvis frivillige Paatagelse af Offerdøden var Høimodighed, og hvis hele øvrige Liv var Lydighed imod alle Dydens

Bud, saa var Indflydelsen af dette Offer paa Guds Sindelaug moralsk, ikke magisk. Den fornuftige og dydige Christen saae i det mindste, at Gud haver Velbehag i Dyd, i Standhaftighed under Lidelser, i Velgjørenhed og høimodig Opoffrelse for Andre; efterdi han formedelst eet eneste fuldkomment Dydsmønster tilgav hele Menneskeslægten dens Forseelser.

Overhovedet ere Virkningerne af visse Lærdomme og Meninger paa de menneskelige Gemytter ikke at bedømme efter den Dom, som Philosophens grandskende Fornuft fælder over disse Lærdomme, eller efter de Slutninger, den udleder deraf. Der gives nogle, som i visse Perioder have bidraget til mange tusinde Menneskers Forbedring, ihvorvel de ved en nøiagtig Sønderlemmelse (men som disse Mennesker aldrig have foretaget sig) kunne synes meget farlige for Moraliteten *). Andre have givet Menneskene Trøst i Liv og Død, som, naar det ret undersøgtes, skyldte et andet Princip al deres Trøst, hvilket dog af de samme Mennesker agtedes

*) Dette gjælder dog ikke om Forsoningslæren, saadan som den findes i det N. T. men vel om den Skikkelse, hvori den er bleven fremstillet af adskillige Theologer. Udg.

ringe. Saadanne Lærdomme have i Menneske-slægtens Opdragelse deres visse Perioder, hvori de stifte Gavn; og Forsynet sørger for, at Troen paa dem ikke varer længere, end de Omstændigheder, under hvilke de kunne gavne.

Men til disse Lærdomme, hvis beviste Indflydelse paa de menneskelige Gemytter i store Tidsrum har været meget forskjellig fra de Følger, som vi efter vore Begreber ere tilbøielige til at formode, hører unægteligen Læren om Jesu Forsoningsdød, en Lære, som efter min Mening, umiskjendeligen findes i det N. Ts. Skrifter, og som sikkerlig har udgjort en Deel af det christelige System fra de ældste Tider.

IV.

Træk af Skotlands nyere Kirkehistorie, ved Dr. Georg Cook.

Oversat af Udgiveren *).

I.

Den skotske Reformator Johan Knoxes Endeligt og Charakteer. Vol. I. Pag. 199—206.

Fra den Tid af, at Knox ikke mere kunde fremtræde paa Prædikestolen, tog hans Sygdom hur-

*) Forfatteren til det Værk, hvoraf her leveres en Prøve, er den samme der nogle Aar tilforn udgav The History of the Reformation in Scotland. i 3 Bind 8vo. Som en Fortsættelse deraf kan man betragte nærværende History of

gen til. Feberens Heftighed tvang ham til at give den Sædvane, som han hidindtil med

the Church of Scotland, from the establishment of the reformation to the revolution (d. e. A. 1688) by George Cook, D. D. Minister of Laurencekirk. 3 Voll. 8. Edinburgh 1815. Det er øst af gode Kilder, tildeels af Haandskrifter, og forfattet med Upartiskhed, altsaa meget lærerigt, skjøndt ofte, især for Udlænderen, altfor detailleret. Forfatteren har heller ikke nøie nok iagttaget Grændseskjellet imellem den kirkelige og den politiske Historie: men medtaget langt mere af den sidste end fornødent var for at fortælle den første. Dog maa man til hans Undskyldning betænke, hvor indviklede Statens og Kirkens Forhold vare i Skotland paa den Tid, han her beskriver. Jeg har valgt til Prøve saadanne Partier, der baade kunne læses med Fornøielse i Fragment, og tillige godtgjøre Forfatterens Upartiskhed i at vurdere berømte Personer. Den gunstige Dom, Forfatteren fælder om Knox, er aldeles retfærdig, hvorom enhver, der endnu maatte have nogen Tvivl, kan overbevise sig ved at læse det udførlige og lærerige Værk: Life of John Knox, by Thomas Mac Crie, D. D. II Voll. udkommen først i A. 1811, og 3die Udgave allerede 1814.

Glæde havde fulgt, at forelæse den hellige
for sin Familie. Hans Forstand fordunklet
svækkedes stundum ved Sygdommens Hæft
men den brændende Iver for Religionen,
havde udmærket hans Liv, var ogsaa synl
hans kraftige og høie Sjels Bortgang. Fast
beviist om, at han snart skulde forlade V
udtrykte han det alvorlige Ønske at tage A
med dem af Menighedens Lemmer, som havt
gjort dens Raad. Og da de mødte, sagd
dem, at han stedse havde lært, hvad han
at være Bibelens sande Lærdom, og at hans
Formaal havde været at undervise den Vanku
at trøste den Svage, at opmuntre den Ydi
og at forurolige den Stolte og Ubodfærdige:
efter berørte han hvad der i hans offentlige Li
var blevet lagt ham til Last endog af dem,
ellers agtede ham. "Jeg veed meget vel,
han, at Mange have dadlet og endnu dadle
altfor store Hæftighed og Strænghed, men
er mit Vidne, at jeg aldrig i mit Hjerte h
dem, imod hvilke jeg udtordnede Guds Dor
jeg hadede kun deres Synder, og arbeidede
Magt paa at bringe dem til Christum. A
Ingen skaanede, end ikke de meest Ophøiede,
af min Frygt for Gud, som har sat mig til P

og som jeg veed vil fordre mig til Regnskab." Han endte med at opmuntre dem alvorligen til at blive faste i Troen, og efterat have vendt sig til Lawson, som var nærværende, bad han om Velsignelse for ham og for Kirken, hvori han havde tjent.

Mange Folk af alle Stænder attraaede at indlades til Knox, og bevidne ham den Ærbødighed, som vel stundum havde været formindsket, men som de nu levende følte. Greven af Morton, som besøgte ham faa Dage før hans Død, gav han de sundeste og meest rørende Raad; indskjærpede ham i Guds Navn, at bestræbe sig for i alle sine Handlinger at fremme Guds Ære, og den sande Religions Bedste, at være troe imod Kongen og at have Rigets Vel stedse for Oie, tilføiende: Gjør I det, saa vil Gud være med Eder; men handler I anderledes, da vil han berøve Eder al Velsignelse og Eders Ende skal blive Skam og Skjændsel."

Han synes at have dvælet med megen Tilfredsstillelse ved de Velgjerninger, som han havde viist imod sit Fædreneland; men frygtende for at han saaledes skulde ophøie sig selv, vendte han sig bort fra disse Betragtninger for at nedbøie sin Sjel i Ydmyghed for Guds Throne. I de forskjellige Taler, han med Besværlighed holdt, viste han den samme Iver for fornuftig Frihed og samme Deel-

tagelse i Protestantismens faste Haandhævelse, havde været den herskende Grundsætning i l Liv. De Adelsmænd, som besøgte ham, opm trede han til at forblive i Sandheden og ei l Omgang med dem i Castellet (Cryptocatholik som han var overbeviist om havde i Sinde at Maria (Stuart) igjen paa Thronen.

En kort Tid før han døde, vare hans Ta fornemmelig sysselsatte med den høitidelige U til Evigheden, som han betragtede med den lighed, Aabenbaringens Forjættelser give. havde bedet nogle af sine Venner om at læse ham, da han ikke selv var istand dertil, nogl de meest opløftende Steder i den hellige Skrift, hans Hustrue forelæste ham det 15de Cap. af f Brev til de Corinthier, hvori Apostelen saa sk oplyser Legemets Opstandelse, og triumphen forudseer de gode Menneskers Velsignelse i Him len. Han var meget rørt og sagde til dem, omringede ham: "Er dette ikke et meget trøst Capitel?" Der blev holdt Bøn i hans Vær omtrent Kl. 10 om Aftenen, og da han blev spu af Lægen, om han havde hørt den, svarede med en svag Stemme: "Jeg vilde ønske for G at I og alle Mennesker hørte saa godt som jeg; i priser Gud for denne himmelske Lyd." Hans tr

Tjener Bannatyne bad ham at give ham et Tegn paa, at han erindrede de dyrebare Løfter, som han saa ofte havde drevet paa; han opløftede sin Haand, og strax efter døde han med den yderste Rolighed i hans Alders 67de Aar (d. 24 Novbr. 1572).

Saadant var denne store og uforfærdede Reformators Endeligt. Ham har hans Fædreneland, under Forsynets Velsignelse, at takke for dets Befrielse fra borgerlig og religiøs Undertrykkelse. Om hans offentlige Liv og de Feil, af hvilke han i at forfølge sit store Maal undertiden besnæredes deels formedelst den menneskelige Naturs Skrøbelighed, deels formedelst Tidsalderens Sæder, har jeg paa et andet Sted tilstrækkeligen talt *). Men det er umueligt at mindes hans Bortgang fra Verden uden at gjøre nogle Bemærkninger over Hovedtrækkene i hans Charakteer og de Talenter, hvorved han saa særdeles udmærkede sig. Hans religiøse Grundsætninger synes til enhver Tid at have havt Indflydelse paa hans Handlinger; han troede paa Religionen, som det var hans Glæde at oplyse og udbrede; og han udledte fra den hiin Trøst og Tilfredshed, som førte ham glad til Gravens Bredde,

*) The History of the Reformation in Scotland. Vol. III. pag. 313—315.

Hans Forstand var sund og omfattende. Med beundringsværdig Skarpsindighed forudsagde han det sandsynlige Udfald af de Omveltninger, som han oplevede; og da han udtalte de Meninger, som hans Dybsind tilsagde ham, med hiin kjække Tone, som han var vant til at istemme, saa troedes han undertiden at have en overnaturlig Indsigt i Fremtiden; og undertiden modsagde han ei den Mening, som hans Aand indgjød ham, at han begunstigedes med himmelske Meddelelser *).

Men det meest udmærkede Træk i hans Charakteer var dog et uforfærdet Mod, hvilket ingen Fare, ingen Hindring, ingen Ømhedsfølelse, end ikke til dem, som han elskede høiest, kunde rokke blot et Øieblik; og dette var det, som især satte ham istand til at udføre det vigtige Verk, som han var saa lykkelig at fuldbyrde. Greven af Morton

*) Forfatteren anfører adskillige ældre Skribenter, som have talt om Knoxes Spaadomsgave og kaldet ham en Prophet; men tilføier meget viselig: "At det høieste Væsen i vanskelige Tider saaledes oplyser sine Tjenere, kan ikke nægtes; men der er megen Grund til at være forsigtig i at indrømme de Fordringer, som gjøres paa Inspiration. Hvad Reformatorerne angaaer, da kunne de Beviser, som ere blevne anførte, for-

ıede, da han stod over hans Grav, hans Minde : fortjent Hylding, idet han sagde: "Her ligger ; Mand, som i sit Liv aldrig frygtede for noget !ennestes Aasyn."

Men den afgjørende Rolle, som han spillede, , Maaden, hvorpaa han maatte forsvare den bor= rlige og religiøse Friheds Sag, opfyldte alle dem :d Skræk, som vare hengivne til den romerske :o, eller som ønskede at forevige den Despotisme, n arbeidede paa at fortrænge; og de have bræn= mærket ham som en Oprørsstifter og som en vild ordbrænder, der bragte Elendighed over sit Fæ= :neland. Dog burde man ikke forglemme, at n i sine sidste Aar indskærpede Lydighed imod ı Konge, som Parlementet havde sat paa Thro= n, at han viste den meest afgjorte Afsky for Anar= e og Insubordination; og at han sandsynligviis

skjelligen forklares, og det er vanskeligt at ind= see, hvorledes det store Værk, de udførte, frem= medes ved nogen formeentlig Aabenbaring. I al Fald maa det tillades gode Mennesker, herom at have forskjellige Meninger; og de, som for= kaste hiint Foregivende, bør ikke ansees for der= ved at røbe Ligegyldighed for Religionen, eller Tilbøielighed til at nedsætte Beviserne, hvorpaa dens Sandhed hviler."

vilde have gyset for mange af de vilde og farlige Grundsætninger, som i en følgende Periode bleve herskende i Skotland, og som med en utilgivelig Uvidenhed ere blevne fremstillede som de af ham foredragne Grundsætninger. Den Skygge, som er bleven kastet paa hans Berømmelse, tør man haabe nu at være adspredt; og imedens hans Fremfusenhed, hans Temperaments Hæftighed og de enkelte Grovheder i hans Bebreidelser maae indrømmes og beklages, vil han blive hædret som den, der ofte stod alene i den ædle Kamp for sit Fædrenelands Frelse og Oplysning.

2.

Maria Stuarts Henrettelse. Kong Jacobs og den skotske Geistligheds Opførsel ved denne Leilighed. Vol. I. Pag. 413—425.

Saasnart Kongen af Skotland fik Efterretning om den over hans Moder fældede Dom, følte han som Søn, og besluttede paa Øieblikket at gjøre paa det kraftigste Indsigelse hos Dronning Elisabeth. Han sendte Keith, en af sine Kammerherrer, for at skjærpe hans Gesandts Forestillinger,

med et Brev til den engelske Dronning, i hvilket han sagde, at ihvor besynderligt det forekom ham, at Englands Adel og Raad vovede at dømme en skotsk Dronning, vilde han dog endnu finde det mere besynderligt, om Elisabeth skulde besmitte sine Hænder med hans Moders Blod, der var af samme kongelige Værdighed og af samme Kjøn som hun selv; at han ikke kunde troe, hun havde fattet en saadan Beslutning; men hvis hun havde, da bad han hende betænke, hvor nær det maatte gaae ham baade som Konge og Søn, at see sin Moder lide en saa vanærende Død. Da Elisabeth intet Svar gav paa dette Brev, paalagde han Keith at forestille hende, hvor uretfærdig Fremgangsmaaden imod Maria var, at erklære, hvorlunde baade Naturen og Æren vilde opfordre ham til at hevne sin Moders Sag; og endelig at han skulde bestræbe sig for at erholde en Udsættelse af Executionen, indtil han kunde sende en Gesandt med Forslag, som han var vis paa vilde blive tilfredsstillende. Da Keith forlangte en saadan Udsættelse, tabte Dronningen alt Herredømme over sig selv; kunde neppe afholdes fra at nægte ham oftere Gehør; men svarede dog omsider, at hvis hans Herre sendte hende Bud inden faa Dage, vilde hun fornemme hvad han havde at forebringe. Jacob, bange for at opirre

hende, svarede at hans Hensigt med sit Sendebud ingenlunde var at true hende. Imidlertid sam menkaldte han sit Riges Stænder, for at under rette dem om den skotske Dronnings sørgelige Til stand. Rørte af retfærdig Fortørnelse over Elisa beths fjendige Opførsel, lovede de deres Kon al Understøttelse (den 20de Decbr. 1586); og Herrer Gray og Robert Melvil bleve sendte for gjøre det sidste Forsøg til Marias Redning. Med nogen Vanskelighed fik de Audienz (d. 1ste Jan 1587), hvorved Elisabeth sagde med megen Var at det gjorde hende ubeskrivelig ondt, at hun ikke kunde redde Marias Liv og tillige sikkre sit eget. Da de mærkede at intet kunde erholdes, saalænge Dronningen var i det Lune, udsatte de at frem komme med nogen Fordring, indtil de næste Gang bleve kaldte angaaende denne Sag. Gray spurgte da, om den Person, for hvem de skulde indlægge Forbøn, endnu var i Live, hvortil Elisabeth hur tig svarede: "Ja jeg troer det, men jeg vil ikke indestaae for en eneste Time." Alle deres Bestræ belser for at gjøre noget Indtryk vare forgjeves; hvorfor Jacob, underrettet herom, skrev til Gray at han ingen Complimenter skulde gjøre men reen ud melde, at dersom hans Moders Liv ikke blev skaanet, vilde han bryde med England. Men

inden dette Brev ankom, var Gray bleven vundet af det engelske Hof, ja havde endog lovet at ville anvende sin Indflydelse til at forsone sin Herre med hvad der maatte skee. Til Forberedelse blev Kongen af Gray mindet om, at det ikke var viist at skille sig ved Elisabeths Venskab, og man meddeelte ham det ugrundede Foregivende, at hans Moder havde afstaaet til Kongen af Spanien sin Ret til de brittiske Throner. Jacob blev overtydet om, at hans Moders Mord ei kunde afvendes, og i den Sorg, han følede, befalede han Præsterne at bede for hende, paa det hun maatte blive oplyst af den guddommelige Sandhed, og frelst af den Fare, som truede hende.

Man skulde troe at denne Befaling villigen var bleven fulgt af Mænd, der udgave sig for Disciple af den Mester, som døde for Syndere, og som lærte en Religion, der indskjærper den ømmeste Deeltagelse i Menneskeslægtens Lidelser; men med Undtagelse af den brave Lindsay i Leith og Kongens egne Præster, vægrede alle sig derved. Kongen blev fortrydelig over en Opførsel, som stemmede saa lidet overeens med Menneskekjerlighed og Christendom, og han bestemte en særegen Dag til at bede høitideligen til Gud for Dronningen, befalende Erkebiskoppen af St. Andrews at forrette

Tjenesten i en af Edinborgs Kirker (den 3die Febr.). Med usømmelig Trods, som fortjener den alvorligste Dadel, forenede Præsterne sig om at tilintetgjøre Kongens Hensigt, og formaaede Cowper, en af deres Antal, til at bestige Prædikestolen for Prælatens Ankomst. Da Kongen traadte ind i Kirken, gav han sin Misfornøielse tilkjende, men sagde tillige, at, hvis Cowper vilde forrette hvad der var anordnet, maatte han vedblive. Med en skrækkelig Forhaanelse af Religionen svarede denne Mand, som havde aftalt med sine Brødre, hvorledes han skulde handle: "at han vilde tale som Guds Aand indgav ham;" og, da han med Magt blev ført bort fra Prædikestolen, raabte han for at opflamme Folkets Lidenskaber: "Denne Dag skal være et Vidne imod Kongen paa Herrens store Dag." Naturligviis forefaldt nogen Allarm ved denne oprørende Scene; men efterat den første Bevægelse havde lagt sig, gave de Forsamlede efter for Medlidenhedens Følelse, og dybt rørte af Erkebiskoppens Tale, som meget passende og skjøn handlede om den Pligt at bede for alle Mennesker fordømte de deres Præsters Voldsomhed.

Der er ingen Tvivl om, at Marias Død nu var urokkeligen bestemt; alligevel handlede Elisabeth endnu med sædvanlig Forstillelse, ihvorvel

i visse ubevogtede Dieblik røbede for sine for-
ige Tjenere sine sande Følelser og sit Hjertes
ske *). — — — — — —

Den 6te Februar blev Maria af Greverne Kent
Shrewsbury underrettet om at hun skulde hen-
es den 8de. Hun hørte Budskabet med en Fat-
g, som kunde ventes af den, der var bleven
rolig med Kummer, og længtes efter den anden
dens Salighed. Paa den bestemte Dag bere-
e hun sig til den høitidelige Handling, som
tede hende, og uden noget Dieblikś Forhaling
traf hun i den Sal hvor hun skulde henrettes.
i Veien derhen talte hun med Melvin, hendes
: Hofmester, som, sorgfuld, begræd hendes
ebne. Med den største Ømhed og Veltalenhed
ræbte hun sig for at trøste ham. Hun opfor-
de ham til at bevidne, at hun døde sin Gud tro,
tro mod Skotland og Frankerig; bad ham at
ikkre hendes Søn om, at hun aldrig havde
rt noget til Skade for hans Stat og Rige;

*) Her fortælles Elisabeths afskyelige Hyklerie midt under de grusomme Befalinger til Henrettelsen; men da Forfatteren derom intet har uden det bekjendte, forbigaaes det her.

Udg.

hvorpaa hun omarmede ham, bød ham Farvel og anraabte ham om hans Bønner. Henrettelsesordren blev forelæst hende ved Skaffottet; hun lyttede til den med synlig Ligegyldighed, hvorpaa en Decanus fra Peterborough begyndte en lang Tale for at vise hende Faren ved at blive fast i den pavelige Tro. Hun afbrød ham ofte, sigende: at hun vilde døe i den Religion, hvori hun havde levet, og vægrede sig ved at bede tilligemed ham. Men imedens han var syssełsat med sin Andagt, bad hun for sig selv, og opløftende et Crucifix i Haanden bevidnede hun høitidelig, at hun haabede at blive frelst ved Christi Lidelse, ligesom hun nu ved Foden af hans Kors vilde udgyde sit Blod. Efterat hendes Opvarterskeer havde klædt hende af, sagde hun dem Farvel; og da denne Scene overvældede deres Følelser, irettesatte hun dem mildt, tilføiende, at nu skulde hun befries for alle hendes Sorger. Med rolig Fatning lagde hun sit Hoved paa Blokken, og efterat have sagt: "O Gud! i dine Hænder overgiver jeg min Aand!" var det med to Slag adskilt fra Legemet. Præsten udraabte: "Saaledes omkomme alle Elisabeths Fjender!" og Kent gjentog disse Ord; men en dyb Taushed, afbrudt alene ved Sukken og Skræk, blev iagttaget af de øvrige, som vare Vidner til dette

ırgelige Optrin. Hun blev begravet i Peterbo=
ɔughs Kirke; men adskillige Aar efter bleve hendes
evninger nedsatte af hendes Søn i Vestminster
bbedie iblandt de Kongers Aske, fra hvilke hun
edstammede.

Saaledes omkom den fortræffelige, men ulyk=
ɛlige Maria af Skotland i hendes Alders 46de, og
hendes Fangenskabs 10de Aar. Skjøndt hun be=
ıd en henrivende Skjønhed, fine Sæder, store
alenter, som hun ofte lagde for Dagen, og en=
elig en høi, kjæk Sjel, blev hendes Liv dog ud=
ıærket ved Gjenvordighed og hendes sidste Aar til=
ragte i et uregelmæssigt Fangenskabs Mørke. Om
ıa kronede Hoveder have Meningerne været saa
eelte som om hende. Men i hvad man end døm=
ıer, kan det aldrig være Uret at haabe, at hendes
nger var oprigtig, at hendes Bønner bleve naa=
igen hørte, og at hun nu nyder den Lyksalighed,
ɔm en Krones Glands ei kunde yde hende i denne
Verden.

Elisabeth kjendte altfor nøie den menneskelige
latur til ikke at forudsee de Følelser, hvormed
acob maatte erfare sin Moders Henrettelse. Føl=
elig tænkte hun strax paa at formilde ham, og
ɔr at afværge, at han ei skulde tage sin Tilflugt

til Forholdsregler, som muligen kunde forstyrre Freden i hendes Rige, eller ryste hendes Throne, affecterede hun at tale med Forbauselse og Harme om det, som var skeet og som hun beklagede; og det er aabenbart, at hun ei tvivlede om at vinde en Fyrstes Fortrolighed, hvem hun saa høiligen havde fornærmet. Følgende Brev til Kong Jacob læses i hendes egen Haandskrift: "Gud give, min dyrebare Broder, at De kjendte, skjøndt ikke følede, den store Sorg, som overvælder mit Sind over denne sørgelige Hændelse, som indtraf tvert imod min Hensigt. Jeg har derfor sendt min Frænde, hvem De forhen har beæret med deres Yndest, at han skulde give Dem en sanddru Beretning om det som min Pen skjælver ved at berøre. Jeg besværger Dem, at, ligesom Gud og mange Andre kunne bevidne min Uskyldighed, saaledes ville De ogsaa troe, at hvis jeg havde befalet det, skulde jeg ikke have nægtet det. Jeg er ei af saa lav en Sjel, at jeg skulde frygte for at gjøre hvad der er Ret, eller, naar det er gjort, at nægte det; thi, som det ikke er fyrsteligt med opdigtede Ord at skjule sit Hjertes Mening, saa vil jeg aldrig forbølge mine Handlinger. Derom kan De forvisse Dem paa mit Ord, at, eftersom jeg vidste, det var fortjent, saa vilde jeg aldrig have henveltet det

ı en andens Skuldre *), dersom jeg havde ent det saaledes; men at det skal tilregnes mig, lket jeg aldrig saameget som tænkte paa, det jeg ikke. De ville derfor behage at høre Omndighederne af Overbringeren, og troe mig, at ikke har nogen kjerligere Frænde eller dyrebarere ninde, kort sagt Ingen, som med mere Omsorg vaage for at bevare Dem og Deres Stat. Og s Nogen bestræber sig for at overbevise Dem om Modsatte, da ansee dem for at være mindre res end Andres Venner. Saaledes har jeg i ıſk besværet Dem (med dette Brev), og nu anıber jeg Gud om at forlene Dem et langt og lykigt Regiment."

Jacob vilde hverken modtage dette Brev, eller ıe Gesandten Cary komme for sit Aasyn, men det blev ham tilladt at meddele Raadet Forıalet for hans Sendelse, overleverede han det en

*) Læseren vil mindes at det var netop det, Hyklerskken havde gjort; thi da hendes Tjenere gik blindt hen efter hendes Befaling — kun at de ikke ved Snigmord vilde bringe Maria af Dage, — foregav hun under Graad og Hylen, at hun var bleven forraadt og at hun ingen Deel havde i den Ordre, som hendes ulykkelige Frenke var bleven et Offer for. Udg.

Memorial liig den, Dronningen havde skrevet. Kongen blev dog ved sin Beslutning. Han kom sammen med Stænderne, beklagede for dem sin Moders grusomme Skjæbne og modtog af alle Tilstedeværende det hjertelige og eensstemmige Løfte, at de vilde opoffre deres Gods og vove deres Liv for at hævne dette ulovlige Mord. Elisabeth fortsatte, uden at tabe Modet, sine Forsøg paa at formilde den skotske Konge. Hun paalagde sine Ministre at anvende ethvert Middel for at vise ham Daarligheden af en Krig. Disse virkede paa de Raadgivere, som havde hans Fortrolighed, og Fiendtlighederne, som vare besluttede, bleve lykkeligen afvendte. Intet bidrog mere dertil end et Brev fra Walsingham til Maitland, som var bleven ophøiet til Lord Thirlstane, og som dengang stod i høi Yndest hos Kongen. I dette Brev udviklede den skarpsindige og erfarne Secretair saa mange fornuftige Grunde imod at skride til Yderligheder, og saa mange Fordele for Skotland ved ei at bryde med England, at Jacob for en stor Deel blev overbeviist; og hans Beslutning blev endelig bestemt ved en rolig Overskuelse af hans egen Forfatning, hans indskrænkede Finantser, og de Partier, som fandt Sted i hans Rige formedelst Adelens private Stridigheder, samt ved at betragte

n frygtelige Maade, hvorpaa Geistligheden for=lgte de Planer, paa hvis Udførelse de længe ·vde arbeidet. Al Tanke om Krig blev altsaa sat side *).

*) Forfatteren anfører her en mærkværdig Anecdote, som forskriver sig fra samtidige Dienvidner. En Dag, kort efter at Kong Jacob havde anlagt Sorg for sin Moder, kom Andrew Melvil for at opvarte Hans Majestæt. Denne loe hjertelig, dandsede og sprang om i Værelset med megen Lethed, hvilket i hans yngre Aar ikke var usædvanligt hos ham. Melvil betragtede ham en Stund, hvorved nedenstaaende Linier af hans rige poetiske Aare faldt ham ind; og smilende vendte han sig til en Adelsmand og gjentog dem. Adelsmanden morede sig derover og brast i Latter. Kongen kom strax til og spurgte om Aarsagen. Adelsmanden søgte Udflugter, sigende at det var et lystigt Indfald af Hr. Andrew. Kongen vilde vide det. Melvil svarede, at det kunde fornærme Hans Majestæt. Kongen sagde: han vilde ikke fornærmes derved, og Melvil gjentog da disse vittige Linier:

Quid sibi vult tantus lugubri sub veste cachinnus;
Scilicet hic matrem deflet, ut illa patrem.

Dr. Cook erindrer til Undskyldning for denne Kongens Letsindighed, at han aldrig havde været hos sin Moder eller kjendt hende personlig.

3.

Bispedømmets Indførelse i Skotland under Carl II. *). Vol. III. Pag. 247—259.

Efterat Planen til den bispoppelige Værdigheds Indførelse var lagt, bleve Bispopper udvalgte. Primatet blev betroet Sharp, som stræbte at overbevise sine Brødre om, at han blot havde modtaget dette høie Embede for at forebygge, at det ikke skulde blive besat med en Anden, som kunde faae i Sinde at bruge Magt imod Presbyterianerne; og de ringere Bispestole bleve givne til Saadanne, som formodedes at ville af ganske Hjerte fremme

*) Dette Stykke har en dobbelt Interesse. 1) Lærer man bedst deraf, hvor upartisk Forfatteren, en presbyteriansk Geistlig, er. 2) Har det en særegen Tidsinteresse med Hensyn til det temmelig almindelige Ønske hos Geistligheden i de preussiske Stater, om at erholde Bispopper, hvilket endog har foranlediget nogle Skridt fra Regjeringens Side. Læseren vil erindre, at allerede Preussens første Konge begyndte at ansætte Bispopper; men Tidens Aand var ham dengang imod. Udg.

Hoffets Hensigter. Nu mødte dog en Vanskelighed. Af de forrige skotske Bisskopper var Sydserfe alene tilbage; men, skjøndt han var udseet paa ny, kunde han dog ikke indvie de nye Prælater. Derfor sendtes Bud til Bisskopperne af London og Worcester og til nogle Suffraganer af Dioecesef Canterbury, med Anmodning at de vilde indvie et vist Antal skotske Bisskopper, og Sharp, Fairfoul og Hamilton kom til London, hvor de forenede sig med Leighton for at modtage den bisskoppelige Charakteer. De engelske Prælater fordrede, at Sharp og de andre Tre skulde først gjennemgaae de ringere Grader (ordines inferiores), saasom den presbyterianske Ordination ikke var gyldig. Hvorimod Sharp indvendte, at det ikke havde fundet Sted med Spottiswoode. Men hans Indsigelse var unyttig, og han var altfor indtaget af Primatets Tillokkelser, til at give Slip paa dem af Ærbødighed for den Kirke, som han havde forladt og forvaadt. Ceremonien blev fuldbyrdet i Westminster Abbedie og blev ledsaget af en Mængde Høitideligheder, hvilket stødte Leighton, hvis Anskuelse af Bispeembedet var forskjellig fra de øvriges. Men skjøndt Sharp forlod sin Mening i England, holdt han fast ved den i Skotland; thi han for-

langte ikke, at de Præster, som gave efter, paa ny ordineres.

Da den skotske Kirke var saaledes fo med Biskopper, blev det anseet for passe handle med Bestemthed imod Presbyterierne Brev, i Kongens Navn underskrevet af L dale, som nu ganske havde samtykket i d holdsregler, han i Begyndelsen bestred, blev til Raadet, hvori Hans Majestæt underrettel om, at hans Sanction af det Kirkeregimente havde fundet Sted siden Episcopatets vold Afbrydelse, ei længere skulde have Kraft o righed, men det paalagdes dem ved en Ku telse at opløse alle kirkelige Sammenkomster noder og Presbyterier, indtil disse Møder autoriserede af Erkebiskopper og Biskopper, nu snart skulde tiltræde Bestyrelsen af deres S En saadan Kundgjørelse udstedtes, og fra de af maa man ansee den presbyterianske Be for ophævet. I alle Hoffets Erklæringer v sagt, at Episcopatet skulde indføres paa ny ledes som samme havde været i Jacobs og den Førstes Tid. Dette blev alligevel ikke S det; thi der var en betydelig Forskjel paa det værende Bestyrelse og hiin tidligere. Første bleve Biskopperne kun betragtede som faste

rere af de forskjellige kirkelige Domstole (judicatories); disse Domstole afgjorde regelmæssigen mange af Kirkens Sager. Den Idee, at de skulde være ganske afhængige af Biskopperne, var aldrig indført, eller dog stadigen bestridt; og store Bestræbelser udfordredes for at erholde deres Sanction til de Privilegier, som forlangtes for Prælaterne. Men Carl II, uden at tage mindste Hensyn til Kirkens Ønske, ja endog uden at bevare Skin af at raadføre sig med den, indførte ved sin Myndighed Bispedømmet i en Skikkelse, som hans Forfædre vilde have gyset for, og gav Biskopperne Magt til at afgjøre om Presbyterier (Kirkeraad) skulde holdes, saavelsom til at indskrænke Grændserne af deres Jurisdiction. Dette var meget uviist, selv med Hensyn til det Formaal, som derved skulde opnaaes; thi det forøgede Modbydeligheden, som skulde dæmpes, og svækkede Biskoppernes Anseelse, ved at fremstille dem i aabenbar Opposition med det, som var dyrebarest for den store Masse af Folket.

Sharp og de tre andre Biskopper, som vare blevne indviede i London, begave sig paa Veien til Skotland i April 1662. Leighton, som afskyede al Pragt og Forfængelighed, forlod sine Colleger paa Reisen, da han blev underrettet om, hvorledes

de skulde modtages. Ved deres Ankomst b
hilste velkomne af Canzleren, Adelen og
straten i Edinborg, med en Glands, som de
iblandt de Bisloppelige misbilligede, og so
bød en paafaldende, men kun lidet opb
Contrast med den presbyterianske Geistligh
skedne Udvortes. De tvende Erkebiskopp
viede, i deres prægtige Ordensdragt, Bisk
til de forskjellige Stifter. Kun Bispe
Edinborg blev ladet tom, i det Haab at D
en af de ærværdigste og meest agtede Præster,
lade sig bevæge til at modtage den, og r
Talenter og Dyder befæste den nye Indretni

Den følgende Dag (d. 8de Mai 166
gyndte Parlementets anden Session. St
en Act igjennem om Gjenindførelsen af det
Kirkeregiment ved Erkebiskopper og Bis
Det tildeelte Prælaterne Udøvelsen af det
pelige Embede, gav dem Forsædet i Kirk
Magt til at ordinere samt til at foreskrive Ki
ved hvilken Leilighed de dog skulde raadf
med saadanne Geistlige, som de maatte fi
være af prøvet Hengivenhed og Klogskab,
med andre Ord, dem selv ganske lydige.
Love, som vare givne til Fordeel for Episc
bleve fornyede, og de, som sanctionerede

Raad, navnligen den berømte Act af 1592, tilintetgjorte. Da disse Lovbestemmelser, saa stridende imod Kongerigets politiske, moralske og religiøse Forfatning, og saa modsatte alt hvad Nationen saa længe havde kjæmpet for, vare uden mindste Undersøgelse og uden een eneste modsigende Stemme blevne bifaldte af Stænderne, foreslog en Befuldmægtiget, at Biskopperne, som nu vare lykkeligen indsatte paa ny, skulde ved en Deputation af Parlementet indbydes til at gjenindtage deres Plads i denne Forsamling. Dette blev befalet, og da de indfandt sig, bleve de modtagne med al mulig Ærbødighed som en af Lovgivningens Grene. Hierarchiet maa nu ansees for fuldkommen indført. Et Par Betragtninger i denne Anledning ville kaste Lys baade paa Folkets Følelser og de følgende Begivenheder.

Bispedømmet, i sig selv betragtet, er efter alle upartiske Dommeres Tilstaaelse aldeles svarende til det store Øiemed, i hvilket Kirkeregimente er blevet indført: det er ærværdigt for dets Ælde, og Erfaring har beviist, at det fuldkommen kan bestaae med borgerlig Frihed. Men i Skotland handlede dets Talsmænd saa uforsigtigt, og uforsvarlige Tildragelser fremstillede det i et saa ugunstigt Lys, at de stærkeste Fordomme tidligen dan-

nede sig imod det, og de sammensmeltede siden med den større Mængdes religiøse Grundsætninger. Da det første Gang indførtes, blev det anseet som et Brud paa det System, der var bleven Folket dyrebart, fordi det var samtidigt med Reformationens Velsignelser, og forskrev sig fra Knox, der havde fuldendt Befrielsen fra pavelig Overtro; og siden blev Episcopatet anseet for et Redskab i Kongens Haand, til at udvide hans egen Magt, og føre Folket tilbage til de Vildfarelser, hvorfra de nyligen vare befriede. Det blev snart angrebet af Mænd, som vare udmærkede ved den Iver og det Held, hvormed de indskjærpede Aabenbaringens store Sandheder og bestrede enhver Skygge af Pavedom, og som indførte et Regimente, der var aldeles skikket til at vinde Beundring, og virke paa deres Følelse, af hvem det var erkjendt. Dette Regimente var eenstydigt med politisk Frihed, og blev holdt for uundværligt til at betrygge de dyrebareste saavel timelige som evige Goder. De Uroligheder, som formørkede Carl den Førstes senere Regjeringsaar, saavel som den høitidelige Forening (the Solemn League) og det Forbund (Covenant), der udsprang af disse Uroligheder, kastede i Almuens Øine en besynderlig Hellighed paa Kirkeraadet, og vilde have gjort de fornuftigste Bestræ-

helser for at indføre en anden Kirkebestyrelse, hvor meget Værd denne end maatte have, frugtesløse, da ingen anden Disciplin dengang kunde forenes med Nationens Tro.

Men ligesaa vist er det, at om end denne forudfattede Afsky for Bispedømmet havde været langt mindre, end den var, maatte Folket være blevet fortørnet over en Forandring, der ledsagedes af alt, hvad der kunde vække Afsky hos dem som Mennesker og Christne. Kongen, som nu paa ny ombannede Kirken, havde med de høitideligste Eder forpligtet sig til ei at handle saaledes, havde erklæret, at Kirkeraadet skulde blive ukrænket, og at han glædede sig ved at kaldes til dets Understøttelse. Ei heller var det Nødvendigheden, som aftvang ham dette Løfte; thi efterat han var bleven ophøiet paa Brittaniens Throne, lovede han frivillig, at han vilde forsvare den i Skotland indførte Religion, og stadfæstede hine Forsamlingers Decreter. Til Trods for alt, hvad en Mand af Ære burde agte, havde han altsaa gjenindført Bispedømmet, ja endog gjort det skadeligere end det tilforn havde været. Det var saaledes forenet med et Brud paa Regentens Retsindighed, som vilde have beskjæmmet den Ringeste iblandt Folket, og det syntes selv vanhelliget ved Besmittelsen af

en troløs Monarch. Det vilde dog, som det burde, kun have virket for Øieblikket; men Virkningerne deraf forøgedes derved, at det nye Regimente ikke blev sanctioneret ved Kirkens Autoritet. Det blev alene indført ved den blotte Udøvelse af den kongelige Magt; derfor medførte det for Mennesker, som glødede af Frihedskjerlighed, den sørgelige og sønderknusende Bemærkning, at Kampen for deres borgerlige Rettigheder endtes med Undertrykkelse.

Ogsaa bleve de fornærmede ved at betragte deres Sæder, som vare udkaarede til at lægge Grundvolden til den nye Indretning. Skotterne vare vante til en Anstand, ja endog til en Strænghed, som, fordi den afskyede alt Vanhelligt og Letsindigt, blev anseet for en naturlig Følge af det kirkelige System, hvorunder de havde levet; og de havde Ærbødighed for hiin Selvfornægtelse og Afholdenhed fra Livets uskyldige Fornøielser, som deres Præster gjorde sig forsætligen til Pligt, skjøndt samme ei fordres af Christendommens frie og milde Aand. Greven af Middleton og Hofmændene i hans Følge gjorde sig en Glæde af at haane alle saadanne Begreber. De overgave sig aabenbart til den meest dyriske Umaadelighed; de latterliggjorde hiin Hellighed i Opførsel, som under

Frihedsforbundet (the covenant) var bleven saa almindelig udbredt i Riget; de vare ugudelige og vanhellige; men da de tillige vare nidkjere for Bispedømmet, saa fremkaldte den moralske Fortørnelse, hvormed deres Færd betragtedes, den Slutning, at ingen Forholdsregler, som de understøttede, kunde fremme Religionens Bedste, eller udbrede dens Indflydelse *).

Ikkun paa een Maade kunde der være virket imod disse Meninger. Havde de Personer, som valgtes til Biskopper, været ærværdige for deres Fromhed og den Iver, hvormed de afhjalp deres Undergivnes aandelige Trang; havde de med sand Retskaffenhed forenet ægte Fædrelandskjerlighed: da vilde maaskee Folket, i Betragtning af deres Dyder, have udsat deres Fordømmelse og lidt efter lidt ladet Fordommene fare. Men overeensstemmende med den Daarskab, som betegnede den hele kirkelige Revolution, var Valget af Biskopper saaledes beskaffent, at det maatte bortskræmme

*) Saaledes slutter Folket stedse. Derfor er det saa vigtigt for enhver Regjering, at være opmærksom paa de Embedsmænds Sæder, til hvem Opsynet med Religionen og Kirkevæsenet er betroet. Udg.

enhver samvittighedsfuld Mand fra den Kirke, som
de forestode, eller i det mindste nedbryde den Ag-
telse, man ellers vilde have for dens Indretninger.
Primatet blev betroet Sharp, som aabenbar
havde sveget Tro og Love, som ofte havde handlet
med den nedrigste Forstillelse, som, under Usurpa-
tionen, havde bøiet Knæ for Cromwell, og afsvo-
ret den Familie, for hvilken han nu yttrede den
varmeste Hengivenhed. Hans private Liv var ikke
reent, og han beskyldtes for Ligegyldighed i Reli-
gionen. Kunde retsindige Gemytter, stemte som
de vare, paa eengang adskille denne Mands Us-
selhed fra den Bestyrelse, hvortil han ophøiedes?
Kunde de andet end troe, at den hele Plan var
smedet for at fremme snarere hvadsomhelst andet
end Hellighed og Dyd? Det er forgjæves her at
indvende: "hvad der i sig selv er ret, bør ei for-
dømmes, forbi det, som er uret, forener sig der-
med." Kongen og hans Hofmænd burde have
kjendt saameget til den menneskelige Natur, at de
kunde indsee, de ved at belønne Hykleri kun svæk-
kede den Sag, som de vilde understøtte. De øv-
rige Biskopper vare enten Mænd, som havde taget
Deel i Frihedsforbundet, eller og de vare lastefulde
og foragtelige. Een Undtagelse maae vi dog be-
med Glæde dvæle ved. Dunblanes Bispestol blev

tilbudt Robert Leighton, som, det bisskoppelige System oprigtig hengiven, med Beskedenhed modtog Pladsen. Han var prydet med de elskværdigste Egenskaber og den varmeste Gudsfrygt, imedens hans Talenter og Indsigter, hans moderate Grundsætninger og aabne Charakteer satte ham meget høit i de vise og gode Menneskers Agtelse. Dog, selv hans Dyder maatte bidrage til at forøge Misfornøielsen med den nye Indretning. Fortørnet over hans Embedsbrødres Charakteer og Sæder, omgikkes han kun lidet med dem; og han tog ikke i Betænkning høit at sige sin Mening om dem. Efter sin Indvielse gav han Sharp det Raad, viseligen at skaane Presbyterianerne, og foreholdt ham den Pligt at arbeide paa det fromme Sindelaugs Udbredelse iblandt Folket; men Erkebiskoppen hørte med Ligegyldighed derpaa. Og hiin ærværdige Prælat, som vist i Forening med ligesindede Mænd skulde givet den offentlige Mening en anden Retning, og udbredt sin Yndlingsgrundsætning, "at det er langt vigtigere at gjøre Religionen virksom end at stride om Kirkeregimentet"; han tabte nu alt Mod og Haab, og sagde ofte til sin Ven Burnet: "at saa tilfreds som han var med Episcopatet selv, saa lod det dog som Gud var dem imod,

og at det syntes ikke som de vare Mændene, der skulde opbygge Guds Kirke."

Af disse Omstændigheder vil den redelige Læser skjønne, at den biskoppelige Værdighed aldrig blev saaledes fremstillet i Skotland, som dens oprigtige Venner ønskede at see den: at den var indhyllet i Uretviished og Uanstændighed, saa at Folket maatte have handlet imod Naturens faste Regler, dersom det havde hyldet den. Hvis Tilfældet havde været omvendt, hvis den biskoppelige Forfatning havde været den nationale, og den presbyterianske var bleven dem paatvunget, saaledes som den biskoppelige blev det, skulde det presbyterianske Regimente have været ligesaa skadeligt som nu det biskoppelige. Det er derfor intet Under, at den Parlementsact, som indførte Bispedømmet, blev betragtet med Misfornøielse ei alene af dem, som ansaae Presbyterianisme og Christendom for eet og det samme, men ogsaa af Episcopatets moderate Tilhængere. Burnet tilstaaer oprigtig, at han var misfornøiet med en stor Deel af det som skedte; og at han ansaae den høie Tone, hvori de biskoppelige Privilegier forfattedes, for meget uviis. Han siger i sin Historie *): "Den som havde meest

*) History of his own Times, Vol. I. pag. 206 ff.

eel i Forandringen, gik frem med saa megen
tillelse, og de øvrige Geistlige vare saa nedrige
'gennyttige, og Greven af Middleton tillige-
de andre verdslige Styrere vare saa aabenbar
elige ag lastefulde, at en Bebreidelse faldt
ge fra dem paa enhver Religionssag, som sty-
; af saadanne Redskaber." Denne Dom viser,
ledes det store Partie tænkte, der ligesom han
e den biskoppelige Værdighed; og det synes
iet over al Tvivl, hvad ogsaa Begivenhedernes
e bevidner, at den Modstand, som det skotske
gjorde ved Presbyteriernes Afskaffelse, var
det paa rigtige Principer, og en Modstand,
ærlige og frie Mænd, der beundrede denne
bestyrelse, ei kunde tage i Betænkning at un-
ytte, uden derved at overtræde deres Pligt.

V.

Tydske Theologers Yttringer, Ønsker og Forslag, i Anledning af den evangeliske Kirkes tredie Jubilæum.

Samlede af Udgiveren.

Forerindring.

Ligesom vort Fædrenelands fleste berømte Theologer benyttede den sidstafvigte store Reformationsfest til at meddele Almeenheden deels lærde, til Religionsvidenskabens forskjellige Grene henhørende Afhandlinger og Undersøgelser, deels populære og praktiske Arbeider, betræffende Lærebegrebet, Kirke- og Skolevæsenet m. m., saaledes udkom og i det evangeliske Tydskland en Mængde paa denne Secularfest beregnede eller dog derved foranledigede Skrifter.

:t der iblandt disse ligesom iblandt vores vare ɪange slette og endnu flere maadelige, vil man ænte, og altsaa neppe af mig forlange en fuldændig Opregnelse af disse ephemeriske Producter. Derimod kunne mine Læsere med Føie fordre en Fortegnelse over alle de bedre som ere omne til min Kundskab, (og en saadan vil findes ɪedenfor under Rubriken: udenlandsk Literatur), samt ønske at kjende de mærkværdigste efter deres Hovedindhold. Det r netop dette Ønske, jeg her agter at opfylde, i et jeg snart indfører Forfatterne selv talende, nart leverer Udtog af deres Skrifter (dog saaledes ɪt man stedse vil kunne adskille Epitomatoren ra den blotte Oversætter). Naturligviis naa enhver Forfatter svare for sine Meninger. Ingen skal blive indført, som jo har Stemmeret; nan høre da uden Fordom hans Stemme og prøve ɪen, hvad enten den lyder orthodox eller heterodox. I denne Samling tales kun til Forstandige, som vide at veie og prøve Stemmerne. Dette scrutinium kan da tillige tjene til Beviis paa de forskjellige Ausfuelser af Christendommen, hvilke for nærværende Tid finde Sted i den protestantiske Kirke. Aldrig var Mangfoldigheden større. Vel kunde man lige fra Reformationen skjelne flere

Skoler iblandt de lutherske Theologer; men længe indskrænkede dog disse sig til tvende Partier, nemlig Rigoristernes, som kaldte sig efter Luther, og Philippisternes, saa kaldte efter Melanchthon. Nu kan man derimod ei engang dele de theologiske Skoler eller dogmatiske Anskuelser efter Universiteterne; thi ofte lære nu paa eet Universitet Mænd af grundforskjellige Principer, som f. Ex. i Halle, hvor den gamle Knap foredrager den strængeste Supernaturalismus ved Siden af Wegscheider, Rationalismens ivrige Forfægter. Imellem begge synes Niemeyer at staae i Midten, dog saaledes at han nærmer sig den Sidste mere end den Første. Samme Forskjellighed vil man bemærke hos de Theologer, som have afgivet vota i Anledning af de Harmsiske Theses, med hvilke jeg vil begynde, da de have gjort saamegen Opsigt.

A.

Strid i Anledning af de Harmsiske Theses, fremstillet i Udtog af Harms's, Boysens, Meyers, Falchs, Ammons og Schleiermachers Stridskrifter.

Claus Harms, Archidiakonus i Kiel, bekendt som from, veltalende, genialsk Prædicant og om ivrig Tilhænger af det gamle dogmatiske Syem, udgav i Anledning af Jubelfesten en liden Bog, 35 S. 8., under Titel: "Das sind die 95 heses oder Streisätze Dr. Luthers, theuren Anenkens. Zum besondern Abdruck besorgt und mit ndern 95 Sätzen als mit einer Uebersetzung aus o. 1517 in 1817 begleitet von C. H." Forfatteren erklærer sine Sætninger at være stilede imod llehaande Vranglære og forvirret Vidskab (allerley rr- und Wirrwissen) i den lutherske Kirke, tilbyer at ville forsvare og oplyse dem videre; og beder lle ægte Lutheranere om Hjelp, hvis han derved kulde faae for meget Arbeide paa een Gang. Skjøndt nu disse theses allerede ere læste (jeg haaer, ogsaa overveiede) af mange danske Theologer, are de dog et altfor mærkeligt Tidens Tegn til at unne forbigaaes i denne Oversigt. Dog tillader

Rummet mig kun at meddele nogle af de
charakteristiske, saaledes som følger:

3. Med Ideen om en fremskridende [
mation, saaledes som man har fattet denn[
og formeentlig *) paamindes om samme,
merer man Lutherdommen ind i Hedenskal[
Christendommen ud af Verden.

9. Som vor Tids Pave, vor Anti[
kunne vi nævne i Henseende til Troen Forn[
og i Henseende til Gjerningerne Samvittig[
(efter den Stilling, man har givet begge
Christendommen, Gog og Magog. Aabenb. [
hvilken sidste man har paasat den tredobbelte K[
Lovgivningen, den Dont at berømme [
straffe.

10. Men Samvittigheden kan ingen
give, men kun foreholde og indskjærpe de Love,
Gud har givet; den kan intet berømme, uden
Gud haver berømmet; ei straffe uden ved at
holde Guds Straffe, — efter Guds Ord, h[
er Samvittighedens Text.

*) Er Originalens vermeintlich ikke en Tr[
istedetfor verschiedentlich?

Overs.

15. Calixtus, som adskilte Dydelæren fra
)eslæren, har sat Majestætens Stol hen til
mvittigheden, og Kant, som lærte Samvittig-
ens Autonomie (ↄ: egne Lovgivning) har sat
ı op derpaa.

16. Det fortjener en historisk Oplysning,
orledes Ordet "gudfrygtig" er traadt tilbage for
fremtrædende Ord "samvittighedsfuld" efter de
værende Tidsbøger, og, om det ei lader sig godt-
ıre, at den saakaldte Samvittighedsfuldhed fra
ilds Tid har befordret Samvittighedsløshed.

17. Hører Samvittigheden op at læse, og
yynder selv at skrive, saa falder det lige saa for-
elligt ud, som Menneskenes Haandskrifter. Man
evne mig en Synd, som Enhver anseer for at
ere det!

21. I det sextende Aarhundrede kostede
yndstilgivelse dog Penge; i det nittende har
an den ganske omsonst; thi man opvarter sig selv
rmed.

22. Den daværende Tid stod høiere end den
erværende, — thi nærmere Gud.

26. Skjelve og bæve maa man, naar man
etænker, hvor ugudelige, d. e. uden Gud og hans
rygt, Menneskene nu ere.

27. Efter den gamle Tro har Gud
Mennesket; efter den nye Tro skaber Men
Gud, og naar det har ham færdig, sige
Heida! Es. 44, 12—20.

32. Den saakaldte Fornuftreligion er
blottet for Fornuft eller for Religion, ell
begge tillige.

33. Ifølge den seer man Maanen ist
Solen.

34. Man maa adskille en dobbelt S
brug: Fornuft som Indbegreb af alle de
kræfter, der udmærke Mennesket, og Fornuf
en særegen Sjelekraft.

35. Om du bruger den høire eller v
Haand, det er ligegyldigt; men Foden iste
Haanden, eller Øret istedetfor Øiet, det e
ligegyldigt; og ligesaa lidet er det ligegy
med hvilken Sjelekraft du fornemmer Religi

36. Hvo som med sin Fornuft kan fatt
ligionens første Bogstav d. e. "hellig", den
mig at komme til sig.

37. Jeg kjender et religiøst Ord, som Fo
ten halvveis er mægtig og halvveis ikke: "Høi
Fornuften siger: ikke arbeide o. s. v.; forva
Ordet til 'Høitidelighed", saa er det strax
draget Fornuften, den for underligt og for

Ligedan Vielse, Velsignelse. Sproget er fuldt og Livet saa rigt paa Ting, der ligge ligesaalangt borte fra Fornuften som fra de legemlige Sandser. Deres fællleds Gebeet er det Mystiske; Religionen er en Deel af dette Gebeet. Terra incognita for Fornuften.

38. Fornuften maa tages nøie i Øiesyn; thi ofte gebærder den sig og taler, som om den havde været der, saa hjertelig, saa gemytlig, troende eller hvad man vil kalde det.

41. Nogle af den aabenbarede Religions Sandheder formaaer Mennesket, efterat de ere ham givne, at gjenfinde under visse Phænomener i Naturen og Menneskelivet. Disse tilsammen, to eller tre, kalder man den naturlige eller Fornuftreligion, uagtet Fornuften ogsaa derved hverken har at give eller tage.

46. Fra visse Præsters Læber lyde Ordene: "Vor Frelser og Forløser", ligesom under Brevene de Ord: "Deres Ven og Tjener." Men Charakteren af deres Prædikener er denne: De lade Patienterne) indtage Recepten istedetfor Medicinen; med gangbare Ord: igjennem Forstanden til Hjertet.

47. Naar Fornuften i Religionssager vil være mere end Læg (laicus), saa bliver den en

Kjætterske. Vogt dig for hende! Tit. 3, 10. Iøvrigt seer det ud, som alle Kjætterier igjen vare løsladte paa eengang. Samvittighedsmænd *) og Naturalister, Socinianer og Sabellianer, Pelagianer, Synergister, Cryptocalvinister, Anabaptister, Syncretister, Interimister o. a. fl.

50. Vi have et fast Bibelord, paa hvilket vi agte, 2 Pet. 1, 19.; og at Ingen med Magt skal forbreie os det som en Veirhane, det er der sørget for ved vore symbolske Bøger.

56. I de oplysende Noter til den i Aaret 1815 til Almue- og Skolebrug udgivne Altonaer Bibel hersker, som den Lærde udtrykker sig, det rationalistiske Ansyn, — som Folket kaldet det, — en ny Tro, — efter bibelsk Sprogbrug, hvilken gaaer dybere og betegner skarpere, — Djevelen. Eph. 2, 2.

(Polemiken imod den Funkiske Bibel gaaer igjennem Theses 54—62 incl.).

63. Man skal lære de Christne, ikke at sætte blind Tillid til deres Præster, men selv see til med og granske i Skriften, ligesom Berrhoenserne Act. 17, 11. om det og forholder sig saaledes.

*) Gewissener, et nyt kjættersk Parti, hvis Oprindelse man vil see i 9de Thesis.

64. Man skal lære de Christne, at de have
let til ikke taale hvad der er Uchristeligt og Ulu-
hersk paa Prædikestolene, i Kirke- og Skole-
øger.

65. Naar ellers Ingen bekymrer sig om Lær-
ommen, da er det at befrygte, at Folket selv vil
jøre det, hvilket vistnok hverken kjender Maal
ler Maade.

66. Tillid kan Folket ikke have til de Over-
ommissarier i Kirken, af hvilke flere ere i Raab
r, at de selv ikke have Kirkens Troe.

69. Vranglærernes Parole er Joh. 4, 24,
ud er en Aand, og alle, som ham tilbede, bør
bede ham i Aand og Sandhed. De gebærde sig
rmed, som om de havde fanget den hele christe-
ge Kirke ja Christum selv i hans Tale.

71. Fornuften gaaer rasende omkring i den
therske Kirke: river Christum ned af Alteret,
aidder Guds Ord af Prædikestolen, kaster Skarn
!) i Døbevandet, sammenblander alle Slags
olk ved Fadderskab, bortvisker Indskriften over
skriftestolen, piber Præsterne ud, og alt Folket
ter dem; og det har den allerede længe gjort.
ndnu binder man den ikke? Det skal tvertimod
ere ægte luthersk og ikke carlstadisk.

72. Vel kunde den katholske Kirke, som man anmoder den om *), høitideligholde Reformations-festen med os; thi den er ligesaa luthersk som vor, hvad den herskende Tro i vor Kirke angaaer.

75. Gjerne vilde man nu gjøre den lutherske Kirke som en fattig Pige rig ved en Copulation. Fuldbyrder dog ikke Acten over Luthers Been **)! De blive levende derover og da — Vee Eder!

77. At sige, Tiden har borttaget Skillevæggen imellem Lutheranere og Reformeerte, er intet reent Sprog. Det gjælder om, hvilke der ere affaldne fra deres Kirkes Tro, Lutheranerne, eller de Reformeerte? eller begge Partier?

82. Ligesom Fornuften har hindret de Reformeerte i at udbygge deres Kirke og bringe den til Enighed, saaledes vilde Fornuftens Optagelse i den lutherske Kirke kun anrette Forvirring og Ødelæggelse i samme.

*) Hvo har anmodet den derom? I Danmark Ingen; og saavidt jeg veed, heller Ingen i Tydskland. Udg.

**) Som om Luther ikke selv paa det Sted, hvor nu hans Been hvile, havde underskrevet den Wittenbergiske Concordie A. 1536.
Udg.

83. Forvirring med Bekjendelsesskrifterne, m ei ere andet end en bestemt almeen-antaget ortolkning af den hellige Skrift.

84. Forvirring med de auctoriserede og an-gne Kirkeagender, Psalmebøger og Catechismer, jesom da allerede det offentlige Foredrag hist og r fremtræder paa det hellige Sted i en gruelig arp Modsigelse.

85. Forvirring iblandt Lærerne, naar den e prædiker gammel, den anden ny Tro. Det a høit priste Valgsprog 1 Thess. 5, 14. "Prøver lt og beholder det Bedste!" bliver falskelig for-aet om fri Prøvelse af den bibelske Tro.

86. Forvirring i Forholdet imellem Lærere Menigheder. Henrik von Zütphen har fremsat Thesis: "Christi Kirke deler sig i Præster og egmand." De nye Vranglærere vilde udtrykke j: Christi Kirke deler sig i Vogtere og Ikkevog-re. — Ja, vare Præsterne rette Vogtere (Küster) ustodes!

87. Forvirring med andre Kirker. Enhver roer paa Bibelen efter forskjellig Fortolkning, n hvilken de have forenet sig. I antage denne, hiin Fortolkning og derhos ville vi elske og agte nanden. Fornuftreligionen vil ikke vide af no-

gen Fortolkning uden af den, som ethvert Hoved gjør sig for i Dag og maaskee for i Morgen.

88. Forvirring med Staterne. Disse have lovet Kirken deres Beskyttelse paa de dem af samme forelagte Bekjendelsesskrifter. Af saadanne vil Fornuftreligionen intet vide. Men det religiøse Element i Mennesket, naar det ikke ligger bundet til en guddommelig Aabenbaring, er et frygteligt Element.

89. Forvirring i det borgerlige Liv. Dette er med ethvert betydeligt Phænomen og Anliggende draget over i Kirkens Kreds. Ved Fornuftreligionen var ingen Ægtemand i et Land sikker paa sin Hustrue, og intet Menneske paa sit Liv; ingen Eed var tilladelig, ret ligesom hos Qvækerne, men af modsatte Grunde."

Disse ere de fornemste af Harms's Theses. Ligesom de bleve fremsatte til Strid, saaledes egnede de sig ogsaa til Strid. Imidlertid vil Udgiveren af Theol. Bibl. saa meget mindre paa dette Sted optage den til alle Fornuft-elskende Theologer henkastede Handske, som dette vilde være overflødigt, da Sagen nu saa alsidigen drøftes i Tydskland, og han desuden tilforn har yttret sig (upo-

Theses) om de fleste af Hr. Harms's Yndlingstheses, ja i Anledning af samme Fest just om den idst afhandlede Materie (de tvende protestantiske Kirkers Forening, i Jubelgave for evang. Christne S. 114—140). Jeg vil her blot referere hvad der i Tydskland er forhandlet, forsaavidt det er kommet til min Kundskab og fortjener Opmærksomhed. Kun een Theolog af Navn, nemlig Dr. Ammon i Dresden (om hvem mere siden) har offentligen billiget de Harmsiske Theses. Flere have derimod bestridt dem. I Holsteen skeede dette først af Consistorialraad J. Boysen (i Borsfleth) ved 95 Antitheses, skrevne paa Latin, men siden oversatte paa tydsk og forsynede med Anmærkninger (af Harmsisk Tendents) ved tvende (saakaldte) Ulærde. Strax efter udkom "Menschenverstand. Ueber und gegen die 95 Theses des Hrn. Harms. Mit Rücksicht auf seine herausgegebenen Jubelpredigten. Von F. M. Meyer, Prediger zu Hagenberg auf Alsen. Schleswig bei K. Koch. 86 S. 8. Ingen af disse Forfattere følger Harms Skridt for Skridt, for at bedømme alle de falske og halvsande Sætninger, som han fremsætter, og adskille fra hans Overdrivelser alle Sandheder og gavnlige Raad, som detractis detrahendis ligge skjulte under mangen Thesis.

Boysens Antitheser røbe vel i hver enkelt Artikel en aldeles modsat Tendents, og ere, endnu oftere end man kunde ønske, diametraliter stilede imod de Harmsiske Theses; men, med Undtagelse af nogle Bibelsprog, ere de hverken deducerede af de første dogmatiske Grunde eller af hinanden indbyrdes. Til Prøve leveres nogle af dem, hvortil man ovenfor vil finde de tilsvarende Theses.

9. I vor Tid er intet mere skadeligt og til Hinder for sand Christendoms og Dyds Erkjendelse (ɔ: mere Antichrist), end at foragte og fornægte Fornuften og Samvittigheden.

10. Gud har indgravet sin Lov i Menneskenes Samvittighed, efter Paulus i Rom. 2, 14. 15. Guds Ord stadfæster, og ligesom helliger hvad Gud har kundgjort os ved Samvittigheden.

15. Calixt og Kant have ingenlunde undbraget Gud den ham tilkommende Ære, naar de gjengave Fornuften og Samvittigheden deres Kraft og Ære, som Gud har tillagt dem.

17. Du modsiger Pauli Udsagn, (Rom. 2, 14. 15. Ingen, naar han ikke er aldeles raa eller blændet af Lidenskaber eller Ondskabs Slave, kan fare vild i Henseende til hvad der er godt og ret, eller ondt og uret.

22. *) Maatte de da vende tilbage — Du i det mindste ønskede det — de Overtroens Tider, maatte Catholicismen vende tilbage og Hedenskabet med den. Act. 17, 22. — Gud har altsaa opvakt Luther for at afdrage de Christne fra sig? — Men veed Du ikke, at det er Overtroen og de dunkle Religionsfølelser, som afdrage Mennesket fra Gud? Matth. 15 7—9.

33. Just det er Solen, hvad Du holder for Maanen, efter Jesu Vidnesbyrd. Matth. 6, 23.

35. Visselig kommer det meget an paa, med hvilken Aandskraft Du fornemmer Religionen. Derfor vogt Dig, at Du ikke udleder Religionen fra Følelsen eller Phantasien; Du vilde ellers gribe efter Skyggen og Hjernespind, men ikke efter Sandheden.

36. Hvo som ikke antager Fornuftens Kraft og Værdighed, fornemmer intet af Guds Aand, 1 Cor. 2, 14. Den, som bestræber sig for at

*) Ved at fremsætte denne Thesis ironisk har Forf. ei alene forglemt de bekjendte Love for dette Skriftslags; men tillige gjort sig skyldig i samme Feil, som han i sin 27de Antithese paaanker hos sin Modstander, hvorom hans tydske Oversættere ei heller have undladt at minde ham.

bringe en saadan til rigtig Erkjendelse, han søger at vaske en Mohr hvid.

37. Hvad Mennesket ikke gjennemvandrer ved Fornuftens Haand, men troer at opdage ved dunkle Følelser, eller at gjennemflyve med Phantasien, det er ham en terra incognita og skal evig blive det.

41. Den saakaldte naturlige Religion, som fremgaaer blot af Forstanden, er en ganske anden end Fornuftens Religion. Denne er altid overnaturlig og aabenbaret, og indeholder saaledes alt, hvad Mennesket behøver at vide for at opnaae sit Maal og forarbeide sin Salighed *).

50. De symbolske Bøger foreskrive aldeles ingen Regel, hvorefter den hellige Skrift skal fortolkes, hvilken de selv fremstille som den eneste Troesnorm. Men de forklare den bedre end Du 2 Pet. 1, 19. og andre i dine Theses anførte Skriftsteder.

*) Denne Thesis, hvorpaa det kommer saa meget an ved Bedømmelsen af Forfs. System, er saa dunkel, at Forf. ifølge den synes paa eengang at være baade Rationalist og Suprarationalist. Mange have kaldet Fornuftreligionen en middelbar Aabenbaring; men med hvad Ret kalder Forf. den overnaturlig?

63. Ja vist skal man lære Folket at dømme rigtigen om Religionslærerne, 1 Joh. 4, 1. 2. Tim. 6, 3. 5. Men man skal ikke skrige, ikke tilhviske Almuen, at disse eller hine Lærere, til hvilke den endnu har Tillid, fordi den seer, at de lære de guddommelige Ting af Bibelen, overeensstemmende med Fornuften, med sand Følelse og Varme, samt føre en from og retskaffen Vandel, ere falske Propheter.

82. Allerede længe har Fornuften udøvet sine Rettigheder i vor Kirke, og langt fra, at Christendommen skulde havt Skade deraf, har det tvertimod bragt den stor Fordeel og Fremgang. Meget sjelden er Forvirring deraf opkommet, og aldrig uden at samme er bleven opvakt ved Raab af Ondskabsfulde og Ukloge.

86. Den vise, fromme og ustraffelige Forkynder af den sunde Lære bliver allevegne hørt, elsket og agtet af Sine. Hans Menighed savner intet, men glæder sig meget mere ved Sandhedens Lys, naar ikke En staaer derhos, som paastaaer, at Vogterembedet er ham betroet, og at han maae forrette det med Stentorstemme.

89. Natur og Erfaring lære, at ikke Fornuften, ved hvilken Menneskene efter Guds gode Willie skulde udmærke sig, hvilken saa alvorlig og

bestandig foreskriver og fordrer det Retfærdige og Gode, og hvilken vil have alle det offentlige Vels hellige og ukrænkelige Baand bevarede; men Fanatismen og den sunde Fornufts Fornægtelse kunne forstyrre det borgerlige Selskab, ja frembringe de afskyeligste Forbrydelser."

Saameget af Hr. Consistorialraad Boysens Oppositionsskrift.

Hr. Pastor Meyer banede sig Vei til en udførligere Drøftning og Berigtigelse af de meest anstødelige Harmsiske Theses ved at fixere sig visse Hovedpunkter, hvortil han kunde henføre sine Bemærkninger. Saadanne ere følgende sex:

1) Ubestemt Brug og modvillig Misbrug af Ordene Fornuft og Samvittighed.

"Jeg kjender — siger Forfatteren S. 9 — kun Fornuft som Ideernes Evne, Forstand som Reflexionsevne, og er det ikke Fornuften, hvilken "lærer eller lader sig lære Religion". (Theses 34), saa kjender jeg slet intet Organ for Religion, saa er jeg aldeles ikke istand til at begribe, hvad der er Guds Billede i os. Da bliver for mig intet tilovers uden Condillacs grove Empirismus, vor Aands Udvikling af vore Nerver;

da kommer Encyclopædismen igjen for Dagen, hvilken jeg ikke mere troede at skulle fornemme af en christelig-protestantisk Mund." — — — —

"Fornuft og Samvittighed skal kunne kaldes Antichrist, Gog og Magog, ifølge den dem imod Christendommen givne Stilling (Thes. 9)." — — —

"Men det Uforanderlige, det Absolutes Idee, med eet Ord, Fornuften kan ikke bringes i nogen Stilling. Det beholder fra Begyndelsen i al Evighed den samme Stilling. Ogsaa Religionen er som Idee ingen Stilling eller Omstilling underkastet, men forsaavidt den viser sig dogmatisk og historisk, staaer den som bekjendt i talløs forskjellige Stillinger, anderledes hos Muhamedanerne, anderles hos Braminerne. Men efterdi det Formelle i Tænkningen er bleven henført til almindelige evidente Love i Logiken, saa anvende vi med Rette disse uimodsigelige Forstands-Love paa det Religiøse i Aabenbarelsen og i Ordet, paa det Dogmatiske i de forskjellige Religioner; og selv de, som føle sig drevne til at opoffre nogle af Tænkelovenes Fordringer for Følelsen og Troen, som troe sig berettigede til at overskride deres Grændser, maae bekjende, at de af Fornuftgrunde bevæges dertil. Intet Hoved paa Jorden, som var vel forvaret, har endnu sagt: jeg troer fordi jeg er

ufornuftig; men mange vakkre Hoveder have sagt: jeg troede dette eller hiint, skjøndt jeg ikke tiltroe mig formelig at kunne bevise det; og dertil udbad mig min Erkjendelse eller Fornuften selv." – – –

"Om Samvittigheden ville vi fatte os kort. Mig er den Følelsessiden, vendt imod det Overs sandselige ved religiøssædelige Gemytsbevægelser – det Høieste i Mennesket. At en Lærer i den christelige Kirke nogensinde paastod: Samvittigheden kunde ved sig selv, uden Gud, give Love, belønne og straffe, at Nogen i denne Kirke har været saa vanvittig, paa en vis Maade at paastaae, at Samvittigheden havde skabt sig selv, det er mig aldeles ubekjendt. Er Kant bleven saaledes misforstaaet, saa var Kant i det mindste ingen Geistlig."

Om Harms's Foregivende, at have udgivet sine Theses til Kirkens Bedste, bemærkes S. 21: "Til Kirkens Bedste! Gud forbarme sig! Just det modsatte. Kaster kun ret mange Theses i den ene Vægtskaal, da skulle I snart see, hvorledes vild Tvivl og kjæk Vantro flyve i den anden, og hastigen veie hiin op. Det er netop det Sørgelige ved disse Theses, og det alene giver dem en Betydenhed. Stedse taabelig Overdrivelse paa den ene Side, og derfor stedse dristig Vantro paa den an-

den. Hvo er Skyld i, at Frederik den Store og mange fortræffelige Hoveder til hans Tid misskjendte den sande Christendoms høie guddommelige Eenfold og Værdighed; og derved i en vis Henseende bleve uvirksomme for ægte aandig Virksomhed? — Fanatismen bærer Skylden, den Modbydelighed, som disse dannede Mænd følede for vildt Klammerie, Ordstrid, Forfølgelse, hvortil de vare Vidner *). Al Overdrivelse hævner sig forholdsmæssig; Jesuiterne bragte Jansenisterne paa Skuepladsen; og i Kirkestaten skal der findes flere Atheister end i hele det øvrige Europa tilsammentaget. Mon Hr. Hs. Theses skulle gjøre en Undtagelse fra denne ved alle Aarhundreders Erfaring i Kirkehistorien stadfæstede Regel?

Nei. Thi hvad enten jeg har gjættet Hr. Hs. Mening eller ei, saa meget er afgjort, han har for Folkets Øine aabenbar gjort Vold paa Sproget. Den vilkaarlige Brug af Ordene Fornuft og Samvittighed ligger klart for Dagen.

*) Men dog ogsaa deres egen strafværdige Ligegyldighed for at kjende den sande Christendom.
Udg.

Men hvo som modvillig bruger Sproget og fordreier det, den angriber Folkets Høieste. Naar en Lærd i videnskabelige Værker forud erklærer, hvorledes han tager dette eller hiint Ord i en maaskee ikke gangbar Betydning: da bliver det et Spørgsmaal, om Sagkyndige ville tiltræde hans Talebrug. Men hvo som skriver for et saare blandet Publicum eller endog for den store Hob, han er allerede derved forpligtet til at udtrykke sig saa tydelig som muligt, omhyggelig at forebygge al Misforstaaelse, men fremfor alting at blive Sprogbrugen troe. Fornuft og Samvittighed ere forklarede i enhver Catechismus, disse Begreber ere trængte dybt ind i Almuens Aand; de ere dens Helligdom. Den tænker derved mindst paa denne eller hiin Philosophie f. Ex. den Kantiske. Den tænker eller føler derved, saasnart Ordene udtales, det Sande og Rette.

I det Forfatteren S. 25 gaaer over til sin anden Betragtning angaaende den Altonaer Bibel tilstaaer han forud ikke længere at ville iagttage samme Moderation som i første Afdeling, fordi han nu havde læst Hr. Harms's Jubelprædikener og deraf seet, at han endog havde behandlet paa Prædikestolen sin 55de og 66de Thesis, hvorfor Hr. M. nu reent ud anklager sin Modstander

for "baarer Unsinn und offene Verketzerungs-wuth."

Ved No. 2 ɔ: Forsvaret for den Funkiske Bibel ville vi ei opholde os; men blot gjøre den Bemærkning, at endeel af Hr. Ms. Forsvarsgrunde vilde kun da være gyldige, naar Pastor Funks Foretagende havde været aldeles privat. Saalangt Referenten er fra at billige Harms's Anfald paa dette Bibelværk og saalidet han veed at afværge personlige Uartigheder fra den Mand, som har tilladt sig at stemple et mislykket exegetisk Forsøg med Prædicat af djevelsk: saa er det dog unægteligt, at i en Udgave af Bibelen til Menigmands Brug bør slige vilkaarlige Fortolkninger, som mange af den Altonaer Bibels ere, ingenlunde taales.

3. Hæslig Forkjettren, slemme Vink.

Denne Afdeling gaaer især løs paa Thes. 5, 46, 66 og 73.

"Hvilke ere de visse Præster? Hvad hedde de? hvor boe de? Nederdrægtige Hyklere maae de være: men hvad var til alle Tider de, som angave Personer og ei kunde eller torde nævne dem?"

"Maaskee! altsaa: maaskee ogsaa ikke! Visse, maaskee!" ufatteerlige Ord.

I staae i alle Kjettermageres Lexicon skrevne med rødt Blæk, i mange gamle med Menneskeblod."

"Tvende Sandheder, som kom fra Himmelen, som opløfte Mennesket til den Høieste, hvoraf den ene holder den stupide Overtro i Afstand (Joh. 4, 24.) og den anden (Act. 10, 35.) gjør den menneskelige Slægt til een Familie, saadanne Sandheder i det guddommelige Ord betegnes som Vranglærernes Feldtraab og Parole. Er det Frækhed, Uforskammenhed eller ikke?" — — — —

"Den Slesvig-holsteenske Kirkes Overcommissarier kjender jeg rigtig nok ikke alle personlig; men dog ikke saa, og mig synes, at der er Mænd iblandt dem, som i Sandhed vilde gjøre ethvert Land stor Ære."

"Ville vi f. Ex. nævne den ene A. Naar nu denne A inden- og udenlands er bekjendt som en udmærket Lærd; naar begge Provindser høiagte ham som en værdig, talentfuld, alle rene Hjerter for Religionen indtagende, geistlig Taler; naar hans sjeldne Virksomhed er enhver Forretningsmand bekjendt; naar det humaneste, kjerligste Gemyt leder ham i det Embede, han nu i et Fjerdings Seculum har beklædt, ligesom i al hans Daad; naar hans hele Personlighed røber ædel Dannelse og ædle Sæder: siger mig da, hvad fordre I mere

af denne Overcommissarius? Ville I heller have en anden, som var eders Kjettersnuserie mere bevaagen? som kunde hjelpe til at gjøre Landet latterligt iblandt Fremmede, og hjemme sætte det i Fyr og Flamme? som begunstigede en Lære, der tykkes eder saa skjøn, forbi vi ikke vilde passe deri (Thes. 2)? som opvartede alle med den skarpe Kniv? (See Harms Jubelpræd. S. 17). — Det er mig en Glæde at vide saa bestemt, at Verdslige og Geistlige, at Borger- og Bonde lade denne ædle Mand vederfares fuldkommen Ret." — — —

4. Kirkedømme.

Forfatteren tilstaaer endnu ikke at være kommen i det Rene med sin Theorie i Kirkeretten. Saavidt som han hidindtil skjønner, stemmer han for at Kirkeregimentet ei maae blive uafhængigt af Staten. (Dette kan vel heller ingen Protestant ønske, naar Ordene tages strængt; thi det var at ønske en Pave tilbage. Men ihvor uforsigtigt Harms har udtrykt sig i den gode Thesis, var dette dog heller ikke hans Mening. Og Meyers Udraab ved denne Leilighed S. 57: Gott erhalte den König! finder Anmelderen ligesaa upassende som fornærmeligt

imod Hr. Harms som god Bøger og tro Unde-
faat).

5. Flygtige Bemærkninger over flyvende Sandheder.

Et i sig selv ubetydeligt, skjøndt med meget Vittighed krydbret, Capitel. Anledningen til Ti-
telen er, at Hr. H. taler i Jubelpr. S. 11 om "eine siegende fliegende Wahrheit."

6. Kjendetegn, hvorved Fanatismen aabenbarer sig.

Forfatteren angiver følgende fire: 1) Høit Jammerskrig over Tiden og dens Ugudelighed; 2) modsigende Tale over de vigtigste Gjenstande; 3) Anførelsen af Djevelen og Helvede som idelige Skrækkebilleder, og endelig 4) haanlig Foragt mod gode Gjerninger. Om det første siger han S. 69: "Naar en talentfuld Digter skildrer Saturns gyldne Tid, men sin egen som Jernalderen, saa glæder man sig over den herlige Fiction; naar en værdig Olding priser høit sin Ungdomstid, saa hører man rolig, ja mangen Gang med Fornøielse paa ham; naar en Philosoph sammenligner Tiderne og med Lærdom, Menneskekundskab og Be-
skedenhed vover en Parallel, saa er man opmærk

og belæres; naar en Geistlig af høi Dannelse Modenhed, en ædel Reinhard, indenfor An-
ıdighedens og Smagens Grændser ivrer offent-
n imod visse af Tidsalderens for det almindelige
: skadelige Bestræbelser, saa opløftes man og
r sig forædlet; men naar en anmassende Pastor
ber ud i Publicum: "Skjelve og bæve maa
n, naar man betænker, hvor ugudelige Menne-
ıe nu ere", saa smiler man medlidende og viser
ı hen til Historiens, Philosophiens og Erfa-
gens Skole."

Imod disse Oppositionsskrifter har Pastor
rms til Datum (den 10de April 1818), ei taget
Orde. Derimod har Hr. Dr. N. Falck, Pro-
or Juris i Kiel, udgivet et Sendebrev til
. Consistorialraad Boysen (Kiel 1818
S. Angehängt eine Erklärung des Hrn. Can-
aten Wehner, die Kinderlehre des Hrn. Pastor
rms betreffend), hvori han paaanker 1) at Hr.
har villet gjøre Stridsspørgsmaalet til en Ube-
eligbed; 2) at han ikke er bleven ved Sagen
n tillige har angrebet Personen (dette er vistnok
ld en Feil; men ogsaa Hr. Harms har gjort sig
ldig deri. S. 56de Thesis); 3) at han har valgt

det latinske Sprog til Sagens Forhandling. (Herom kan siges meget pro og contra. Salig Biskop Balle ønskede idelig, skjøndt forgjæves, at faae Religionsstridighederne førte paa Latin). Men det Vigtigste er Hr. Forfatterens Forsvar for de symbolske Bøgers Gyldighed i den lutherske Kirke. (Dog følger endnu ikke af dette meget vel udførte Forsvar, at Harms i Hovedsagen beholder Ret. Det er langt fra, at Confessio Augustana lærer imod Fornuft og Samvittighed eller nedsætter de gode Gjerninger. See om det sidste Art. VI, hvilken stedse bør nøie forbindes med Art. IV samt XX Art. Ei heller have de Reformeerte ved Unionen forlangt, at deres lutherske Brødre skulde forkaste den Augsburgske Confession; med blot, idet de knæle ved Siden af dem omkring Herrens Bord, forglemme den, dog ene for Skolen tilføiede, Antithesis i X Art. improbant secus sentientes).

Den Harmsiske Strid forplantedes fra Holsteen til Oversaxen især *) derved, at Dr. Ammon,

*) Thi Candidat Sack i Berlin havde i Forveien udgivet en med Beskedenhed og Maadehold forfattet Critik over Hs. Theses.

Overhofprædikant i Dresden, indrykkede i andet Bind af sit theologiske Magazin en saakaldet Prøvelse af hine Theses under Titel: Bittere Arznei für die Glaubensschwäche der Zeit, hvilken Censur ogsaa er særskilt udgivet. I Henseende til Kirkeregimentet er han af anden Mening; ei heller vil han underskrive Harms's Udfald mod den Altonaiske Bibel; men iøvrigt bifalder han de Harmsiske Yttringer som "gamle Sandheder;" ja mod de tvende evangeliske Kirkers Union udlader han sig endnu fast haardere end Harms selv. Da Ammons Critik ei støtter sig paa Argumenter, men alene bestaaer af declamatoriske Bifaldsraab og nogle faa forbindende Tanker, hvormed han har sammenknyttet de fornemste Harmsiske Theses; saa tillader den intet Udtog; men dens Tendenz og Overeensstemmelse med Ammons noksom bekjendte Grundsætninger er for dem, som ei maatte kjende samme, klarligen lagt for Dagen i følgende Sendebrev:

"An Herrn Oberhofprediger D. Ammon über seine Prüfung der Harmsischen Sätze. Von D. F. Schleiermacher, O. O. Lehrer der Theol. an der Univ. zu Berlin 1818. 92 S. 8vo."

Begyndelsen gjør følgende korte Dom over H. og hans Theses: "Jeg agter Hr. Harms som en velsindet, aandig og af ædel Iver besjelet, sand christelig Mand og glæder mig over hans udbredte Virksomhed. Han vil sikkert stedse blive en velsignet Geistlig, og jeg ønsker kun, at Venner og Fjender ville lade ham faae Ro til at sætte sig selv i sin rette Stilling *). Ihvorvel jeg dog ogsaa for har fundet meget at dadle hos ham; thi Catechismer med nye ti Bud og Prædikener uden Bibeltext ville ei ret behage mig; hiin vilde jeg aldrig bruge og disse vilde jeg som geistlig Opsynsmand ikke taale. Saaledes ogsaa, da disse Theses bleve mig bebudede, var jeg strax bange for, hvorledes den kjere Mand vilde trække sig ud af denne Sag. Ulærede Formen, som jeg kjender fra gammel Tid af egen Erfaring, er ikke lidet svær og farlig; og nu ovenikjøbet at slutte sig til Luther med sine egne Theses, ja at fremstille dem som en Oversættelse af hans (hvorved dog Aanden stedse maa blive den samme) til vort Aarhundredes Fornødenhed: dette syntes mig et meget dristigt ja forvovent Foretagende

*) Denne Dom og dette Ønske vil uden Tvivl enhver istemme, som har læst H s. Postille.

Udg.

)e, og jeg var nysgjerrig efter at see, hvad Hr. Harms vilde bringe os af lige Eenhed i elv, af lige Vigtighed for den nuværende Kirke, hvoraf han kunde fordre og vente lige Indfly= :. Naturligviis søgte jeg først, da jeg fik dem, en eller anden udført Parallel med Luthers ses; men det maatte jeg strax opgive, da alle= Overskriften sagde mig, at disse Theses ikke Luthers fattede een Gjenstand i Sigte, men stilede imod allehaande "Irr= og Wirr=Viden:" ykke, hvilke allerede røbede mig kun liden Lig= med Luthers Kjernesprog, da jo Viden hverken irre eller forvirre. — — — Hr. Harms be=)er med at gjøre sig en Pave, imod hvilken Theses skulle være stilede, eller rettere to for Fornuften og Samvittigheden. Men hver= holder han disse med deres Udsagn saa fast i te som Luther, ei heller gaaer han saa artigt Værks med dem, eller abstiller saaledes deres ler og Curialister fra dem selv, som Luther de. Og dog angaae Fornuft og Samvittighed nbar Hr. H. langt nærmere end Paven angik)er; og neppe har han med egne Øine seet saa= ne Ting at bedrives af dem, som Luther af sin Kort, disse Theses med deres Frem= og Til= sfaren over eiendommelige og fælleds Skrøbe=

ligheder, over hvad der var fjernt og nær, Forfatteren bekjendt og ubekjendt, med deres halvsande Orakelsprog og deres, Møien ei lønnende, Gaader, med deres brogede og af forskjellige Mennesker sammensatte Stiil, med deres Jagen efter Glimmer og Vittighed, have paa mig gjort liden eller ingen Virkning, uden Bedrøvelse over at see hvorledes Forfatteren, der ellers alt har frembragt saa meget skjønt, her havde overilet sig og grebet feil. Som Lynglimt ere de slet ikke forekommet mig, da disse, om de end ikke virkeligen antænde, dog altid have Kraft til at slaae ned og tænde; men som Raketer, af hvilke de fleste enten ikke ville stige, eller springe for tidligen, og kun faa fuldende deres Løb skjønt og regelmæssigen: dog ogsaa de ere jo kun en forgjængelig Lystild. Og ved Siden af de Lutherske Thesers grundige Alvor, simple Kraft og fromme Mildhed maatte disse tabe endnu mere."

"Men at nu De, Høistærede! (hermed vendte Schl. sig til Ammon) anseer disse 95 Sætninger tilhobe for gamle Sandheder, det kom mig ganske uventet; deels fordi mange ere altfor paafaldende falske, deels fordi jeg erindrede mig saa meget endnu nyligen fra Deres Dogmatik, som slet ikke vilde stemme med disse Theses. Om noget være

nig tilladt allerede nu at spørge, og det uden
lge en bestemt Orden. Troer De da virkeli=
at Calixtus, i det han skilte Dydelæren fra
Blæren, har begaaet den svære Synd, at sætte
stætens Stol til Samvittigheden, og at Kant
ig har sat den op derpaa? I Deres christelig=
øse Moral meente De dog endnu, at den
ske Formel ikke var forskjellig fra selve Jesu
n: følgelig har jo Jesus selv, ligesaavel som
, efter Deres Mening dengang, sat Samvit=
ıen paa Majestætsstolen? Og hvis det er saa
jt at adskille Dydelæren fra Troeslæren: har
ı ikke gjort det samme, idet De har skrevet en
l, som er en fra Deres Dogmatik ganske for=
g Bog? og har De ikke for nylig erkjendt det
e for gavnligt, idet De har skjenket os Deres
ıatik paa ny, uden at optage Moralen deri?
g nok synes Hr. Harms i sin velmeente Iver
verle to Ting, nemlig: 1) at adskille Dyds=
fra Troeslæren, og 2) at adskille Samvit=
en fra Guds Ord. Kun ved det sidste bliver
tætens Stol sat under Samvittigheden, fat
e med Hr. H. Men det har Calixtus slet
jort; thi hans theologiske Moral hviler alde=
ıa Guds Ord. Derimod billiger De vist selv
, at Troeslæren efter Guds Ord og Dyds=

læren efter Guds-Ord adskilles fra hinanden; og Calixtus har intet videre gjort. Hvorfor lader De da den brave Mand og alle hans Efterfølgere, Dem selv iberegnet, overfuses af Hr. Harms; og hvorfor siger De ham ikke hellere, at ogsaa han har billiget det samme i sin 9de These! Thi hvis Troen har en anden Antichrist end Gjerningerne: saa vil det sikkert ogsaa befindes tjenligt, at modsætte enhver en egen Læresætning."

Derefter viser S. i Detail, hvorledes hartad enhver formeentlig Vildfarelse og Afvigelse fra det gamle System, hvorimod Harms ivrer, findes i Ammons Lærebøger, selv i hans nyeste Dogmatik. Vi nøies med nogle faa Exempler: Ammon billiger Hs. Klagesang (i 24de These) over at man nyligen har slaaet Djævelen ihjel og tilmuret Helvede. Men endnu i Ammons nye Dogmatik §. 72 er Djævelen — rigtig nok kun i en Anmærkning, men den maa dog ei forbigaaes — en poetisk Ting, og i §. 73 er det ophøiet over al Tvivl, at det moralske Onde maa udledes af naturlige Aarsager, hvorimod det kun er den bekjendte tredie Person i Pluralis (de andre), som i §. 71 foredrager Læren om Djævelen. Altsaa dengang har Hr. Ammon selv

slaaet Djævelen en Smule ihjel, og kun gjemt Liget i Spiritus i en god Hensigt. Ligedan forholder det sig med Helvede; det er vel just ikke tilmuret i Ammons Dogmatik §. 177 og 178, men det har dog en beqvem Bagdør, hvoraf enhver kan komme ud igjen; og det kommer visselig Hr. Harms ud paa et.

Schleiermacher fortsætter sin Beviisførelse for Ammons Inconseqvenz med Grundighed igjennem det hele Skrift; men i den første Halvpart tillige med bidende Ironie, i den anden derimod, naar han kommer til det af Ammon saa bittert dadlede ja bespottede Unionsværk, med stræng Alvorlighed. Han bebreider ei Ammon hans tilsyneladende Troesforandring, men vel, at han i sin Censur taler som en gammel symbolsk Theolog, der aldrig havde gjort sig selv skyldig i de Feil (virkelige eller foregivne) som han nu saa haardt irettesætter andre for. S. erindrer, at hvis Ammon virkelig var kommen til et ganske nyt Resultat under sine Granskninger, burde han, som en anseet Theolog og fornem Geistlig, forelægge den lærde Verden sine Grunde, tilbagekalde sine forrige Vildfarelser og ei halte til begge Sider, som han vilde tilhøre begge Partier. I Anledning af den i Preussen og flere tydske Lande begyndte Union imellem de to

evangeliske Kirker, imod hvilken Harms og Ammon have yttret sig saa ukjerligt og med en saa blind Iver, erindrer Sch. Ammon om, at han tilsort har billiget den og kun tvivlet om Muligheden af at sætte den igjennem. Tillige anbringes mange fine og dybt hentede Bemærkninger om Kirkernes indbyrdes Forhold og de omstridte Punkters relative Vigtighed. Kort, Schleiermachers Stridsskrift er ligesaa vigtigt for Videnskaben og den gode Sag, som det maa have været smerteligt for Ammon. Denne har vel faa Dage efter udgivet:

"Antwort auf die Zuschrift des Herrn Dr. Fr. Schleiermacher über die Prüfung der harmsischen Sätze." Hannover u. Leipz. 1818. 48 S. 8.

men derved ikke oprettet det Tab, som hans literære Reputation har liidt ved hans Deeltagelse i nærværende Strid. Ingen af Ss. Argumenter ere gjendrevne; men Alt skal være udjævnet med de Bemærkninger, at Ammon stedse har været en rationalistisk Supernaturalist, at han allerede i den første Udgave af sin Dogmatik har erkjendt Jesu "høiere Værdighed" (men mon ogsaa tydeligen og bestemt fremsat Kirkens Lære om Jesu Guddom og hans tvende Naturer?) at han i et Program har erklæret sig for Jesu virkelige Opstandelse fra de Døde o. s. v.

saalibet som Schs. Indvendinger derved ere løste, alidet har Ammon været i Stand til at forsvare a utidige Iver imod Unionen. Derimod har in hos alle billige Læsere vundet ved sit Svar den ore Fordeel, at de ville troe, hvad han forsikkrer m ærlig Mand, at han ved sin Spot over Brø-eomarmelser o. m. d. ved Jubelfesten ei har nkt paa de berlinske Geistlige af begge evangeliske onfessioner, hvilke paa hiin Høitidsdag i Fore-ng nøde den hellige Nadvere, og derved betyde-gen lettede de dogmatiske Discussioner, hvilke dnu fortsættes imellem de tvende Skolers heologer.

Schleiermachers "Zugabe zu meinem Schrei-n an Herrn Ammon, Berlin 1818, 18 S. 8." beholder nogle Berigtigelser til Ammons Svar, den Bekjendelse, som Læseren vil istemme, at n er bleven skuffet i sin Forventning om et til-dsstillende Svar paa sin alvorlige Tiltale.

S. Af Harms's Forsvarsskrift, som nu er ud-kommet, skal Udtog blive leveret i næste Bind.

B.

Dr. Aug. Herm. Niemeyers Blik paa den nærværende Tid og Ønsker for Fremtiden.

(Dette Stykke udgjør Slutningen af hans lidet Skrift, "Die Universität Halle nach ihrem Einfluß auf gelehrte und praktische Theologie in ihrem ersten Jahrhundert, seit der Kirchenverbesserung dem dritten. Der Säcularfeyer der Reformation gewidmet von Dr. A. H. Niemeyer, Canzler und Professor der Theologie. Halle u. Berlin 1817. CXX Pag. 8vo." Den historiske Skildring er udkastet med let og sikker Haand, med Retfærdighed og billig Skaansel, med Upartiskhed mod de forskjellige Skoler, hvortil de hallische Theologer have bekjendt sig. Kun Semlers Berømmelse synes mig at være noget overdreven).

"Spørger man, om Kirken overhovedet har forbedret sig i sit Indvortes, og om den har nærmet sig til, eller fiernet sig fra sin hellige Stifters høie Idee, at fremstille et Sandhedens og Sædelighedens Rige, et aandigt Guds Rige: saa tilstaaer jeg, at jeg veed det ikke. Historien, mine stille Timers troe Selskaberinde, har igjennem alle Aarhundreder ladet mig iagttage omtrent

det samme Forhold imellem det Slette og det Gode, imellem Ukrudet og Hveden. I det Enkelte var Kirken unægteligen, ligesom hele Menneskeheden, voxen fra sin Umyndigheds Stand. Men en ond Aand, Vildfarelsens og Lidenskabernes, stillede sig stedse, lige fra Apostlenes Dage, ved Siden af Guds hellige Aand, hvilken i alle Tidsaldere har boet i Jesu ægte Disciple. Hiin fremtræder stedse paa ny, snart som Overtro, snart som Vantro, snart som hierarchisk Aandsundertrykkelse, snart som vildt Sværmeri, snart som raa gudforglemmende Sandselighed, snart æggende Mennesket til Forfølgelse, snart indbyssende det til Ligegyldighed for alt Helligt; uophørlig skiftende Gestalt, og just derfor saa vanskelig at bekjæmpe. Men just saaledes ogsaa den guddommelige Aand! Mindre synlig end hiin — thi den boer i Sjelens Dybde — virker den, stedse den samme, skjøndt rig og mangfoldig i sine Virkninger, i det den snart mere oplyser Forstanden, snart mere varmer Hjertet, til alle Tider, selv de mørkeste og meest fordærvede. Der gives Perioder, da den viser sig kraftigere og seierrigere for os, og da synes Guds Riges Herredom at bryde synligen frem. Men for det meste holde vi os da til enkelte Phænomener og forglemme det Heles Tilstand; indbilde

os, at Seieren er hardtad ganske vunden, og maa see, hvormeget der endnu er tilbage at bekjæmpe, og hvormeget selv af det, som synes guddommeligt, der er menneskeligt og forgjængeligt. Saaledes prise vi Reformationens herlige Tid, og forglemme, at Luther neppe kunde bevæges til, paa sit Livs Aften ei ganske at forlade sit Wittenberg og begive sig i Eensomhed, for ikke at være Vidne til dette Sodomas Forvildelse (saaledes udtrykker han sig), af hvilket han havde haabet alt.

Og saaledes vil det blive! Saaledes har Kirkens Herre forudsagt det. Godt og Ondt vil stedse voxe jævnsides indtil den sidste Høst. Forgaae skal hans Kirke ikke. Det haaber eller frygter kun den, som sætter Mistillid til hans Ord. De stedse tilbagevendende Ængstelser, den driftige Lyst til at hjelpe og redde, Fyrsternes Deeltagelse selv, saa længe de vedblive at beskytte Troesfriheden, det Held, som følger saa mange, maaskee mere velmeente end ret overlagte, fromme Foretagender, den alvorligere Stemning hos mange ungdommelige Gemytter, alt dette beviser, at Religionen endnu haandhæver sin fulde Kraft. Kun bør vi ikke vente for meget af forbigaaende Særsyn, hvilke saa ofte blot tilhøre Moden. Det lærer os deres hurtige Afvexling. Ogsaa ligger det i al Efterabens

Væsen, hvilken stedse er uden Gehalt og af kort Varighed. Hvad der skal bestaae, det maa fremgaae af Gemyttets Dybde, eller af klar Indsigt og fuld Overbevisning. Foranledning kan gives udenfra, Spiren kan vækkes. Men den henvisner, naar dens Rod ingen beqvem Jordbund finder. I os — ikke i Klædningen, ikke i helligede Formeler, ikke i den Korsfæstedes udvortes Symbol — i os maa Christus boe. Han er ikke hist, ikke her; han er allevegne hvor han rettelig erkjendes.

Det er menneskeligt og altsaa tilgiveligt, at Enhver haaber det Heles Vel af det, som tykkes ham det gavnligste og hvoraf han hos sig selv erfarede Virkningen. Det er endog agtværdigt, naar han med reen Iver søger og forfølger det paa sin Vei. Snart haaber man det af en ny Fastsættelse af Lærebegrebet til Indskrænkning af Lærefriheden; snart af et strængere Kirkeregiment og indgribende Kirketugt; snart af den hellige Skrifts og fromme Tractaters almindelige Udbredelse; snart af en forædlet eller mere sandseliggjort Gudstjeneste; snart af den hellige Sang; snart af Kirkernes Forening; snart vel ogsaa af en Philosophies Indførelse, hvilken skal forsone Fornuften med Troen og Troen med Fornuften. I alt dette ligger Sandt og Godt. Men det Enkelte udretter

ikke saa store Ting; og de fleste — de ville kun
befordre kun, ofte uretfærdige imod alt and
dette Enkelte, fordi det er deres eller dem det
reste. Saa virke da Enhver efter sin Kraft og In
sigt til det fælleds Maal. Kun blive Misbrug
al paatrængende Magt langt borte! Ogsaa
vover om hiint Enkelte at meddele oprigtigen mi
Ansyn til Prøvelse og at ende med Ønske f
Fremtiden.

Nye symbolske Skrifter? Hvortil?
Det blev dog kun Menneskeværk. Have vi
ikke fuldkommen nok i det guddommelige Ord?
De tidligere vare nødvendige til Lærdommens Be
kjendelse imod den herskende Kirke, hvilken ankla
gede os for Vranglære. Men havde vi kunnet
undvære dem, da var der kommet langt mindre
uværdig og unyttig Strid ind i vor Kirke. "Drik
ker dog, sagde Luther, heller af Kilden selv, end
af Bækkene, som udstrømme fra Kilden."

Ingen Indskrænkning af Lærefriheden!
Derimod anbefale, fremme og haandhæve man
stedse Læreviisdommen. At spørge efter den

og vaage derover, være en Hovedsag for Alle, som skulle prøve Kirkens Lærere og føre Opsyn over dem!

Men fjern blive enhver Bestræbelse for at sætte nogetsomhelst sluttet System igjennem, det hedde kirkeligt, mystiskt eller rationalistiskt! Thi derved miskjendes den saa høist ulige Trang til, og Uendeligheden af de religiøse Anskuelser; det leder til Ufordragelighed imod Gammelt og Nyt. Denne røber sig allerede hist og her fra begge Sider, begjerlig efter at fordunkle hæderlige Mænds store Fortjenester, ja kalder vel endog deres redelige Bestræbelser for at finde Skriftens Mening — ugudelig.

Enhver tale, hvor det kan gavne, aaben og frit som han tænker. Ingen ville synes anderledes, end han er. Dette er vor Ret og vor Pligt som evangeliske Christne, hvilke Reformationen har gjort frie.

Hvem den symbolske Kirketro med alle dens Bestemmelser forekommer at være ene beroligende, han holde trøstig fast derved. Men han udmale den ikke med fremmed Prydelse, med sødagtig Tale og spillende Ordklang, for at beqvemme sig efter Tidens Smag og "tage Qvinderne fangne." Saaledes have ikke Apostlene, ikke Luther talet.

Den, hvis Aand føler sig fri fra menneskelig Autoritet og Læreform, hvortil Scholastiker og Dogmatiker lidt efter lidt have bundet vor Herres simple Lære, den blive i sin Frihed. Men han skjule sig ikke bag Kirkesprog og Terminologie, hvoraf den hellige Skrift selv intet veed. De Kyndige mærke det dog, at han giver selv Bibelens Ord en anden Mening, end den, som de gamle Kirkelærere dermed have forbundet.

Da Religionen, hvilken skal erkjendes af Alle, og af Alle indpræges i Hjertet og Livet, er noget andet end den Videnskab, som vi kalde Theologie, og som ifølge sin Natur aldrig kan adskilles fra Philosophien: saa skal denne vel aldrig blive Alles Eiendom — thi den kan det ikke — men Lærestanden maa ei mangle den. Derfor studere Lærerstanden. Videnskaben gjør grundig, forsigtig, sikker, bevarer alene for at staae stille, og bringer Reformatorernes Værk, efter deres egne Ønske, videre. Uvidenhed fører til Dorskhed; ved Dorskhed forfalder man til sandselig Nydelse. Halvviden opblæser og skader ved falsk Opklaring ofte mere end blind Troe. Den rette dybe Viden og Udgrunden af det, hvorpaa det kommer an, gjør

beskeden og retfærdig. Paa et bestemt Skolesystem beroer dette ikke. Men Philosphie og videnskabelig Aand maa gjennemtrænge ethvert lærdt Studium.

Man fordrer strængere Kirkeregimente og Kirketugt! — Nu vel; kun blive alt verdsligt Regimente i Troessager langt borte fra den frigjorte evangeliske Kirke!

Men lige saa fjernt blive ogsaa fra os alt geistligt Herredømme! Ingen Overhyrde! Ingen Kirkefyrste! Alt Primat i Kirken er af det Onde.

Fra Regenternes og Øvrighedernes Side høre man ofte og prøvende de Raad, som troe, aandsfulde og i deres Embede vel forfarne Kirkens Tjenere give. Dertil kunne hyppigere Sammenkomster, saasom Synoder, fortræffeligen medvirke, naar Viisdom, Iver og Kraft staaer i Spidsen; og naar Kjerlighed gjør Viisdommen beskeden, Iveren forstandig, Kraften mild og skaansom; naar enhver Forening, fri for bindende Former, styrer og bevæger sig selv efter Tid, Sted og Fornødenhed; naar den ikke taber Lyst og Kjerlighed over Skriverie og Beretninger, hvis Syndflod dog ingen Øvrighed under Læsningen kan udtømme. Ved Tale, ved Ombytten af Tanker, ved mundt-

ligt Regnskab for det Skeete og Besluttede til dem, som Staten har betroet Overopsynet, er fra Arilds Tid af det meste blevet virket og forbedret. Det Skrevne bliver snart lagt tilside, og bedækket med Forglemmelsens Støv.

Men paa disse Synoder blive ogsaa, naar Stedet tillader det, deres Stemme hørt, hvilke paa Universiteterne skulle danne og hidindtil have dannet Kirkens Lærere; deels fordi de kunne hjelpe med Raad og Daad, men deels ogsaa paa det de selv ved Bekjendtskab med Geistligheden, ved Indsigt i Kirkens Indre, kunne lære, hvad den trænger til, og hvorledes de selv have at undervise og medvirke, paa det at ei alene Skriftlærde, men ogsaa — efter Speners Mening, og efter vor Tids Fornødenhed — vise, veltalende og fromme Lærere maae opdrages for Menighederne.

Kirketugt — i Ordets gamle Betydning — maa ikke vende tilbage, med mindre jeg feiler aldeles i min Dom om vore tildeels store og uoverskuelige Menigheders Tilstand, om Stændernes nærværende Forhold og deres uforanderlige Stilling imod hinanden. Uundgaaelig vilde den føre til Herskesyge, til et i det huuslige Livs Inderste indtrængende Spionerie, til ukjerlig Dømmen, til Hyklerie. Hvad hjelper det Eder, I som deraf

haabe Gavn, om nok saa Mange besøge eders Kirker, høre eders Prædikener, og nyde Nadveren, naar deres Hjerter blive langt fra Gud? Hiint kunne I tiltvinge Eder; dette afværger ingen Magt.

De hellige Skrifter vare, med al Misbrug, fra Arilds Tid en Kilde til uendeligt Lys og Velsignelse. De have alene bevaret os det reent, hvad Menneskene vanskabte og fordunklede. Men de have ingen Tryllekraft. Derfor lære man fremfor Alting at læse og at forstaae dem rettelig. Man stifte ligesaa mange Skoler, hvor endnu ingen ere, som Bibelselskaber, og sende det vankundige Folk tilligemed Biblerne ogsaa Forklarere af Ordet. Troen kommer af Prædiken; hvorledes skulle de da forstaae, naar ingen prædiker dem? Bogen bedrer ikke, saalidet som Bogstaven; Aanden begribes ved Underviisning; kun den levendegjør.

Paa Formen af den saa forskjelligartede Gudstjeneste bedre man! Men man paatrænge ikke Menighederne nogen almindelig. Kun hvad der kom fra Christi Mund, blive uforanderligt og stedse

det samme. Hans Bøn — hans Daab —
hans Nadvere. I hvad man tilføier, være
det Bedste, det Aandigste, naar det bliver til
jernfast Norm, stivner det omsider til en død Me-
chanismus. Oplysning, Opvarmelse, Oplivelse
staae kun allevegne i rigtig Harmonie; og Læreren
være selv fuld af Lys og Varme, saa vil Velsig-
nelsen ikke udeblive.

Sang, og fremfor Alt Choralsang,
værdig men kort Liturgi — thi alt, hvad der
langvarigt, trætter — ere herlige Omgivelser
en Prædiken, og de gjentøne i Sjelens Indre.
Men Ordets Forkyndelse blive Hovedsagen. Men-
neskene blive hjulpne, naar de komme til Sand-
hedens Erkjendelse. Prækede man kun ikke for meget
og katechiserede for lidet!

Den helligste af vore religiøse Høitider,
Communionen, taber meget af sit Indtryk,
naar Andagten først ved Prækenen er blevet slap-
pet. Hvorfor kunde den ikke, værdigen og kraf-
tigen indledet ved en Tale, omgivet af Sang, i
store Menigheder indtage f. Ex. maanedligen den
sædvanlige Gudstjenestes Sted? Vilde ikke ved
streng Iagttagelse af den første Indsættelse, saale-
des som i Brodermenigheden, den for Læreren og
Tilhørerne trættende Igjentagelse af vor Ritual

kunne undgaaes? Enhver Høitid taber af sin Kraft, naar man længes efter Enden. Og det hændes — Enhver tilstaae det kun! — selv de Frommeste.

Den evangeliske Kirkes Forening i Aand er næsten allevegne alt for længe siden iværksat. Hvad der standser den paa et Sted mere end paa et andet, er det Jordiske, er Tab eller Gevinst af Rettigheder og Indkomster paa en af Siderne. Liighed i Ritus kan ei udjævne dette. Men den preussiske Monarchs Idee, at hvad der udgik fra een Tro og een Mening, og kun ulykkeligviis tidligen adskiltes, igjen bør forene sig, er saa skjøn og saa værdig den store Kirkefest, at hver som mener det vel med Sagen, maa villigen tilbyde sin Haand, paa det at den Forening, som han ei med Magt vil bevirke, dog maa blive fuldbragt. Kun sige man ham aabent og sandbru, som han ønsker det, hvad der endnu hist og her er til Hinder; det blive gjort indlysende, at heller ikke i det Udvortes maae noget Partie lide, hvis Iveren skal vedligeholdes; at en stor Deel af Kirkens Tjenere ere saa tarveligen aflagte, at Modet maa forgaae dem, hvis de skulle tabe endnu mere,

og at selv de meest trykkende Accidencer ere nødvendige Onder, saalænge som Erstatning for samme ikke udfindes. Det vil han høre og sørge for, thi han er ligesaa retfærdig som from.

Naar endelig enhver Lærer fatter den store Tid, som vi have oplevet, i dens hele Betydning, dernæst søger Lyset med redeligt Sind og reen Sandhedskjerlighed, og selv stedse vandrer i Lyset, at det maa skinne velgjørende for alle: da vil den fromme Speners Haab om bedre Tider gaae i Opfyldelse, da vil Christus stedse bedre og bedre blive erkjendt i sin guddommelige Naturs Herlighed. En anden Grundvold, end den han haver lagt, kan og skal Ingen lægge, som vil høre til hans Kirke. Lader da os, vi som ere kaldte til at arbeide paa denne Helligdoms Bygning og Vedligeholdelse, lader os efter Apostelens Ord "handle retsindigen og opvoxe i alle Maader til ham, der er Hovedet, Christus; af hvem Kirkens ganske store Legeme er tilsammenføiet og hænger fast et Leed ved det andet, igjennem alle Ledemod, hvorved det ene kommer det andet til Hjelp, efter ethvert Lems Kraft i sin Maade, paa det

Legemet maa voxe op til fuld Modenhed. Og det alt i Kjerlighed!"

C.

Bemærkninger af Dr. Henr. Aug. Schott i Jena.

(Udaf hans: Denkschrift des homiletischen Seminariums der Universität zu Jena vom Jahre 1817, mit besonderer Hinsicht auf die bevorstehende 300jährige Jubelfeier der Reformation, unter Auctorität der theol. Facultät, herausgegeben von H. A. Schott. 96 S. 8.).

I Indledningen angiver Forfatteren de forskjellige, ofte med hinanden stridige Ønsker, som denne Fest fremkaldte. Hans egen, aldeles bifaldsværdige, Overbeviisning er denne: "Umuligen kan den, der betragter Christendommen som en sand guddommelig Aabenbaring i Ordets fuldkomneste Betydning, og med glad Overbeviisning kalder Christus Guds Søn, erklære det for en værdig Jubelfest, naar man anseer Begyndelsen af den protestantiske Kirkes 4de Aarhundrede for et Signal til at fuldende det, hvorpaa Rationali-

sterne allerede længe have arbeidet, nemlig a
rette en saakaldet reen abstract Fornuftreligion
den egentlige Christendoms Ruiner. — — (
stendommen staaer evig fast, begrundet i sig
og i sin afgjorte hellige Virksomhed paa Menn
nes Gemytter, samt i den Maade, hvorpaa
blev indført og udbredet paa Jorden: den ch
lige Theologie har ligesom enhver anden menn
lig Videnskab, undergaaet mangfoldige Fo
bringer." I Mangelen paa systematisk Orden
vel i Jesu og Apostlernes Foredrag, som i de
lige Bøger, seer Forfatteren Hans uendelige V
dom, fra hvem al Oplysning kommer; og v
tildeels ogsaa af Historien, hvorledes Christend
men staaer høit opløftet over de nødvendigen
verlende theologiske Meninger og Systemer og
de forskjellige Standpunkter, fra hvilke dens
kjendere gaae ud. Han indrømmer, at der i T
logiens Behandling ere gjorte sande Fremsk
hvilke vi umueligen kunne opgive uden at g
tilbage; Fremskridt, som ogsaa en Luther og M
lanchthon vilde erkjende, fordi de ere fremgan
af den samme Stræben, hvormed de begyndte
udvikle stedse fuldkomnere Bibelens Mening
Grundtexten, uden at lade sig binde ved no
Autoritet; men ligesaa oprigtigen tilstaaer For

teren ogsaa, at et stort Antal af de nyere Theologer ikke kunne betragtes som ægte Medlemmer af den protestantiske Kirke, ja overhovedet ikke som christne Theologer; og at de, tilligemed mangen offentlig Religionslærer, ere Skyld i den protestantiske Kirkes Forfald. Thi han betragter den Tænkemaade, hvilken man sædvanlig kalder Rationalismus, men som han hellere vil have kaldet Naturalismus, som et Frafald fra den protestantiske Kirke, hvilket, conseqvent udført, leder til den egentlige Christendoms Ophævelse. Det er en besynderlig Forvexling af Begreber, naar man hist og her paastaaer, at hiin Tænkemaade er nødvendigen grundet i Protestantismens Væsen, og har tilsidst maattet udvikle sig af dennes Principer; den Rationalismus, der betragter Christendommen som en, vel under guddommelig Styrelse, men ved menneskelige Kræfter og Midler opkommen Religionslære og Foranstaltning, og desaarsag kun optager i sit dogmatiske System de Lærdomme af den hellige Skrift, hvilke synes at staae i nødvendigt Sammenhæng med en Fornuftidee eller visse philosophiske Principer: slig Rationalismus er aldeles ikke at finde i de Grundsætninger, fra hvilke Reformatorerne gik ud. Dette bevises med Steder af de symbolske Bøger. Kun der, hvor den

h. Skrift og især det N. T. betragtes som en egen høiere Kundskabskilde i religiøs og moralsk Henseende, kan ægte Protestantismus finde Sted. Ikke om at kalde dette eller hiint ældre dogmatiske System tilbage *), kan der tales ved denne Jubelfest, men vel om at vende tilbage til de øverste Grundsætninger, fra hvilke den protestantiske Kirke oprindeligen er udgangen.

(Denne Artikel fortsættes i næste Bind).

*) Hvilket f. Ex. Harms tilsigtede med sine Theses; og heraf seer man Forskjellen imellem den overdrevne og den moderate Supranaturalismus. Til den sidste bekjender Schott sig.

Udg.

VI.

amlinger til det protestantiske Missions-
væsens og Bibeloversættelsernes nyeste
Historie *).

Ved
Udgiveren.

Første Samling med trende Bilag.

ᵢdet Pinkerton, en af det brittiske Bibelselskabs
rættelige Sendebud, omtaler Missionerne paa

*) Disse Bidrag ere for største Delen uddragne af Bibelselskabernes, især det store Brittiske Selskabs aarlige Raporter og maanedlige Extracter, samt Missionsselskabernes Aarbøger, dog med Benyttelse af andre, paa sit Sted anførte Kilder. Følgelig kan denne Artikel paa en Maade ansees

Grændsen af det russiske Rige, bemærker han, at Bibelselskaberne i disse Egne ingen Ting kan ud-rette uden dem *). Det indsees og letteligt af Enhver, hvor nær disse tvende Anstalter ere beslægtede med hinanden. Ligesom derfor Bibelselskaberne umuligen paa tretten Aar havde formaaet at udrette saa store Ting, hvis de ikke i de forskjellige Verdens Parter havde forefundet saa mange nidkjære og sprogkyndige Missionærer, der kunde først ov-

som Fortsættelse af Bibelselskabernes Historie, hvilken Theol. Bibl. har begyndt at levere (see 3die, 9de og 10de Bind), kun med den Forandring i Planen, at jeg her indskrænker mig til tvende bestemte Grene. Aarsagen til denne Indskrænkning er, at det danske Bibelselskabs Beretninger (som faaes paa Waisenhusets Boglade, af Selskabets Medlemmer gratis, af Andre for en saare ringe Priis), nu optage endeel af den hidhørende Materie. Disse kan jeg med Føie forudsætte i mine fleste Læseres Hænder. Altsaa burde jeg ikke, paa enkelte nødvendige Gjentagelser nær, lade dem tvende Gange læse det samme; derimod kunne nu de tvende Relationer gjensidigen udfylde hinanden.

*) The twelfth Report of the British and Foreign Bible Society. London 1816 Appendix p. 21.

sætte og siden udbrede de hellige Skrifter til Brug for Nyomvendte, for Muhameder, Jøder og Hedninger: saaledes har paa den anden Side Missionsvæsenet baade faaet nyt Liv ved den Opmærksomhed, som Bibelselskaberne have skjenket alle bidhørende Gjenstande, og nyt Næringsstof ved Bibelens Overførelse i saa mange hedenske Tungemaal. Det vil da ikke forundre Nogen, at jeg under Ening behandler disse tvende mærkværdige Gjenstande. Derimod maa jeg gjøre en Undskyldning for at jeg indskrænker mig til en Beskrivelse af de protestantiske Missioner: baade ere disse for nærværende Tid de betydeligste, og — hvad der nødvendigen paalagde mig denne Indskrænkning — de katholske Missioner have desuden ophørt at aflægge offentligt Regnskab for deres Fremgang i de faa Lande, hvor de end bestaae. De fleste gik ind mod Slutningen af det 18de Aarhundrede, hvortil fortrinligen bidrog først Jesuiterordenens Ophævelse og siden den franske Revolution (hvilken opslugte, i det mindste i Frankerig, alle bidhørende Fonds og Instituter, navnligen det ypperlige Seminarium i Paris). Tiden vil lære, om de nye Jesuiter ville efterligne de gamle paa denne Vei til Fortjenester; og om Propaganden i Rom tør i saa Henseende stole paa en Orden, som

netop ved sine Missions-Grundsætninger første Gang paadrog sig Pavens Vrede.

Ligesaa mærkværdig, som for evangeliske Christne glædelig, er den Forandring, som ved store Verdensbegivenheder er tilveiebragt, at det nemlig nu især er Folkeslag af den protestantiske og den græske Kirke, som ved politiske Forhold, ved Handel og Overherredømme opfordres til at udbrede Christendommen i de fremmede Verdensparter. Der er ei længer nogen Tvivl om, at det er England og Rusland, som indtage de første Pladser iblandt de europæiske Magter. Men hiint adlyde Sydasiens fleste Beboere, imedens Nordasien staaer under dettes ligesaa mægtige, som paa de sidste Tider velgjørende Scepter. Det synes endog som den brittiske Leoparde og den russiske Ørn snart ville møde hinanden i Asiens Hjerte, ligesom Evangeliets fra Nord og Syd udgangne Herolder der allerede oftere have mødt hverandre. Hvad Følgen af hiint Sammenstød vil blive for den europæiske Politik, bekymre vi os kun lidet om: for den europæiske Culturs Udbredelse vil den sikkert vorde glædelig, ligesom Forvarslerne allerede ere det. Hvor forskjellig var baade Tilstanden og Fremgangsmaaden i det 16de Aarhundrede, da de første Missioner plantedes i Asien og

nerika! Dengang var det katholske Folke-
ig, Spanierne og Portugiserne, som eiede Ver-
nshandelen. Det vilde være uretfærdigt at ned-
ette deres Missionærers Iver og forglemme deres
Opoffrelse for det christne Navns Udbredelse. Ei
eller arbeidede de omsonst i Viingaarden. Men
de forsømte dog, overeensstemmende med deres
Kirkes ulyksalige Vedtægt, at meddele de Om-
vendte Guds eget Ord i deres Modersmaal. Der-
for forfaldt ogsaa sædvanligen deres Menigheder
strax, naar Lærerne uddøde eller bleve fordrevne.
Anderledes nu, da Bibelen oversættes i hvert Lands
Tungemaal, hvor Korset plantes. Det tredie
stærke politiske Baand, som knytter Asien, og
navnligen dets vestlige Deel, til Europa, lover
vel ei saa skjønt et Udbytte; jeg mener det otto-
manske Rige; men deels synes den Tid just
ei at ligge mange Aarhundreder tilbage, da Halv-
maanen i disse Christendommens Fødeegne skal
vige tilbage for Korset; deels lever ogsaa stedse der
en talrig christen Menighed, som kun behøver at
gjenfødes ved Guds Ord for at yde Vandreren et
levende Billede af hine Philippenser, Thessaloniker,
Corinthier o. s. fr. paa hvis stigende Fremvært i
Troen Hedningenes Apostel arbeidede og
haabede. Forberedelsen til en saadan Gjenfødelse

er allerede gjort derved, at Cyrillus, Erkebiskop i Constantinopel, har under 13de Decbr. 1814 bifaldet og til almeen Læsning iblandt Grækerne anbefalet det engelske Bibelselskabs Udgave af det N. T. saavel i det nygræske som i det oprindelige Sprog. Skjøndt dette Hyrdebrev forhen er bekjendtgjort paa Dansk *), bør det dog ikke mangle her; og lyder det saaledes:

"Cyril, Erkebiskop af Constantinopel, det nye Rom, og oecumenisk Patriarch." "Vor Ringhed gjør ved nærværende Patriarchalske Erklæring vitterligt, at vi efterat have nøiagtigen og med den fornødne Opmærksomhed undersøgt den Udgave af det N. T. som i tvende Sprog, Hellenisk og Romansk (d. e. gammel- og ny-græsk) er bleven udgivet i England af det derværende Selskab hos Bogtrykkeren John Tilling i Chelsea i Aaret 1810 efter vor Frelsers Christi Manddomsannammelse, intet deri have fundet falskt eller vrangt. Hvorudover vi have anseet det for ret, at give vor Tilladelse til at det maa bruges og læses af alle fromme, med os forenede og rettroende Christne; at det maa sælges i

*) I min Jubelgave for Evangeliske Christne, 1817.

Bogladerne og frit kjøbes af alle, som ønske det, uden at gjøre sig mindste Skruppel derover. Til vis Bekjendtgjørelse denne vor Patriarchalske Erklæring er udgangen. Paa den 13de Dag af Decbr. Maaned, 1814." Dette er nu vistnok ikke overeensstemmende med den græske Kirkes gamle Vedtægter (thi i den fandt aldrig Bibelforbud Sted); men dog glædeligt, især paa en Tid, da Paven udsteder den ene Bulle efter den anden imod Bibellæsning og Bibelselskaber.

Vi tør da i det mindste haabe, at Kundskab om den hellige Skrift herefter vil blive almindeligere end hidindtil iblandt det Folk, i hvis Oldsprog det N. T. er forfattet, og for hvilket det alt længe har været oversat i den moderne Dialekt. Denne store Beqvemmelighed manglede derimod hidindtil den russiske Nation. Endog før Russernes Omvendelse til Christendommen var den hellige Skrift oversat paa Slavonisk; men dette er i Aarhundreders Løb blevet saa forskjelligt fra det nu brugelige Sprog, at ingen Russer uden foregaaende Studium forstaaer den kirkelige Oversættelse. Denne Uleilighed er omsider ved det russiske Bibelselskabs Paavirkning og ved Keiserens samt den hellige Synodes kristelige Omsorg bleven hævet. Det er vel muligt, ihvorvel Ac-

terne intet melde derom, at enkelte af Synodens Medlemmer ifølge en overtroisk Ærbødighed for den gamle, skjøndt uforstaaelige Version, have havt visse Skrupler, men disse bleve i saa Fald overvundne ved den Constantinopolitanske Patriarchs Erklæring, ved Keiserens, Fyrst Alexander Galizins og de fleste Medlemmers oplyste Iver. Den 28de Febr. 1816 foredrog Fyrsten for Synoden, hvis Overprocureur eller Formand han er, Keiserens Ønske og Grunde *), hvorefter følgende Beslutning blev tagen: "Den hellige Synode finder det, overeensstemmende med Hans Keisl. Majestæts Ønske og Grunde, gavnligt at faae de hellige Skrifter oversatte i det moderne Russiske til Brug for Folket i hver Livets Stilling. De erklære derfor, at, for at opfylde Hs. Keisl. Majestæts Ønske, Oversættelsesværket bør staae under Overopsynet af Commissionen for de geistlige Skoler, hvilken haver at vælge af det

*) Actstykkerne læses paa tydsk i Dritter Bericht der russischen Bibelgesellschaft. S. 11—13 og paa engelsk i the 12th Report p. 258—260. Det er mærkeligt at i Keiserens Andragende tales kun om det N. T. men i Synodens Beslutning om den hellige Skrift i Almindelighed.

(Petersborgske) geistlige Academie Mænd, som ere duelige til dette vigtige Arbeide, og at paalægge dem bemeldte Oversættelse; at, saasnart en Deel af Oversættelsen er endt, skal den leveres til det russiske Bibelselskabs Committee for at gjennemsees af sammes geistlige Medlemmer; at endelig Oversættelsen, saasnart den er gjennemseet og billiget, maa udgives af det russiske Bibelselskab tilsammen med den gamle slavoniske Text."
Ovennævnte Academie arbeider nu, under Tilsyn af dets Rector, Archimandriten Philaret, paa dette vigtige Værk, hvis Fuldendelse mange Millioner Christne med Længsel see i Møde. De over hele det russiske Rige udbredte Bibelselskaber, der have vakt en saa almindelig Deeltagelse, bevise hvor stor Tørsten her er efter Livsens Vand, og love den nye Oversættelse utallige Læsere. De samme Virkninger, som Læsningen af den gjenoplukkede Bibel havde paa de protestantiske Folkeslag efter Reformationen, ville sikkert vise sig i Rusland. Derfor borger det, som allerede skeer. Fra Thronen indtil Hytten, fra St. Pedersborg til Odessa og Tobolsk, fra det hvide Hav til det kaspiske og Pontus Euxinus, høres nu kun een Stemme, og det er Længselens efter den hellige Skrift. Hos mange stilles den allerede ved det brittiske og russiske Bibelsel-

skabs mageløse Anstrængelse. I det Petersborgske Bibel=Magazin faaes allerede, for særdeles billig Priis, hele den hellige Skrift i 12 Sprog, det N. T. i 23 Tungemaal eller Mundarter, deriblandt er tvende esthniske Oversættelser, nemlig i den revalske og dorpatske Dialekt, tvende græske (gammel= og ny=græsk), en laplandsk, finsk, lettisk, polsk (af Wuick efter Vulgata), armenisk, persisk, grusisk (ↄ: georgiansk) og af enkelte Evangelier haves Matthæi i det kalmukiske og Lucæ i det tartariske Sprog. Desuden tænkes der paa en tyrkisk Oversættelse af det N. T., hvoraf Pastor Pinkerton har foreslaaet tre særdeles Udgaver, nemlig een med armeniske, en anden med græske, en tredie med hebraiske Bogstaver til Brug for de mange Armenianere, Grækere og Jøder, som under tyrkisk Herredømme have forglemt deres Modersmaal men dog brugt deres gamle Skrifttegn. Af disse mange Bibeloversættelser turde, med Hensyn til Tungemaalenes Udstrækning, den græske og polske være vigtigst for Christendommens Befæstelse iblandt talrige Folkeslag, ligesom den persiske og tyrkiske med Hensyn til Christendommens Udbredelse. Vi maae dvæle nogle Øieblikke herved, skjøndt det ikke kan skee uden at vi allerede nu, inden vi have lært at kjende de dithørende Anstalter i Europa,

maae kaste et Blik til Asien; men dette er jo uundgaaeligt, naar man vil overskue hele det russiske Rige. Af de mange Folkeslag, paa hvilke Rusland kan virke kraftigen til Culturens Fremme, fortjene unægteligen Græker og Polakker iblandt de europæiske, ligesom Tyrker og Perser iblandt de asiatiske første Rang. Lader os betragte under Ening, hvad der ved ædle Britter og Russer er gjort for ethvert af disse Folkeslag især, saaledes at vi stedse tillige medtage hvad mærkeligt der er udrettet for Bibel-Literaturen i vedkommende Sprogfamilie.

Jo mere Christendom, Videnskabelighed og Kunst blomster hos en europæisk Nation, desto mere maa den føle sig Grækerne taksky1dig, fra hvem vi alle have modtaget, middelbar eller umiddelbar, hine trende Goder. Men faae have saa god Leilighed til at afbetale paa denne Gjeld, som Englænderne og Russerne. Hvad disse begyndte paa de ioniske Øer, saalænge de stode under Ruslands Beskyttelse, love nu hine at fuldende. Vist er det, at ingen Leilighed forsømmes til at uddele Bibler og N. T. trindt om i Levanten. De engelske Skibschefer, Consuler, Gesandtskabspræster benyttes hertil ligesaavel som de faste Stationer: Malta og Corfu. Saaledes melder f. Ex. H.:

Lindsey, Præst ved det engelske Capel i Constantinopel under 10de Jan. 1816 at han har modtaget og tildeels uddeelt de fra Bibelselskabet i London ham tilsendte 50 arabiske Bibler, 100 nygræske N. T. og 250 armeniske N. T. Da han overrakte den armeniske Patriarch et Exemplar, berømmede denne meget Bibelselskabets Øiemed. Tillige gives Efterretning om en Reise, som Hr. Ritsch engelsk Resident i Bagdad har foretaget igjennem Lille-Asien, hvor han besøgte de 7 Menigheder, som omtales i Apocalypsis. Han fandt de fleste i en meget sørgelig Forfatning. I Ephesus (som nævnes først Apoc. 1, 11) nu Ajasaluck, bestaaende af omtrent 15 usle Hytter, fandt han kun tre Christne (den ene af disse, som kunde læse, skjenkede han et N. T. paa gammel- og ny-græsk). Derimod af Smyrnas 140,000 Indbyggere er henved 20,000 græske Christne, 6,000 armeniske, 5,000 katholske og 140 Protestanter. Disse blive samtlig fra England forsynede med Bibler og N. T. i deres respective Sprog. Exemplarer af det N. T. paa hebraisk ere bestilte til Brug for de mange Jøder i Byen (11000). I Ruinerne af det gamle Laodicea, nu kaldet Eskihisar, boe omtrent 50 fattige Mennesker, af hvilke kun to vare Christne, og da ingen af disse kunde læse, maatte vor Reisende nedlægge det

for Laodicea bestemte Ex. af det N. T. hos Menigheden i Denisli (sædvanligen anseet for det gamle Colossæ), hvori der dog fandtes 400 Christne, men fulde af Overtro og Fabelsyge, med to Kirker, een græsk og een armenisk. Noget mere har Philadelphia, nu kaldet Alaschehr, bevaret af fordums Herlighed. Der boe omtrent 1000 Christne, næsten alle Græker, men som tale for det meste kun tyrkisk, og de have en Biskop med en Snees ringere Geistlige. Der er 25 Steder for den offentlige Gudstjeneste og deraf 5 regelmæssige Kirker. Det N. T. paa nygræsk blev af Biskoppen modtaget med megen Taknemmelighed. I Sardes (nu Sart) have Tyrkerne ei villet tillade de Christne at forsamle sig. De have derfor for 5 Aar siden bygget sig en Kirke ligefor det Sted, hvor det gamle Sardes laae. Her underholde 40 Individer en Præst, som ufortøvet maatte forelæse den forundrede Menighed af det skjenkede N. T. Lykkeligere er Thyatira (nu Akhisar) af hvis 30,000 Indvaanere 3000 ere Christne, fast alle Græker, med een græsk og een armenisk Kirke. Ogsaa her modtoges Guds Ord med levende Glæde og Bøn om flere Exemplarer. I Pergamus (nu Bergamo) er Indbyggernes Antal mindre, men de Christnes og Kirkernes det samme som i Akhisar. Biskoppen var fra-

værende og den øvrige Geistlighed neppe i Stand til ret at skatte den Gave, som skjenkedes Menigheden *).

Det er synderlige Følelser, som overvælde en Christen ved disse Skildringer af apostoliske Menigheder, over hvilke Lyset først skinnede i saa megen Klarhed, men som dog heller ikke uden deres egen Skyld (see Brevene i Apocalypsis) have for en Tid tabt deres fordums Glands. Dog lyder ei altid Budskabet fra Grækenland saa sørgeligt! Paterson skildrer i et Brev fra St. Petersborg (d. 24de Juni 1815) sin Overraskelse ved at see Fyrsten Ypsilanti fra Maedonien med sit hele Følge bivaane det russiske Bibelselskabs anden Generalforsamling. "O! hvor ønskede jeg da at sende Livsens Ord til det Folk, som var det første i Europa, der sagde til Hedningenes store Apostel: "Kom over og hjelp os!" og igjennem hvilket Evangelium ved Guds Naade kom til vore Egne. Fyrsten og hans Medfølgere vare alle vakkre, livlige Mænd, som syntes at være værdige Efterkommere af Menigheden i Philippi; ogsaa viste de, i det de tegnede sig som

*) S. Beretningen in extenso enten i the 12th Rep. App. 132—135 eller i 3ter Bericht der russ. B. Ges. S. 134—138.

Selskabets Medlemmer, en Iver og Gavmildhed som mindede om Apostelens smukke Beskrivelse Phil. 4, 10—18; og er det at haabe, at Pauli Løfte, i Henseende til dem, (V. 19) snart vil opfyldes i dets hele Omfang."

Patersons glade Haab deler hans værdige Medarbeider, Pastor R. Pinkerton, hvis store Missions- og Bibelinspectionsreise igjennem det russiske Rige lover Christendommen de skjønneste Frugter. I otte Maaneder (fra Marts til Novbr. 1816) lagde denne Evangeliets ufortrødne Herold 1500 danske Mile tilbage, og allevegne paa sin Reise fra Petersborg til Moskou, fra Moskou til Ny-Tzschirkasch, igjennem Krim og Bukovina, i Gallicien og Polen stiftede han nye Bibelselskaber eller stadfæstede de gamle; uddeelte han færdige Bibeloversættelser, eller udkastede Planer til nye; hvorudover hans Reisebeskrivelse *) er ligesaa lærerig i lingvistisk som i religiøs Henseende. Vi meddele deraf nogle Resultater efter den ovenangivne Orden. Da Tiden ei tillod Hr. Pinkerton selv at besøge Lille-Asien, indhentede han i Krim Efterret-

*) Den findes i Appendix to the 13th Report Pag. 57—118. Jevnfør det korte Udtog i det Danske Bibelselskabs 9de Beretning Lit. D.

ninger om de Christnes Forfatning i dette Land; og erfarede da (hvad vi ovenfor have fortalt efter et Dienvidne), at der gives mange Grækere i de indre Egne, som aldeles have glemt deres Modersmaal i den Tid, da deres tyrkiske Tyranner forbød dem at tale samme. Det har givet Anledning til at saavel bibelske Skrifter, som andre af religiøst Indhold, ere til Brug for disse Menigheder blevne trykte paa det tyrkiske Sprog, hvilket alene de forstaae, men med græske Bogstaver. Af saadanne opregner Pinkerton, foruden tvende haandskrevne Bøger, følgende: 1) Davids Psalmer trykte i Venedig; 2) En Samling af Prædikener, udvalgte af de græske Fædre, til hver Søndag i Aaret, ibid.; 3) Et kort System af den christelige Lære; 4) En anden Oversættelse af Psalmerne paa tyrkisk, ved Seraphim, Metropolitan i Karamanien, trykt ibid. 1782; 5) Helgenes Levnetsbeskrivelser, ved samme Forfatter ibid. 1783; 6) Den græske Kirkes Liturgie og Ritual, ved Samme ibid. 1782; 7) Bønner og Forberedelser til at deeltage i den hellige Nadvere, ved Anastasio af Asitanien ibid. 1804; 8) En kort Kirkehistorie, ibid. 1784; 9) Salomons Viisdom, trykt i Constantinopel 1799; 10) Den græske Kirkes Catechismus, ibid. 1753; 11) En Kirkeordinantz, ibid. 1794; 12) En

Liturgie, ibid. 1793; 13) Apostlernes Gjerninger og alle Brevene, trykte ibid. 1810. Saavidt Referenten veed, har ingen europæisk Lærd før Hr. Pinkerton været opmærksom paa denne tyrkisk-christelige Literatur. Det vil sikkert ikke vare længe, inden den vil blive forøget med hele det N. T., trykt saavel med græske som armeniske og hebraiske Charakterer (de sidste Udgaver til Brug for Armenianerne og Jøderne i Lille-Asien. At Armenianerne befinde sig her i samme Uvidenhed som Grækerne med Hensyn til deres Modersmaal, viser en anden Liste over deres Opbyggelsesbøger paa tyrkisk, trykte med armeniske Bogstaver deels i Triest deels i Wien, de fleste siden A. 1805 *).

Ville vi nu, forinden vi gaae over til Polakkerne og de med dem beslægtede slavoniske Folkeslag, kaste et flygtigt Blik paa de øvrige Grene af den gamle traciske Sprogstamme (det latinske og de deraf udsprungne nyere Tungemaal); da frembyder sig næst efter den glade Erindring at Biblen for længst har været oversat i alle disse (ligesom i de germanisk-skandinaviske

*) See Pinkertons Breve l. c. Pag. 97. Denne Fortegnelse leveres her ikke, fordi den indeholder ingen Oversættelser af bibelske Skrifter.

Sprog), det sørgelige Forbud af den romerske Kirke imod Bibelens Læsning i Modersmaalet, hvilket aldrig har været strængere forklaret og videre udstrakt end af nærværende Pave, Pius VII. Thi istedetfor at det Tridentinske Conciliums Forbud mod at læse den hellige Skrift i Flæng (indiscriminata lectio S. S.) hidindtil enten forklaredes om, at Almuen ei maatte læse Bibelen uden i Oversættelser, som vare billigede af den katholske Kirke, eller i det høieste udstraktes til Forbud imod det G. T. saa har Pius VII nu i trende (og maaskee i flere) Pavebreve, foranledigede ved Bibelselskaber og saa mærkelige, at jeg lader dem aftrykke som Bilag til denne Artikel, endog erklæret sig imod Udbredelsen af det N. T. i Oversættelser, gjorte efter Vulgata, som f. Ex. Jacobs Wuicks polske. Disse Buller, den første (dat. 29de Juni 1816) til Polens Primas, Erkebiskoppen af Gnesen, fuld af Berømmelse for hans kraftige Opposition imod Bibelselskaberne; den anden (dat. 3die Sept. 1816) til Erkebiskop Stanislaus af Mecheln, fuld af Bebreidelser og Trusler, fordi denne oplyste Prælat havde billiget og opmuntret til Bibellæsning i sit Stift, ere begge kun lidet bekjendte, og den danske Læser skylder tillige mig Hs. H. H. Hr. Biskop Münter Tak, fordi han har skaffet mig et engelsk

ſtryk, hvorefter dette er gjort *). Jeg har dertil
iet et Uddrag af Pavens Brev til Erkebiſkoppen
i Mohilev. Diſſe Decreter kunne betragtes ſom
aſſende Sideſtykker til Bullen af 20de Auguſt
314 (om Jeſuiterordenens Gjenoprettelſe). Det
ganſke conſeqvent, at ſamme Pave, ſom kunde
apriſe og gjenoplive et ſaadant Selſkab til Trods
r hele Europas Mishag, kalder den chriſteligſte
j uſkyldigſte af alle Foreninger, Bibelſelſkabet, va-
rrimum inventum. Aanden og Grundſætnin-
ngerne ere i begge Slags Anordninger de ſamme:
gge ſigte til at ſætte Menneſketant og Menneſke-
d ved Siden af Guds Ord og Chriſti Bud. Det
den romerſke Kirkes Traditioner, ſom ſkulle
andhæves og indpræges Folket; derfor maa Bi-
len ei læſes i ſin Reenhed, men kun med pave-
e Tilſætninger. Derfor ſkulle Jeſuiterne atter
ſendes; thi diſſe den nyere Tids Phariſæer vare
ſtedſe, ligeſom deres Forgjængere iblandt Jø-

*) De ere nemlig trykte ſom Bilag (for at viſe den romerſke Curies Uforbederlighed og Farligheden af at tilſtaae de irlandſke Catholiker nye Rettigheder) bag ved A Report of the Speech of J. L. Foster in the house of Commons 9 Mai 1817. London 1817. 8.

derne, Traditionens ivrigste Talsmænd og den rene evangeliske Læres kraftigste Bekjempere. Hvorledes skulde deslige bedragerske Lærere vel og kunne ønske, at Folket fik den Bog i Hænde, der indeholder saa tydelige Gjendrivelser af deres Paastande, som f. Ex. Christi Ord Matth. 15, 9: "Men de dyrke mig forgjæves, i det de lære saadanne Lærdomme, som ere Menneskers Bud;" eller Peders Ord Act. 15, 10: "Hvi friste I da Gud ved at lægge paa Disciplenes Halse et Aag, hvilket hverken vore Fædre eller vi have formaaet at bære?" o. s. fr.

Dog lykkeligviis er Troen paa Pavens Ufeilbarhed selv i terris obdientiæ (Italien, Spanien og Portugal) saa liden og Tilliden til Jesuiterne saa aldeles forsvunden, at Evangeliets Læsning ved disse Modanstalter vel for en Tid standses i de sydlige Lande; men umueligen derved ganske forhindres. Den forrige Paves, Pius VItes Ord til Erkebiskop Martini af Florenz i Anledning af hans italienske Bibeloversættelse: hi fontes uberrim unicuique patere debent, ere i altfor frisk Erindring og Sødheden af det eengang smagte Guds Or er altfor tillokkende, til at Bibelen mere kan fortrænges af noget europæisk Land. Ogsaa vedbli

Englænderne fra Malta *) og Sicilien at erobre Italien, ligesom Portugal fra Lisabon og Porto, og Spanien fra Gibraltar, for den evangeliske Christendom. Ja snart vil Nyspanien (i America) og Brasilien, i hvilke Lande ingen Modanstalter finde Sted, kunne oplyse Moderlandene om Bibellæsningens Virkninger. Eet Bibelselskab har dog ogsaa Italien i sit eget Skjød, og det er Valdensernes i Piemont **), ligesom flere paa sine Grændser (i Geneve, Lausanne o. s. fl.). Det særdeles virksomme Bibelselskab i Basel har ene uddeelt 3000 italienske N. T.

Saavel fra nysnævnte Steder som fra England og de franske Nederlande (Belgien) forsynes Frankerig med Bibler og N. T. indtil det Strasburgske og det nystiftede fransk-katholske Bibelselskab bliver i Stand til selv at bestride de mange Millioners Fordringer, hvilke — saa haabe vi — her ville høres, naar først den gamle Gudfrygtig-

*) See f. Ex. et Brev fra Malta af 29 April 1816, om Uddelingen af Bibler og N. Tr. saavel til italienske Soldater som tilbagevendende franske Krigsfanger. App. to the 13 Rep. pag. 56.

**) Brev derom til det brittiske Bibelselskab i Appendix to the 13 Rep. pag. 236—237.

hedsaand bliver gjenoplivet i dette nuom[
halv-hedenske Land *) og naar da den gall
Kirke tillige bevarer sin gamle Frihed ufra
Paven.

Ei mindre end Frankerig trænger det ö
rigske Monarchie til Bibelens almin
Udbredelse, om just ikke for at virke imod
skab eller Vantro (hvilke der siden dets før[
aldrig have fundet Understøttelse) saa do[
Overtroe og Jesuitisme. Dette undgik
lunde det Brittiske Bibelselskabs Opmærk[
Først knyttede det Forbindelse med de eva[
Christne i Ungarn, og et Bibelselskab dan[
i Presburg, hvorfra en Opfordring udgik
protestantiske Menigheder i Landet. Sag
allerede i god Gang: Bibler tryktes og ud
i Landets forskiellige Sprog; Haabet om
Velsignelsen udstrakt til hele Monarchiet v
Mange befæstet, da det Hele ved Pavens o[
talte Buller og lignende Insinuationer v
Wienske Hof afbrødes og (vi haabe, blot

*) Jeg har læst i troværdige Efterretning
Frankerig, at der blandt den under Revolu
opvoxende Ungdom er over en Million Men
som ikke ere døbte (!).

ld) forstyrredes. Endnu i Sommeren 1816, da Pinkerton paa sin store Missionsreise besøgte Wien, deeltes ei alene Bibelen frit i Ungarn, men Stemningen var saa gunstig, at Fyrst Metternich bød ham at udarbeide en Plan for et Østerrigsk Bibelselskab. Denne udkastedes af ham i samme ...re Stiil, hvorefter Bibelværket fremmes i Rusland *). Det bemærkes heri, hvilken uskatteerlig Velgjerning derved vilde vederfares saa mange Millioner Mennesker under Frands IIdens faderlige Scepter, bestaaende af Bøhmer, Slovaker, Servier, Polaker, Albaneser, Croater, Carniolier og andre af Slavonisk Herkomst, som enten ...deles ikke eller meget kummerligen ere forsynede ved den hellige Skrift, ihvorvel den største Deel af samme hører enten til den græske eller protestantiske Kirke. I hele Gallicien er ikke en polsk Bibel at faae for Penge. Iblandt de fem Millioner Servier, af hvilke 2 Millioner tilhøre Østerrig, findes sjelden en Bibel, selv i Geistlighedens Hænder. Croaterne, som udgjøre henved 900,000 Sjele, have den Dag i Dag ikke mere af den hellige Skrift oversat end Søndags- og Fest-Evan-

*) Den læses i Append. to the 13 Report pag. 95—96.

gelierne; Albaneserne endnu mindre, da de dem bekjendt Sprog kan læse det mindste al len. Tillige aabnes Udsigt til den herlige ning, som herved kunde tilflyde de under Aag sukkende Christne. Med godt Haab for ædle Britte Keiserstaden, ihvorvel Mette fordulgte for ham, at hans skjønne Pl møde Vanskeligheder. Desværre befandte alene uovervindelige; men i den Grad sei papistiske Partie, at alle de for Bibelen Fordele igjen tabtes; thi ved et kongl. derskabs-Decret af 23de Decbr. f. A. fo alle Bibelselskaber i Ungarn (for selv, da ogsaa i andre østerrigske Lande), Bibelens Uddeling for Intet el godt Kjøb *). Hvorledes dette For rimes med Protestantismens constitution Udøvelse i Ungarn, maae vedkommende St see til.

En lignende Seier ventede Jesuit norden for Carpatherne hos den anden Folkestamme, Polakkerne. Een Gang det jo Jesuiterne (i det 16de Aarh.) at un

*) S. Intelligenz-Blatt der Jenaischen
Zeit. 1818 No. 1.

kaa her det kraftigen forkyndte og velvilligen modtagne Evangelium. Hvi skulde da deres Venner i vore Dage mistrøstes? Da i Aaret 1814 det første Forsøg gjordes af Pastor Pinkerton paa at oprette Bibelselskaber i Polen, modsatte Erkebiskoppen af Gnesen, Rigets Primas, sig saa hæftigen, at Sagen i det mindste gik i Langdrag; og han erholdt af Paven den Berømmelsesbulle, som læses nedenfor (See Bilag A.). Men da Gnesen paa Congressen i Wien blev afstaaet til Preussen, tabte hans Indflydelse sig; og i Tillid til Ruslands stigende Overvægt og Keiser Alexanders Hengivenhed for Bibelsagen stiftede endeel evangeliske og katholske Christne den 9de Mai 1816 et polsk Bibelselskab, hvis Hovedsæde bliver Warschau, men som allerede tæller flere Filialanstalter. Prinds Czartorisky er dets Præsident; de katholske Bisкopper af Kuavien, Cracau og Culm, samt een unieret græsk Biskop, ere dets Vicepræsidenter; iblandt Directørerne ere tre Protestanter. Da Pinkerton i Octbr. 1816 besøgte Warschau, fandtes der endnu saadanne Hindringer, at disse alene kunde hæves ved Keiser Alexanders umiddelbare Mellemkomst. Saaledes seirede omsider her den gode Sag; og da der tillige i Krakau, denne nye Friestad, er oprettet et betydeligt Bibelselskab: ere

Udsigterne saa gunstige, at det lønner Umagen at lade sig underrette af Hr. Pinkerton om de Oversættelser, ved hvilke her skal virkes.

Vi ville følge ham Skridt for Skridt, naar vi først faae tilbagekaldt i Læserens Hukommelse den sjeldne Lykke, som Slaverne havde i Middelalderen (ligesom Gotherne tidligere) strax ved deres Omvendelse at faae den hellige Skrift oversat i deres Tungemaal. Det var omtrent i Aaret 870, at de ædle Missionærer, Cyrillus og Methodius, oversatte det N. T. paa Slavonisk, hvilken Oversættelse ogsaa siden kom Russerne tilgode, efterat de vare omvendte i Slutningen af 10de og Begyndelsen af 11te Aarhundrede. Men da der allerede ovenfor er talt om den russiske Bibeloversættelse, begynde vi her med den polske.

I det nyere polske Sprog haves 5 forskjellige Bibeloversættelser. Den første kaldes den gamle Krakauer Bibel, og blev trykt i denne Stad 1561. Da mange Steder heri ere laante af den bøhmisk-protestantiske Bibel, har den aldrig erholdt pavelig Sanction. Et Exemplar af denne Bibel, skjøndt atter trykt 1575 og 1577, er nu meget sjeldent. Den anden Oversættelse, som udkom 1563, kaldes den Radzivilske Bibel, efter Fyrst Radzivil, en Protestant, paa

Bekostning den blev forfærdiget og trykt;
da han døde kort Tid efter, blev den af hans
lske Søn opkjøbt og brændt. Den 3die Over-
se af Simon Budney, en Socinianer,
ykt to Gange, nemlig 1570 og 1572; men
siges nu kun 3 Exemplarer at være tilovers.
4de Oversættelse er den Danziger Bibel,
jet af den reformeerte Kirke i Danzig og trykt
nge, nemlig A. 1632 i Danzig, 1660 Am-
m, 1726 Halle, 1737 Kønigsberg, 1768
3, 1799 Kønigsberg og 1810 Berlin (paa det
'e Bibelselskabs Bekostning og 8000 Exem-
:). Den første Udgave blev for største Delen
ændt af Erkebiskop Wonzyk af Gnesen, lige-
Jesuiterne i deres Velmagtsdage tilintetgjorde
følgende Oplag alle de Exemplarer, de kunde
omme. Derfor er Bibelen saa sielden selv
dt de 250,000 Protestanter, som tale polsk;
endnu langt sjeldnere maa den være iblandt
Millioner Polakker, som bekjende sig til den
lske Kirke. Den for dem af Pave Clemens
sanctionerede Oversættelse er forfærdiget af
ob Wuyck efter Vulgata og trykt 3 Gange,
g 1599, 1740 og 1741, i Alt kun 3000
plarer — hvor ringe en Sjeleføde for 10
oner i 200 Aar! Forresten Kal. Sproget i

denne Oversættelse være, vel noget gamm
men reent ja classisk. Nu besørges et stort
af denne Bibel (trods Pavens Forbud og
ternes befrygtede Opkjøb), ligesom og Nye
menter paa Hebraisk allerede ere forskrev
England til Brug for de talrige polske Jøde

Vi forbinde hermed følgende Oplys
vedkommende de øvrige Slavoniske Spr
Mundarter. Næst Russerne, Polakker
Bøhmerne (om hvis Bibel nedenfor skal tal
Servierne den talrigste Stamme af Sl
Herkomst. Deres Antal beløber sig til 5 Mil
Omtrent 2 Millioner af dem staae under øs
Herredømme: hvoraf een Million hører t
romerske, og een Million til den græske Kirk
øvrige 3 Millioner ere under det tyrkiske A
høre alle til den græske Kirke. De, som
merst = katholske, bruge de latinske Bogsta
have hidindtil kun en liden Deel af Bibelen
i deres nyere Mundart. De øvrige 4 Mi
have endnu de gamle slavoniske Bogstaver o
Lebøger; de kjende ingen anden Bibeloversa
end den gamle af Cyrillus, hvilken ydern
meget sielden iblandt dem. De ere kun fa
kunne læse (thi Servierne under tyrkisk
dømme have ingen Skoler og kun faae. L

derimod har den østerrigske Regjering anlagt baade Skoler og Seminarier for sine serviske Undersaatter); og selv disse saa forstaae med Vanskelighed den gamle Bibel; thi skjøndt det nu brugelige Serviske ligner mere Cyrils slavoniske Sprog end det moderne Russiske, er Afvigelsen dog saa stor, at en Bibeloversættelse i det moderne Serviske til Brug for 4 Millioner er en saare ønskelig Ting. Pinkerton giver os Haab om at erholde en saadan, i det mindste af det Nye Testamente ved Hr. Wick Stephanowitsch.

Den Carniolske Dialekt af det Slavoniske Sprog tales af 1½ Million Mennesker, af hvilke 200,000 boe i Ungarn, de øvrige i Steyermark, Kärnten og Krain. Man har i denne Mundart to forskjellige Bibeloversættelser. Den første blev gjort af Georg Dalmatin efter Luthers og trykt i Wittenberg 1584 til Brug for Protestanterne i Krain, hvilke dengang vare meget talrige, men siden ved Jesuiternes Iver bleve for største Delen bragte tilbage til den katholske Kirke. Den anden Oversættelse blev af Georg Japel gjort efter Vulgata, og trykt i Laybach 1784. Desuden ere de protestantiske Carnioler i Ungarn i Besiddelse af en fortræffelig Oversættelse af det N. T. forfærdiget ved Stephan Kugmitsch og trykt i Presborg 1771.

Endelig er Hr. Ravnikar, katholsk Prof. i
Laybach, i Begreb med en nye Version af t
Bibel i denne Mundart; og hedder det,
gjøres efter Originalen. Carniolerne have
og mange Bønder iblandt dem kunne læse.

Croaterne tale atter en anden s
Dialekt, hvilken synes at ligge imellem den
og carniolske, dog saaledes at den nærmer s
den sidste. Det Croatiske ansees for at v
reneste slavoniske Dialekt. Det tales a
900,000 Mennesker, som alle ere romersk-k
De have ei mere af Bibelen oversat end S
Festdags-Evangelierne; men en Canonic
rolya i Agram skal være i Begreb med at o
hele det N. T.

De eneste slaviske Stammer, som endn
tilbage at omtale, ere Böhmerne og
derne, hine i Böhmen, Mähren og l
disse i Øvre og Nedre-Lausitz. De egentlig
mers Antal regnes til 3½ Million, og Slov
til 2½ Million. Den slavoniske Dialekt
tales af de sidste, er meget lidet forskjellig fr
mernes; deres Skriftsprog er det samme.
6 Millioner er næsten Halvparten, nemlig
vakerne, som alle boe i Ungarn, Prote
Siden Aaret 1488 er der gjort 14 Udgaver

katholsk=böhmiske Bibel, hvilken er en Oversættelse af Vulgata. Den sidste Udgave blev trykt i Prag 1804. Derimod have Protestanterne kun gjort 10 Oplag af deres Bibel, af hvilke det første tryktes i Kralitz 1593, det sidste i Presburg 1808 (besørget af Prof. Palkowitsch, som tillige gav en Fortegnelse over de obsolete Ord).

De 100,000 Vender i Övre= og Nedre=Lausitz tale to forskjellige Mundarter, og have to forskjellige Bibeloversættelser, gjorte af Protestanter. De i Over=Lausitz have siden Aaret 1729 havt tre Udgaver af deres Bibel, den sidste trykt i Bautsen 1797. Nedre=Lausitzerne have kun een Udgave, og deri det N. T. og det G. T. hver for sig; thi trykte til forskjellige Tider.

I det Hr. Pinkerton sammenlignede de forskjellige Dialekter af det slavoniske Sprog og reiste omkring iblandt de Stammer som tale dem, fandt han ofte Anledning til at beklage, at det Cyrilliske Alphabet ei var bleven almindeligen indført iblandt dem. Han er forvisset om, at i saa Fald vilde hine halvtredsindstyve Millioner Mennesker af slavisk Herkomst endnu have været istand til at forstaae hverandres Skrifter. Men det ulykkelige Brud imellem den østlige og vestlige katholske Kirke gjorde at det

romerske Alphabet blev indført hos adskillige Stammer. Og hvor lidet er dog dette istand til at udtrykke de talrige sammensatte, skjøndt harmoniske Lyde i det slavoniske Sprog *). Imidlertid vil denne Omstændighed kun vanskeliggjøre, men — som vi allerede have seet flere Beviser paa — ingenlunde hindre den hellige Skrifts Udbredelse iblandt de slaviske Folkeslag.

Efter at have omtalt disse Russernes Stammeforvandte, skulle vi betragte Bibelsagens Fremgang hos deres Naboer, Tyrkerne.

Her kommer naturligviis den tyrkiske Bibel, som trykkes paa det brittiske Bibelselskabs Bekostning, i fortrinlig Betragtning. Til Grund for samme lægges Hali Beys Oversættelse i Leydenske Haandskrifter; og den berømte Orientalist Baron v. Diez i Berlin havde paataget sig at gjennemsee samme og have Tilsyn med dens Trykning. Han skrev, kort efterat han havde begyndt sit Arbeide: "Dersom jeg under Arbeidets Fremgang finder Hali Beys Version saa correct som hidindtil, da siger jeg ikke formeget, naar jeg forsikkrer, at den vil indtage sin Plads iblandt de allerbedste Oversættelser af den hellige Skrift, ja

*) V. the 13th Report pag. 92.

paa mange Steder endog overgaae dem. Jeg begynder virkeligen at troe, at Hali Bey nød en særdeles guddommelig Bistand til dette Værk. Hans Stil er i Sandhed klassisk og vil vinde Menneskenes Hjerter iblandt alle tyrkiske og tartariske Stammer, hvorhen den vil naae; thi de have en besynderlig Forkjerlighed for enhver Ting, som frembyder deres Sprog til Fuldkommenhed. Dette synes mig at være en af Forsynet foranstaltet Omstændighed. I Sandhed, hvis det tyrkiske Sprog nogensinde tabtes, da kunde det ved Hjelp af nærværende Værk fornyes i dets hele Rigdom og Lethed. Da jeg i 30 Aar har gjort det tyrkiske Sprog til mit stadige Studium, og hardtad anseer det for mit andet Modersmaal: er det mig i Sandhed en Glæde hver Morgen at sætte mig ned for at høre Guds Ord tale til mig i dette Sprog *)." — Da v. Diez døde i April 1817, blev Fuldendelsen af dette Værks Revision og Trykning overdraget til Hr. Professor Kieffer i Paris, som strax erholdt Tilladelse af den franske Konge til at paatage sig dette Arbeide og at gjøre de fornødne Reiser til London og Paris. Unægteligen bliver denne Bibeloversættelse tilligemed den arabiske og persiske

*) Monthly Extracts. Sept. 1817 pag. 6.

(som alt ere fuldendte), og den chinesiske o
skritske (hvilke ogsaa over det G. T. nær
deres Fuldendelse), de allervigtigste med
til Christendommens Udbredelse i Asien og
Deel af Afrika. Tiden synes ogsaa, som
have erindret, at være kommen, da Halv
atter skal vige for Korset i adskillige af
meest velsignede Lande. Tyrkerne selv, de
iblandt alle Islams Tilhængere, have afla
gamle Fanatisme; de sidste Verdensbegiv
have givet dem mere Agtelse for Frankern
samme Grad som Muhameds hellige Fane
at være uheldig og useiersæl, vil Troen p
guddommelige Sendelse svækkes, indtil de
der med Musselmændenes Herredømme vi
aftage. Fordum var det Missionærernes
lige Klage, at Islamismen var snarere
imod Christendommen end en Forbered
samme, og at det var vanskeligere at
Muhamedanere end Hedninger *): men

*) Herover klagede ei alene de katholske M
rer, see mange Steder i deres Lettres
tes et curieuses og Labat Voyage en
et en Italie, Tom. VIII pag. 65, m
endnu Stephan Schulze i Leitungen des
Halle 1771—75.

Dage høres mange gunstige Efterretninger ei alene om Persers, men ogsaa om Tyrkers og Tartarers Tilbøielighed til at lade sig underviise om den sande Vei til Salighed. Jeg vil anføre nogle Exempler.

Da Pinkerton 1816 tiltraadte sin store Visitationsreise, medbragte han fra en muhamedansk Fyrste i St. Petersborg, ved Navn Balatukoff, som er øverstcommanderende General over alle de tartarske Cosakker paa Krim, et Anbefalingsbrev til en General i Tzschirkask, hvori hiin bad denne paa det indstændigste at vise Pinkerton al mulig Artighed og at fremme Hensigten af hans Reise ved ethvert Middel, tilføiende, at han ved Samtaler over religiøse Gjenstande var næsten bragt til at antage Christendommen. Denne Muhamedaner saavelsom adskillige af hans Slægtninger paa Krim yde Bidrag til Bibelselskabet *). Da Hr. Pinkerton midt i en stor Ork af det Lille Tartarie viste de første Prøveark af den tyrkiske Bibel og tillige en Deel af det tartariske N. T. til adskillige Effendier og Mollaer, bad en af de første ham om disse Prøver, og efterat have faaet samme, læste han dem høit for endeel af Præsterne og Folket, som fulgte ham. Mange anraabte ham om et Exemplar, og

*) App. to the 13 Rep. p. 57.

Scenen var saa paafaldende, at Grev Maison, Gouverneur over alle Tartarerne i denne Egn, sagde til Hr. Pinkerton: "I Sandhed disse Folk ere forberedede til at modtage Dem *)." — Paa een Dag (d. 11te August 1815) modtog Bibelselskabet i St. Petersborg følgende tvende Meldinger: 1) fra Erkebiskoppen i Georgien: at nogle af de muhamedanske Stammer paa Caucasus havde forlangt, at der maatte blive sendt nogle Personer for at lære dem at læse, paa det de kunde sættes i i Stand til at gjøre Brug af christelige Bøger; 2) et Brev fra Fyrsten over en Mongolisk Stamme i Nærheden af Irkutsk, hvem en af Selskabets Directører havde sendt Matthæi Evang. paa Calmukisk. Han beklagede, at saasom dette var med kalmukisk Skrift, kunde hverken han eller hans Folk læse det, da de brugte Mandschu-Bogstaverne; og han ønskede inderlig at faae vore hellige Bøger saaledes skrevne, at han kunde læse

*) See nysnævnte Raport p. LIII og p. 68—69. Det tilføies, at Greven i Forveien havde begyndt at udbrede Civilisation iblandt de 34,000 Nogayiske Tartarer, som staae under ham. Fra denne Dag af fik han et nyt Redskab i Bibelen (for det første 600 Exempl. paa Tartarisk).

:m *). Dog disse bekjendte sig uden Tvivl til den
.maiske Religion, hvortil ogsaa følgende Exempel
rer. Fyrst Gallizin sendte den mongolske Fyrste,
:umen Dschirgalang, to Ex. af det mongoliske
!vangelium med Anmodning om 1) at læse det
!lv til sin egen Salighed og lade sine Undersaatter
øre det; 2) vel at modtage og med sin Hjelp un-
erstøtte de tvende Lærere Gotfred Schill og Chri-
ian Hübner, som sendtes did fra Sarepta for at
ıldkomme sig i det mongolske Sprog. Herpaa
varer Fyrsten under Datum d. 4de Januar 1816
:a "sit grundmurede Huus" paa Øen Schambay,
2 Verster fra Astrachan: at han selv læste i det
ne Exemplar og havde givet Lamaen det andet;
ıen angaaende hans Undersaatter, da maatte han
pvebie Maimaaned, i hvilken de anseligste af
ans Folk forsamlede sig til en religiøs Høitid, da
ilde han lade Evangeliet forelæse for den hele an-
ægtige Forsamling. De tvende tilsendte Mænd
avde han skaffet en duelig Lærer **). Vi have al-
erede ovenfor nævnet nogle Muhamedanere, som
de Bidrag til det russiske Bibelselskab: her et

*) V. the 12 Rep. app. p. 21—22.

**) S. 3ter Bericht der russ. Bibelges. S. 115—117.

andet Exempel. Da Pinkerton stiftede Bibelselskabet i Sympherpole, en Stad paa Krim, var der iblandt de to hundrede Subscribenter 76 Muhamedanere og 5 Jøder. Til dette Særsyn har den russiske Regjerings Tolerance imod sine muhamedanske Undersaatter visselig ei bidraget lidet. Som bekjendt gaaer denne saavidt, at endog Koranen er bleven trykt og uddeelt paa Statens Bekostning. Derved er al Fanatisme og Frygt forsvunden: Tillid og Lærvillighed traadt istedet. Derved er Udsigt aabnet for de mange Bibelselskaber i det sydlige Rusland til at faae Bibelen læst af disse Provindsers talrige muhamedanske Indbyggere. Men det er langt fra at den christelige Nidkjerhed skulde indskrænke sig disse: saavel Missionærernes som Bibelskabernes Virksomhed omfatter hele Siberien, ja strækker sig ud over det russiske Riges Grændser. Vi kunne blot angive Hovedpunkterne, hvorfra der virkes. Disse ere Astrachan, Karrass, Sarepta, Tobolsk og Irkutsk. Karrass var allerede i nogle Aar Hovedsædet for den skotske Mission, hvis store Formaal er at udbrede Christendommen iblandt de tartariske og kaukasiske Folkeslag, hvilken Ære dog endnu tidligere de mæhriske Brødre i Sarepta, der her som allevegne ere almindeligen agtede, havde begyndt og endnu vedblive

at dele. Fra Alexander Paterson, Ældste ved Colonien i Karraß og fra J. Mitchel, Ældste ved Colonien i Astrachan, levere de russiske Raporter adskillige interessante Breve, hvoraf erfares, med hvilken Længsel man der saae de nye Bibeloversættelser imøde. Det var en heldig Beslutning, de skotske Missionærer toge, da de anlagte et Bogtrykkerie i Astrachan; thi denne By er Ruslands Calcutta, og "vi agte — skriver Pinkerton i Juni 1815 — at gjøre den til Sydens Serampore. De skal snart høre, hvorledes Livsens Vand udstrømmer herfra, for at vande alle de omliggende Lande og gjøre dem frugtrige som Herrens Hauge *)." — I Karraß blev det Tyrkisk-tartariske N. T. trykt ved fælleds Understøttelse af det Edinborgske Missions- og det brittiske Bibelselskab. Hr. Pastor Dickson, Secretair ved førstnævnte Samfund, melder under 22de April 1817, hvor snart det første Oplag blev forbrugt, da Muhamedaner, Hedninger, Armenianer, Græker og Jøder, kort Folk af enhver Stand og Bekjendelse havde ønsket at faae Exemplarer, ligesom ogsaa Missionæren Paterson, da han besøgte Krim (omtrent paa samme Tid som Hr. Pinkerton) fandt almindelig Opmærksomhed,

*) V. the 12 Rep. pag. 21.

idet han forklarede Indholdet af det N. T. Han maatte prædike flere Timer i Rad snart fra et Træ, snart fra sin Karre for den ham omgivende Folkevrimmel; og ihvormeget hans Helbred leed ved den overordentlige Anstrængelse, oplivedes hans Aand dog stedse ved det lærvillige Folks rørende Bønner. Intet smertede ham uden at maatte nægte saa Mange det N. T. efterat hans Forraad var medgaaet *). Dog paa denne Mangel vil der snart blive raadet Bod, da nu neppe nogen By af Betydenhed i det russiske Rige mangler sit Bibelselskab; og Krim selv tæller allerede flere ret anselige, deriblandt det i Theodosia, hvilket har foresat sig at udbrede Christendommen iblandt Abhazierne, i Mingrelien og Anatolien **). Men Rummet tillader os blot endnu at omtale Stiftelsen af Bibelselskabet i Tobolsk, Siberiens Hovedstad, hvilken fandt Sted den 22de August 1817 i Erkebiskop Ambrosius's Pallads, hvorved baade han, en graahærdet Olding, og Domprovsten Zemnelitsen holdt mærkværdige Taler ***). Om Tilhørernes oprig-

*) Monthly Extracts. Sept. 1817 pag. 6.

**) V. the 12. Report p. 15.

***) Monthly Extr. Nov. 1817.

ge Deeltagelse vidner deres Gavmildhed til det
de Selskab: Subscriptionen steeg til henved 600
ubler. Endelig er ogsaa det end fiernere Ir=
ntsk bleven hilset af Evangeliets Herolder. Did
oge nylig Stallybraß og Rahme, udsendte fra
t londonske Missionsselskab; og de vare saa lyk=
lige at have en lang Samtale med Keiser Alexan=
r i Moskau den 5te Januar 1818. De meddeelte
m deres Hovedærende, nemlig at oversætte den
llige Skrift paa Mongolisk og om muligt i Mant=
usproget. Keiseren roste deres Iver, beundrede
res Standhaftighed og forsikkrede dem om at han
vde givet de bestemteste Ordrer for at skaffe dem
hver Lettelse, som de maatte behøve *). Maaskee
aer denne Sendelse i Forbindelse med et Fore=
jende, som det russiske Bibelselskab nylig har
sluttet, nemlig at faae det N. T. oversat i Bu=
ternes (en mongolsk Stammes) Sprog efter
te Folks gjentagne Begjeringer, den de havde
saget med betydelige Subscriptioner.

Imedens her aabnes ganske nye Veie for vor
ddommelige Religions Udbredelse, virkes der til=
e for at gjenvinde samme de Lande, over hvilke
ns Lys forhen har straalet. Til disse hører Per=

*) Monthly Extr. Mart. 1818.

sien; og vi komme nu (efter vor Orden) til at tale om det persiske N. T. oversat af den ædle engelske Missionær, Henrik Martyn, som efter mange Aars ufortrødent Arbeide i sin Herres Viingaard nu er hensovet. Han benyttede sig til dette Værk af en indfødt Persers, Mirza Seyed Ali's, Hjelp; og deres Oversættelse berømmes af alle Sagkyndige som et Mesterstykke. Da Oversættelsen var fuldendt, anmodede Martyn den engelske Gesandt i Persien, Baronet Gore Ouseley, en oplyst og gudfrygtig Mand, om at overlevere paa det brittiske Bibelselskabs Vegne et haandskrevent Exemplar til den persiske Konge, Fateh Ali Schah Kajar, hvilket han og gjorde, efterat have i Forveien tilstillet Hussein Khan og andre Hoffets lærde eller formaaende Mænd lignende Afskrifter. Aar 1814 vendte Sir G. Ouseley tilbage til Europa og medbragte da følgende Taksigelsesskrivelse fra Hans persiske Majestæt *):

"I den almægtige Guds Navn ꝛc."

"Det er vor naadige Befaling, at den høitærede og fortræffelige Sir Gore Ouseley ꝛc. ꝛc. skal vide, at det Exemplar af Evangeliet, som vi

*) V. the 11 Report, App. p. 129—30.

blevet oversat paa Persisk ved den salige Henrik Martyns lærde Virksomhed, og som er blevet os overleveret af Eders Excellence fra det høie, ærede, lærde og oplyste Selskab af Christne, der have forenet sig i den Hensigt at udbrede udenlands de hellige Skrifter om Jesu Religion, (over hvem, som over alle Propheter, være Fred og Velsignelse!) er kommet os til Hænde, og haver storligen behaget vort allerhøieste Sind."

"Det er i Sandhed, ved H. Martyns lærde og utrættelige Virksomhed, bleven oversat i en Stiil, som passer sig bedst for hellige Bøger, det er: i en let og simpel Diction. Tilforn vare de fire Evangelister, Matthæus, Markus, Lukas og Johannes, kjendte i Persien; men nu er det hele Nye Testament fuldendt paa den fortræffeligste Maade; og denne Omstændighed har været en ny Kilde til Glæde for vort oplyste og allerhøieste Sind. Selv de fire Evangelister, som vare kjendte her i Landet, have aldrig tilforn været forklarede paa en saa tydelig og indlysende Maade. Derfor have Vi været særdeles fornøiet med denne udførlige og fuldstændige Oversættelse. Hvis det maatte behage den naadige Gud, ville Vi befale udvalgte Tjenere, som stedes for vort Aasyn, at fore-

læse *) os ovenomtalte Bog fra Begyndelsen til Enden, paa det Vi kunne, indtil det allermindste, høre og forstaae dens Indhold."

"Eders Excellence ville behage at glæde bemeldte ærede, lærde og oplyste Selskabs Sind med Forsikkringen om vor høieste Agtelse og Bifald; og at underrette disse fortræffelige Mennesker, som ere saa kraftigen sysselsatte med at udbrede og kundgjøre den rette Mening og Hensigt af det hellige Evangelium samt andre Stykker i de hellige Bøger, om at de ere efter Fortjeneste hædrede med vor Kongelige Yndest. Eders Excellence ville ansee sig forbunden til at opfylde dette kongelige Forlangende."

Givet i Rebialavil 1229.

Fateh Ali Schach Kajar.

Et høist mærkværdigt Kongebrev! Men at det persiske Folk ei er mindre begjerligt end dets Konge efter nøiere Kundskab om den store Prophet Jesus (hvis Værdighed Bedrageren Muhamed — som bekjendt — vel vovede at nedsætte, men ikke ganske at

*) Her staaer i Originalen Tilawat, et høitideligt Ord, som egentligen bruges om Koranens Læsning.

nægte), derom have vi adskillige Vidnesbyrd. Allerede 1815, d. 7de Sept. skrev Missionæren J. Mitchell fra Astrachan til Etatsraad Popow, Secretær ved det Petersborgske Bibelselskab *): "Det er overhovedet at lægge Mærke til, at Perser, som tale og læse tyrkisk, have bekommet mere end to Tredieparter af de ved os uddeelte (tyrkiske) Nye Testamenter. De have en saadan Lyst til at erholde denne Bog, at vi uden Tvivl havde kunnet uddele alle Exemplarerne iblandt dem, dersom vi ei tillige havde burdet tage Hensyn til Tartarerne. Denne Efterretning, haaber jeg, vil være Deres Direction saare velkommen, især da vi bør antage, at Deres Udgave af det Persiske N. T. nærmer sig sin Fuldendelse. Naar Perserne allerede modtage med saa stor Fornøielse det N. T. i det tartariske Sprog, hvor meget mere maae de da ønske, at eie det i deres eget?" Dette Haab er rigtig gaaet i Opfyldelse. Paa eengang trykkes denne saa meget lovende Oversættelse baade i Rusland og Indien. Først fuldendtes den Petersborgske Udgave (nemlig allerede i A. 1815) under Tilsyn af Sir G. Ouseley og Pastor Pinkerton; siden er den indiske ogsaa

*) S. dritter Bericht der russ. Bibelges. Anhang S. 63.

sat i Omløb; men vi have endnu kun faa Efterretninger om begges Virkninger.

Vi have hidindtil meest dvælet ved Bibeloversættelserne, dog uden at oversee de paa vor Vei os mødende Missionsanstalter: det er Tid at vi tage disse nøiere i Øiesyn, og til den Ende vende tilbage fra Ruslands vide Grændser til Storbrittaniens liden men herlige Øe, hvorfra sidste Gang den Aand udgik, hvis oplivende Spor vi have fundet midt i Siberiens Ørkener og ved Baikal Søens Bredder.

Det er blevet erindret af de hallisske Theologer i Anledning af sidste Jubelfest, at det er den Spener-Frankiske Aand, som nu viser sig saa virksom i de engelske Søndagsskoler, Missionsanstalter og Bibelselskaber, og dette kan gjerne indrømmes uden Formindskelse af Britternes Fortjenester. Thi i slig Gjerning er det ligesaa fortjenstligt at være den anden som den første. Mærkeligt er det, at begge Gangene gaves disse vældige Stød til sand Christendoms Fremme til en Tid, da man efter Tingenes Stilling mindst skulde ventet det. Da Spener dannede Franke, Anton, Lütkens og sine mange øvrige fromme Disciple til de virksomme

Mænd, de siden bleve for den christne Kirke, blev han af de fleste academiske Theologer enten spottet eller ynket, eller irettesat og forfulgt. Af Disputeresyge og en aandløs Syslen med vedtagne Formeler vare Hjerterne kjølnede og overtrukne med en Skorpe, saa at kun Faa følede hvad Christi livsalige Lære kan og skal udrette paa Jorden. Men de halliske Theologer foresatte sig fra Begyndelsen af at opdrage dygtige Lærere for Kirken og Skolen: øiensynligt Held ledsagede deres Bestræbelser, saa at den fromme Franke Aar for Aar kunde udvide sine menneskekjerlige Stiftelser. Snart taltes flere tusinde Disciple i Waisenhusets Skoler, og over hundrede Lærere, som hertil dagligen behøvedes, udbredte snart, da de (som Studerende ved Universitetet) hyppigen afvexlede, Frankes Methode og en Deel af hans Iver over hele Tydskland. I det Collegium orientale, som Franke stiftede allerede i Aaret 1702, dannede han baade lærde Exegeter og sprogkyndige Missionærer. Thi da Danmarks gudfrygtige Konge, Frederik IV, havde besluttet at stifte Missionen i Tranqvebar og desangaaende raadførte sig med sin tydske Hofpræst Lütkens (der i Berlin havde været Speners Collega og Ven), henviste denne Kongen til Franke, som baade udkaarede den værdige Ziegenbalg, Patriar-

chen for alle protestantiske Missionærer i Ostindien, og siden vedblev at opdrage duelige Mænd til denne Post. Dette Hverv har det hallisle Universitet hæderligen opfyldt lige til vore Dage, og — som en Følge deraf — have enkelte af dets Theologer besørget Udgivelsen af den danske Missions Efterretninger *). Det 65de Hæfte heraf, udgivet af Dr. G. Chr. Knapp 1814, handler om Krigsaarene 1808—1813, og kan altsaa, da Danmark dengang var ganske afskaaret fra Samqvem med Ostindien, ei levere meget glædelige Resultater. Dog blev midt under Krigen een Missionær, Jacobi, ordineret i Kjøbenhavn (Nov. 1812), og afgik over England, hvis Regjering overhovedet viste Missionen al Agtelse og Beskyttelse. Dr. Knapp nævner endnu, foruden Hr. Jacobi, som Missionærer i Tranqvebar, Hr. Christopher Sam. John, Hr. Joh. Peter Rottler og Hr. Aug. Fred. Cämmerer, samt Catecheten Hr. Daniel Schreyvogel; men ifølge senere Efterretninger ere John og Jacobi ved Dø-

*) Nachricht von dem Fortgange der evangelischen Mission in Ostindien. Udg. siden A. 1720 af Franke, Fader og Søn, af Freylinghausen, Schulze og Knapp, Fader og Søn. I Alt 65 Stykker i 4to.

den afgangne, uden at nogen til Datum er kaldet i deres Sted. Aarsagen dertil maa formodentligen søges i det danske Missions-Collegiums ved Pengevæsenets Forandringer formindskede Fonds; men vi tør sikkert haabe, at vor ædle Konge ei vil tillade en Anstalt at forfalde, som var Fjerde Frederiks Diesteen og som hører til de skjønneste Perler i Dannerkongens Borgerkrone. De milde Gaver, som endnu stedse tilflyde denne Anstalt fra fromme Venner i Tydskland, fortjene vel hjertelig Tak, men række dog ei vidt. De beløb sig fra den 14de Decbr. 1808 til den 4de Juni 1811 til 750 Gylden 20½ Kreutzer.

Endnu maae vi, for fuldstændigen at angive Momenterne til en Parallel imellem Halle i det 18de og England i det 19de Aarhundrede, nævne den af Professor Johan Henrik Callenberg A. 1728 stiftede Anstalt til Jødernes Omvendelse, og minde om, at Grev Zinzendorf, Brødremenighedernes Stifter, blev dannet paa det hallisge Pædagogium under Franke; men fremfor Alting anføre følgende Tabel til en kort Udsigt over den Cansteinske Bibelanstalts Udbytte fra Trykkeriets Anlæggelse i Mai 1712 til midt i Aaret 1816.

A. Trykt i Anstaltens første Aarhundrede, altsaa til Mai 1812:

1)	Luthers Bibel i stor Octav, 114 Udgaver, af hvilke 108 bleve trykte med staaende Typer	Exempl. 583,109
2)	Samme i liden Octav, 23 Udgaver af hvilke 20 med staaende Typer	117,008
3)	Samme i Duodez, 236 Udgaver, af hvilke 233 med staaende Typer	1,205,945
4)	Samme i to Folio-Udgaver . .	4,500
5)	Samme i Qvart, 5 Udgaver . .	22,150
6)	Den bøhmiske Bibel, i stor Octav	10,350
		1,943,062

B. Fra Juni 1812 indtil midt i Aaret 1816.

No. 1.	Fem Udgaver	13,114
— 2.	Syv Udgaver	26,265
— 3.	Fem Udgaver	19,245
I Aaret 1816 til ud paa Sommeren, omtrent		29,000
		87,624
	Totalsumma	2,030,686

Ligesom Halle har den Roes at have understøttet, og Danmark den Ære at have stiftet den første evangeliske Mission i Ostindien: saaledes fortjener Englænderne evig Berømmelse, fordi de have saa betydeligen udvidet dette Værk, og det med tidobbelt Anstrængelse just i det sidste Decennium af 18de Aarhundrede, da Vantroen havde naaet sin høieste Spidse paa Europas Fastland. Kort Tid efter hinanden dannede sig tvende Missionsselskaber i England, hvilke snart overgik alle de ældre i Omfang og Held, ligesom de indtil denne Dag vedblive at kappes med hinanden. Først oprettede Anabaptisterne deres Missionsselskab 1792: de kalde sig selv Baptister for at undgaae det Hadefulde, som de fleste ældre Menigheder knytte til Daabens Gjentagelse. Dog vedblive de virkeligen — imedens de have aflagt de ældre Anabaptisters Sværmerie — at døbe blot Børne og at gjentage Daaben med de Faa, som nu og da gaae over fra andre christelige Samfund, hvor Barnedaaben er brugelig, til deres Confession. Selskabets Bestyrere boe i England; men dets Virkekreds er fornemmelig Ostindien (hvor vi derfor nærmere skulle omtale det). Det bestaaer ved frivillige Bidrag og ved Overskudet af det Bibeloversættelserne (om hvilke siden) monne

indbringe. Dets aarlige Indtægter have paa den sidste Tid været henved 10,000 Pund Sterling. Selskabet i England holder hvert Aar et Møde, vexelviis i Kettering og Northampton, og udgiver periodiske Beretninger om Missionernes Fremgang.

Anabaptisternes Exempel opmuntrede de øvrige Christne til Efterligning; og efterat et aabent Brev var udgaaet fra nogle faa Personer til Englands Præster og Andre (A. 1794), holdtes i London d. 21de Sept. 1795 en talrig Forsamling af Christendommens Venner efter forskjellige Bekjendelser, og saaledes stiftedes the Missionary Society (κατ' εξοχην saa kaldet, og, efter Følgerne, med Rette: vi ville for Tydeligheds Skyld benævne det efter sit Sæde, London). Ogsaa det udgiver aarlige Raporter (den sidste mig tilhændekomne er af 1815), af hvilke saavelsom af andre Kilder *) jeg har uddraget min Beretning. Selskabet besluttede at begynde med de nyligen opdagede Øer i Sydhavet. Mange unge Geistlige tilbøde deres

*) Iblandt disse giver det svenske Skrift; Utdrag af Engelska Missions Societetens Berättelser. Åren 1795 till 1815. Stockholm 1816. 8. en almindelig Udsigt over Selskabets Virksomhed.

:este som Missionærer og over 30 Candidater
iedes d. 28de Julii 1796 i Sions Capel til
apostoliske Embede. Disse indskibedes paa et
en Ende anskaffet Skib, Duff, som førtes af
ob Wilson, der vel havde forladt Søtjenesten,
af Interesse for Sagen paatog sig at anføre
menneskekjerlige Tog. Det var besluttet at fer
sionærer skulde bosætte sig paa Øen Tonga-
t, to eller flere paa Marqvesas, og de øvrige
Otaheiti. Reisen (hvis Beskrivelse er udgivet
tykken og oversat paa tydsk af Sprengel 1800)
lykkeligt, og de landede den 6te Marts 1797
Otaheiti, hvor de bleve venligt modtagne af
byggerne. Der indrømmedes dem en stor Byg-
g; og Pomarre, Øens Konge, skjenkede dem
trictet Matavai. Kort derefter seilede Wilson
Tongatabu, hvor han efterlod otte Missio-
er. Af disse bleve tre et Offer for Indbygger-
Grumhed; og de øvrige maatte efter nogen Tid
abe Øen. Paa Marqvesas opholdt Hr. Crook
i nogle Maaneder; og da han i Mai 1799
dte tilbage til England, medtog han en af
bets Indfødte, som han underviste i Christen-
mmen.

I Octbr. 1798 udsendte Selskabets Bestyrere
en Gang Skibet Duff (ført af Capt. Robson)

med nye Missionærer til andre Øer i Sydhavet; men det blev ved Kysten af Syd-America opbragt af franske Capere. Ved Enden af A. 1799 besluttedes en ny Affending, og næste Foraar affeilede 12 Missionærer paa Skibet Royal Admiral. Disse forstærkede især Missionen paa Otaheiti, hvilken var bleven svækket ved nogle Læreres Udvandring til Port Jackson.

Men da vi siden gjennemgaae samtlige Missioner districtviis, hvor vi da ogsaa vende tilbage til Sydhavs-Øerne, ville vi her blot bemærke, at dette Selskab har nu Plantesteder i alle Verdens Parter, nemlig i

Asien.

I China, hvor Missionærerne ere DHerrer Morrison og Milne; i Ostindien: Vizigapatnam DHrr. Gordon, Pritchett og Dawson; Ganjam, Hr. Lee; Madras, Hr. Loveleß; Bellary DHrr. Hands og Taylor; Chinsurah Hr. Mai; Travancore Hr. Ringeltaube; Surat DHrr. Skinner og Fyvin; og Malacca, hvortil Hr. Thomsom hører og hvorhen, ifølge de nyere Efterretninger, ogsaa Hr. Milne har maattet begive sig. Paa Java: Hr. Supper i Batavia og Hr. Brückner i Sama-

ing. Paa Amboyna Hr. Kam; paa Ceylon DHrr. Palm, Ehrhardt og Read.

Africa.

I Landet Namaqva DHrr. Albrecht, Ebner og Schmelen. I Bethesda DHrr. Helm og Saß. I Griqva Town DHrr. Anderson og Janz. I Bethelsdorp DHrr. Read, Messer og Corner. I Theopolis DHrr. Ullbricht og Bartlett. I Tulbach Hr. Kramer. I Stellenbosch Hr. Bakker. I Hooge Krall Hr. Pacalt. I Zuurbrach DHrr. Seidenfaden og Wimmer. I Rodezand Hr. Boß. I Buskmannernes Land Hr. Smit. I Capstaden Hr. Thom. Paa Isle de France Hr. Le Brun.

Nord-America.

Stationerne ere her Canada, Ny Brunsvig og Ny Foundland.

Vestindien.

Paa Berbice arbeider Hr. Bray. Paa Demerary DHrr. Davies og Elliot. Paa Trinidad Hr. Adam.

Australien.

Paa forskjellige Øer DHrr. Davies, Hayward, Henry, Nott, Schott, Tessier, Wilson

og Bicknel, foruden mange Flere, som ere udsendte i de to sidstforløbne Aar, om hvilke Referenten ingen officielle Efterretninger har.

Selskabet har et Seminarium i Gosport, i hvilket 1815 studerede 16 Candidater. I det foregaaende Aar vare 9 indtraadte og 9 afgangne til deres Gjerning. Selskabets Udgift havde i det Aar været omtrent 16,000 Pund Sterling.

Foruden disse tvende, særdeles virksomme Selskaber gives der i England endnu adskillige af lignende Øiemed: et i den bisskoppelige Kirke Church Missionary Society, et methodistisk, som have mange Missioner baade i Ost- og Vestindien, et ældgammelt Society for the propagation of the Gospel in foreign parts (stiftet 1647, fornyet 1661 og 1701). Alle disse have Missioner i Ostindien (de fleste tillige andre Steder) og kan deres Virksomhed her omtrent udledes af følgende Tabel, som vel er taget af en fransk Bog *), men dog grunder sig paa lutter engelske Beretninger.

*) Notice des travaux littéraires des Missionaires Anglais dans l'Inde. Par Langlès. Paris 1817, p. 41. hvor Listen siges at være tagen af Asiatic Journal. Mai 1817.

Den bisKoppelige Kirkes Selskab har i Ostindien	8	Miss.
Det Londonske Missionsselskab . .	24	—
Det Anabaptiske	39	—
Det Wesleiske (Methodisternes) . .	16	—
Selskabet (det gamle) for Christendommens Udbredelse	3	—
	90	Miss.
Føies hertil de danske Missionærer .	2	
og det Americanske Selskabs .	7	
samt de indfødte Missionærer .	23	
saa bliver Antallet paa samtl. ostind. Miss.	122	

Ville vi blot antage deres Antal, som fra samme Selskaber og Lande udgik til de øvrige hedenske Folkeslag paa Jorden, for lige saa stort (men dette er vist for lavt regnet) saa see vi allerede her halvtredie Hundrede nidkjere Lærere. Dertil maae endnu føies de talrige skotske Missionærer (Edinborg og Glasgow har hver sit Missionsselskab, om hvilke jeg dog mangler nøiere Kundskab) hvilke især arbeide paa Grændserne af Rusland og Persien (Karraß og Astrachan ere Hovedstationer), ligesom ogsaa det brittiske Bibelselskabs utrættelige Agenter paa Fastlandet, Præsterne Ebenezer Hen-

derson, Robert Pinkerton og John Paterson ere alle Skotter; Brødremenighedens Colonier i Asien og Amerika; endelig de hollandske Missionærer i Asien og de danske paa Grønland: jeg tvivler da ikke om at de evangeliske Missioner ville, som jeg ovenfor har sagt, befindes langt betydeligere end de katholske. Og endnu stiftes af og til nye Missions-Seminarier: et saadant er nylig oprettet under Bestyrelse af Præsten Blumhard i Basel, hvorfra nu ogsaa udgives et Magazin für protestantische Missions- und Bibelgesellschaften, som dog endnu ikke er kommet mig til Hænde.

I det vi nu i saadan Detail, som Rummet tilsteder, skulle betragte disse Anstalters (saavelsom Bibelselskabernes) Virkninger i de forskjellige Verdens Parter og begynde med Asien, have vi om de tyrkiske Lande ei meget at tilføie det, som allerede ovenfor, fra Europa af, er bemærket om Christendommens Tilstand i Lille-Asien. Overalt er Kirken her i samme Forfald: Uvidenhed, Overtro, Raahed og de deraf flydende Laster findes allevegne. Kun iblandt Armenierne er Forfatningen noget bedre, fordi deres Geistlige dog faae nogen Dannelse i Klosterne og ere bekjendte med

en. Den chaldaiske Kirkes Tilstand beskrives
ig. Den mangler baade Præster og Skoler
ıne dem i. Under dens Patriarch ligge 7 Bi-
nmer; men kun to af dem, nemlig de i Mosul
almast (i Persien) ere besatte. De Nesto-
e Chaldæer ere et vildt og kraftigt Folk, hvil-
an især træffer paa blandt Stammerne i det
ige Curdestan. Den, som er bestemt til Pa-
)atet, smager fra sin Fødselstime aldrig dyrisk

Da denne Værdighed stedse bliver i den
e Familie, saa er Patriarchen, om mueligt,
: mere uvidende end de øvrige Geistlige. Og-
tter han alene sin Ære i at være Stammernes
ıoved og en vældig Jæger for Herren. — De
: Jacobiters (Monophysiters) Patriarch resi-
i Klosteret Der Zaaferan, tre Fjerdingmiil
Mardin. De monophysitiske Menigheder i
ekr og Mardin bestyrer han umiddelbar; des-
staae 21 Biskopper under ham (deriblandt
es som Residenzer Jerusalem, Damascus,
, Malabar o. s. fr.). Disse Jacobiters Var-
gaaer overordentlig vidt. I Curdestan kunne
erken paa Sæder, Klædedragt eller Moral
les fra deres muhamedanske Landsmænd. Det
, Præsterne have forud for deres Hjord, er
forstaae en Smule Syrisk og Arabisk. I Di-

striclet Tor ved Tigris er der en Biskop, som aldrig skiller sig ved sit Gevær, end ikke naar han læser Messe, hvilken Forretning han ofte afbryder for at tage Deel i et Klammeri ved Kirkedøren, ihvorvel sligt sjelden gaaer af uden Blodsudgydelse. Ikke desto mindre har dog baade den jacobitiske og nestorianske Patriarch yttret Lyst for det brittiske Bibelselskabs Agenter til at modtage Bibler *). Dette er desto mærkværdigere, da de staae i en Slags Forstaaelse med Paven, hvilken vedligeholdes ved de romerske Missionærer i Mesopotamien, Bagdad og Bassora. En af disse, Don Leopoldo Sebastiani, har endog selv udarbeidet en Bibeloversættelse, ligesom og Giovanni Guriel, katholsk chaldaisk Erkebiskop i Salmast, har oversat det N. T. paa Persisk. Men disse ere kun til i Haandskrift, hvilket overhovedet gjælder om alle de Bibler, som findes i syriske og chaldaiske Kirker; og om de end vare trykte, skulde de ikke være Almuen til synderlig Nytte, da deels kun faa kunne læse, deels forstaae de fleste kun arabisk. — Desto lettere er det at virke paa Armenierne, iblandt

*) V. 12th Report pag. 135—147, og 13 Rep. pag. 22—25, fra hvilke Steder disse Efterretninger ere tagne.

hvilke selv de Fattigste have Lyst til at læse Skriften. Ogsaa de ere deelte i to Kirker: den gamle Kirkes Overhoved boer i Echmiazin; men Patriarchen for dem, som ere forenede med den græske Kirke, boer i Constantinopel. Man har alt begyndt at afhjelpe begges Bibeltrang.

Saaledes er der dog i Tyrkiet en svag Grundvold, paa hvilken man paa ny kan opbygge Christi Kirke. Men i Arabien mangler endog denne: saa aldeles har den falske Prophet, som der opstod, udryddet Levningerne af den gamle Kirke. Dog — en af hans Efterkommere, Sabat, Ibrahims Søn (som i lige Linie kan føre sit Slægtregister tilbage til Muhamed), i Daaben kaldet Nathanael, har allerede i sin beundrede arabiske Bibeloversættelse tilberedt det Redskab, hvorved Halvøen i Tidens Fylde skal udrives af Bedrageriets Mørke og føres tilbage til det sande Lys. Mine Læsere kjende Sabats høist mærkværdige Omvendelses-Historie *). Ligesom Paulus blev han fra Christendommens ivrigste Forfølger dens oprigtigste Tilhænger: ligesom Apostelen saae med Glæde den første Martyr at opgive sin Aand: saaledes maatte Sabat see sin høimodige Vens, den omvendte

*) See Theol. Bibl. 5 Bd. S. 129 fg.

Abdallas Blod at flyde under Bødeløxen, inden han
kunde forlade Islams Blændværk, og faae Die fr
Christi Læres guddommelige Glands. Men af de
Virkninger, som det N. Ts. Læsning havde paa
ham, tør vi da og slutte os til, hvad hans eg
saa meget fuldkomnere Oversættelse engang i Tid
vil virke paa hans Landsmænd. Man veed, hvor
ledes Araberne pleie at bevise Koranens Guddom
melighed af Stilens Prægtighed. Hvor vigtigt er
det ikke hos et saa poetisk Folk, at den hellig
Skrifts Høihed intet taber i Oversættelsen. M
betænker man tillige, hvor udbredt det arabis
Sprog er baade i Asien og Africa, da skjønnes h
den hele Vigtighed af det Sonoffer, hvormed Sa
har ønsket at kunne aftvætte sin Blodskyld.

Om Persien have vi ei andet at tilføie de
ovenanførte Noticer, end den gamle Erfaring, at
Perserne af alle muhamedanske Folkeslag ere de
lærvilligste, og dem, som stedse vise meest Tilbøie
lighed til europæisk Cultur. Skade at der h
indtil vare saa faa Berøringspunkter imellem dem
og Europæerne. Omsider have Russernes Er
bringer af de nordlige Provindser aabnet et vi
skjøndt ei det gunstigste, Samqvem.

Desto større er Europæernes Indflydelse i
Indien. Ligesom dette Land frembyder en Ry

byggerstat (det brittiske Rige) som er uden Mage i den gamle og nye Historie: saaledes er det og Hovedskuepladsen for Missionærernes Virksomhed. Vi ville betragte denne (ligesom hidindtil) i Forening med Bibelselskabernes Foretagender. Vi begynde fra den vestlige Kyst, hvor Bombay er Hovedstaden.

Bibelselskabet i Bombay havde i Begyndelsen at kjæmpe imod de stærkeste Fordomme hos de Indfødte, som om man vilde tvinge dem til at blive Christne; men saasnart Selskabets rette Øiemed var lagt for Dagen, forsvandt al Frygt.

En Hovedgjenstand for Selskabets Opmærksomhed var at faae de lavere Almueclasser af engelske Protestanter i Indien underviste og Skoler anlagte til indiske Børns Opdragelse. Begge Dele ere nu i den bedste Gang. Dr. Buchanan har i sine christelige Undersøgelser*) bemærket, at Europæernes Exempel i Indiens store Stæder er en Gift for den christelige Underviisning. Hvor sandt dette end maa have været, vidner Hr. Money dog i sin Tale, at de i Indien bosiddende Briters

*) See Udtoget af dette Værk i Theol. Bibl. 5te Bind S. 60 fg.

Sædelighed har efter den Tid særdeles bedret sig; at der overalt findes Iver for Religion og en med den christelige Lære mere overeensstemmende Opførsel. Og denne Forandring tilskriver han Bibelens Omløb, de af Buchanan anbefalede kirkelige Indretninger, de mange duelige og gudfrygtige Missionærers Arbeider, samt nogle af de høieste Embedsmænds Mønster.

Den store Forskjellighed af Tungemaal, som tales saavel i det øvrige Asien, som i det District, hvori det Bombayske Bibelselskab virker (fra Forbjerget Comorin indtil Landtungen ved Suez) standser meget Christendommens Udbredelse. Man søger paa tvende Maader at overvinde denne Vanskelighed: 1) ved at oversætte Bibelen i alle asiatiske Sprog; 2) ved at lære de Indfødte europæiske Sprog. Portugiserne have i Aarhundreder brugt det sidste Middel (og derfor bevares endnu deres Tungemaal og deres Tro i Ostindien, efterat deres Rige der for længe siden er kuldkastet); Englænderne begynde nu deri at efterligne dem.

Af Buchanans Bog kjender man endeel Gyseligheder, som endnu finde Sted ved de ellers saa godmodige Hinduers Afgudstjeneste. Money anfører et nyt Exempel derpaa. Han har selv seet 10 til 12 Mile fra Puna en dum mæsket Dreng

paa 14—15 Aar, der udgives for den eviglevende Gud, og tilbedes — skjøndt han, som det lod, er vanvittig — af det eenfoldige, offerydende Folk. Hans Historie er følgende: En myndig Bramin forkyndte for omtrent 170 Aar siden, at han i et Syn var bleven underrettet om, hvorlunde syv Incarnationer af Guddommen skulde finde Sted efter hinanden i hans Familie. Da det belovede Antal nu har fuldendt deres jordiske Løb, saa har det bedragede Folk ladet sig denne Dreng, skjøndt over Tallet, behage som den 8de Deus incarnatus. Da Money bemærkede, at dette jo overgik det belovede Antal, svarede man ham naivt: "Ja vist nok; men dette beviser kun, at Gud kan gjøre mere end han har lovet."

De Indfødte have ei Modbydelighed, men snarere Lyst til den europæiske Underviisning. Et mærkværdigt Beviis derpaa er Stiftelsen af en høiere Skole i Calcutta ved Indianerne selv, for at faae deres Børn oplærte i Europæernes Vidskab. Iligemaade have nogle af de Fornemste paa Malabarkysten søgt hos Regjeringen om en Lærer fra England, tilbydende enhver Løn, som maatte findes passende.

Paa Ceylon gjør Christendommen endnu større Fremgang end paa Ostindiens Fastland. De

Chalcas, som paa denne Øe afbarke Canelen, ere de flittigste, forstandigste og brugbarste iblandt Cingaleserne, men ikke af den fornemste Caste, hvorudover ingen af dem kan blive viet til Præst. Dybt følende denne Udelukkelse, valgte de en meget lovende Yngling af deres Slægt og sendte ham til Ava, Hovedsædet for Buddureligionen, for at studere dens Mysterier og erholde Vielsen. Paa sin Reise opholdt han sig i det engelske Indien, lærte Sanskrit og uddannede sig. Han forblev nogle Aar i Ava, hvor han formedelst sin Fromhed og Lærdom blev udmærket af Kongen; men da han vendte tilbage til Ceylon for at tiltræde sit Præste-Embede, var han langt opløftet over sit hedenske Kalds lave Skranker. Han var bleven fortrolig med Bibelen og ved den bleven ført til Christendommen tilligemed en Ven, som havde ledsaget ham til Ava. De lode sig begge døbe i Colombo. Hiin stræber nu at blive christelig Præst; og man nærer det Haab at denne lærde Mands Omvendelse vil fremskynde hans Landsmænds *). Da denne Præst ei nævnes, veed jeg ikke om det maaskee er en af de omvendte Buddapræster, om hvis Daab

*) S. 2ter Jahresbericht der Hamburg-Altonaischen Bibel-Gesellschaft S. 68—70.

Alex. Johnston, Overdommer paa Ceylon, har aflagt Beretning *). Det synes at være de samme Personer. Johnston fortæller, at Naboris de Silva, nu i Daaben kaldet Georg, i A. 1808 forlod Ceylon med 18 Disciple for at ende sine theol. Studier i Ava. Paa Veien landede han i Negapatnam, opholdt sig fem Maaneder i Madras og lærte der Sanskrit. Derfra gik han til Ava, forblev noget over to Aar i Amerapura eller "den evige Stad" og forfremmedes der af Keiseren til den Værdighed "Maha Nagaka." 1811 vendte han tilbage, fik Opsyn med et Tempel i Districtet Galle, og var almindelig agtet for hans Opførsel, Duelighed og Lærdom. Kort efter hans Hjemkomst blev Bibelen paa Cingalesisk (Ceylonsk) sat i Omløb af Bibelselskabet i Columbo; og en flittig Brug deraf lærte ham snart at kjende Forskjellen imellem Budda-Mythologiens forvirrede Fabler og den guddommelige Aabenbarings simple Sandheder. Undersøgelse og Omgang med Christne i Columbo fuldendte hans Overbeviisning, og han besluttede saavelsom Don Andris, hans Discipel, at lade sig døbe. Han gjør nu alt Tjeneste i Kirken som Bibel-Oversætter.

*) Append. to the 13 Report pag. 14 sq.

Overhovedet er Ceylon et vigtigt Sted for Christendommens Udbredelse i Asien. Af Columbo Bibel-Selskabets anden Raport erfares, at Antallet af indfødte Christne, som tale Tamulisk, der paa Øen er omtrent 45,000, hvoraf 25,000 skulle være Catholiker og 20,000 Protestanter. Nyligen leed denne efter adskillige Trængsler *) atter opblomstrende Menighed et stort Tab ved William Tolfreys Død (i Columbo, den 4de Januar 1817). Hans Indsigt i de indiske Sprog, især det Ceylonske og Pali, var dyb og omfattende. For at udfylde hans Plads ved Bibeloversættelsen have trende Lærde, nemlig Hr. Chater, en Anabaptistisk Missionær, Hr. Armour og Hr. Clough, en Wesleyist (ↄ: Methodistisk) Missionær forenet sig. De forstaae Alle det Cingalesiske til Fuldkommenhed, og have tildeels arbeidet med Tolfrey **). Hvilken Fremgangsmaade denne lærde Oversætter brugte, og hvorledes han benyttede paa den ene Side de Indfødtes Hjelp, paa den anden Side Oversættelserne i det Bengalske og Sanskrit til at give sin Ceylonske Bibel al mulig Nøiagtighed og Reenhed,

*) See Buchanan i Theol. Bibl. 5te Bd.

**) Monthly Extracts. No. 2 Sept. 1817.

beskrevet i det Columboer Bibelselskabs 3die
etning *).

Men vi komme til et end vigtigere Sted,
lcutta med det hosliggende Serampore.
· er Centrum for begge de Anstalter, hvis Virk=
hed vi forfølge. Og eftersom de engelske Bap=
r have her deres Hovedsæde, kan det være pas=
de at begynde med deres Historie. Jeg uddrager
ne af deres eget Tidsskrift: Periodical Accounts
ıtive to the Baptist Missionary Society, hvoraf
sidste mig tilhændekomne Hæfte er det XXVIII,
ıdon 1815; hvori Selskabets Annaler ei gaae
ıgere end til Aaret 1814: den Gang var dets
atus følgende. Det havde da lønnede og meget
fjere Missionærer i Landene Bengalen (heri
re Stationerne: Serampore og Calcutta, Dina=
ore og. Sadamahl, Goamalty, Cutwa og
kra=Coonda, Jessore, hvor den unge Menighed
erede har udholdt en Forfølgelse med Standhaf=
hed, Chittagang og Silhet) Hindostan (deri
ationerne: Diga, Patna, Allahabat, Agra og
rdhana), Maratternes Land, Orissa, Surat,
ylon, Burma, Java, Amboyna, og endelig en
stiftet Mission paa Jamaica. Det er dem ikke

*) V. App. to the 12 Rep. p. 229—30.

magtpaaliggende (som Jesuiterne fordum) at gjøre mange, men (som de dansk-hallisske Missionærer) at gjøre gode Proselyter. Derfor bruges nu ogsaa allerede flere af deres Omvendte som Lærere for hedenske Landmænd. De anlægge Skoler for de Indfødtes Børn (de havde alt 1814 henved 20 Skoler, beregnede hver til 40 Børn) og undervise dem vel fornemmelig i Christendommen, men dog ogsaa i Skrive- og Regnekunsten, i Geographie og Historie; endelig agte de og at indføre Udtog saavel af den Hellige Skrift, som af de smukkeste moralske Tanker, der findes hos Hinduernes egne Skribenter. At Missionærerne hidindtil paa egen Bekostning have underholdt et saa stort Antal Skoler, er et uforkasteligt Beviis paa deres Uegennyttighed, ligesom den Tillid, hvormed det Brittiske Bibelselskab har betroet dem sine vigtigste Anliggender, og det Held, hvormed de have fuldført og endnu dagligen fuldføre samme, vidner om ægte christelig Iver og sjeldne Sprogkundskaber. W. Carrey og Marshman, Ward, Chamberlain, Robinson, Chater, Peter, Judson, Peacock, Mackintosh og mange flere, som vi siden skulle lære at kjende, have indlagt sig udødelig Ære ved deres utrættelige Bestræbelser. Ogsaa dette Selskab uddeler christelige Bøger, især Bibler, uden Betaling. I det korte

Srum 1812—1814 over 60,000 Ex. Men hvad især betrygger det lidet Serampore og de bap=iske Brødre et evigt Navn, er det derværende ogtrykkerie *) og de mangfoldige, til Datum i 21 iatiske Sprog forfattede, Bibeloversættelser, som rfra udgaae. Den nyeste, mig bekjendte, fuld=ændige Udsigt over de enten færdige eller under ressen (i Januar 1815) værende Bibel=Oversæt=lser **), giver følgende Resultat:

1) Sanskrit. Heri har det N. T. og Penta=teuchen længe været færdigt og i Omløb. Der tryktes paa de øvrige hist. Bøger af G. T.

2) Det Bengalske. Heri besørgedes alt 4de Udg. af N. T., i 5000 Ex.

3) Orissasproget. Deri var alt den største Deel af Bibelen i Omløb. Resten ventedes færdig i Aar 1815.

4) Maratternes Sprog. Et af de meest udbredte i Indien. Det N. T. og Pentateu=

*) Dette blev for nogle Aar siden ødelagt ved en Ildebrand, men ved frivillige Bidrag snart igjen sat i Stand.

**) Ei at tale om ældre Bibeloversættelser, saasom i det Tamulske, Portugisiske o. fl., hvilke der, saa ofte det behøves, oplægges paa ny.

chen for længe siden i Omløb. Resten af det G. T. var færdig i Manuscript, Psalmerne undtagne.

5) Hindusproget. Iligemaade særdeles udbredt. Det N. T. og Pentat. i Omløb. Anden Udg. af N. T. i 4000 Ex. var færdig.

6) Briibhasa. En Mundart af nysnævnte Sprog, og efter Gilchrists Forsikkring den reneste; tales i de øverste Provindser af Hindostan, fra Agra til Sirdhana. Evangelierne vare under Pressen; og Hr. Chamberlain var ivrig sysselsat med at fuldende Overs. af det øvrige N. T. hvortil hans Ophold i Sirdhana gjorde ham særdeles skikket. De følgende Nummere ere iligemaade Dialekter af Hindusproget.

7) Joypore. Kun lidet afvigende fra Modersproget. Tales i det lidet Landskab af samme Navn, som ligger Vesten for Agra og regjeres af sin Fyrste.

8) Odyapore *). Ogsaa et lidet Land, omtrent saa stort som Wales, under en egen

*) Udtales Udjapur; men jeg følger i alle disse Navne den engelske Retskrivning, som af Reisebeskrivelser er os bekjendt, paa det Øiet des lettere kan gjenkjende Ordene.

Fyrste, Sydvest for Agra. Dialekten noget mere afvigende, men dog med samme Charakterer som Modersproget. I No. 7 og 8 havdes kun enkelte Evangelier. Vi gaae nu over til de sydligere Egne.

9) Telinga. Deri var hele det N. T. oversat, og der tryktes paa Luc. Ev.

0) Kurnata. Tales syden for Maratternes Stater, igjennem hele Mysore. Det N. T. heelt oversat: begyndt paa Pentat. Der tryktes paa Matth.

1) Kankona. Tales paa Vestkysten fra Bombay til Goa. Deri var det N. T. næsten ganske oversat. Der tryktes paa Matth.

2) Watch. Tales høiere op mod Nordvest, ved Indus; har særegne Bogstaver. Lærde Indfødte vare brugte ved Overs. af N. T. Under Pressen var Matthæus.

3) Bullochisk. Tales vesten for Indus. Der tryktes paa Marcus.

4) Puschtoo d. e. Afganernes Sprog, som maaskee nedstammer fra de ti Stammers. Deri er overs. det N. T. og de tre første Mosebøger. Der tryktes paa Marc. Evang.

15) Punjabisk d. e. Seikernes Sprog. Deri var det N. T. trykt færdigt og Pentat. næsten oversat.

16) Kashmir. Et eget Sprog med særegne smukke Bogstaver. Det N. T. oversat; Matthæus trykt.

17) Nepaul, nordost for Hindostan, med hvis Sprog ogsaa denne Mundart har megen Lighed. De 4 Evang. deri overs. Matthæus under Pressen.

18) Assam, nordost for Nepaul. Hele det N. T. og det meste af Pentateuchen deri oversat. Trykningen var kommen til Lucas.

19) Kassaisk, tales endnu østligere hen til Chinas Grændse. Folket er Bjergboere, bekjendte for Retsindighed. De faa iblandt dem, som kunne skrive, bruge bengalske Bogstaver; men ellers har deres Sprog langt mere Lighed med det Chinesiske *). I denne Mundart

*) Naar dette Sprog kan udtrykkes med bengalske Bogstaver, saa maa det chinesiske kunne trykkes paa samme Maade. Hvi forsøger man da ikke omsider at indføre iblandt Chineserne en ordentlig Bogstavskrift? Dog — det er sandt, Chineserne ere for indbildske til at lære noget af Fremmede. J. M.

vare Evangg. oversat og Matthæus under Pressen.

)) Det Burmanske. Tales i Riget Burman, sydost for Kassai Bjergene. Til dette Rige var med F. Carrey sendt en egen Presse.

ı) Det Chinesiske. Om dets Vigtighed og Fremgang skal siden tales.

Her bemærkes endnu at No. 6, 7, 8 og 17 ın ere Afarter af Hindusproget, ligesom No. 11 Maratternes, og at Kassaisk har stor Lighed ed Chinesisk. Derfor blive Sanskrit (Moderen l Hinduernes moderne Sprog) og Chinesisk i remtiden Oversætternes Hovedstudium med Hens n til disse Riger, ligesom Arabisk, Persisk og yrkisk for dem, som ville virke i Asiens vestligere ınde. Men inden vi forlade Englændernes store ige i Indien, er der endnu meget glædeligt at eddele. Foruden den store Hjelp, som de baptis ske Missionærer yde Bibelsagen, er der i Calcutta betydeligt Bibelselskab, hvis femte Beretning t er meddeelt i de engelske Raporter; og for hele engalens Tarv har det Brittiske Bibelselskab suden en egen brevvexlende Committe i ılcutta, hvis Secretair Hr. Thomson er. Denne sørger ogsaa ved duelige Orientalister nye Overs ıttelser gjorte og de ældre forbedrede. Paa denne

Maade udførte den nu afdøde Præst Martyn sin persiske Version af det N. T. hvilken vi ovenfor have hørt høiligen berømmes for dens Reenhed, Simpelhed og Forstaaelighed. Under denne Committee arbeidede den ovenomtalte Proselyt Sabat paa sin arabiske Oversættelse, hvis Skjønhed og Nøiagtighed ogsaa europæiske Lærde have beundret. Begge disse Versioner ere nu i Omløb ogsaa i Indien. Bibelselskabet i Calcutta har trykt og bekjendtgjort Oversættelser af N. T. paa Tamulisk og Ceylonsk; paa Malabarisk baade med romersk Skrift og med særegne Bogstaver; og trykker paa hele Bibler, i det Armeniske, Tamulske og Malabarske, samt det N. T. paa Hindostansk efter den Version, som fuldendtes ved sal. Pastor Martyns og Mirza Fitrets forenede Flid. Denne Bog var forhen trykt med persiske Bogstaver, men trykkes nu med en egen Skrift, Nagri. Virkningerne af slige Anstrængelser spores allerede saavel paa de daglig voxende christne Kirker i alle Indiens Lande, som paa Afguderiets Aftagelse. Den fjendige Ligegyldighed, som det engelske Compagnie en Tidlang viste, og som Buchanan i sin frimodige Bog saa alvorligen dadlede, er siden meget aftaget. Det foretrækker nu, som billigt, christne Embedsmænd for muhamedanske og hedenske. Det gjør

ogsaa noget (ihvorvel kun lidet imod det som de private Selskaber udrette) for Christendom og Kirke. Vel taales end hedenske Uteerligheder midt i Calcutta, og sværmerske Enker brænde sig levende tæt udenfor dens Porte; men her, som paa Malabarkysten, formindskes dog aarligen disse Hedenskabets Afskyeligheder. Jeg anførte ovenfor et Vidnesbyrd fra Bombay; jeg tilføier nu et fra Calcutta, af Bibelselskabets Secretær, T. Robertson. Han skriver under 27de Marts 1815: "I Sandhed! der er øiensynlige Beviser paa Afguderiets Forfald, for ei at sige mere; og jeg bemærker, at alle de som lære det engelske Sprog, endog ufuldkomment, antage tillige, mangen Gang uden selv at mærke det, en anden Tænkemaade i Henseende til deres Skaber. Saaledes undergraves dagligen Mangguderiets Grundvolde, og det Haab oplives, at vi om kort Tid ville høre den hele Bygning styrte omkuld. Med den hellige Skrift i vor Haand kunne vi ei være uvisse om hvilket Tempel der vil reise sig paa dens Ruiner. Vi ansee vort Selskab som et stort Redskab i Guds Haand, til at opføre det Herrens Huus, hvorhen Hindostans Folkeslag skulle tye under Jesu Christi Banner *)."

*) Appendix to the 12th Report p. 22—23.

En mærkelig Levning af den ældre indiske Kirke ere de syriske Christne paa Malabarkysten, paa hvilke allerede Dr. Buchanan henvendte vor Opmærksomhed *). Deres Tilstand vil saameget snarere blive forbedret, som den nærværende engelske Resident i Travancore, Major Munro, er Christendommen af ganske Hjerte hengiven, hvilket han har beviist saavel ved at understøtte den protestantiske Mission i hans District, som ved at oprette i Byen Cotym en lærd Skole, hvori dannes saavel Laici som Præster for den syriske Kirke. Dens Bestyrer er Ramban Joseph, lige agtet for sin Lærdom og Fromhed. Det hører med til Major Munros Plan at anlægge et Bogtrykkerie ved denne Skole og at lade nogle syriske Geistlige lære Bogtrykkerkunsten i Madras, paa det de selv kunne forsyne sig med de fornødne Bøger **).

Vi forlade atter for en Stund det faste Land, efterat have meddeelt den vigtige Nyhed (af Monthly Extr. Sept. 1817), at der nu imellem Bibelselskabet i Calcutta og det Russiske er knyttet en Brevvexling,

*) See Theol. Bibl. 5te Bd. S. 97—112.

**) Uddraget af det Calcuttaiske Bibelselskabs 4de Raport.

af hvilken hele Asien kan vente sig de vigtigste Følger. Maatte de tvende mægtige Nationer indskrænke deres Ærgjerrighed til at kappes om, hvem der først kan faae Asien underlagt — ei den russiske Ørn eller den brittiske Leoparde — men Christi Aag, som er let og vederqvægende!

Iblandt de indiske Øer fortjener Java i Kirkens Aarbøger hidindtil første Rang, ei alene for sin egen Skyld, men fordi denne Øe synes at være det Punkt, hvorfra China med dets 2 til 300 Millioner engang i Tidens Fylde skal vindes for Christi Kirke, og hvorfra man tillige har kastet et Blik hen paa det fortabte Japan, hvilket Land dog Jesuiternes Intriguer for Aarhundreder har spærret for Christendommen. Begge Dele bekræftes ved et Brev (dat. 12te Aug. 1816) fra Pastor J. C. Supper, Secretær ved Bibelselskabet paa Java. Først melder han, at den nye hollandske Gouverneur, Baron van der Cappellen, er en Mand som forener stor Lærdom med den reneste Kjerlighed til Gud og Menneskene, dernæst at saa gode Udsigter der vare til at faae en Javanesisk Bibeloversættelse, saa slette vare de endnu for en Japanesisk. Af gudelige Bøger havdes i dette Sprog blot nogle faa Tractater og den Heidelbergske Catechismus; og disse torde ei komme uden for den hollandske Re-

sidents Huus. Det Japanske Politie foretager flittigen Huusundersøgelser, og hvis de da finde det mindste Papir, henhørende til christelig Religion, eller et Kors, da bliver et saadant Huus strax nedrevet og Indbyggerne dømte til Døden. Iligemaade bliver enhver Fremmed, som kommer til Japan, nøie undersøgt, og hvis hos ham opdages nogen Tegn paa Christendom, forvises han fra Landet. Saaledes er Tiden her endnu ikke kommet, da Guds Ord maa taales, end sige boe kraftigen iblandt et Folk, som Jesuiterne for 200 Aar siden vilde indbilde Verden at have omvendt. Deres Fremgangsmaade saavel paa Japan som i China beviser ved sit ulykkelige Udfald klarligen de protestantiske Missioners Fortrin for de catholske. Havde Jesuiterne under deres Bestræbelsers heldige Fremgang oversat Bibelen paa Japanesisk og Chinesisk: da skulde ingen Vold have været istand til i saadan Grad at udrydde Christendommen i disse Lande. Var end den synlige Kirke der, til Straf for Munkenes Rænker, bleven nedbrudt, saa vilde dog den usynlige kunnet fortsætte sit Liv ved Næring af Guds eget Ord.

Ogsaa den chinesiske Regjering vedbliver at være fjendtlig sindet imod Christendommen. Dog findes her endnu en temmelig talrig Kirke. Hver

stort de katholske Christnes Antal i China er for nærværende Tid, vides ikke; men at det ikke er ubetydeligt, kan sees af det Datum, at da den sidste Forfølgelse udbrød imod dem, i Junius 1815, regnedes 60,000 Christne i Provindsen Su-Tscheu *). Regjeringens Vrede er endnu ikke formildet. Dette anfører den nidkjere brittiske Agent, Robert Morrison, som Aarsag til at den nye Udgave af det Chinesiske N. T. ei kunde trykkes i Canton, men maatte besørges af hans Medarbeider, William Milne paa Malacca **). Det er siden udkommet i 9000 Exemplarer. Supper har fortalt nogle paafaldende Exempler paa hvad Læsningen af denne Bog har udrettet hos adskillige Chinesere paa Java. De tilstaae, aldrig før at have læst en saadan Bog; og mange have allerede kastet deres Afguder bort, brændt deres Billeder og meldt sig for at blive Christne ***). Samme Præst beretter,

*) See Miscellen aus China i andet Hefte af Ebelings und Hermanns Magazin für die Kunde und neueste Geschichte der außer-europäischen Länder und Völker. Hamburg 1817.

**) Hans Brev af 24de Febr. 1817 læses i Monthly Extracts for Octbr. 1817.

***) App. to the 13 Rep. pag. 18—19.

hvorledes en af hans Disciple tre Gange om Ugen læser den Arabiske Bibel for Muhamedanerne; derpaa forklarer dem samme, hvorefter de bede med ham i hans eget Huus. En af de fornemste Betjente ved en Muhamedansk Moskee sagde nyligen: "Jeg har nu tjent i mange Aar ved vort Tempel, men jeg har endnu aldrig hørt saa mange behagelige Sandheder af Præsterne, som der indeholdes i eders christelige Koran. Jeg anseer den christelige Gudstjeneste for den bedste og forstaaeligste; og siden I have lært mig at bede, føler jeg, naar jeg har gjort min Morgen- eller Aftenbøn, en særdeles behagelig Ro i min Sjel, hvilken jeg før aldrig fornam." Adskillige Præster have kjøbt arabiske Bibler af Hr. Supper; men han afhænder dem ikke gjerne førend efter tredie eller fjerde Anmodning.

Hr. Morrison ender et ældre Brev, ifølge hvilket han arbeider paa en chinesisk Oversættelse af Davids Psalmer og en chinesisk-engelsk Ordbog *), med disse Ord: "Til hvad Tidspunkt China skal bukke under for Christi Scepter, er et

*) Heraf er den første Deel alt udkommet (trykt i Macao hos Thomas) 1815. 4. og recenseret i Allg. Hall. Litt. Zeit. 1818 Nr. 29—30.

gsmaal, som ikke practisk vedkommer os.
:r vor Pligt at anvende de Midler, vi nu
Aarhundreder kunne forløbe, inden hiin
kastelse bliver iværksat. Jeg nærer det Haab,
stelig Kundskab vil efterhaanden indtrænge
d de Indfødtes Hjemkomst fra Archipelagus.
'r en rigtig Maxime i Henseende til Chine=
først at forsøge hvad der er nær og let,
man sigter til det som er fjernt og vanskeligt.
os skjenke de Chineser fortrolig Opmærksom=
)m leve paa Java og de øvrige Øer. Iblandt
aaber jeg at Gud vil opvække Mænd, som
bringe det glade Budskab om Frelse til deres
mænd paa Fastlandet." Dette Raad følger,
t Andre, hans brave Staldbroder Will.
paa Malacca, hvor der, ligesom paa Java
t alle indiske Øer, findes mange bosiddende
ske Familier, hvilke give deres Børn en god
gelse. Iblandt disse har Milne uddeelt chi=
N. Tr., og det saa rundelig, at der f. Ex.
'gsstad ei lettelig er nogen chinesisk Familie,
ıangler sit N. T. Milne, som har maattet
e sig paa Malacca, forbi de catholske Præ=
intolerance ei vilde tillade ham at forblive i
), har nu ogsaa der anlagt to Skoler for
ske Børn: de besøges af 55 Drenge, som

dagligen læse den hell. Skrift og gjøre Bøn med deres christelige Lærere *). Han har endvidere faaet Tilladelse til ugentligen at holde en Forelæsning for Chineserne i Tapeh Kungs Tempel; og dette er undertiden fuldt. "Det vilde — som han skriver under 27de Decbr. 1816 — være en Glæde for Bibelselskabets Medlemmer at see et halvt Dusin N. Tr. tages ud og aabnes i dette Afgudstempel af Hedninger for at opslaae Texten og gjennemlæse det forklarede Afsnit, hvilket sædvanligen er Tilfældet. De som selv eie det chinesiske N. T. bringe det med sig frem og tilbage **)." — Paa Penang eller Prindsen af Wales' Øe findes allerede henved 8000 Chinesere, hvilke iligemaade Livets Brød er blevet rakt igjennem Bibelselskaberne.

Vi have hidindtil kun leilighedsviis berørt Missionsstalterne for at kunne paa een Gang give en Udsigt over samtlige protestantiske Missioner i Ostindien, saavel paa Øerne som paa det faste Land. Vi uddrage denne, skjøndt den ikke er ganske fuldstændig, af Langles ovennævnte Skrift, og anfører først dem, som stiftedes i det Tidsrum

*) V. Monthly Extr. Febr. 1818.

**) Monthly Extr. April 1818.

fra A. 1799 til 1814, i chronologisk Orden og efter hans Inddeling, dog saaledes, at vi snart forkorte hans Fortælling, snart supplere den af de engelske Kilder.

I. 1799. Serampore, eller efter vor (de Danskes) Benævnelse, hvem dette Sted tilhører, Frederiksnagor, beliggende 4 franske Mile fra Calcutta, er siden Aaret 1799 Middelpunktet for de anabaptistiske Missionærers Virksomhed. Vi kiende alt nogle af de berømteste Lærere, saasom William Carey, Forstander for den lærde Skole, Marshman, Forstander for Trykkeriet; Ward o. fl. til dem maa endnu føies Lawson, Eustace Carrey og Yates.

Missionens Bygninger bestaae af Boliger for Missionærerne, af Skolebygningen, en stor Sal til Gudstjenesten, et Bogtrykkerie med ti Presser, et Støberie for Bogstaver i de fleste orientalske Sprog, og af en Papirmølle, som ene har kostet 30,000 Franker. Saavel i Serampore som i Calcutta have de aabnet en Almueskole og deri, som allevegne i Indien, indført den Lancastersk Methode, efter hvilken 1000 fattige Børn undervises i England for den Sum, som ellers 50 koste. Skolen i Calcutta besøgtes allerede 1813 af 800

Børn, af Hinduer, Muhamedanere, Sumatraer, Habyssinier o. s. f. hvilke der lærte at læse og forstaae den hellige Skrift paa engelsk (nogle tillige paa bengalsk) samt at skrive og regne. Ogsaa nogle Christnes Børn deeltage i Underviisningen; men da disse ere af forskjellige Confessioner, saa staaer det Forældrene frit for om Børnene skulle bivaane Gudstjenesten i det protestantiske Capel eller ikke; og Underviisningen gives efter Bibelens Veiledning uden Hensyn til visse symbolske Bøger; til Grund for Moralen lægges de ti Bud. Denne Anstalt fortjener da fuldelig sit Navn The benevolent Institution; dens Bestyrer er Hr. Leonard *). Lignende Skoler ere fra Serampore af blevne stiftede i Taldanga, Videyavaty og flere Byer. Men det er ei alene af Almu-Underviisningen disse Missionærer have saa store Fortjenester: de forestaae med ligesaa megen Berømmelse den lærde Skole i Fort William. Den engelske General-Gouverneur i Bengalen har offentligen bevidnet dem sin Tak for den Standhaftighed og Energie, hvormed de her opfylde deres talrige Pligter, og tillige yttret sin

*) En udførligere Beskrivelse af samme i Periodical Accounts. No. XXVI p. 205 sq.

høie Agtelse for deres exemplariske Liv og velgjørende Grundsætninger *).

II. 1800. Dinadjepore, Hovedstaden i et District af Bengalen, 24 (franske) Mile Nord for Calcutta. Ignatius Fernandez, som forestaaer denne Mission, havde 1813 alt omvendt 61 Hinduer og havde 43 Børn i sin Skole. I Modnapaty og Maipaldiguy, tvende Nabobyer, havde Carey og Thomas begyndt at indføre Christendommen.

III. 1804. Cotouah, iligemaade en By i Bengalen, 25 franske Mile Nordvest for Calcutta, paa Hugleys vestlige Bredde. Anlægget her skyldes Chamberlain, som fra Cotouah gjør Excurser til Brahmpore, ja selv til Nabolauget af Lakrakoonda og allevegne anlægger Lancasterske Skoler.

IV. V. 1807. Ramgun og Ava. I disse tvende Hovedstæder i Keiserdømmet Burma, paa Halvøen hiinsides Ganges, forestaaer Felix Carey siden A. 1807 tvende Missioner. Efterat have faaet Tilladelse af Keiseren til at trykke sin Burmanske Bibeloversættelse i Ava, tænker han paa

*) See nysanførte Hefte S. 326.

at faae den hell. Skrift oversat i det Siamske og Peguske Sprog.

VI. 1807. Djezore. I denne By, beliggende 24 franske Mile Nordost for Calcutta, blev alt 1801 opført en Kirke af omvendte Indfødte. Denne har nu, siden 1807, faste Lærere. Districtet indeholder 1,200,000 Mennesker, i Forhold af 9 Muhamedaner til 7 Hinduer.

VII. 1808. Gomalty, ligger i Nærheden af Ruinerne af Gour, Bengalens gamle Hovedstad. De engelske Skoler fremkaldte her en christen Kirke, hvis Præst er en omvendt Hindu. 1813 blev Missionen forfløttet herfra til en Naboby, kaldet Engelsk-Bazar.

VIII. 1809. Digah, en Stad i Nærheden af Patnah, Braminismens gamle Vugge. Hr. Moore, Missionens Stifter, forestaaer her een Skole for Europæere og tre for Indfødte. En Hindu fra Benares bidrager dertil maanedligen 300 Rupier (omtrent som danske Kroner).

IX. 1810. Balazore, en Søstad i Provindsen Orizza, i Nærheden af Jagernauts berygtede Pagode; her stiftede Hr Peter, en Armenier, 1810 den evangeliske Mission, som for Bibeloversættelserne har været saa vigtig. Det er mærkvær-

igt, at selv en Bramin, som tjente ved det nys-
ævnte store Afgudstempel, er bleven Christen.

X. 1811. Agra. I denne Islamismens og
en store Moguls gamle Sæde, blomstrer en vigtig
Mission. I dens Omegn tales Hindisproget, som
: saa nær beslægtet med Sanskrit.

XI. 1811. Nagpore, en mahrattisk Stad,
ar vel ingen ordentlig Mission, men dog baade
i christelig Skole og en indfødt Prædikant. I
:ns Omegn tales Gondisproget.

XII. XIII. XIV. og XV. 1812 o. fg. Bom-
ay, Patnah, Chittegang og Columbo.
den første og sidste af disse Stæder ere nu tillige
tydelige Bibelselskaber (see ovenfor). Bombay,
m næst Calcutta og Madras er Englændernes
gtigste Stad i Indien, indeslutter 200,000 Hin-
er og 11,000 muhamedanske Familier. Hvilken
'ark for Missionærerne! Maatte de kun hos Re-
:ringen finde nogen Understøttelse! Lige til Aaret
12 var her ikke gjort det mindste for at standse
guderiets Vederstyggelighed. Patnah, som
induerne kalde den hellige Stad, er Hovedstaden
Behar, og skal efter Missionærernes (dog maaskee
erdrevne) Opgivende have 500,000 Indbyggere.
ruden den hellige Skrift uddeles her Afhandlin-
r om den christelige Religion, hvortil Understøt-

telse ydes af de engelske Tractat=Selskaber (Tract-Societies). — Chittegang, beliggende 105 franske Mile fra Calcutta tæt ved de umaadelige Skove, som adskille det engelske Gebeet fra det Burmanske Rige, fik iligemaade i A. 1812 sin evangeliske Mission. Indbyggerne sætte megen Priis paa at faae deres Børn vel opdragne; og dette letter meget Missionærernes Arbeider. Det er fra denne By, at de have gjort Bekjendtskab med Stammen Kassai, om hvis Sprog er talt ovenfor (S. 334 No. 19). — Columbo paa Ceylon er iligemaade ovenfor omtalt. Christendommen har der været kjendt siden de første danske Missionærer kom til Indien; men den nyere Mission, som Chater og Palm forestaae, er ikke ældre end fra 1812.

XVI. XVII. og XVIII. 1813. Serdhana, Pandoua og Java. Serdhana er Hovedstaden i et lidet District af samme Navn i Over-Hindostan, omtrent 16 franske Miil fra Delhi, i Nærheden af Seikernes Land. Det tilhører en modig Prindsesse, som er Enke efter en tydsk Eventyrer Sommer, hvis Navn Indianerne forvandlede til Somru. Hr. Chamberlain begav sig derhen efter Indbydelse af den første Minister; og siden har han faaet en Anmodning fra Seikernes

Fyrste om at skaffe ham en Lærer til sine Børn. Fem Lancasterske Skoler ere allerede organiserede, i hvilke der gives Underviisning efter det N. T. paa Persisk og Hindostansk. En omvendt Bramin gjør sig al Umage for at udbrede de oversatte hellige Skrifter i Herdvar, egentligen Hery-Douara (d. e. Hery's eller Wischnu's Havn), et Raadested, hvor der aarligen indfinde sig over 100,000 Pillegrime. En anden omvendt Hindu har først bragt Evangeliet til Pandoua, ogsaa kaldet Purra, paa den yderste Grændse af det nordostlige Bengalen, og der anlagt en Lancastersk Skole.

Det er alt anført under Artiklen Columbo, at Missionerne nu ei længere indskrænke sig til det faste Land. En ny Mission er bleven stiftet paa Java 1813 af Hr. Robinson, som selv har beskrevet baade sin Reise og sine første Foretagender*). Han blev vel modtagen af Gouverneuren; prædikede hver Søndag og Onsdag for 60—100 Tilhørere; anlagde en Skole, og haabede meget Held, naar han først kom saavidt at han kunde tale baade Hollandsk og Malayisk flydende. Man seer af Brevene, at han ligesom de øvrige Anabaptister lade dem,

*) Periodical Accounts. No. XXVI. p. 261 sq.

som skulle døbes, nedstige i Vandet, dog paa en-somme Steder og uden al Ophævelse.

XIX. og XX. 1814. Amboina og Allah-Abad. Det var ifølge en Indbydelse af Hr. Martin, engelsk Resident paa Øen Amboina og en Discipel af William Carrey, at en yngre Carey (Jabez) gik ombord i Calcutta for at stifte en ny Mission; og denne trives nu saa meget desto bedre, da Amboina har faaet et eget Bibelselskab og desuden den hollandske Regjering understøtter Christendommens Udbredelse.

Indtil 1814 havde Hr. Kerr understøttet Felix Carey i det Burmanske Rige. En Ildebrand i Ramgun gav Anledning til at han begav sig til Byen Allah-Abad, som er saa berømt ved de utallige Hindu Pillegrime, som begive sig did for at rense sig i Floden, der hvor Ganges og Diemnah løbe sammen. Ogsaa her koster Overtroen mange Mennesker Livet. Det ansees for Gudsfrygt at lade sig drage midt ud i Floden, og derpaa styrte sig med Vægter paa Benene ned i Af-grunden.

I de sidstforløbne tre Aar ere mange nye An-stalter komne til, om hvilke Referenten endnu ei besidder detaillerede Efterretninger. Han maa derfor nøies med at levere, til Udfyldelse af oven-

staaende Conspectus, følgende af Asiatic Journal, Mai 1817, uddragne . . . . .

Liste over samtlige protestantiske Missioner i Indien og China.

Residenzen.	Missionærernes Antal og Confession.
1. Agra	2 Missionærer, Baptister.
2. Allah-Abad . .	2, hvoraf den ene Indfødt. Baptister.
3. Amboina . . .	2 Baptister.
4. Balazore . . .	2 Baptister, hvoraf den ene er Armenier.
5. Bellary . . .	3 af det Londonske Missions-Selskab. Iblandt dem er Hr. Hands som oversætter det N. T. paa Canarasproget.
6. Brahmpore . .	2 Indfødte.
7. Bombay . . .	2 af det americ. Selskab.
8. Calcutta . . .	2 af det Lond. Selskab (foruden de anabaptiske Brødre fra Serampore).
9. Calcutta . . .	2 af den bisköppelige Kirkes Selskab.

10. Canton . . .	1 af det Lond. Selsk
11. Columbo . . .	4, neml. 2 Baptister, det Lond. Selskab o det Wesleyske (M dist).
12. Jafnapatam } paa Øen Ceylon	1 Methodist.
13. Districtet Galle } paa Øen Ceylon	16, hvoraf 11 Meth og 5 af det americ.
14. Chinsurah . .	2 af det Lond. Selsk. ene, Hr. May, har 3 Skoler med 218
15. Chittegang . .	1 Baptist.
16. Chenar . . .	1 af det biskoppel. Se
17. Cotouah . . .	3 Baptister, hvoraf 2 fødte.
18. Deli	1 Baptist.
19. Digah	4 Baptister, hvoraf 2 fødte.
20. Dinadjepore og Sadamahl }	NB. Ingen anført, Missionen ei nedl
21. Ganjam . . .	1 af det Lond. Selsk., lig Hr. Lee, berøm beloversætter.
22. Gomalty . . .	1 indfødt Baptist.
23. Gourdja . . .	1

.	Isle de France .	1 af det Lond. Selskab.
.	Batavia } Den	5, deriblandt 1 Baptist.
.	Samarang } Java.	1 Baptist.
.	Djezore . . .	4 Baptister, deriblandt 3 Indfødte.
.	Madras . . .	7, hvoraf 1 Methodist, 1 af det Lond. og 1 af det biskoppelige Selskab *).
.	Malacca . . .	3 af det Lond. Selskab.
.	Meret	3 Indfødte, hørende til den biskoppelige Kirke.
.	Nagpore . . .	1 Baptist.
.	Pandoua . . .	2, hvoraf 1 Indfødt.
.	Patna . . .	1 Baptist.
.	Ramgun . . .	2 Baptister.
5.	Serampore og Calcutta	17 Baptister, deriblandt 6 Indfødte.
5.	Serdhana . .	1 Baptist.
7.	Surate . . .	3, hvoraf 1 Armenier og 1 af det Lond. Selskab.
3.	Tanjour . . .	5, hvoraf 4 Indfødte, alle hørende til det ældre Selskab for Christend Udbred.

*) Hr. Loveleß er den berømteste Lærer. I Madras selv har dannet sig et eget lidet Missionsselskab.
Udg.

39.	Timiwelly . .	2, deraf 1 af det Lond.
40.	Tranqvebar . .	2 af den danske Missio
41.	Travancor . .	1 af den biskoppel. Kir
42.	Tritchinapali .	1 af det ældre Missic Selskab.
43.	Vepeng . . .	1 af samme Selskab.
44.	Visigapatam .	3 af det Lond. Selskab

I alt 121 protestantiske Missionærer i l Lande.

*) DHrr. Gordon og Pritchet ere lige fortjente Missionærer og Bibeloversættere (i Telingaf get). Deres Formænd, Cram og Des Gran havde alt oversat Evangelierne.

Udg.

Bilag til Bibelselskabernes Historie.

A.

Bulle, eller paveligt Brev, til Erkebiskoppen af Gnesen, Polens Primas.

Pius Papa VII.

Venerabilis Frater,

Salutem et Apostolicam Benedictionem.

Postremis literis nostris polliciti sumus tibi responsum daturos, quamprimum tuis; in quibus, ad hanc Sanctam Sedem, nomine etiam cæterorum Poloniæ Episcoporum, de *Societatibus* quas vocant *Biblicis*, retulisti, et quid hac in re agere deberetis, a nobis studiose postulasti. Nos quidem multo ante id facere voluissemus; sed incredibilis curarum undique succrescentium multitudo effecit ut, usque ad hanc diem, petitioni tuæ satisfacere non potuerimus.

Horruimus sane vaferrimum inventum, quo vel ipsa religionis fundamenta labefactantur; adhibitisque in consilium, pro rei gravitate, venerabilibus fratribus nostris S. R. E. Cardinalibus, quænam Pontificiæ nostræ auctoritatis remedia ad eam pestem, quoad fieri posset, curan-

dam delendamque opportuniora futura sint, omni adhibito studio et sollicitudine deliberavimus. Interea gratulamur tibi, venerabilis frater; teque ut par est etiam atque etiam in Domino commendamus, quod in tanto rei Christianæ discrimine singularem zelum exercueris, eamque fidei labem gravissimumque animarum periculum Sedi huic Apostolicæ denunciaveris. Et quamquam minime necesse esse videamus festinanti stimulos admovere, cum tua jam sponte exarseris ad impias novatorum machinationes detegendas et oppugnandas; pro nostro tamen munere te, etiam atque etiam, hortamur, ut, quantum eniti viribus, consilio providere, et auctoritate possis efficere, præstes indies impensissime, apponens te murum pro domo Israel.

In hunc finem has ad te literas damus, ut nimirum insigni testimonio commendemus tuos istos præclaros conatus, et studeamus tamen tuam in id pastoralem sollicitudinem solertiamque magis magisque concitare. Interest quippe summopere communis salutis omni ope et opera conspirare, ad ea propulsanda, quæ in sanctissimæ religionis nostræ perniciem ab ejus hostibus parantur: ac proinde Episcopalis muneris

est, nefarii in primis consilii malitiam ad oculos, quod jam egregie præstas, fidelium ponere; illudque ex Ecclesiæ præscriptionibus pro ea, qua polles eruditione et sapientia, edicere: "*Biblia nimirum opera Hæreticorum impressa vetitis libris accenseri juxta Indicis Regulas* (No. II. & III.) *experimento autem manifestum esse, e Sacris Scripturis, quæ vulgari lingua edantur, plus detrimenti quam utilitatis oriri, ob hominum temeritatem:*" (Reg. IV.) Idque eo magis pertimescendum esse in tanta temporum fæditate, quibus omni undique arte et conatu sancta impetitur religio, et teterrima in Ecclesiam vulnera infliguntur. Standum igitur est salutari decreto Congregationis Indicis (13 Junii 1757); Bibliorum versiones vulgari lingua non esse permittendas, nisi quæ fuerint ab Apostolica Sede approbatæ, aut cum adnotationibus editæ, desumptis ex sanctis ecclesiæ Patribus.

Speramus sane avitæ religionis argumenta, in hisce etiam turbidis rebus, Polonos præbituros fore luculentissima; idque tua cum primis opera, ac cæterorum hujusce regni Antistitum, quos mirifice pro fidei deposito conniti gratulamur in Domino, confidentes universos suscep-

tam de iis opinionem cumulatissime fore expleturos.

Necesse est autem, ut quamprimum mittas Biblia quæ, commentariis subjectis, edidit Polonica lingua Jacobus Wuïckus, recentemque ipsorum editionem, quæ, sublatis adnotationibus, quæ ex sanctis ecclesiæ Patribus vel ex doctis Catholicisque viris desumptæ erant, in vulgus prodiit, et quid de ea sentias proponas; ut ita, ex ipsorum collatione, ac, re mature perpensa, dignoscatur quinam errores insidiose ibidem obtegantur, et nostrum de hac re judicium ad rectæ fidei incolumitatem pronunciemus.

Perge ergo, venerabilis frater, tenere viam sanctissimam quam instituisti; præliari, videlicet, assidue prælia Domini in doctrina sana populosque tibi concreditos monere, ne in laqueos incidant qui sibi, in perennem ruinam, parati sunt. Id abs te atque cæteris istis Episcopis, quos etiam nostra hæc spectat epistola, præstolatur Ecclesia; id nos expectamus studiosissime qui, conceptum ex novo genere zizaniorum quæ inimicus homo superseminat, mærorem jucundissima hac spe levari quodammodo sentimus: ac, majora semper tibi ipsisque Co-episcopis, in Dominici gregis bonum, charismata, Apostolica

benedictione, quam tibi illisque impertimur, adprecamur ex corde.

Datum Romæ, apud S. Mariam Majorem, die 29 Junii Anni 1816, Pontificatus nostri XVII.

Pius Pp. VII.

B.

Bulle, eller paveligt Brev til Erkebiskoppen af Mecheln (eller maaskee: Mohilev).

Pius Papa VII.

Venerabili Fratri Stanislao Archiepiscopo Mecheleviensi.

Venerabilis Frater,

Salutem et Apostolicam Benedictionem.

Magno et acerbo dolore confecti sumus, ubi accepimus exitiosum consilium, haud ita pridem susceptum, quo Sacratissimi Bibliorum Libri novis, ac præter saluberrimas Ecclesiæ regulas, editis interpretationibus, iisque callide in pravos sensus contortis, vernacula qualibet lingua passim pervulgantur. Namque ab aliqua jam ex perlatis ad Nos hujusmodi versionibus animadvertimus, eam in purioris doctrinæ sanc-

titatem parare perniciem; ut facile fideles ex iis fontibus lethale ebibant venenum, ex quibus haurire debuissent aquas sapientiæ salutaris.

Ast longe etiam gravior nos mœror invasit, cum literas quasdam Fraternitatis Tuæ nomine inscriptas perlegimus; quibus populo, Tuæ curæ concredito, hortator aderas et auctor, ut recentiores Bibliorum versiones sibi compararet, vel oblatos animo susciperet lubenti, easque assiduo intentoque studio pervolutaret; Nil certe nobis ad dolorem acerbius accidere poterat, quam Te conspicere lapidem factum offensionis, qui positus eras ut justitiæ semitas commonstrares. Obversari enim Tibi debuisset ante oculos, quod constanter Prædecessores Nostri monuerint; nimirum, *Si Sacra Biblia vulgari lingua passim sine discrimine permittantur, plus inde detrimenti quam utilitatis oriri.*

Porro, Romana Ecclesia solum *Vulgatam editionem*, ex notissimo Concilii Tridentini Præscripto suscipiens, aliarum linguarum versionem respuit, easque tantum permittit, quæ cum adnotationibus ex Patrum et Catholicorum Doctorum scriptis, opportune depromptis, eduntur: ne tantus thesaurus pateret novitatum corruptelis, atque ut Ecclesia, toto orbe diffusa, sit

labii unius et sermonum eorundem. Sane, cum in vernaculo sermone creberrimas animadvertamus vicissitudines, varietates, commutationesque, profectas ex immoderata biblicarum versionum licentia, immutabilitas illa convelleretur; quin et divina Dei testimonia et fides ipsa nutaret, cum, præsertim, ex unius syllabæ ratione quandoque dogmatis veritas dignoscatur.

In id proinde pravas deterrimasque machinationes suas conferre, in morem habuere Hæretici; ut, editis vernaculis Bibliis, (de quarum tamen mira varietate ac discrepantia ipsi se invicem accusant et carpunt), suos quisque errores, sanctione Divini eloquii apparatu obvolutos, per insidias obtruderent. *Non enim natæ sunt Hæreses*, inquiebat *S. Augustinus*, *nisi dum Scripturæ bonæ, non bene intelliguntur; et quod in eis non bene intelligitur etiam temere et audacter asseritur.*

Quod si, viros pietate et sapientia spectatissimos, in Scripturarum interpretatione haud raro defecisse dolemus; quid non timendum, si imperito Vulgo, qui ut plurimum non delectu aliquo, sed temeritate quadam judicat, translatæ in vulgarem quamque linguam, Scripturæ libere eidem pervolvendæ traderentur? *Itane*

vero, apposite clamat *S. Augustinus*, *nulla imbutus poetica disciplina*, *Terentium sine magistro attingere non auderes; tu*, *verum*, *in sanctos libros sine duce*, *irruis et de his sine praeceptore audes ferre sententiam?*

Quare in celebri illa sua, ad fideles Ecclesiæ Metensis, epistola sapienter omnino hæc præcipit Decessor Noster *Innocentius* III. *Arcana fidei Sacramenta non sunt passim omnibus exponenda; cum non passim ab omnibus possint intelligi*, *sed eis tantum*, *qui ea fideli possunt concipere intellectu. Propter quod simplicioribus* (inquit *Apostolus*, I Cor. iii. 2,) *quasi parvulis in Christo*, *lac potum dedi vobis*, *non escam; majorum enim est solidus cibus. Sicut aliis ipse dicebat: Sapientiam loquimur inter perfectos; inter vos autem nihil judicavi me scire*, *nisi Jesum Christum*, *et hunc crucifixum. Tanta est enim Divinæ Scripturæ profunditas*, *ut non solum simplices et illiterati*, *sed etiam prudentes et docti non plene sufficiant ad illius intelligentiam indagandam. Propter quod dicit Scriptura: quia multi defecerunt scrutantes scrutinium. Unde recte fuit olim in lege divina statutum*, (Exod. xix. 12), *ut bestia quæ montem tetigerit lapidetur; ne videlicet simplex aliquis et indoctus præsumat*

ad sublimitatem Scripturæ Sacræ pertingere, vel etiam aliis prædicare: scriptum est enim, Altiora tu ne quæsieris. Propter quod dicit Apostolus; Non plus sapere quam oportet sapere, sed sapere ad sobrietatem.

At notissimæ sunt, non mox laudati *Innogenti III.* solum, sed et *Pii IV. Clementis VIII.* et *Benedicti XIV.* Constitutiones; quibus præcavebatur, ne, si ad liquidum cunctis pateret Scriptura, fore vilesceret et pateret despectui, aut prave intellecta a mediocribus in errorem induceretur. Sed quæ sit Ecclesiæ mens de Scripturæ lectione atque interpretatione, noscat luculentissime Fraternitas Tua, ex præclara alterius Prædecessoris Nostri, *Clementis XI. Constitutione Unigenitus;* qua illæ doctrinæ diserte improbantur, quibus, *Utile ac necessarium*, asserebatur, *omni tempore, omni loco, et omni personarum generi, cognoscere mysteria Scripturæ*, *cujus lectio esse pro omnibus adstruebatur, — Damnosum esse Christianum populum ab eadem retrahere, — Imo Christi os fidelibns obturari, cum ex ipsorum manibus N. T. abripiebatur.*

Quod vero etiam majoris doloris causam præbuit, illud est; quod eo usque progressus est, ut Tridentini Concilii de Canonicis Scripturis

decretum exscribens, ea abscinderes quæ eodem contextu de Traditionibus sanciuntur. Cum enim Sancti illi Patres aperte dicant, *Verbum Dei contineri non solum in libris scriptis, sed in certissimis insuper Ecclesiæ Traditionibus cum ad fidem, tum ad mores pertinentibus; quas Sacro-sancta Synodus tanquam vel ore tenus a Christo, vel a Spiritu Sancto dictatas, et continua successione in Ecclesia Catholica conservatas, pari pietatis affectu ac reverentia suscipit ac veneratur:* —

Tu, Venerabilis Frater, hunc locum penitus detruncare, non reformidasti, quo pariter artificio litteras *Pii VI.* Prædecessoris nostri ad *Martinum, Florentinorum Archiepiscopum*, a Te relatas fuisse cernimus! Cum enim sapientissimus ille Pontifex concinnatam ab eo Præsule Sacræ Scripturæ versionem hoc ipso laudat, *quod Regulis a Sacra Indicis Congregatione atque a Romanis Pontificibus præscriptis accurate sancteque servatis, expositionibus a Traditione depromptis abunde ditaverit*; Tu literarum illarum eam partem, in qua hæc referuntur, suppressisti: atque ita non modo justissimam suspicionem de Tua hac super re sentiendi ratione excitasti, verum etiam non integre tum Sanctæ Synodi tum laudati Prædecessoris No-

stri relato textu, in re tam magni momenti, aliis errandi causam præbuisti.

Quid enim aliud mutilationes illæ significant, Venerabilis Frater, nisi Te aut circa Sanctissimas Ecclesiæ Traditiones non recte sentire, aut ad eum finem loca illa a Te fuisse abrasa quo Novatorum machinationibus faveres? quæ certe eo tendunt ut legentium fides decipiatur, tranquilloque animo vel ipsi vulgares homines eas perlegant versiones, *quæ*, ut supra ostendimus, *multo magis obesse eis possunt quam prodesse.*

Porro si cuilibet Catholico viro minime licuissent, quid dicendum erit de Sacro Ecclesiæ Antistite, quem Pastoralis Dignitas custodem fecit depositæ fidei atque doctrinæ; quique ipsa vi ac religione præstiti juramenti stricte tenetur, et errandi pericula a populo strenue seduloque submovere, et Ecclesiæ leges ac regulas observare ac tueri?

Vides igitur, Venerabilis Frater, quæ Nostra esse deberet Tecum agendi ratio, si Canonicarum Legum severitatem sequi vellemus! *Etenim*, *erranti consentit*, inquiebat *S. Thomas Cantuariensis*, *qui ad resecanda*, *quæ corrigi deberent*, *non occurrit; nec caret suspicione so-*

cietatis occultæ, qui evidenter facinori duit obviare.

Nos vero, qua sumus in Te caritate, ei rei tantum insistimus, a qua, cum Juris Divini sit Tibi injungendum, abstinere non possumus; nempe, ut scandalum, quod ista Tua agendi ratione præbuisti, de medio tollas. Hinc impensissime Fraternitatem Tuam hortamur, atque per viscera Domini Nostri Jesu Christi obsecramus, ut ea omnia, quæ perperam circa novas Bibliorum versiones docuisti aut egisti, debita celerique contendas emendatione reparare.

Atque utinam, Venerabilis Frater, clarissimorum virorum exempla æmulatus, quæ tantum ipsis honorem attulerunt, in animum induceres ut acta illa Tua formali solemnique retractatione reprobares! Non possumus tamen, quin Te excitemus, et in virtute Sanctæ obedientiæ etiam Tibi præcipiamus, ut id saltem præstes quod ad puritatem doctrinæ et fidei integritatem tutandam necessarium est: nimirum, ut novis ad populum datis literis, integre allato, tum Decreto Concilii Tridentini, tum *Pii VI.* in hanc rem epistolæ textu, sincere et perspicue doceas, *Veritatem et doctrinam Christianam, tum dogmaticam, tum moralem, non*

solum in Scripturis, sed etiam in Ecclesiæ Catholicæ Traditionibus contineri; atque ad Ecclesiam ipsam unice spectare utrasque interpretari.'

Declares, insuper; eas non Tibi in animo fuisse Sacrorum Librorum in vernaculis linguis versiones commendare, quæ ad Canonum et Institutionum Apostolicarum Præscripta exactæ non essent: denique, notum facias, ac pariter declares, Te in earundem Divinarum Scripturarum lectione suadenda et inculcanda, non queslibet indiscriminatim Fideles, sed Ecclesiasticos viros respexisse, aut etiam Laicos qui tamen pastorum judicio satis instructi essent.

Quæ sane omnia si perfeceris, ut in Domino confidimus, et a prudenti docilique animo tuo Nobis certissime pollicemur, magnam cordi Nostro atque Universæ etiam Ecclesio afferes consolationem.

Hac spe freti, Tibi, Venerabilis Frater, et gregi Tuæ curæ commisso, Apostolicam Benedictionem permanenter impertimur.

Datum Romæ apud S. Mariam Majorem, die tertio Septembris, 1816; Anno Pontificatus Nostri XVII.

Pius Papa VII.

G.

Uddrag af Pavens Brev til Erkebiskoppen af Mohilev.

Magno et acerbo dolore confecti sumus, ubi accepimus exitiosum consilium haud ita pridem susceptum, quo sacratissimi Bibliorum libri novis, ac præter saluberrimas ecclesiæ regulas editis, interpretationibus, iisque callide in pravos sensus contortis, vernacula qualibet lingua passim pervulgantur. Namque ab aliqua jam ex perlatis ad nos hujusmodi versionibus animadvertimus, eam in purioris doctrinæ sanctitatem parari perniciem, ut facile Fideles ex iis fontibus lethale ebibant venenum, ex quibus haurire debuissent aquas sapientiæ salutaris etc.

(See Intelligenzblatt zur Jenaischen Litt. Zeitung 1818 No. 1. Læseren vil see, at dette lyder ordret som Bullen Litr. B. og synes følgelig at være den samme. Ogsaa kunde den latinske Overskrift af Litr. B. til Nød forklares om Erkebiskoppen af Mohilev, hvis han hedder Stanislaus; men den engelske Overskrift har: the Archbishop of *Malines*, hvilket jo maa være Mecheln. En Vildelse er uden Tvivl indløben; jeg skal søge at faae den oplyst. Det er bekjendt, at Erkebisk. af Mohilev understøtter Bibelselskaberne).

Trykfeil i 13de Bind af Theol. Bibl.

Side 28 Lin. 16 den christelige Erklæring læs: den dristige
— 57 — 9 den skyldige Agtelse l. den dem skyldige
— 82 — 16 paa Steder i 1ste Tim. l. paa flere Steder
— 84 — 17 Indledningen af disse Tanker l. Indklædningen
— 102 — 15 i et kortere Udtryk l. Udtog
— 105 — 12 at kunde l. at kunne

Ved samme Leilighed bedes rettet følgende Trykfeil i min Jubelgave for evangeliske Christne:

Side 22 Lin. 3 er i 10de Artikel udfaldet efter Legeme og Blod Ordet: sandeligen
— 30 — 7 efter retfærdiggjøres er udfaldet: ikke
— 36 — 20 Kirkens læs: Kirkers
— 58 — 19 Fastedage l. Festdage
— 64 — 4 Formaning l. Formening
— 88 — 20 Sammeberettigede l. Stemmeberettigede
— 102 Noten L. 1 europæiske l. nygræske
— 139 Lin. 6 andre onde l. Andres onde

E. S. Literaturen for 1817 skal komme i næste Bind af Theol. Bibl. da den ei kunde rummes i dette.

